

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

600094910T

600094910T

I N M A R C V M .

COMMENTARIUM

FRANCISCI XAVERII PATRITII

E SOCIETATE IESV

I N M A R C V M

COMMENTARIUM

CVM DVABVS APPENDICIBVS

ROMAE

APVD IOSEPHVM SPITHOEVER

M . DCCC . LXII

100. /s. 30.

Quaecumque de Marco evangelista deque eius Evangelio in quaestionem vocari solent, atque ante hoc commentarium, quod nunc in lucem prodit, essent exponenda, quum ea, praecipua certe, in Libro I de Evangeliis cap. II plene disputaverim, non est cur in hoc loco iterare velim. Sicui ea discere libet, legat in illo libro. Ipsum commentarium eo solummodo spectat, neque enim scribenti mihi aliud propositum fuit, ut historia, quam Marcus scripsit, ceteraque in eius Evangelium relata, amotis quibus premuntur difficultatibus, iisque declaratis quae aliqua obscuritas involvere videtur, quaestionibus demum quascumque ipsa exhibent dissolutis, quam minimum praeferant quod legentes remoretur. Ne ergo quis illa a me exspectet, quae qui cupiunt, affatim habent in aliorum commentariis quo satis sibi cumulate faciant, pleniorum inquam doctrinarum quibus nos Christus instituit expositionem, mysteriorum, sive quae in eius rebus

gestis latent, sive quae latere pie creduntur, investigationes, praecepta morum vitaeque ad virtutem informandae quae ex eius aliorumve factis dictisque a Marco in Evangelium relatis argumentatione vel meditatione colliguntur, aliave huiusmodi. Aliquammulta eorum, quae in hoc Evangelio leguntur, quum iam omni ex parte, vel saltem prout res ferebat, enarrare in Libris II et III de Evangeliiis atque illustrare studuerim, ea denuo in hoc commentario pertractanda mihi esse haudquaquam duxi, sed satis habui paucis perstringere, indicatis tamen illorum librorum capitibus in quibus ipsa disputata sunt. Commentario appendices duas adieci; adiiiciendi autem caussa haec fuit. Quod in Libro I de Evangeliiis cap. II. quaest. I affirmavi, non unum aetate apostolorum sed duos viros eminuisse eodem nomine Marco, alterum Petri discipulum, alterum Pauli socium et comitem, atque utrumque in illius aetatis historia commemorari, id Benedictus Welte vir clarissimus quum argumentis non satis firmis inniti tum veterum testimonio refelli existimans, sententiam meam oppugnavit in *Scriptis trimestribus* Tubingensium. Quum igitur, quae viro clarissimo responderem, ea praesto mihi essent, occasio, ut id facerem, huius commentarii in Marcum editio visa est. Hinc prima appendix. Alteram, in qua est de anno quo Paulus

Hierosolymae in vincula coniectus est, primae adiungendi consilium cepi propterea quia hac quoque de re, imo de hac multo magis quam de duobus Marcis, idem ipse Welte in illis ipsis *Scriptis trimestribus* professus est a me dissentire; cui adversario eruditissimo atque humanissimo responsum differri non oportere putavi. Atque haec sunt de quibus, qui hoc commentarium legent, admonitos esse necesse erat.

ALEXANDER IOS. PONZA S. I.

PRAEPOSITVS PROVINCIALIS

Cum opus, cui titulus *IN MARCVM COMMENTARIUM* a P. Francisco Xaverio Patritio nostrae Societatis Sacerdote conscriptum aliquot eiusdem Societatis Theologi, quibus id commisimus, recognoverint, ac in lucem edi posse probaverint, potestate ab A. R. P. N. Petro Beckx Praeposito Generali nobis ad id facta, facultatem concedimus, ut typis mandetur, si iis, ad quos pertinet, ita videbitur. In cuius rei fidem has litteras manu nostra subscriptas et Sigillo officii nostri munitas dedimus.

Romae 18 Ianuarii 1861.

ALEXANDER IOS. PONZA S. I.

Praep. Prov.

IN MARCVM

COMMENTARIVM

CAPVT I

1 **I**nitium Evangelii Iesu Christi, Filii Dei.

2 Sicut scriptum est in Isaia propheta: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te.

3 Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas eius.

4 Fuit Ioannes in deserto baptizans, et praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum.

5 Et egrediebatur ad eum omnis Iudaeae regio, et Ierosolymitae universi, et baptizabantur ab illo in Iordanis flumine, confitentes peccata sua.

6 Et erat Ioannes vestitus pilis cameli, et zona pellicea circa lumbos eius, et locustas, et mel silvestre edebat. Et praedicabat dicens:

7 Venit fortior me post me: cuius non sum dignus procumbens solvere corrigiam calceamentorum eius.

8 Ego baptizavi vos aqua, ille vero baptizabit vos Spiritu sancto.

9 Et factum est: in diebus illis venit Iesus a Nazareth Galilaeae: et baptizatus est a Ioanne in Iordane.

10 Et statim ascendens de aqua, vidit caelos aper-

tos, et Spiritum tamquam columbam descendentem, et manentem in ipso.

11 Et vox facta est de caelis: Tu es filius meus dilectus, in te complacui.

12 Et statim Spiritus expulit eum in desertum.

13 Et erat in deserto quadraginta diebus, et quadraginta noctibus: et tentabatur a satana: eratque cum bestiis, et angeli ministrabant illi.

14 Postquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilaeam, praedicans Evangelium regni Dei,

15 et dicens: Quoniam impletum est tempus, et appropinquavit regnum Dei: poenitemini, et credite Evangelio.

16 Et praeteriens secus Mare Galilaeae, vidit Simonem, et Andream fratrem eius, mittentes retia in mare, (erant enim piscatores)

17 et dixit eis Iesus: Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum.

18 Et protinus relictis retibus, secuti sunt eum.

19 Et progressus inde pusillum, vidit Iacobum Zebedaei, et Ioannem fratrem eius, et ipsos componentes retia in navi:

20 et statim vocavit illos. Et relicto patre suo Zebedaeo in navi cum mercenariis, secuti sunt eum.

21 Et ingrediuntur Capharnaum: et statim sabbatis ingressus in synagogam, docebat eos.

22 Et stupebant super doctrina eius: erat enim docens eos, quasi potestatem habens, et non sicut Scribae.

23 Et erat in synagoga eorum homo in spiritu immundo: et exclamavit,

24 dicens: Quid nobis, et tibi Iesu Nazarene: venisti perdere nos? scio qui sis, Sanctus Dei.

25 Et comminatus est ei Iesus, dicens: Obmutesce, et exi de homine.

26 Et discerpens eum spiritus immundus, et exclamans voce magna exiit ab eo.

27 Et mirati sunt omnes, ita ut conquirerent inter se dicentes: Quidnam est hoc? quatenam doctrina haec nova? quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat, et obediunt ei.

28 Et processit rumor eius statim in omnem regionem Galilaeae.

29 Et protinus egredientes de synagoga, venerunt in domum Simonis, et Andreae cum Iacobo, et Ioanne.

30 Decumbebat autem socrus Simonis febricitans: et statim dicunt ei de illa.

31 Et accedens elevavit eam, apprehensa manu eius: et continuo dimisit eam febris, et ministrabat eis.

32 Vespere autem facto cum occidisset sol, afferebant ad eum omnes male habentes, et daemonia habentes:

33 et erat omnis civitas congregata ad ianuam.

34 Et curavit multos, qui vexabantur variis languoribus, et daemonia multa eiiciebat, et non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum.

35 Et diluculo valde surgens, egressus abiit in desertum locum, ibique orabat.

36 Et persecutus est eum Simon, et qui cum illo erant.

37 Et cum invenissent eum, dixerunt ei: Quia omnes quaerunt te.

38 Et ait illis: Eamus in proximos vicos, et civitates, ut et ibi praedicem: ad hoc enim veni.

39 Et erat praedicans in synagogis eorum, et in omni Galilaea, et daemonia eiiciens.

40 Et venit ad eum leprosus deprecans eum, et genu flexo dixit ei: Si vis, potes me mundare.

41 Iesus autem misertus eius, extendit manum suam: et tangens eum, ait illi: Volo: Mundare.

42 Et quum dixisset, statim discessit ab eo lepra, et mundatus est.

43 Et comminatus est ei, statimque eiecit illum:

44 et dicit ei: Vide nemini dixeris: sed vade; ostende te principi sacerdotum, et offer pro emundatione tua, quae praecepit Moyses in testimonium illis.

45 At ille egressus coepit praedicare, et diffamare sermonem, ita ut iam non posset manifeste introire in civitatem, sed foris in desertis locis esset, et conveniebant ad eum undique.

COMMENTARIVM

v. 1. *V*erba *Initium Evangelii Iesu Christi, Filii Dei*, cum versu 4 sunt coniungenda, ita ut haec sit sententia: *Initium Evangelii Iesu Christi, Filii Dei, fuit Ioannes in deserto baptizans, et praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum.* Lege quae scripsimus in Lib. III. de Evangel.

Diss. XLIV. n. 1. — *Evangelii* nomine in hoc loco non ipsum librum significari quisque intelligit, sed illud ipsum quod Christus significabat quum haec dicebat: *Oportet praedicari evangelium, Credite evangelio, Propter me et propter evangelium*, horumque similia. Lege ib. n. 2. — *Filii Dei*. Quum alicuius vitam scribere incipimus, isque cuius filius sit dicimus, nemo dubitat verum ac proprie dictum illius patrem a nobis nominari, idque fieri ut certam notam quisque habeat eius, cuius vita scribitur. Profecto, nisi sic sentiendum esset de appellatione *Filii Dei* quae Christo fit in hoc loco, ea sane ab re foret, quippe quae non alium in sensum esset accipienda quam quo *filius Dei* omnes nominamur et sumus (1), cuius rei mentioni faciendae nunc certe locus non fuisset. Notare et illud placet, quod, sicut Matthaeus historiam Christi exordiens hunc *filium Abraham* (2) appellavit sensu maxime proprio, ita Marcus eum appellavit *Filium Dei*. Qua in re non possum quin Petri operam sentiam, quo auctore atque adiutore Marcus scribebat (3), et cuius numquam non celebrabitur insigne illud dictum: *Tu es Christus, filius Dei vivi* (4).

v. 2. *Sicut scriptum est in Isaia propheta*. Atqui Isaiae quidem ea sunt quae infra legimus in v. 3, at, quae in hoc versu, ea sunt verba Malachiae. Itaque cum primis animadvertente Marcum non dicere id, quod statim allaturus est, vaticinium esse Isaiae, sed *scriptum in Isaia*. Iam vero est cur credamus Iudaeos solitos fuisse totum prophetarum volumen signare nomine eius qui primo loco in hoc volumine ponitur, nomine inquam Isaiae. Etenim et postremam Bibliorum partem, in qua liber Psalmorum est omnium primus, *Psalmos* appellatam ab illis esse constat (5), et ipsa Biblia nomine *Legis*, utpote quae totius corporis primus liber sit, mos apud illos fuit designare. Nobis item insolens non est Vetus Novumque Testamentum appellationibus *Legis* et *Evangelii* distinguere. Lege Lib.

(1) I Io. III, 1.

(2) Matth. I, 1.

(3) De Evangel. Lib. I. c. II. nn. 61 seqq.

(4) Matth. XVI, 16.

(5) Luc. XXIV, 44.

III de Evangel. Diss. XLV. nn. 15—19. — Marcus testimonia e Vetere Testamento deprompta ipse non attulit nisi semel in hoc loco, iterumque in XV, 28; cetera, quae in eius Evangelio invenimus, non ab ipso allata fuerunt, sed a Christo. — De vaticinio in hunc locum relato, quod depromptum est ex Mal. III, 1, deque nonnullis vaticinii vocibus, quae aliter sunt in Evangelio ac in ipso Malachiae libro, alibi disseruimus (1).

v. 3. Hanc Isaiae praedictionem item in alio loco explanavimus (2).

v. 4. *Fuit*. Ioannes docere coepit, sicut Lucas ait, *anno quintodecimo imperii Tiberii Caesaris* (3), hoc est anno quintodecimo ex quo Tiberius imperium in provincias pari cum Augusto potestate decreto senatus acceperat (4). Hic annus quintusdecimus Iudaeis incepit autumno an. aer. vulg. XXV. Primis huius anni mensibus Ioannem docere coepisse discimus ex aetatis, qua Christus erat cum a Ioanne in Iordane tinctus est, comparatione cum evangelistarum narrationibus de Ioanne. Sequitur ut initium muneris gesti a Ioanne adscribendum sit autumno an. aer. vulg. XXV. Porro is docuit mensibus duodecim aut quindecim, usque ad mensem novembrem vel decembrem insequentis anni aer. vulg. XXVI. Lege Lib. III de Evangel. Diss. XLIII. nn. 1—11. — *In deserto*, quod a lacu Asphaltite excurrerat secus Iordanem per medias regiones veterum Israelitarum, ita tamen ut citra Iordanem non ultra terminos aquilonares Beniamitarum se porrexisset videatur, certe non ultra meridianam extremitatem lacus Tiberiadis. Lege ib. nn. 13—20. — *Baptizans et cetera*. Quaecumque de munere, quo Ioannes functus est, deque eius baptismo quaeri solent, ea pertractavimus ib. nn. 39—80.

v. 5. *Omnis*. Scriptores sacri humano more usitatoque modo loquuntur; est autem mos dicere *omnem* quum maxima rei pars significanda est. — *Iudaeae regio*. Quidquid terra-

(1) De interpretatione oraculor. etc. deque Christo Zachar. et Malach. vaticin. praenuntiatio; De Evangel. Lib. III. Diss. XLV. nn. 12—14.

(2) De Evangel. ib. nn. 3—11.

(3) Luc. III, 1.

(4) De Evangel. Lib. III. Diss. XXXIX.

rum prisci Israelitae citra Iordanem obtinuerant, totum id aetate Christi tribus partibus distinguebatur, Iudaea, Samaritide, et Galilaea. Iudaea Samaritidi a meridie obtendebatur, Galilaea a septemtrionibus; Iudaea utramque regionem complectebatur, tum quae olim Iudaeorum tum quae Beniamitarum fuerat. Lege Lib. III de Evangel. Diss. XXVII. c. VII. nn. 4—8; Diss. XLIII. nn. 13—15. — *Vniuersi*. Simili ratione haec vox intelligenda est ac vox *omnis* de qua modo diximus. — *In Iordane*. Non una est huius fluminis origo; sed omnium nobilissima illa quae visitur prope urbem Paneadem sive Caesaream Philippi. Iordanes secat paludem Semeconitidem lacumque Tiberiadis, emensoque itinere CXXV M. P. exit in lacum Asphaltiten. Verius vocabuli etymon esse videtur a verbo ירד *descendit*, eo quod amnis perpetua devertexitate feratur, quumque eius origo centum octoginta tribus metris supra mare mediterraneum emineat, lacus Asphaltites, in quem Iordanes exit, quadringentis et undeviginti amplius metris eo mari depressior sit. Lege ib. Diss. XLIV. n. 4. — *Confitentes peccata sua*. Hinc fortasse mos ille, qui penes priscos Christianos obtinuit, ut, qui sacro baptismo tingendi essent, prius peccata confiterentur. Lege ib. n. 6.

v. 6. *Vestitus*. Ioannis et Eliae similitudo morum etiam ex vestitu apparebat (1). — *Locustas*. Cibus hic est vulgi pauperioris in illis atque in aliis regionibus. — *Mel silvestre* ex arboribus magna copia effluit in Arabia, admistumque aquae potum incolis praebet. — Lege ib. n. 3. — *Praedicabat*. Potissimum Ioannis officium fuit ut ipsius testimonio Iudaei discerent Iesum esse Messiam illum quem exspectabant (2). Lege ib. Diss. XLIII. nn. 90. 91.

v. 7. *Fortior me*; id videtur expressum esse e vocibus hebraicis idem sonantibus ac *praevalere*. — *Solvere corigiam calceamentorum eius tantumdem significat ac ei famulari, eius servum esse*; scitum enim iuris peritorum Iudaeorum hoc fuit: *Quomodo emitur servus occupatione? Solvit ementi cal-*

(1) Conf. IV Reg. I, 8.

(2) Io. I, 7.

ceum, et cetera. — Nota pleonasmum in Hebraeorum sermone frequentissimum: *Cuius . . . eius.* — Lege ib. n. 93.

v. 8. Aliam atque aliam verbi *baptizare* cum nomine constructionem, quae est in Novo Testamento, prout scriptor vel ipsius baptismi materiem enuntiat, vel causam virtutis ac vis baptismo inditae, vel baptismi rationem ac modum, vel eius finem, exposuimus ib. n. 95. — *Aqua . . . Spiritu sancto*, graece ἐν ὕδατι . . . ἐν πνεύματι ἁγίῳ *in aqua . . . in Spiritu sancto.* — Quid sit *baptizare in Spiritu sancto*, utque in hoc loco Spiritus sanctus alius non sit quam tertia Trinitatis persona, fusius demonstravimus ib. nn. 96 — 101. Hoc ipsum, quod Ioannes a Christo praestandum praedicebat, Christus ipse iisdem verbis, quum in eo esset ut ad patrem rediret, pollicitus est discipulis se praestitutum paucis post diebus: *Quia, inquit, Ioannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto* (1). — Quum igitur, qui Spiritus sanctus a Ioanne appellatur, sit ipsa tertia Trinitatis persona, eumque a Christo nobis dandum Ioannes praediceret, facile sentimus Ioannem his quoque verbis testimonium de Christi divinitate perhibuisse. Quin imo sic sentiendum omnino foret etiamsi nomine *Spiritu sancto* divinum aliquod donum dumtaxat signaretur.

v. 9. *Et factum est.* Exordium nulla particula cum insequentibus coniunctum, quo Hebraei, non modo narrationibus, sed et ipsis libris initium facere solent, estque ipsum hebraicum וַיְהִי *Et fuit.* — *In diebus illis.* Christus, quum a Ioanne in Iordane tinctus est, *erat . . . ὥσπερ quasi annorum triginta*, inquit Lucas (2). Particula ὥσπερ significare etiam potest *circa, plus minus*, ita ut e Lucae verbis efficiatur Christum implevisse quidem aetatis annum octavum supra vicesimum, nondum tamen primum supra tricesimum. Christus ortus est a. d. VIII kal. ianuar. ann. VII ante aeram vulgarem (3); implevit igitur annum primum supra tricesimum a. d. VIII kal. ianuar. ann. aer. vulg. XXV. Annus quintusdecimus imperii Tiberii in provincias, quo anno Ioannes docere coepit, initium apud

(1) Act. I, 5.

(2) Luc. III, 23.

(3) De Evangel. Lib. III. Diss. XX. XXI.

Iudaeos habuerat eodem illo anno circa eum diem qui fuit a. d. III id. septembr. Christus, sicut apparet ex evangelis, ad Ioannem non venit nisi aliquammulto tempore ex quo is munere suo fungebatur. Sequitur Christum a Ioanne tinctum esse inter medium mensem octobrem mediumque decembrem ann. aer. vulg. XXV. Lege ib. Diss. XLVII. nn. 1—11. — *Nazareth*, urbs inferioris Galilaeae, in colle intra fines veterum Zabulonitarum posita, haud procul a monte Thabore, in qua Christus degit usque ad annum aetatis tricesimum, propterea Nazarenus vocatus. Nomen est femininum deductum a נָצַר, quod *surculum*, *ramum*, significat. — *Galilaeae*. Lege quae annotavimus in v. 5. Galilaea aetate Christi eas regiones complecebatur quas superioribus aetatibus duae tribus Nephthali et Zabulon habuerunt. — *Baptizatus est a Ioanne in Iordane*, non ablutione tantum affusae unda, sed ingressu in aquam, quemadmodum mos Iudaeorum erat, quodque ex insequente versu 10 apparet manifeste. Lege ib. n. 16. — *Causam*, cur Christus baptismo ablui voluit, patres non unam afferunt. Ipse Christus hanc attulit: *Sic enim decet nos implere omnem iustitiam* (1). Lege ib. n. 15. — *Locus*, in quo Ioannes Christum tinxit, videtur fuisse Bethania trans Iordanem (2). v. 10. *Vidit*, ipse Iesus, sed et Ioannes (3). Lege ib. n. 17. — *Spiritum*, non unum quemcumque, sed το πνευμα (to Spirito), Spiritum sanctum videlicet. — *Tamquam columbam*. Quominus dubitemus columbae speciem tunc visam esse, Lucas hac de re certiores nos fecit ita scribens: *Descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba* (4). Quibus e verbis illud quoque colligimus, non veram columbam eam fuisse, sed columbae speciem imaginemque. Lege ib. n. 19.

v. 11. Ita haec Dei Patris verba Lucas quoque retulit (5); ast apud Matthaeum non *Tu es* legitur, sed *Hic est* (6). Verum compertum est, quod iam Hieronymus notavit, quod-

(1) Matth. III, 15.

(2) Io. III, 26 coll. 23 et I, 28.

(3) Io. I, 32. 33.

(4) Luc. III, 22.

(5) Ib.

(6) Matth. III, 17.

que in aliis quoque huius Evangelii capitibus notandum occurret, scriptores Bibliorum, quum aliorum dicta referunt, *non verba considerare, sed sensum* (1); huius autem loci sensus idem est, sive Deus Pater de Filio loquatur, sive Filium alloquatur. Lege ib. n. 22. Eadem haec ipsa verba idem ipse Deus Pater denuo tunc protulit quum Christus coram Petro, Iacobo, et Ioanne transfiguratus est (2). — *Dilectus ἀγαπητός*, quum alicuius filius ita appellatur, idem subinde valet ac *μονογενής unigenitus*, quia filius unicus cum primis diligitur; qua de re diximus ib. n. 21.

v. 12. *Spiritus, το πνευμα (lo Spirito)*, certe Spiritus sanctus. Confer hunc locum cum Luc. IV, 1. — *Expulit, ἐκβαλλει eiicit*. Vehementioris significationis verbum, qualia Marcus solet interdum usurpare, ad Spiritus sancti efficaciam exprimendam adhibitum est.

v. 13. *Quadráginta diebus, et quadráginta noctibus*; ita Hebraei loqui solent quum dicere volunt id quod nos simpliciter ita enuntiauerimus: *diebus quadráginta*, sicut Lucas loquutus est (3). — *Satana*. Lege quae annotabimus in Marc. III, 23. — *Eratque cum bestiis*. Id quoque vehementius dictum est, nihilque aliud eo significatur quam Christum quadráginta illis diebus cum nemine esse conversatum. — *Et angeli ministrabant illi*, quum expletis diebus quadráginta, quibus ieiunaverat, esuriret (4).

Ex iis, quae in v. 9 diximus de tempore quo Iesus a Ioanne tinctus est, comperimus eum e desertis, in quae *statim* a baptismo secesserat, et in quibus manserat diebus quadráginta, reversum esse non serius quam sub finem mensis ianuarii ann. aer. vulg. XXVI. Quae intra hunc annum ipse egit, ea unus Ioannes scripto consignavit (5), ceteri fere cuncta praeiterunt.

Nunc locus esset historiae de Ioanne Baptista in carcerem iussu Herodis coniecto, quae est in Marc. VI, 17—20; sed Mar-

(1) *Hieron.* In Am. V, 27.

(2) Matth. XVII, 5; II Petr. 1, 17.

(3) Luc. IV, 2.

(4) Matth. IV, 2. 11.

(5) Io. I, 29—III, 31.

cus, Matthaeum sequutus, eam una cum illa de Ioannis nece coniunxit, atque utramque descripsit ubi Ioannis iam necati mentio iniicienda fuit.

v. 14. Christus Hierosolymam venerat ad sollemne paschatis (1). Postea manserat in Iudaea dum Ioannes Baptista suo munere functus est (2). Vbi vero hunc Herodes in vincula coniecit, Christus e Iudaea in Galilaeam reversus est, intra mensem novembrem aut decembrem ann. aer. vulg. XXVI. Lege Lib. III de Evangel. Diss. XLIII. nn. 9—11. — *Praedicans Evangelium regni Dei*, hoc est bonum nuntium afferens instare iam regnum Dei, simulque ea praecipiens ac docens quae ad huius regni constitutionem pertinerent, quaeque servanda agendaque ab iis essent qui sub hoc regno futuri erant. — Initium doctrinae Christi. — *Regni Dei* appellatio, aequae ac *regni caelorum*, *regni Christi*, quae omnia unum atque idem sonant, in Bibliis plerumque usurpatur secundum universam regni notionem, interdum ad significandum unum eorum quae haec notio complectitur, vel regiam Christi dignitatem ac potestatem, vel huius regni populum, vel regionem, hoc est caelum, vel gubernationem atque administrationem, vel formam et conditionem. Lege ib. diss. XLVI.

v. 15. Marcus hoc versu summam exhibet eorum quae Christus praedicavit ac docuit toto vitae tempore. — *Poenitemini*, μετανοεῖτε; quod graecum verbum non tantum *resipiscere* significat, sed et *poenitere*, neque modo in Novo Testamento et apud scriptores christianos (3), sed et apud ceteros scriptores graecos, etiam vetustiores (4). — *Credite Evangelio*. In hoc loco nomen *evangelium* eundem in sensum accipitur ac in v. 1.

vv. 16—18. *Mare Galilaeae*, quod et *mare Tiberiadis* et *lacus Genesareth* vocatur in Novo Testamento, in Vetere autem *mare Cenereth* vel *Ceneroth*, Hebraei enim lacus quoque maria appellabant, situm est in medio regionum quas Israelitae possederunt, patetque ab aquilone in meridiem XVIII

(1) Io. II, 13.

(2) Ib. III, 22—31.

(3) *Suicer*. Thesaur. ad h. v.

(4) *Stephan*. Thesaur. ed. *Didot*.

M. P., ab ortu in occasum V. M. P. Terminus orientalis is fuit Galilaeae. — *Simonem* Petrum. — *Andream*. Is Ioannis Baptistae discipulus fuerat (1), huiusque testimonium Christo datum quum audiisset, ipsum Christum sequutus (2), paullo post Simonem fratrem ad eum adduxerat (3); quae acta sunt paucis post diebus quam Christus regressus fuerat a desertis. Lege Lib. II de Evangel. Ann. XVI. Hi duo tamen in apostolorum collegium adlecti tunc esse dicendi sunt quum accidit quod in hoc loco narratur; prius enim, non a Christo vocati, sed sponte ad eum venerant, vocati autem fuerunt aliquot post mensibus. Haec per eos dies gesta sunt quibus Christus Nazaretho profectus Capharnaum (4) in hac urbe morabatur, et quidem, sicut colligimus ex v. 21, ante illud sabbatum quod primum fuit postquam Christus illuc advenerat. Lege ib. Ann. XXIX.

vv. 19. 20. *Iacobum . . . et Ioannem*, quos duos una cum Petro peculiaribus dilectionis signis Christus prosequutus est. Lege Lib. I de Evangel. c. IV. n. 2. — *Cum mercenariis*. Non ergo hi duo apostoli conditione plane abiecta fuerunt.

v. 21. *Ingrediuntur*, Christus et discipuli, quos prope lacum ad se vocaverat. Verbum *ingrediuntur* non significat adventum post iter emensum ex alia urbe, sed reditum a lacu, ad quem Christus exierat ambulatum (5). Lege quae diximus de vv. 16—18. — *Capharnaum* in occidentali litore lacus Tiberiadis sita fuit, haud procul ab huius extremitate boreali. Quum Christus in hac urbe plerumque degeret, propterea Matthaeus eam dixit *civitatem suam* (6). Lege Lib. II de Evangel. Ann. XXXVIII. — *Statim*. Hic locus unus ex illis est e quibus apparet quem in sensum a Marco adverbia εὐθὺς, εὐθὺς statim, protinus, quae saepissime usurpat, accipiantur. Hoc enim in loco non unum aliquid narratur quod Christus

(1) Io. I, 37—40.

(2) Ib. coll. 36.

(3) Ib. 41. 42.

(4) Luc. IV, 16. 31.

(5) Matth. IV, 18.

(6) Matth. IX, 1.

semel fecerit, sed quod *sabbatis* facere solebat. Non ergo illud *statim* ita est intelligendum ac si Christus ab urbis porta ad synagogam recta iverit; maxime quod appareat illum diem sabbatum non fuisse, nam homines piscabantur v. 16 et retia reficiebant v. 19.

v. 22. *Erat enim docens eos, quasi potestatem habens, et non sicut Scribae*, ut legis lator, inquam, non ut legum interpretes plus aequo tenaces verborum. — *Scribae* non alii erant quam qui etiam *legis periti* in Evangeliiis vocantur, quique scientiam iuris ac legum profitebantur. Plura de his habes, quae legas, in Lib. III de Evangel. Diss. XXIX.

v. 23. *Homo in spiritu immundo*. Etsi nullae aliae essent in Novo Testamento narrationes nec ulla alia argumenta quibus id conficeremus, vel una haec Marci narratio satis esset iis refutandis qui in ennergumenis nil nisi naturalem morbum agnoscere volunt. Num enim morbus loqueretur? idque plurali numero? Num ea, quae loquens inducitur, morbi propria fuissent? Num morbo quis *comminatur* eumque *obmutescere* iubet? Num morbus *exclamans voce magna* exit ab homine?

v. 26. *Discerpens*, hoc est *discerpere tentans, distortuens*; nam *nihil . . . illum nocuit* (1).

v. 27. *In potestate*; nullis precibus ad Deum fuis, nullis adiurationibus, nullis ritibus adhibitis.

v. 29. Quod proxime Marcus narravit, id sabbato factum est. Confer vv. 21. 23. Eodem illo sabbato accidit quod statim sequitur, sicut apparet ex verbis ipsis Marci atque etiam ex Lucae IV, 38, et confirmatur iis quae leguntur infra in v. 32. — Petrus et Andreas erant a Bethsaida (2), domum tamen, sicut in hoc loco dicitur, habebant Capharnaumi.

v. 30. Petrus ergo uxorem habebat.

v. 32. Etiam graeca verba incertos nos esse sinunt an, quod continuo sequitur vv. 33—35, sit aliquid per dies insequutos fieri solitum, an quod eodem illo die, quo superiora, factum sit. Sed hoc alterum accipere cogimur si hunc ver-

(1) Luc. IV, 35.

(2) Io. I, 44.

sum conferamus cum vv. 35. 36 cumque verbis quibus Matthaeus VIII, 16 et Lucas IV, 40—42 rem narrant. Id ipsum Marcus nos credere iubet. Cur enim verbis *Vespere autem facto*, quae e Matthaeo exscripsit, haec addidit: *cum occidisset sol*? curve, qui *afferre* ad Christum *omnes male habentes* volebant, solis occasum exspectassent? Scilicet exspectandum fuit ut sabbatum transiret; sabbatum enim ibat quum Christus ea egit quae proxime narrata sunt, idque Marcus notare voluit. — Vides ut Marcus separet *male habentes* et *daemonia habentes*, κακῶς ἔχοντας et δαιμονιζομένους.

v. 34. Hic quoque a *variis languoribus*, ποικίλαις νοσοῖς *variis morbis*, distinguuntur *daemonia multa*. — Et non sinebat ea, daemonia videlicet, loqui, quoniam sciebant eum; num haec de morbis dicta intelligas cum Rationalistis? — Lege quae annotabimus in Marc. III, 12.

vv. 36. 37. Quae in Petri domo gesta sunt, multo plenius narrantur a Marco vv. 29—34 quam a Matthaeo VIII, 14—16; quod unum est argumentorum quibus illud confirmes, quod veteres memoriae tradiderunt, Marcum auctore Petro evangelium scripsisse. Eidem huic rei porro confirmandae facit quod legitur in vv. 36. 37 ab uno Marco narratum. Lege Lib. I de Evang. c. II. nn. 61—63.

v. 40. *Leprosus*, idem ille de quo Matthaeus VIII, 2 et Lucas V, 12. Neque, quominus ita credamus, illud obest, quod Lucas dixerit id accidisse *cum Iesus esset in una civitate*, Matthaeus autem dicere videatur ib. 5 id factum extra urbem Capharnaum; neque enim id dicit Matthaeus. Lege Lib. II de Evang. Ann. XXXVI.

v. 43. *Eiecit eum* ἐξέβαλεν αὐτον; ex quo verbo, aequae ac ex v. 44 et ex participio *egressus* ἐξελθὼν v. 45, intelligimus totam rem domi gestam fuisse.

v. 44. *Nemini dixeris*. Lege quae annotabimus in Marci V, 19. — *Principi sacerdotum*. In graecis exemplaribus est τῷ ἱερεὶ *sacerdoti*; item apud Matthaeum et Lucam legitur *sacerdoti*, sicut est in ipsa lege de hominis leprosi emundatione Lev. XIV, 2. — *Quae praecepit Moyses* Lev. XIV, 4. 10. 21. 22.

v. 45. *In civitatem*, indefinite; graece εἰς πόλιν sine arti-

culo, hoc est *in ullam civitatem*, Galileae videlicet, quam tunc Christus Capharnaumo profectus peragrabat. Confer vv. 21. 38. 39 et Matth. IV, 23.

CAPVT II

1 **E**t iterum intravit Capharnaum post dies,

2 et auditum est quod in domo esset, et conveni-
runt multi, ita ut non caperet neque ad ianuam, et
loquebatur eis verbum.

3 Et venerunt ad eum ferentes paralyticum, qui
a quattuor portabatur.

4 Et cum non possent offerre eum illi prae tur-
ba, nudaverunt tectum ubi erat: et patefacientes sub-
miserunt grabatum, in quo paralyticus iacebat.

5 Cum autem vidisset Iesus fidem illorum, ait
paralytico: Fili, dimittuntur tibi peccata tua.

6 Erant autem illic quidam de Scribīs sedentes,
et cogitantes in cordibus suis:

7 Quid hic sic loquitur? blasphemat. Quis pot-
est dimittere peccata, nisi solus Deus?

8 Quo statim cognito Iesus spiritu suo quia sic
cogitarent intra se, dicit illis: Quid ista cogitatis in
cordibus vestris?

9 Quid est facilius dicere paralytico: Dimittun-
tur tibi peccata: an dicere: Surge, tolle grabatum tuum,
et ambula?

10 Vt autem sciatis quia Filius hominis habet
potestatem in terra dimittendi peccata, (ait paralytico)

11 tibi dico : Surge, tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam.

12 Et statim surrexit ille : et, sublato grabato, abiit coram omnibus, ita ut mirarentur omnes, et honorificarent Deum, dicentes: Quia numquam sic vidimus.

13 Et egressus est rursus ad mare : omnisque turba veniebat ad eum, et docebat eos.

14 Et cum praeteriret, vidit Levi Alphaei sedentem ad telonium, et ait illi: Sequere me. Et surgens secutus est eum.

15 Et factum est, cum accumberet in domo illius, multi publicani, et peccatores simul discumbebant cum Iesu, et discipulis eius: erant enim multi, qui et sequebantur eum.

16 Et Scribae, et Pharisei videntes quia manducaret cum publicanis, et peccatoribus, dicebant discipulis eius : Quare cum publicanis, et peccatoribus manducat et bibit Magister vester ?

17 Hoc audito Iesus ait illis: Non necesse habent sani medico, sed qui male habent : non enim veni vocare iustos, sed peccatores.

18 Et erant discipuli Ioannis, et Pharisei ieiunantes: et veniunt, et dicunt illi: Quare discipuli Ioannis, et Pharisaeorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant ?

19 Et ait illis Iesus: Numquid possunt filii nuptiarum, quamdiu sponsus cum illis est, ieiunare ? Quanto tempore habent secum sponsum, non possunt ieiunare.

20 Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus: et tunc ieiunabunt in illis diebus.

21 Nemo assumentum panni rudis assuit vestimento veteri: alioquin aufert supplementum novum a veteri, et maior scissura fit.

22 Et nemo mittit vinum novum in utres veteres: alioquin dirumpet vinum utres, et vinum effundetur, et utres peribunt: sed vinum novum in utres novos mitti debet.

23 Et factum est iterum cum Dominus sabbatis ambularet per sata, et discipuli eius coeperunt progredi, et vellere spicas.

24 Pharisei autem dicebant ei: Ecce, quid faciunt sabbatis quod non licet?

25 Et ait illis: Numquam legistis quid fecerit David, quando necessitatem habuit, et esuriit ipse, et qui cum eo erant?

26 quomodo introivit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, et panes propositionis manducavit, quos non licebat manducare, nisi sacerdotibus, et dedit eis, qui cum eo erant?

27 Et dicebat eis: Sabbatum propter hominem factum est, et non homo propter sabbatum.

28 Itaque Dominus est filius hominis, etiam sabbati.

COMMENTARIVM

v. 1. *Iterum*; postquam Galilaeam perambulaverant. Conf. Marc. I, 38. 39 et Matth. IV, 23. — *Post dies δε' ἡμερων*. Praepositio δεα cum genitivo idem valet ac *post* etiam in aliis locis;

ex. gr. Act. XXIV, 17; Gal. II, 1. Sensus est *post dies aliquot ex quo inde abierat.*

v. 2. *Ita ut non caperet neque ad ianuam.* Sententiae obscuritas et ambiguitas repetenda est ex eo quod constructio graecorum verborum exprimi latine nequit; sic enim ea sunt: ὥστε μὴκεῖ χωρεῖν μὴδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν, subaudito αὐτοὺς. Sic ergo supple: *Ita ut eos non caperet neque locus ad ianuam, vel prope ianuam, hoc est viae vel plateae pars proxima ianuae.*

v. 4. Tecta domorum in illis regionibus plana erant et pavita; adscensus ad ea patebat extra interioram domus partem. Confer Marc. XIII, 15.

v. 5. Quaerat aliquis quaenam horum consequentia sit, Christum, eo quod *vidisset fidem illorum*, dixisse paralytico: *Remittuntur tibi peccata?* Quid *fides illorum* cum remissione peccatorum paralytici? Exspectares Christum dicentem, quod paullo post dixit: *Surge et ambula*; paralyticum enim a Christo sanandum illi credebant, et huc ipsorum *fides* spectabat. Verum considera ut Christus hac ipsa de causa, quod, inquam, *vidisset fidem illorum*, atque adeo eos bene paratos ad maiora de ipso credenda quam quod hominem paralyticum sanare posset, voluerit eos maiora de se docere, ideoque illud dixerit ex quo quisque facile intelligeret ipsum esse Deum, et occasio praeberetur sermoni quem statim habuit cum scribis et quo divinitatem suam tacita consequutione affirmavit. Itaque Christus miraculum, quod ipse rogabatur, ita exhibere voluit ut apertum esset argumentum divinitatis suae.

vv. 7—10. Luculentissima argumentatio ab ipsis Christi adversariis, hoc est a scribis, instituta, qua Christi divinitas comprobatur. Propositionem eamque certissimam ipsi scribae suggerunt in v. 7, eaque sic est: *Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus?* Christus in v. 10 ita assumit: *Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata.* Complexio quaenam sit, nemo non videt. Assumptionis probatio est in vv. 9. 11, scilicet ei potestatem esse dimittendi peccata cui potestas est paralyticum sanitati restituendi, quique hoc facere potest ut illud comprobet; hoc enim aequae ac illud unius Dei est. Hoc se posse Christus confestim facto ipso demonstrat; ergo et primum potest, ergo est Deus. Nimirum Christus verus Deus est, quum

possit peccata dimittere; id porro certe potest, quum, ut id ipsum comprobet, facere etiam miracula possit. Neque huic argumentationi infirmandae quidquam conducit similis potestas quae nostris sacerdotibus est. Mittam enim illud quod hi talem potestatem non per se habent, quodque Christus sit qui eam ipsis contulit, atque hoc unum urgebo. Quod sacerdotes possint peccata dimittere, scimus et credimus propterea quia Christus nos hac de re docuit; nisi docuisset, neque id crederemus, imo nec credere liceret, ac pro certo tenendum esset a nemine peccata dimitti posse nisi a Deo. Quum Christus illam argumentationem habuit, nondum ulli personae illa potestas a Deo fuerat collata; scribae igitur ad veritatem omni ex parte loquebantur quum aiebant a nemine nisi ab uno Deo posse peccata dimitti, secus autem credere licebat nemini. Quare, si Christus Deus non esset, et eam potestatem haberet eo pacto quo nostri sacerdotes habent, id aperire necessario debuisset, videlicet sibi illam a Deo esse collatam. Verum non modo id minime fecit, sed imo ex toto sermone apparet ita eum loquutum esse atque egisse ut qui ostendere vellet propriam sibi esse, non vero extrinsecus advenisse, hanc potestatem; quod insuper miraculo comprobavit.

v. 8. *Spiritu suo*, per se, non alio eum docente. — Si attendas occasionem qua accidit ut Christus scribarum cogitationes nosceret, intelliges ut id quoque illis argumento esse quiverit quo crederent Christum et peccata dimittere posse et Deum esse. Nisi enim ipse esset Deus, aliorum cogitationes perspectas non alia ratione habuisset quam Deo illas ipsi patefaciente. Verum ecquis putet eas Christo Deum fuisse patefacturum tunc quum ille ea, quae non ipsius sed unius Dei propria essent, sibi tribueret atque arrogaret?

v. 10. *Filius hominis*. De hac appellatione dicemus ubi Marc. VIII, 31 explicabimus. — Si hunc versum cum illis conferras quibus Matthaeus et Lucas (1) eandem hanc rem narrarunt, attendasque potissimum illa verba *παρὰ θέντα* ait *paralytico*, miraberis repertos esse qui negarent posteriores evangelistas priorum scripta nota habuisse; si modo inane illud recentiorum

(1) Matth. IX, 6; Luc. V, 24.

Protestantium commentum minime tibi arrideat de quodam Evangelio primigenio, ex quo Matthaeus, Marcus, et Lucas sua exscripserint.

v. 13. *Et egressus est.* Nondum Capharnaumo Christus discesserat.

v. 14. *Et cum praeteriret*, per urbem videlicet; nam intra urbem Matthaeus, cuius historia statim narratur, telonium habuisse putandus est. — Non est dubitandum hunc publicanum, quem Marcus et Lucas (1) *Levi* nominant, alium non esse quam Matthaeum. Lege Lib. I de Evangel. c. I. nn. 1—10. — Matthaei pater quinam fuerit, unus Marcus nos docuit. De illius nomine *Alphaeo* lege quae scripsimus in Libro III de Evangel. Diss. IX. c. III. n. 9. Quum Iacobi apostoli pater et ipse *Alphaeus* vocaretur (2), recentiores Graeci omnes Iacobum et Matthaeum fratres fuisse putant.

v. 15. Sicut Lucas narrat, *fecit ei convivium magnum Levi in domo sua* (3). — *Publicani* erant qui in provinciis tributa et vectigalia exigenda populoque romano solvenda redimebant. Nemo ergo suspicetur aliquod officium ex iis, quae in iudaica republica erant, hic designari. Iudaea iam ab annis amplius viginti provinciae Syriae fuerat attributa ab Augusto, mox ut Archelaum Herodis filium, Iudaeae ethnarcham, exsilio mulctaverat. — De Christi discipulis Marcus duo narrat, eos et *multos* fuisse et magistrum *sequi* solitos. Magnum fuisse eorum numerum vel hinc intelligas quod circa medium hunc ipsum annum XXVII aerae vulg. Christus ex illis apostolos duodecim elegerit (4), deinde autumno insequentis anni XXVIII alios duos et septuaginta (5), quo die autem post Christi adscensum ad caelum Mathias in Iudae locum suffectus est, *ferè centum viginti* (6) convenerant.

v. 16. De Phariseis est in Lib. III de Evangel. Diss. XLIV. n. 5. — Marcus, quum aliquid narraturus est, quod ut clareat,

(1) Luc. V, 27.

(2) Matth. X, 3; Marc. III, 18; Luc. VI, 15; Act. I, 13.

(3) Luc. V, 29.

(4) Marc. III, 14; Luc. VI, 13.

(5) Luc. X, 1.

(6) Act. I, 15.

scire necesse est ritus, mores, consuetudines Iudaeorum, solet prius aliquid dicere quo haec lectores doceat, saltem oblique, sicut in hoc loco fecit. — Pharisei certe convivio non interfuerunt; quae ergo nunc narrantur, credendum est ea post convivium, tametsi statim, gesta esse.

v. 17. *Non enim veni vocare iustos, sed peccatores.* Etenim primo homines iusti, quos vocaret, nulli erant, nam nemo natura iustus, sed omnes peccaverunt (1), sicut Paulus dixit, omnes natura filii irae (2). Secundo causa, cur redemptore opus haberemus, fuit peccatum; ergo *Christus Iesus*, sicut idem ipse Paulus loquitur, *venit in hunc mundum peccatores salvos facere* (3). Tertio quia eos vocamus qui procul absunt, non qui prope; ita ut illa *non veni vocare iustos* intelligenda sint secundum *sensum compositum*; homines enim iusti, hoc ipso quod iusti sunt, cum Christo iam sunt.

v. 18. Lege quae annotavimus in v. 16. Agitur de ieiuniis non praeceptis.

vv. 19—20. Christus interrogantibus, cur ipsius discipuli non ieiunarent sicut discipuli Ioannis et Pharisei, primo respondet id minus eos decere, demonstrans simili adhibito discipulis suis in hoc, quod una cum ipso sint, causam esse cur gaudeant et laetentur; non ergo decere eos moeroris et doloris signa atque indicia edere. — *Filii nuptiarum*, graece *οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος* filii thalami, hoc est paranymphi seu sponsi sodales, qui ei aderant ipsumque stipabant quum nuptiae fiebant. — *Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus.* His verbis Christus mortem suam oblique praenuntiat atque ex ea luctum discipulorum. — *Ieiunabunt*, hoc est, ieiunare eos decebit.

vv. 21—22. Respondet secundo cur neque expediat discipulos suos ad ieiunium compelli. Scilicet hos nondum ea virtute esse ut graviora quaedam ab eis ipse exigeret, idque significat utroque simili quo utitur. — *Panni rudis ῥακὸς ἀργαίου*, quae graecae voces significant *frustum panni nondum a fullone conciliati et subacti*. Quum enim huiusmodi

(1) Rom. III, 23; V, 12.

(2) Eph. II, 3.

(3) I Tim. I, 15.

pannus sensim per se contrahatur, eius frustum assutum vesti iam detritae alias huic scissuras contractione inducit. — *Supplementum* est casus nominativo, non accusativo.

v. 23. *Coeperunt progredi et vellere spicas*. Horum sensus non est discipulos *coepisse progredi*; hoc enim satis significatum iam est verbis proxime superioribus: *Cum Dominus . . . ambularet*; sed eos coepisse utrumque *simul* facere, et *progredi*, quod iam facere coeperant, et *vellere spicas*, quod tunc facere coeperant; idque ipsum pressius graece dictum est: *ἤρξαντο . . . ὁδὸν ποιεῖν τιλλόντες τοὺς σταχυὰς coeperunt . . . progredi vellentes spicas*. — *Vellere spicas*. Lucas haec addidit: *Et manducabant confricantes manibus* (1). Erat igitur anni tempus quo spicae iam maturuerant, nondum tamen messis erat absoluta. Messis fiebat inter pascha et pentecosten. Haec ergo, quae in hoc loco narrantur, gesta sunt inter pascha et pentecosten anni XXVII aerae vulgaris.

v. 25. Lege I Reg. XXI, 3—6.

v. 26. In historia Davidis legimus eum fugisse ad Achimelechum. Cur Christus pro Achimelecho Abiatharem eius filiam nominaverit, frustra disquireremus. Nihil tamen inde colligas quod pugnet cum rei veritate; nam Abiathar filius cum Achimelecho patre morabatur (2). Cur autem Abiatharem Christus *ἀρχιερεα principem sacerdotum* appellaverit, rationem esse putarem, non quia et ipse pontifex fuit post patrem, sed quia, quum David ad eos confugit, ipse Abiathar principatum generet familiae sacerdotalis ex Ithamare Aaronis filio progeneritae. Lege Lib. III de Evangel. Diss. XXVIII. n. 38. Non enim idem munus erat neque semper ac necessario ab una et eadem persona simul gerebatur pontificatus et familiae principatus. Lege ib. nn. 36. 40.

v. 27. *Sabbatum propter hominem factum est*, ut homo intermisso labore, a quo subiinde cessare etiam indiget, ea, quae officii sui sunt in Dei cultu, impleat. Christus haec pronuntians significare voluit, quum dies festi bono hominis sint

(1) Luc. VI, 1.

(2) I Reg. XXII, 20.

instituti, haud nefas esse horum sanctitatem gravidri hominum necessitati posthabere.

v. 28. Quo pacto, quae in hoc loco dicuntur, effici queant e superioribus sintque consequentia, non facile dixeris; hinc obscurior significatio illius *verba itaque*. Fortasse haec Christi argumentatio supplenda ita est ut haec sit propositio: Filius hominis, ut omnium hominum dominus est, ita et eorum quae propter hominem facta sunt. Nisi id placet, hoc unum superest, ut dicamus illud *verba itaque* non idem in hoc loco valere ac *ergo, igitur*, sed ita usurpari ac quum italice loquentes et missis neglectisque ceteris rationibus animam, utpote potissimam, afferentes dicere solemus: *In sostanza, In fin dei conti, E poi*, aliave huiusmodi. Christus vult dicere sibi eam esse potestatem qua, quos vult, lege de sabbato solvere queat.

CAPVT III

1 **E**t introiit iterum in synagoga: et erat ibi homo habens manum aridam.

2 Et observabant eum, si sabbatis curaret, ut accusarent illum.

3 Et ait homini habenti manum aridam: Surge in medium.

4 Et dicit eis: Licet sabbatis benefacere, an male? animam salvam facere, an perdere? At illi tacebant.

5 Et circumspiciens eos cum ira, contristatus super caecitate cordis eorum, dicit homini: Extende manum tuam. Et extendit, et restituta est manus illi.

6 Exeuntes autem Pharisei, statim cum Herodianis consilium faciebant adversus eum quomodo eum perderent.

7 Iesus autem cum discipulis suis secessit ad mare: et multa turba a Galilaea, et Iudaea secuta est eum,

8 et ab Ierosolymis, et ab Idumaea, et trans Iordanem: et qui circa Tyrum, et Sidonem, multitudo magna, audientes, quae faciebat, venerunt ad eum.

9 Et dixit discipulis suis ut navicula sibi deserviret propter turbam, ne comprimerent eum.

10 multos enim sanabat ita ut irruerent in eum ut illum tangerent quotquot habebant plagas.

11 Et spiritus immundi, cum illum videbant, procidebant ei: et clamabant dicentes:

12 Tu es Filius Dei. Et vehementer comminabatur eis ne manifestarent illum.

13 Et ascendens in montem vocavit ad se quos voluit ipse: et venerunt ad eum.

14 Et fecit ut essent duodecim cum illo: et ut mitteret eos praedicare.

15 Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, et eiiciendi daemonia.

16 Et imposuit Simoni nomen Petrus:

17 et Iacobum Zebedaei, et Ioannem fratrem Iacobi, et imposuit eis nomina Boanerges, quod est, Filii tonitruui:

18 et Andream, et Philippum, et Bartholomaeum, et Matthaeum, et Thomam, et Iacobum Alphaei, et Thaddaeum, et Simonem Cananaeum,

19 et Iudam Iscariotem, qui et tradidit illum.

20 Et veniunt ad domum: et convenit iterum turba, ita ut non possent neque panem manducare.

21 Et cum audissent sui, exierunt tenere eum, dicebant enim: Quoniam in furorem versus est.

22 Et Scribae, qui ab Ierosolymis descenderant, dicebant: Quoniam Beelzebub habet, et quia in principe daemoniorum eiicit daemonia.

23 Et convocatis eis in parabolis dicebat illis: Quomodo potest satanas satanam eiicere?

24 Et si regnum in se dividatur, non potest regnum illud stare.

25 Et si domus super semetipsam dispertiatur, non potest domus illa stare.

26 Et si satanas consurrexerit in semetipsum, dispertitus est, et non poterit stare, sed finem habet.

27 Nemo potest vasa fortis ingressus in domum diripere, nisi prius fortem alliget, et tunc domum eius diripiet.

28 Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata, et blasphemiae, quibus blasphemaverint:

29 qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habebit remissionem in aeternum, sed reus erit aeterni delicti.

30 Quoniam dicebant: Spiritum immundum habet.

31 Et veniunt mater eius et fratres: et foris stantes miserunt ad eum vocantes eum,

32 et sedebat circa eum turba: et dicunt ei: Ecce mater tua, et fratres tui foris quaerunt te.

33 Et respondens eis, ait: Quae est mater mea, et fratres mei?

34 Et circumspiciens eos, qui in circuitu eius sedebant, ait: Ecce mater mea, et fratres mei.

35 Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus, et soror mea, et mater mea est.

COMMENTARIVM

v. 1. **E**a, quae nunc narrantur, discimus ex Luca (1), non eodem quo superiora, sed *in alio sabbato* gesta esse, atamen, sicut apparet ex tota serie historiae, quum Christus etiamtum esset Capharnaumi.

v. 2. *Observabant*, maligne, insidiosae, ut est vis graeci verbi *ναπετησεν*. — Qui *observabant*, erant *scribae et Pharisei* (2).

v. 4. Christus non ita interrogat velut si, qui priora negarent, consequens esset eos putandos esse affirmare posteriora, sed ita ut absurdae criminationi, quod ipse hominem sabbato sanitati prodigialiter restituendo peccaret, aliud absurdum opponat, sicut agere solemus cum iis qui absurda loquuntur; velut diceret: Si sabbato bene facere haud licet, licebit ne ergo male facere? — *At illi tacebant*. Neutrum enim dicere ausi fuissent, utpote qui probe sentirent primum contra ipsos esse, alterum absonum. Ita silentio suo ipsi sese refutabant; idque Christus eos interrogans voluisse putandus est.

v. 5. *Cum ira, contristatus*. Nota Christum humanis affectibus praeditum, ita et verum hominem.

v. 6. Ne legas: *Exeuntes . . . cum Herodianis*, sed: *cum Herodianis consilium faciebant*. Capharnaum posita erat in Galilaea, quae regio pars erat tetrarchiae Herodis Antipae; quare sine huius auctoritate nihil in Christum moliri Pharisei poterant. Non omnes Iudaei aequo animo ferebant Herodem in

(1) Luc. VI, 6.

(2) Ib. VI, 7.

ipsorum regionibus dominatum gerere; qui ab eius partibus stabant, appellatione *Herodianorum* signabantur. — Christus nihil fuerat operatus quo sabbati sanctitatem vel in speciem violaret; selummodo enim hominem iusserat manum extendere v. 5.

v. 7. Quod *multa turba a Galilaea et Iudaea* Capharnaum ad Iesum confluxisset, id Lucas quoque memoriae prodidit (1).

v. 8. Idumaea a meridie Iudaeae obtendebatur, distabat autem Capharnaumo multo magis quam ceterae regiones in his versibus commemoratae. — *Trans Iordanem* περαν του Ιορδανου, sicut alibi (2), dictum est pro ἀπο του περαν του Ιορδανου *de trans Iordanem*, quemadmodum habet interpres latinus in Matth. IV, 25, hoc est de regione trans Iordanem posita; quae regio *Peraea* nomen habuit. — Eorum, qui de Tyro et Sidone, Phoeniciae urbibus, ad Iesum magno numero convenerunt per illud tempus, Lucas quoque meminit (3).

v. 11. Qui contendunt energumenos in Evangeliiis commemoratos non alio malo affectos fuisse quam certo quodam morbo de genere ceterorum morborum, eos rogamus ut causam nobis aperiant cur illi tantum, qui huiuscemodi morbo laborabant, nossent Iesum esse Filium Dei.

v. 12. *Filius Dei*. Nemo non videt ut *spiritus immundi* Christum ita appellaverint non eo sensu quo omnes *filius Dei* nominamur et sumus (4), sed ut unus Christus hanc appellationem sibi propriam habet. Etenim primo neque mos erat quemquam communi illa appellatione designare, neque, cur praeter morem ea Christus designaretur, causa ulla tunc erat; quin imo ab re fuisset Christum *filium Dei*, sicut unum multorum, propterea appellare quia talia faceret quibus se ceteris excellentiorem potentiorioremque ostendebat. Deinde in graecis Evangelii exemplaribus non est υιος του θεου (*figlio di Dio*), sed ο υιος του θεου (*il figlio di Dio*). Tum, si daemones hanc appellationem sensu illo universalis et communi adhibuissent, cur Christus *vehementer* comminabatur ne ipsum *manifestarent*? num ali-

(1) Luc. V, 17.

(2) Matth. IV, 25.

(3) Luc. VI, 17.

(4) I Io. III, 1.

quis dubitasset eum, sicut alium quemque, posse *filium Dei* appellari? num non omnes id compertum habebant? Denique hanc appellationem in hoc loco peculiarem quemdam in sensum usurpatam esse nemini, vel obiter legenti non apparet. Christus igitur a daemonibus appellatus est *Filius Dei* eo sensu quo eius solius propria haec appellatio esset. Hunc vero sensum e comparatis inter se ceteris quoque locis, in quibus Christus ita appellatur, discimus alium non esse quam quo significatur verus ac proprie dictus *filius Dei* a Deo ipso genitus. — *Et vehementer comminabatur eis ne manifestarent illum.* Christus, ut a publica apertaue appellatione *Dei* vel *Filii Dei* expressis verbis sibi facienda abstinere solitus fuit, ita et, ne alii facerent, prohibere. Conf. Marc. I, 34; VIII, 29. 30.

v. 14. Graeca ad verbum sic veritas: *Et fecit duodecim, ut essent cum ipso*; ne forte putes ipsum Christum eo numero comprehendi.

v. 15. Vides ut alia esset *potestas curandi infirmitates*, seu, sicut in graeco exemplari legimus, *νοσθους morbos*, alia *eiiciendi daemonia*. Non ergo unum atque idem erat daemonicum esse et morbo laborare.

v. 16. *Imposuit Simoni nomen Petrus.* Id προληπτικῶς narratur; nam aliquo post tempore accidit (1), etsi pridem Christus hoc nomen Simoni fuerat pollicitus (2). Hactenus eum Marcus *Simonem* vocavit; exhinc *Petrum* nominat. — Petrus, sicut semper fit in Novo Testamento quum apostoli vel horum aliqui enumerantur, primo loco nominatur, etsi nondum, quum haec gesta sunt, ceterorum primatu esset cohonestatus.

v. 17. *Iacobum... Ioannem.* Quum in Novo Testamento apostolorum nomina recensentur, Ioannes et Iacobus post Petrum primi nominantur, utpote quos una cum Petro peculiaribus dilectionis indiciis Christus dignatus sit (3); nisi quod Matthaeus (4) et Lucas (5) ante hos Andream nominarunt statim post Petrum, quia *huius fratrem* eum appellare voluerunt.

(1) Matth. XVI, 18.

(2) Io. I, 42.

(3) Marc. XIII, 3; Act. I, 13.

(4) Matth. X, 2. 3.

(5) Luc. VI, 14.

— *Boanerges*. Quum ipse Marcus huius agnominis significatio-
nem nos docuerit, quae est *Filii tonitru*i, iam de hac quaestio-
esse nulla potest. At quaeritur quo pacto ex ea voce haec si-
gnificatio eruatur. Itaque ne dubites istud vocabulum in duo
ita parti: *Boanē rges*, atque ita hebraice scribere בְּנֵי רָגַע.
Quod pro *Bne* sit *Boanē*, hoc fortasse ex aliquo idiotismo re-
petendum est. Scimus ut incertus sit et obscurus sonus ille
quo cum in hac voce profertur litera ב, et quem hebraei gram-
matici vocant *shva*, idque apparet tum ex linguis hebraicae
affinibus adhuc superstitis, tum ex aliis atque aliis vocalibus
quibus illum sonum in nominibus propriis veteres interpretes
expresserunt. Quod vero *shva* in quibusdam saltem vocibus
alicubi ita proferretur ut quid simile sonaret ac *oa*, argumento
sunt tum mos ipsorum Iudaeorum hodieque in quibusdam re-
gionibus ita illud pronuntiantium (1), tum Strabonis testimo-
nium, qui commemorans castellum *Masada*, hebraice מַצְדָּה
Mizadā, situm prope lacum Asphaltiten, illud, non *Ma-*
sada, sicut Iosephus, Plinius, Solinus, sed *Μοασαδα Moa-*
sada vocat (2). Altera vox רָגַע formam praefert plane hebra-
icam atque etiam aramaicam, estque deducta a radice רָגַע,
quae *strepere* significat; quod ergo ea non reperiatur neque in
Bibliis neque in chaldaicis paraphrasibus, neque in Talmude, non
propterea negandum aut dubitandum eam fuisse in sermone quo
aetate Christi Iudaei utebantur. Cur Christus Iacobo et Ioanni
hoc agnomen imposuerit, causam probabiliorē nullam inve-
nio quam quod de illis narratur in Luc. IX, 52—56; neque enim
e Marci verbis efficitur tunc primo eos a Christo fuisse ita ap-
pellatos quum apostolorum collegium institutum ab eo est,
sed, sicut de Petro, ita et de illis duobus Marcus scribere po-
tuit id quod insequentis temporibus accidit.

v. 18. *Andream*, unum e duobus apostolis graecum no-
men habentibus, Petri fratrem (3), olim Ioannis Baptistae di-
scipulum (4), qui omnium primus Christum sequutus est (5).

(1) *Wetsten*. Nov. Testam. ad h. l.

(2) *Geogr.* XVI. p. 764.

(3) *Io.* I, 40.

(4) *Ib.* 35. 37. 40.

(5) *Ib.*

— *Philippum* a Bethsaida (1), alterum e duobus apostolis graeco nomine, cuius frequens mentio in Ioannis evangelio, imo frequentior quam ceterorum apostolorum, si Petrum excipias. — *Bartholomaeum*, non vero *Barptolemaeum*, sicut inepti graecissatores dicere amant, eundem ac Nathanaelem (2), a Cana Galilaeae (3). Lege, quae annotabimus in Marc. X, 46. — *Matthaeum*, Lege quae de eo superius annotavimus in c. II. v. 14. — *Thomam*, hebraice תָּוֹמָא, aramaice ܬܘܡܐ *gemellum*, propterea etiam *Didymum* vocatum a Ioanne (4); διδύμος enim Graecis idem est ac *gemellus*. — *Iacobum Alphaei*, hoc est Clopae, filium. Lege quae superius dicta sunt de Marc. II, 14, quaeque disseruimus in Lib. III de Evangel. Diss. IX. c. III. n. 9; c. XX. n. 13. — *Thaddaeum*, qui et *Iudas* (5) et, sicut legimus in graecis Matthaei exemplaribus, *Lebbaeus* (6) nomen habuit. Hunc Lucas *Iudam Iacobi* (7), hoc est Iacobi filium, dixit. Hinc quaestio satis implexa. Non est dubitandum Iudam, qui scripsit unam Epistolarum catholicarum esse ipsum apostolum; sic enim constans et perpetua fuit Ecclesiae opinio. Is initio illius epistolae se *Iacobi fratrem* appellat. Cuius vero Iacobi nisi illius qui tunc temporis apprime notus omnibus esset, illius, inquam, cuius et Lucas in Actis apostolorum (8) et Paulus in Epistolis (9) mentionem non raro fecerunt, qui Ecclesiam hierosolymitanam regebat, quique *frater Domini* (10) appellabatur? Hunc autem esse Iacobum Alphaei filium, apostolum in hoc ipso loco a Marco commemoratum, alias demonstravimus (11); ipsa autem appellatio *frater Domini* dubitare non sinit esse illum ipsum Iacobum unum e quatuor quorum

(1) Io. 44.

(2) Lege *Patrit*. In Evangel. Ioann. Commentar. c. I. v. 45.

(3) Io. XXI, 2.

(4) Io. XI, 16; XX, 24; XXI, 2.

(5) Conf. Luc. VI, 16; Act. I, 13.

(6) Matth. X, 3.

(7) Luc. VI, 16; Act. I, 13.

(8) Act. XII, 17; XV, 13; XXI, 18.

(9) I Cor. XV, 7; Gal. I, 19; II. 9. 12.

(10) Gal. I, 19.

(11) De Evangel. L. III. Diss. IX. c. XX. n. 13.

fratrem Christum fuisse habitum legimus in Evangeliiis (1), et quorum unus Iudas nomen habebat. Iam vero, si Iacobus et Iudas apostoli fratres erant, qui fieri potuit ut alter Alphaei sive Clopae, alter Iacobi filius esset? Ut breve id faciam, aio, nisi dicere malis fratres uterinos eos fuisse, quaestionem dissolvi non aliter posse nisi ita ut dicamus Iudam apostolum alium esse illo qui in Evangeliiis nra cum Iacobo inter Christi fratres recensetur, et, sicut hi, qui Christi fratres habebantur, alij non erant quam huius patruelis, ita Iudam apostolum Iacobi fratrem habitum esse atque appellatum quia eius esset vel patruelis, non quidem ex patre, nullum enim Alphaeus seu Clopas fratrem habuit nomine Iacobum, sed ex amita, vel consobrinus sive ex avunculo sive ex matertera. — *Simonem Cananaeum*. Putandum non est ita Simonem appellari ac si gente esset Chananaeus; nam et ipsum vocabulum aliter scribitur, et, quamquam in latinis exemplaribus Evangelii Matthaei *Chananaeus* (2) scriptum sit, graece tamen in Matthaeo aequae ac in Marco est, non *χαναναίος*, quod gentis nomen est, sed *κανανίτης* vel *καναναίος*, praescripto insuper articulo *ο*, cui nunc locus non esset si illud esset nomen gentis. Tum apostoli omnes Israelitae fuerunt. Nomen autem *κανανίτης* deductum est a chaldaico *כנני*, quod *zeloten* significat. Atqui Simon, qui apud Matthaeum et Marcum *ο Κανανίτης* agnomen habet, a Luca *ο Ζηλωτης* appellatur (3).

v. 19. *Iscaiotem*. Videtur agnomen deductum ex ipsius Iudae urbe natali, ut sit compositum ex *איש* vir et *קריות* *Carrioth*, quae erat urbs tribus Iudae (4); sicut in II Reg. X, 6. 8 pro *איש טוב* vir regionis *Tob* interpres graecus reddidit *Ἰστωβ*, Hieronymus *Istob*.

v. 20. *Et veniunt ad domum*; Capharnaumi videlicet, postquam, e monte (5) quum descendissent, Christus longiorem orationem habuerat in loco campestri (6).

(1) Matth. XIII, 55; Marc. VI, 3.

(2) Matth. X, 4.

(3) Luc. VI, 15; Act. I, 13.

(4) Ios. XV, 25.

(5) Cōnf. v. 13.

(6) Luc. VI, 17—VII, 1. Lege Lib. II. de Evangel. Ann. XLVII.

v. 21. Eius, quod hoc in loco narratur, causam Ioannes, etsi alia de re loquens, nobis aperit ita scribens: *Neque enim fratres eius credebant in eum* (1).

v. 22. Quae sunt in Evangelio Marci usque ad III, 21, constat ea secundum ordinem temporum descripta esse, quum idem sit eorum ordo ac in Evangelio Lucae, qui profitetur se *ex ordine scribere* (2). Quum vero appareat in II, 23—IV, 34 res digestas ita esse sicut Marcus eas repererat in Evangelio Matthaei, qui temporum ordinem in scribendo sequutus non est, hinc illud quod Marcus in III, 22 eum ordinem interrumpat; nam, quae narrantur in III, 22—35, gesta sunt uno post anno, hoc est, post illa quae sunt in X, 10—12, sicut demonstravimus in Lib. II de Evangel. Ann. CIV, ita ut, si ad tempora spectes, inserere oporteat inter versus 21 et 22 capitis III quaecumque legimus in IV, 1—X, 12. Quae sunt in II, 23—III, 21, gesta sunt inter pascha et mediam aetatem anni XXVII aer. vulg. (3) in Galilaea; quae vero sunt in III, 22—35, ea evenerunt in Iudaea, intra autumnum, post dies festos scenopegiae anni XXVIII. Nunc locus esset narrationi necis Ioanni Baptistae ab Herode illatae, quam Marcus in VI, 17—19 descripsit, ubi eius describendae occasionem ipsi praeiungit mentio facta in VI, 16 Ioannis pridem ab Herode necati. Post necatum Ioannem Christus regiones peragrarare coepit, sicut est in Lucae VIII, 1—3 (4), deinde Hierosolymam venit ad agendum diem festum, sicut narrat Ioannes in V, 1, qui dies festus fuit scenopegiae (5), tum in Galilaeam reversus ea gessit, quae Marcus retulit in IV, 1 seqq., ceteraque descripta usque ad X, 12. Haec annotasse satis sit; nam in hoc Evangelio enarrando singula persequemur non alio ordine quam quo in illo descripta ea reperimus.

Quae igitur in vv. 22—35 Marcus narrat, ea alio tempore gesta sunt et alibi ac Hierosolymae, sicut apparet ex ipso v. 22, attamen in aliqua urbe Iudaeae, quod historiae series et

(1) Io. VII, 5.

(2) Luc. I, 3. Lege De Evangel. L. III. Diss. I.

(3) Conf. dicta de Marc. II, 23.

(4) Lib. II de Evangel. Ann. LII.

(5) Ib. Ann. LIII.

quatuor Evangeliorum collatio nos docent. Lege Lib. II de Evangel. Ann. XCVII—CV. In ea urbe Christus daemonium e cuiusdam viri corpore expulerat, sicut Matthaeus (1) et Lucas (2) scripserunt. Hinc oblata scribis occasio ut Christum calumniarentur, quod ab iis factum non unus Marcus narrat, sed et iidem Matthaeus et Lucas narrarunt, statim ac dixerant de daemonio illo eiecto. — *Beelzebub*, hebraice בעל זבוב, hoc est *Dominus muscae*. Ita deus ille vocabatur quem Philisthaei colebant in urbe Accarone (3). In plerisque graecis exemplaribus Evangeliorum pro *Beelzebub* semper est *Beelzebul*. Videntur Iudaei lusisse unius literae mutatione, et contemptim deum illum *Beelzebul*, hoc est *Dominum stercoris*, vocasse; quod vocabulum tandem pro *principis daemoniorum* proprio nomine habuerunt. Neque enim in hoc loco Marci *Beelzebub* sive *Beelzebul* distinguitur *principe daemoniorum* nisi in speciem; sensus enim, sicut a Matthaeo et a Luca discimus, est: *Beelzebub habet, et in ipso Beelzebub principe daemoniorum eiicit daemonia*.

v. 23. *In parabolis*. Ex iis, quae sequuntur, compertum fit *parabolas* a scriptoribus sacris vocari non modo narrationes rerum quas confingimus orationis et doctrinae exornandae gratia, sed etiam similitudines quascumque; ita ut *parabola* hisce scriptoribus idem plane sit ac hebraicum מָשַׁל. Lege quae annotabimus in Marc. VII, 17. — Christus calumniam duobus argumentis refellit. Primo absurdam eam esse demonstrat; neque enim credi potest *satanas satanam eiicere*. — *Satanas*, ab hebraico שָׂטָן; quo nomine quemcumque *insidiosum adversarium*, tamquam proprio autem diabolum Hebraei signabant.

vv. 24—25. Vno atque altero simili Christus primum argumentum declarat atque confirmat.

v. 26. Tum vero concludit, taciteque illud infert, sibi cum diabolo nihil commune esse, sed neque esse posse.

v. 27. Quin imo, alio simili adhibito alterum argumen-

(1) Matth. XII, 22. 23.

(2) Luc. XI, 14.

(3) IV Reg. I, 2. 3. 16.

tum proponens, neminem videlicet quantumvis praepotentem non eo infirmiore esse a quo ipse superari potest ac vinci, item tacite calumniatores suos docet longe se esse diabolo potentiores.

v. 28. *Amen dico vobis, Amen dico tibi*, affirmationis formula uni Christo, quantum scimus, usitata, idque quam saepissime. In evangelio Ioannis *amen* semper geminatur sic: *Amen amen dico vobis* vel *tibi*. Hebraicum *amen* nomen adiectivum est significans *firmum*, translataque significatione *fidum*, pro adverbio adhibitum *certe, profecto*. — *Peccata et blasphemiae* cur distincte ponuntur, quum nomine peccatorum blasphemiae quoque comprehendantur? Primo quia blasphemiae, quippe quibus Deum ipsum directe impetamus, gravissima sunt omnium peccatorum; ut sensus verborum Christi ita sit: *Omnia dimittentur filiis hominum peccata*, etiam, quae omnium gravissima sunt, *blasphemiae*; qui sensus liquidius colligitur ex graeco Evangelii exemplari; sic enim in eo legimus: *Omnia dimittentur peccata filiis hominum, et blasphemiae*. Secundo quia, etsi Christus dicat peccata quaecumque remitti posse, mox tamen certam quamdam blasphemiam excipiet.

vv. 29. 30. Duae quaestiones eaeque sane graves de hac Christi sententia haberi solent; prima: Quid sit *blasphemare in Spiritum sanctum*, altera: Cur talem blasphemiam Deus numquam sit remissurus.

Frustra id, quod primo quaeritur, exponere anniteremur nisi positum sit illud ipsum, de cuius caussa altera quaestio est, peccatum videlicet, quod *blasphemia in Spiritum sanctum* vocatur, nemini unquam remitti. Quare non potest altera quaestio ab altera seiungi, vel certe inversa ratione ambae sunt instituendae, ut de secundo quaeratur *quid sit*, de primo *cur* ita vocetur, *quid*, inquam, illud sit quod Deus numquam remittet, et *cur blasphemia in Spiritum sanctum* vocetur.

Quod ad primum ante omnia animadvertite ut Christus neget eum, *qui blasphemaverit in Spiritum sanctum*, non quidem *posse* habere, sed *habiturum* veniam. Iam vero nefas est suspicari aliquod esse peccati genus cuius veniam Deus, quantum in se est, dare nolit. Sequitur ut, si cuius peccati veniam Deus deneget, id non ipsi Deo, utque theologi loquuntur, an-

tecedenti eius voluntati sit tribuendum, sed ab alia caussa repetendum. Item constat veniam nobis a Deo numquam non datum iri, si *vere* eam velimus. Restat ut venia iis tantum negetur qui eam nolunt, hoc est, qui gratiam a Deo sibi oblatam respuunt. Illi igitur, de quibus Christus eam sententiam pronuntiavit, alii non sunt quam qui obfirmata nec unquam mutanda voluntate hanc gratiam respuunt. Fures nimirum, homicidae, sacrilegi, Dei conviciatores possunt gratiam velle et sperare, ast, qui gratiam nolunt, non possunt simul eam velle; illi igitur, si vere velint, impetrabunt, hi non item, quum nolint.

Qui autem id peccat, dicitur *blasphemare in Spiritum sanctum*; sic autem propterea dicitur quia gratia, quam ipse respuit, Spiritui sancto datori accepta refertur huiusque donum habetur, sicut apparet e quampilurimis Novi Testamenti locis. Quid namque Spiritui sancto magis iniurium, quam aliquem ita animo esse comparatum ut praestantissimum omnium donorum, quibus nos cumulare ille potest, respuere semper et contemnere constitutum apud se habeat? Ne quid vero tricarum tibi sit ab etymo, fac memineris *blasphemare* esse verbum dicendi, quod, sicut cetera huiusmodi verba, usurpari solet ad significandum tum id quod ore proferimus, tum quod mente concipimus quodque animo sentimus; neque Christus de primo dumtaxat loquutus est.

Ceterum in loco hanc doctrinam a Christo propositam esse ipsumque omnino ob rem esse loquutum nemo non videt. Etenim is calumniatoribus inter cetera illud quoque, saltem oblique, responderat, se *in Spiritu sancto eicere daemones* (1); Marcus autem ait Christum ea, quae sunt in v. 29, iisdem illis suis calumniatoribus denuntiasse *quoniam dicebant: Spiritum immundum habet*. Illos igitur Christus propterea dixit *blasphemare in Spiritum sanctum* quia, quae ipse *in Spiritu sancto* agebat, quaeque hac de caussa Spiritui sancto attribuenda erant, ea diabolo attribuerent, hoc est, Spiritum sanctum, per quem Christus operabatur, haberent pro diabolo; quae quidem omnium certe teterrima ratio est respuendi gratiam Spi-

(1) Matth. XII, 28.

ritus sancti. Porro, quum ipse videret eos ita esse animo comparatos, praevideretque tales semper futuros, adeo ut nunquam poenitentia ducti mentem essent mutaturi, aeternam damnationem, quae ipsos manebat, eis denuntiavit; attamen uniuerse loquutus est, quia eadem esset ceterorum omnium conditio qui pari modo peccarent.

Qui putant Christum loquutum esse generaliter de hominibus e vita excedentibus sine admissorum poenitentia, inter cetera incommoda, quibus ipsorum opinio premitur, illud fortasse praecipuum est quod Christum loquentem inducant tali de re cui tunc nullus locus fuisse videretur.

Fuit qui rem ita explicaret: *Putarem blasphemiam in Spiritum sanctum esse omnem quamcumque corde conceptam aut ore expressam contumeliam in opera aut dona Spiritus sancti; cui peccato veluti applicatur poena TALIONIS, ut eius rei non sint recepturi GRATIAM EFFICACEM conversionis, quoniam sancti Spiritus gratiam contumelia affecerint.* Verum hac interpretatione posita sequitur aliquod peccatorum genus esse quod *impoenitentia finalis* certo consequatur, eaque non *consequenter* dumtaxat, ut effectus pravae voluntatis hominis qui peccavit, sed *antecedenter*, ut poena quam Deus universali quadam lege sanxerit, ac propterea homini, qui semel tale peccatum admiserit, nullam salutis spem superesse. Quae duo quis concoquat? Certe hac ratione difficultas, quae est in Christi verbis, minime quidem removetur, sed gravius fortasse nos urget et manifestius.

v. 31. Quod in hoc loco narratur, aliud est illo huius simili quod narratur in Luc. VIII, 19—21. Lege Lib. II de Evangel. Ann. LX. CV. — *Fratres.* Lege quae annotavimus in v. 18.

v. 34. *Eos*; discipulos videlicet. Confer cum his Matth. XII, 49.

v. 35. Responsio similis eius quam idem ipse Christus non multo ante dederat cuidam mulieri, de qua est in Luc. XI, 27. 28.

CAPVT IV

1 Et iterum coepit docere ad mare: et congregata est ad eum turba multa, ita ut navim ascendens sederet in mari, et omnis turba circa mare super terram erat:

2 et docebat eos in parabolis multa, et dicebat illis in doctrina sua:

3 Audite: ecce exiit seminans ad seminandum.

4 Et dum seminat, aliud cecidit circa viam, et venerunt volucres caeli, et comederunt illud.

5 Aliud vero cecidit super petrosa, ubi non habuit terram multam: et statim exortum est, quoniam non habebat altitudinem terrae:

6 et quando exortus est sol, exaestuavit: et eo quod non habebat radicem, exaruit.

7 Et aliud cecidit in spinas: et ascenderunt spinae, et suffocaverunt illud, et fructum non dedit.

8 Et aliud cecidit in terram bonam: et dabat fructum ascendentem, et crescentem, et afferebat unum triginta, unum sexaginta, et unum centum.

9 Et dicebat: Qui habet aures audiendi, audiat.

10 Et cum esset singularis, interrogaverunt eum hi, qui cum eo erant duodecim, parabolam.

11 Et dicebat eis: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: illis autem, qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt:

12 ut videntes videant, et non videant: et audientes audiant, et non intelligant: nequando convertantur, et dimittantur eis peccata.

13 Et ait illis: Nescitis parabolam hanc? et quomodo omnes parabolas cognoscetis?

14 Qui seminat, verbum seminat.

15 Hi autem sunt, qui circa viam, ubi seminatur verbum, et cum audierint, confestim venit sathanas, et aufert verbum, quod seminatum est in cordibus eorum.

16 Et hi sunt similiter, qui super petrosa seminantur: qui cum audierint verbum, statim cum gaudio accipiunt illud:

17 et non habent radicem in se, sed temporales sunt: deinde orta tribulatione et persecutione propter verbum, confestim scandalizantur.

18 Et alii sunt, qui in spinis seminantur: hi sunt, qui verbum audiunt,

19 et aerumnae saeculi, et deceptio divitiarum, et circa reliqua concupiscentiae introeuntes suffocant verbum, et sine fructu efficitur.

20 Et hi sunt, qui super terram bonam seminati sunt, qui audiunt verbum, et suscipiunt, et fructificant, unum triginta, unum sexaginta, et unum centum.

21 Et dicebat illis: Numquid venit lucerna ut sub modio ponatur, aut sub lecto? nonne ut super candelabrum ponatur?

22 Non est enim aliquid absconditum, quod non manifestetur: nec factum est occultum, sed ut in palam veniat.

23 Si quis habet aures audiendi, audiat.

24 Et dicebat illis: Videte quid audiat. In qua

mensura mensi fueritis, remetietur vobis, et adicietur vobis.

25 Qui enim habet, dabitur illi: et qui non habet, etiam quod habet auferetur ab eo.

26 Et dicebat: Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo iaciat sementem in terram,

27 et dormiat, et exurgat nocte et die, et semen germinet, et increseat dum nescit ille.

28 Vltro enim terra fructificat, primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica.

29 Et cum produxerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis.

30 Et dicebat: Cui assimilabimus regnum Dei? aut cui parabola comparabimus illud?

31 Sicut granum sinapis, quod cum seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus, quae sunt in terra:

32 et cum seminatum fuerit, ascendit, et fit maius omnibus oleribus, et facit ramos magnos, ita ut possint sub umbra eius aves caeli habitare.

33 Et talibus multis parabolis loquebatur eis verbum, prout poterant audire:

34 sine parabola autem non loquebatur eis. seorsum autem discipulis suis disserebat omnia.

35 Et ait illis in illa die, cum sero esset factum: Transeamus contra.

36 Et dimittentes turbam, assumunt eum ita ut erat in navi: et aliae naves erant cum illo.

37 Et facta est procella magna venti, et fluctus mittebat in navem, ~~ita ut~~ impleretur navis.

38 Et erat ipse in puppi super cervical dormiens: et excitant eum, et dicunt illi: Magister, non ad te pertinet, quia perimus?

39 Et exurgens comminatus est vento, et dixit mari: Tace, obmutesce. Et cessavit ventus: et facta est tranquillitas magna.

40 Et ait illis: Quid timidi estis? necdum habetis fidem? Et timuerunt timore magno, et dicebant ad alterutrum: Quis, putas, est iste, quia et ventus et mare obediunt ei?

COMMENTARIVM

v. 1. **H**aec gesta sunt in Galilaea post dies festos scenopogiae actos anno XXVII aer. vulg., imo, prout argumentum primae parabolae, quae infra narratur, credere suadet, dies tunc ibant quibus sementis fieri in illis regionibus solet. Lege quae supra dicta sunt de Marc. III, 22 et Lib. II de Evangel. Ann. LIV. — *Ad mare.* Christus igitur tunc morabatur in urbe ad lacum Tiberiadis posita, quae Capharnaum fuisse putanda est; in ea namque is degere solebat proptereaue civitatem suam (1) appellatam eam legimus. Qua de re diximus in Lib. II de Evangel. Ann. XXXVIII.

v. 3. Parabolam Christus ipse mox interpretabitur vv. 10 seqq. Huius autem parabolae ac ceterarum, quae sunt in hoc Evangelii capite, commune argumentum est *regnum caelorum* (2).

v. 5. *Statim exortum est, quoniam non habebat altitudinem terrae*, ita neque radices satis altas. Vigoris enim inter ger-

(1) Matth. IX, 1.

(2) Vv. 26. 30. Conf. Matth. XIII, 11, Marc. IV, 11; Luc. VIII, 10.

men et radicem disperitiendi quidquid radici nimis exiguae deest, totam germini accrescens efficit ut planta citius pullulet.

v. 6. *Non habebat radicem*, quae tantum humoris e terra attraheret quantum germini alendo esset satis. Solemus namque negare omnino id, quod ex parte solum esset negandum, quam loquimur de effectu qui idem est sive id, quod negatur, omnino desit sive ex parte.

v. 8. Non modo in Israelitarum regionibus, sed et in aliis sementis cum *centesimo* redibat; imo alicubi cum centesimo et quinquagesimo.

v. 10. Quum, sicut Matthaeus testatur, ceteras quoque parabolas, quae sunt in vv. 26—32, populo Christus narraverit (1), utque illas absolvit, *dimissis turbis* venerit domum (2), Marcus autem certiores nos faciat Christum, quas parabolas populo narrabat, solitum fuisse *seorsum* (3) discipulis interpretari, eamque ipsam, quae in proxime superioribus versibus descripta est, explicatam discipulis id rogantibus fuisse a Christo *cum esset singularis*, hoc est solus, sequitur ut huius ipsius parabolae interpretationem Christus habuerit post narratas ceteras parabolas quae sunt in vv. 26—32, proptereaque, si ad ordinem temporis spectes, versus 10—20 versui 34 sint postponendi. — *Singularis* redditum est pro adverbio *καταμονας* *solitatem*. — *Hi*, qui cum eo erant *duodecim*. Graecum exemplar sic habet: *Qui circa eum erant cum duodecim*.

v. 11. *Mysterium regni Dei*, doctrinam videlicet in hisce parabolis veluti sub quodam velamine absconditam. — *Qui foris sunt*. Quum hos Christus discipulis suis, quos alloquitur, opponat, facile intelligimus his verbis designari homines qui de numero discipulorum Christi non sunt, non quidem omnes, etiam eos qui de Christo nihil umquam audierunt, sed, sicut ipsa res nos credere iubet, eque Christi verbis statim insequentibus colligimus, eos tantum qui de illo numero esse nolunt; nam, si id vellent, facerent ipsi quoque quod Christi discipuli tunc fecerunt, rogarentque ut parabolarum sensus

(1) Matth. XIII, 34.

(2) Ib. 36.

(3) Marc. IV, 34.

ipsis patefiat. Eadem haec ipsa verba Paulus pluries usurpavit in eundem hunc sensum accepta. Lege I Cor. V, 12. 13; II Cor. IV, 16; Col. IV, 5; I Thess. IV, 11. — *In parabolis omnia sunt*, quaecumque ad eos *mysterium regni Dei* docendos spectant, utpote haud dignos qui apertiore doctrina a Christo instituuntur, quum huic fidem detrectent. Verum etiam simplicius eadem haec Christi verba explicari atque intelligi possunt. Etenim illud *sunt* redditum est pro graeco *γινεται*, graecum autem *γινεσθαι* aequae ac latinum *feri* in Scripturis sacris subinde usurpantur pro verbis *εἶναι* *esse*, nam respondent hebraico *היה*, quod et *esse* et *feri* significat. Christus itaque ait ea, quae suis parabolis de *mysterio regni Dei* docebat, *illis, qui foris sunt, in parabolis omnia esse*, id est hoc quasi velamine oblecta atque incomperta manere. Quem sensum hisce verbis subesse tum oppositio confirmat horum et superiorum verborum *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei*, tum sententia subiecta verbis continuo insequentibus, tum denique Matthaeus, apud quem pro iisdem illis ipsis verbis legimus: *Illis autem non est datum* (1).

v. 12. Primam huius versus sententiam, ut ea est in graeco exemplari, ita ad verbum reddere licet: *Vt aspicientes aspiciant, et non videant*. — Hae loquutiones *videntes videant, audientes audiant*, sunt tritus ille hebraismus quo alicui modo verbi finiti praeponitur eiusdem huius ipsius verbi gerundium, ut *ראה יראו* *videndo videbunt*, *יִשְׁמְעוּ אֲזִינֵן* *audiendo audient*. — Particulam *ὥστε* ut cave in eum sensum accipias ac si idem valeret atque *ideo ut*, finemque significaret ob quem *illis, qui foris sunt, in parabolis omnia sunt*; sed huius rei modum aut effectum ea significat, adhibita namque est pro *ita ut*, quod apparet etiam ex Matthaei Evangelio, in quo pro *ὥστε* ut est *ὅτι* quod sive quia, atque sic legimus: *Quia videntes non vident, et audientes non audiunt, neque intelligunt* (2). — Quum ergo illa particula *ut* nequaquam finem indicet ob quem Christus Iudaeos docens parabolis utebatur, neque a postremis huius versus verbis difficultas nobis ulla esse potest, vel-

(1) Matth. XIII, 11.

(2) Ib. 13.

ut si Christus his verbis affirmaret nolle se ut illi, de quibus loquitur, *convertantur, et dimittantur eis peccata*. — Itaque totius versus sententia sic est: Illos, *qui foris sunt*, neque, quae aspiciunt, videre, neque, quae audiunt, intelligere, idque sua culpa, curantes quodammodo *nequando convertantur et dimittantur eis peccata*. Desumpta haec sunt ex Isaia (1), cuius vaticinium tunc Christus etiam retulit, ut Matthaeus testis est (2).

v. 13. *Omnes*. Nam, si parabolas intellectu faciliores, velut hanc de qua interrogabant, minus intelligebant, nec difficiliore intellecturi erant.

v. 15. Primum genus est eorum in quibus *semen*, hoc est *verbum Dei*, ne germinat quidem, nedum alte radices agat. Id *Satanæ* culpae vertendum, qui *confestim aufert verbum, quod seminatum est in cordibus eorum*. Auferre autem facile potest, quia *circa viam* seminatum est; illorum videlicet animus ad instar viae publicae est, in qua, quod quis reliquit, spes non est ut post horam reperiat. Primi itaque huius mali caussa incuria est et negligentia.

vv. 16. 17. Alterum genus est eorum in quorum animis *verbum Dei* germinat quidem, sed radices alte non agit; quare facile id, quod germinavit, arescit. Arefacit autem illud formido imminentium malorum quae *propter verbum* essent perferenda. Porro huic formidini obnoxii illi eo sunt quod *non habent radicem in se*, idque propterea quia *super petrosa seminantur*; in eorum nimirum animos *verbum Dei* non penetrat, neque alte his insidet, nec firmiter adhaeret. Huius igitur alterius mali caussa est infirmitas propositi et inconstantia. — *Temporales, προσωργοι*, tales quales tempus et occasio eos facit; quod plenius apud Lucam sic exprimitur: *Qui ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt* (3). — *Scandalizantur*, pede offendunt, (*inciampano*); elegans atque concinna verbi immutatio. Lege quae dicemus de Marc. IX, 41.

vv. 18. 19. Tertium denique genus ii sunt in quibus, quod seminatum est, et germinat et radices agit, nam *spinæ* dicun-

(1) Is. VI, 9. 10.

(2) Matth. XIII, 14. 15.

(3) Luc. VIII, 13.

tur simul exortae (1), sed sine fructu efficitur. Quominus fructum ferat, impedimento sunt aerumnae saeculi, et deceptio divitiarum, et circa reliqua concupiscentiae, quae id, quod iam crevit et radices egit, suffocant. Id vero propterea accidit quia in spinis seminantur, quia, inquam, ita verbum Dei animo excipiunt ut nimium terrenorum et temporaneorum bonorum amorem curamque inde amovere nolint. Quare postremi huius mali caussa alia non est quam quae ita a Ioanne describitur: *Omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitae* (2). — Aerumnae redditum est pro *μεινυται*. Graecum *μεινυται* proprie idem significat ac *sollicitudo*, et ita a latino interprete versum est apud Matthaeum (3) et apud Lucam (4) in hac ipsa enarratione parabolae de semine diversae iacto.

v. 20. *Audiunt verbum* auribus, *suscipiunt* corde, *fructificant* opere; illi nimirum qui tribus vitiis superius enumeratis liberi sunt.

v. 21. *Illis*, certe qui proxime commemorati sunt, discipulis inquam, non populo. Ipsa materies, quae est de iis qui alios docere debent, id confirmat, ac certo colligimus ex Evangelio Lucae, quippe a quo in rebus describendis ordinem temporum observatum esse constat. Lega Lib. II de Evangel. Ann. LVIII. — Ast horum et superiorum nexum non facile videas nisi Matthaeum adieris. Is post parabolam de semine discipulis a Christo explicatam (5) alias parabolas ponit (6), quas tamen antea Christus populo dixerat (7); deinde narrat ut is *dimissis turbis* domum redierit (8) unamque harum parabolarum de zizaniis dictam, quum discipuli id eum rogassent, interpretatus sit (9), tum de aliis quibusdam parabolis (10)

(1) Luc. VIII. 7.

(2) I Io. II, 16.

(3) Matth. XIII, 22.

(4) Luc. VIII, 14.

(5) Matth. XIII, 10—23.

(6) Ib. 24—33.

(7) Ib. 34. 35.

(8) Ib. 36.

(9) Ib. 36—43.

(10) Ib. 44—50.

illos interrogaverit an eas intellexissent (1). Qui quum intellexisse se dicerent, Christus illud subiecit quod est in Matth. XIII, 52. Iam nexum habes quem quaerebas, siquidem consideres ut de eodem argumento sit in Marci loco, de quo quaerimus, ac in postremo hoc loco Matthaei, nisi quod in Matth. XIII, 52 apostolorum ceterorumque doctorum munus atque officium, in Marci IV, 21—23 huius muneris atque officii causa et ratio appositis quibusdam similibus demonstrantur. Lege Lib. II de Evangel. Ann. LVII. LVIII. Iam vero, cur Christus, postquam parabolas interpretatus discipulis fuerat, atque hi ab ipso interrogati responderant intellectam a se esse earum interpretationem et significationem, illud subiecerit de *scriba docto in regno caelorum*, hoc est, de munere et officio eorum qui alios docerent, ratio petenda esse videtur e verbis, quibus illas parabolas interpretari exorsus est: *Vobis datum est nosse mysteria regni caelorum* (2), ut legimus apud Matthaeum, sive, ut apud Marcum et Lucam: *mysterium regni Dei* (3), ut discipulos videlicet moneret ipsorum esse officium, quae iam nossent ac didicissent, alios docere. Marcus, quod de officio docendi alios Christus dixerat, non expresse commemorat, sed huius officii causam rationemque, quam Christus subiecerat, Matthaeus vero memorare omiserat.

v. 22. Haec quoque quaestionem praebent interpretibus Bibliorum, quo pacto superioribus ipsa cohaereant. Sed illi hac in re difficultatem sibi fortasse ipsi faciunt, quod putent haec in universum dicta esse de rebus quibuscumque absconditis et occultis. Verum, si accipias illud, quod equidem sentio, Christum loqui de lucerna, de qua est in superiore versu 21, ac dicere lucernam *non esse aliquid absconditum, quod non manifestetur*, hoc est, quod manifestari non oporteat, iam difficultas omnis evanescet. Talem esse horum sensum tum oppositio confirmat postremorum verborum: *sed ut in palam veniat*, et primorum: *Numquid venit lucerna ut sub modio ponatur?* tum hortatio quae est in v. 24 et de qua mox. — *Fa-*

(1) Matth. XIII, 51.

(2) Ib. 11.

(3) Marc. IV, 11; Luc. VIII, 10.

ctum est. Vox *factum* non substantivum est, sed participium; graeca namque sic sunt: οὐδὲ ἐγένετο ἀποκρυφόν; in quibus implicitum est pronomen *τι* *aliquid* e superiore membro repetendum, ac si dictum esset: οὐδὲ ἐγένετο *τι* ἀποκρυφόν *neque* lucerna *facta est aliquid occultum*, non ideo facta est ut occulatur.

vv. 24. 25. *Illis*; haec quoque ad discipulos Christus loquutus est, sicut apparet manifeste ex Lucae Evangelio, in quo haec ad superiora attexuntur (1). — *Videte quid audiat*; attendite ad ea quae ex me auditis. Quod in hoc loco Christus discipulis praecipit, liquet effici ex propositis et esse consequens, opportuneque apud Lucam superioribus coniungi interposito *ergo*; necesse namque erat ut Christi discipuli, qui, quae ex ipso audiebant, alios, sicut proxime dictum a Christo fuerat, docturi erant, accurate ea discerent intelligerentque. — Ea, quae sequuntur, si cōferas cum Luc. VIII, 18, pervidebis partem esse unius eiusdemque orationis ac illa quae sunt in vv. 21—23. Hoc posito certior fies haec quoque ad eos spectare qui alios docent quae ex Christo didicerunt; significari autem mercedem operae talibus doctoribus dandam, fore, inquam, ut, quo plenius quis atque abundantius huiusmodi officium impleverit, eo maior caelesti divinaeque doctrinae, qua ipse a Christo fuerit imbutus, fiat accessio. Ita haec intelligenda esse eo confirmare licet quod in vulgatiōribus graecis exemplaribus pro *adiicietur vobis* legitur προστεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀκούουσιν *adiicietur vobis audientibus*. — In v. 25 proverbium est iam paullo ante (2) et deinde alias (3) a Christo usurpatum, quo prioris sententiae rationem afferri demonstrat particula *enim*. Facile vides, nam postrema versus pars manifeste ostendit, ut verba *qui non habet* idem sonent ac *qui parum habet*; quemadmodum de homine valde paupere dicere solemus eum nihil habere, tametsi nec indumentis, nec lecto, neque exigua aliqua suppellectili careat. Proverbii veritas facto comprobatur, quum et divitum res amplior, et pauperum

(1) Luc. VIII, 18.

(2) Matth. XIII, 12.

(3) Ib. XXV, 29.

deterior in dies fieri saepe soleat. Ceterum, quum proverbium rei, de qua agitur, ita accommodentur ut illam potius oratorie exornent atque illustrent, quam omnimodis certam atque indubiam efficiant, eorum interpretatio non ad amussim, ut ita dicam, exigenda est, sed significationis summa, quae eidem illi rei respondeat, colligenda. Quare, si illius proverbii a Christo usurpati vim exigas ad eam rem, cui Christus illud accommodavit, senties eo id significari, fore ut caelestium rerum scientia accrescat iis qui hac se instructos exhibebunt alios docendo, ii vero, qui, quum alios docere negligant, vacare ea videntur, digni evadant a quibus ea prorsus auferatur.

vv. 26—29. Haec parabola, aequae ac insequens descripta versibus 30—32, dicta populo est, sicut apparet ex vv. 33. 34. Lege quae supra annotavimus v. 10 et Lib. II de Evangel. Ann. LV. LVI. — Ea praesignificatur iuge regni Dei, hoc est Ecclesiae, incrementum a prima eius origine usque ad omnium saeculorum finem. Ratio similitudinis inter id, quod hac parabola narratur, interque illud, quod ea Christus significare voluit, est in germinatione iugique frugum incremento usque ad maturitatem. Sicut enim post sationem, vel illo ipso, qui sevit, nescio, securo, atque alia agente, *ultro... terra fructificat, primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica*, pari ratione, ubi Christi discipuli, quae ab ipso didicerant, quasi quaedam semina, sparserunt in orbe terrarum, ita *Dei regnum*, Ecclesia inquam, orta est porroque crevit, ut eius ortum atque incrementa nequaquam illis seminatoribus tribuere oporteat. Idem illud videlicet hac parabola docemur quod his Pauli verbis: *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed, qui incrementum dat, Deus...* *Dei agricultura estis* (1). — Ex his, quae diximus, atque adeo vel ex solo versu 27 illud sequitur quod *homo*, cui in hac parabola partes seminatoris sunt, non sit ipse Christus, sed qui *Christum praedicant*. — *Et dormiat, et exurgat nocte et die*, hoc est, securus de semine quod terrae commisit, sua sibi negotia curet. — *Dum nescit*; graeca sunt: ὧς οὐκ οἶδεν ut ne-

(1) I Cor. III, 6. 7. 9.

scit; scilicet frumentum germinare et crescere eo modo quem neque ille novit qui seminavit.

vv. 30—32. Hac parabola amplitudo portenditur ad quam futurum erat ut *Dei regnum*, Ecclesia inquam, excresceret. — Quum plantae plurimae sint quae e seminibus oriuntur *grano sinapis* sane exiguioribus, quaeritur qui potuerit Christus vere dicere *granum sinapis . . . minus esse omnibus seminibus*. Quidam putant Christum more vulgi loquutum esse; usitatum enim ac tralatitium Iudaeis erat rem quamque minimam *grano sinapis* comparare. Alii aiunt *minus omnibus seminibus* dictum esse pro *uno e minimis omnium seminum*. Equidem haec sic intelligo. Non simpliciter dicitur *granum sinapis* minimum esse omnium seminum, sed omnium seminum *quae sunt ἐν τῇ γῇ in illa terra* in qua ipsum iactum est; Christus videlicet hoc ponit, inter grandiora semina seminatum esse sinapi, quod tamen, sicut idem ipse ait, ubi ad iustam altitudinem creverit, *maius sit omnibus oleribus* quae ex illis grandioribus seminibus orta sunt. Sinapi in illis regionibus olus est mirae proceritatis.

vv. 33. 34. *Eis*, hoc est populo; hos enim Marcus discipulis statim secernit ac dividit in v. 34. — Ex his quoque, quae Marcus in hoc loco annotavit, idem illud consequitur quod supra v. 10 demonstravimus, quaecumque sunt in versibus 26—34, si ad ordinem temporis spectes, ponenda esse inter versus 9 et 10. Lege Lib. II de Evangel. Ann. LV. LVI.

v. 35. Post superiores parabolas populo dictas easdemque discipulis explicatas Christum alio digressum esse discimus ex Matthaei XIII, 53. Lege Lib. II de Evangel. Ann. LIX. Silente tamen historia, quo iverit, nescimus. Deinde Marcus, non secus ac Matthaeus (1) et Lucas (2), ipsum denuo nobis exhibet quum in eo esset ut lacum Tiberiadis traiceret, idque, prout non sine optima ratione credimus, ex urbe Capernaumo. Lege quae dicemus de Marc. V, 21. Constat igitur hanc lacus traiectionem non esse illam digressionem quae commemoratur in Matth. XIII, 52, quaeque fuit illo ipso die,

(1) Matth. VIII, 18.

(2) Luc. VIII, 22.

quo Christus superiores parabolas narraverat. Lucas id aperte nos docet. Is enim post descriptas illas parabolas statim narrat ut Christus., non quidem, sicut Marcus, etsi non dicat, dicere tamen videtur, *in illa die* qua parabolas narraverat, sed *in una dierum* lacum transmiserit. Siquidem Christus transmisisset statim post parabolas absolutas eodemque illo ipso die, cur Lucas clariora verba Marci, quae certe legerat, obscuriora fecisset? imo cur non eadem ratione loquendi usus fuisset, qua solet quum rem narrat eodem die gestam ac superiora, ita scribens: *Ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ* *In ipsa die* (1)? Commutavit nimirum Marci verba ne quis haec perperam intelligeret, putaretque agi de rebus gestis eodem die ac quae proxime narrata sunt. Lege Lib. II de Evangel. Ann. LXI. — *In illa die*; haec igitur dictio est ipsum hebraicum ביום ההוא *in illo die* pro *in illo tempore* usurpatum, passim obvium in historiis Veteris Testamenti, idemque ac in Matth. VII, 22; XIII, 1; XXII, 23, atque adeo in Luc. X, 12; XVII, 31. Quo tamen tricas vitemus, illud notare iuverit quod, etsi haec sit vis hebraicae huius dictionis, attamen, si talis res narretur quae exiguo horae momento vel certe intra unum diem gesta sit, ipsa huius rei natura efficit ut ea dictio idem valeat ac *quodam die*. Ita difficultas omnis evanescet, si quae forte esse videatur, e verbis *cum sero esset factum*. — *Contra*, hoc est ad litus orientale; Christus enim erat in Galilaea, moxque eum traiecto lacu in *regione Gerasenorum* inveniemus. — Series atque ordo rerum, tum quae prius tum quae postea usque ad pascha gesta narrantur in Evangeliiis, atque adeo ipsa procella quae in hoc libri capite describitur, suadent credere haec contigisse intra hiemem qua annus XXVIII aer. vulg. incepit.

v. 37. Lacus a borea in austrum porrigitur per duodeviginti fere millia passuum, per quinque ab ortu in occasum; quae amplitudo certe satis erat cur gravioribus procellis per hiemem in illa regione excitari solitis lacus adeo agigaretur ut parva ratis in summo esset discrimine.

v. 38. Hic ille unus Evangeliorum locus est in quo Iesum

(1) Conf. Luc. XIII, 31; XXIII, 12; XXIV, 13.

dormientem invenimus. Expedit quippe huiusmodi locos notare in quibus is humanum quid agens aut patiens inducitur.

v. 40. In graeca pagina ita est: *Quid timidi estis sic? Quomodo non habetis fidem?* — Opportunam fuisse hanc castigationem ostendunt discipulorum verba, quae statim sequuntur: *Quis. putas, est iste?* et quibus iure illi arguuntur nondum pro certo habuisse Christum esse Deum.

CAPVT V

1 **E**t venerunt trans fretum maris in regionem Gerasenorum.

2 Et exeunti ei de navi, statim occurrit de monumentis homo in spiritu immundo,

3 qui domicilium habebat in monumentis, et neque catenis iam quisquam poterat eum ligare:

4 quoniam saepe compedibus et catenis vinctus, dirupisset catenas, et compedes comminuisset, et nemo poterat eum domare.

5 et semper die ac nocte in monumentis, et in montibus erat, clamans, et concidens se lapidibus.

6 Videns autem Iesum a longe, cucurrit, et adoravit eum:

7 et clamans voce magna dixit: Quid mihi, et tibi, Iesu fili Dei altissimi? adiuro te per Deum, ne me torqueas.

8 Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ab homine.

9 Et interrogabat eum: Quod tibi nomen est?
Et dicit ei: Legio mihi nomen est, quia multi sumus.

10 Et deprecabantur eum multum, ne se expelleret extra regionem.

11 Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus, pascens.

12 Et deprecabantur eum spiritus, dicentes: Mitte nos in porcos ut in eos introeamus.

13 Et concessit ei statim Iesus. Et exeuntes spiritus immundi introierunt in porcos: et magno impetu grex praecipitatus est in mare ad duo millia, et suffocati sunt in mari.

14 Qui autem pascebant eos, fugerunt, et nunciaverunt in civitatem, et in agros. Et egressi sunt videre quid esset factum:

15 et veniunt ad Iesum: et vident illum, qui a daemonio vexabatur, sedentem, vestitum, et sanae mentis, et timuerunt.

16 Et narraverunt illis, qui viderant, qualiter factum esset ei, qui daemonium habuerat, et de porcis.

17 Et rogare coeperunt eum ut discederet de finibus eorum.

18 Cumque ascenderet navim, coepit illum deprecari, qui a daemonio vexatus fuerat, ut esset cum illo,

19 et non admisit eum, sed ait illi: Vade in domum tuam ad tuos, et annuncia illis quanta tibi Dominus fecerit, et misertus sit tui.

20 Et abiit, et coepit praedicare in Decapoli, quanta sibi fecisset Iesus: et omnes mirabantur.

21 Et cum transcendisset Iesus in navi rursus trans fretum, convenit turba multa ad eum, et erat circa mare.

22 Et venit quidam de archisynagogis nomine Iairus: et videns eum, procidit ad pedes eius,

23 et deprecabatur eum multum, dicens: Quoniam filia mea in extremis est, Veni, impone manum super eam, ut salva sit, et vivat.

24 Et abiit cum illo, et sequebatur eum turba multa, et comprimebant eum.

25 Et mulier, quae erat in profluvio sanguinis annis duodecim,

26 et fuerat multa perpessa a compluribus medicis: et erogaverat omnia sua, nec quidquam profecerat, sed magis deterius habebat:

27 cum audisset de Iesu, venit in turba retro, et tetigit vestimentum eius:

28 dicebat enim: Quia si vel vestimentum eius tetigero, salva ero.

29 Et confestim siccatus est fons sanguinis eius: et sensit corpore quia sanata esset a plaga.

30 Et statim Iesus in semetipso cognoscens virtutem, quae exierat de illo, conversus ad turbam, aiebat: Quis tetigit vestimenta mea?

31 Et dicebant ei discipuli sui: Vides turbam comprimentem te, et dicis: Quis me tetigit?

32 Et circumspiciebat videre eam, quae hoc fecerat.

33 Mulier vero timens et tremens, sciens quod factum esset in se, venit et procidit ante eum, et dixit ei omnem veritatem.

34 Ille autem dixit ei: Filia, fides tua te salvam fecit: vade in pace, et esto sana a plaga tua.

35 Adhuc eo loquente, veniunt ab archisynagogo, dicentes: Quia filia tua mortua est: quid ultra vexas Magistrum?

36 Iesus autem audito verbo, quod dicebatur, ait archisynagogo: Noli timere: tantummodo crede.

37 Et non admisit quemquam se sequi nisi Petrum, et Iacobum, et Ioannem fratrem Iacobi.

38 Et veniunt in domum archisynagogi, et videt tumultum, et flentes, et eiulantes multum.

39 Et ingressus, ait illis: Quid turbamini, et ploratis? puella non est mortua, sed dormit.

40 Et irridebant eum. Ipse vero eiectis omnibus assumit patrem, et matrem puellae, et qui secum erant, et ingreditur ubi puella erat iacens.

41 Et tenens manum puellae, ait illi: Talitha cumi, quod est interpretatum: Puella (tibi dico) surge.

42 et confestim surrexit puella, et ambulabat: erat autem annorum duodecim: et obstupuerant stupore magno.

43 Et praecepit illis vehementer ut nemo id sciret: et dixit dari illi manducare.

COMMENTARIVM

v. 1. *Trans fretum maris*; graece: *Ad ulterius litus maris*. — *Gerasenorum*. Ita legimus in exemplaribus latinis, etiam

Matthaei (1) et Lucæ (2). Sed græca, tum Matthaei, tum Marci, tum Lucæ, iam a priscis aetatibus alia *Gadarenorum* habent, alia *Gerasenorum*, alia *Gergesenorum* vel *Gergesæorum*. *Gergesæorum* mentio fit etiam in Vetere Testamento, sed inter populos citra Iordanem degentes (3). Fuit tamen et ultra lacum Tiberiadis prope hunc posita urbs vel oppidum nomine *Gergesa*, prout Origenes et Eusebius testantur. Urbs Gadara trans Iordanem haud procul ab australi extremitate lacus sita erat. At Gerasa magis mediterranea, longius a lacu posita, huius borealem terminum versus occasum hiemalem spectabat. Quibus positis quaestio dissolvi nequit nisi alterutra hac ratione, ut dicamus vel *Gadarenorum* pro *Gerasenorum* legendum esse, vel ex nomine גרגסי *Gergeseno*, dempta litera quae repetita est, factum esse *Gerasenum*.

v. 2. Quod apud Matthaeum *duo habentes daemonia* Christo occurrisset dicantur (4), est apud Marcum, aequè ac apud Lucam (5), unus dumtaxat, id vero graviolem praefert difficultatem quam re vera habeat. Animadvertite ut Matthaeus narret illos duos Christo occurrisset *cum is venisset trans fretum in regionem Gerasenorum*; at Marcus dicat illum unum obviam Christo venisse *statim* ac is e navi egressus fuerat; nec secus Lucas. Quis autem non videat quam facile haec inter se componantur? Vt Christus in litus e navi descendit, ei statim unus illorum duorum obvius fuit; alter non statim ac Christus de navi fuerat egressus, sed post aliquod temporis spatium supervenit. Matthaeus de utroque loquutus est, Marcus solum de primo, propterea fortasse quia de hoc plura erant quae narrarentur, pauciora neque alia de altero. Plura certe de uno Marcus narravit, pauciora de duobus Matthaeus, quippe quia non omnia, quae Marcus narrat, narrari de ambobus vere possent. Lege Lib. II de Evangel. Ann. LXII. — Ex huius historiae adiunctis alia argumenta, praeter allata superius, petere est quibus intelligamus quo loco habenda sit opinio

(1) Matth. VIII, 28.

(2) Luc. VIII, 26.

(3) Gen. X, 16; XV, 21; Jos. XXIV, 11.

(4) Matth. VIII, 28.

(5) Luc. VIII, 26.

putantium id, quo daemoniaci in Novo Testamento commemorati afflictabantur, nil aliud fuisse quam naturalem morbum, unum plurimorum quibus homines obnoxii sunt.

v. 6. Num hic homo Iesum unquam viderat, ut eum tunc agnosceret? — *Cucurrit*; num ideo ut ex naturali aliquo morbo, quo teneretur, ope Christi convalesceret? At, si ita, cur hunc rogavit ne ipsum torqueret? — *Adoravit*. Cur id fecerit, causam mox intelliges ex versu insequente. Verbum *προσκύνηεν* *adorare* in Novo Testamento numquam non religiosum ritum cultumque Deo exhibitum significat. Lege Lib. III de Evangel. Diss. XXVII. c. 6. n. 12. Quod autem graecum *προσκύνηεν* recte vertatur latino verbo *adorare*, leges ib. nn. 4—11.

v. 7. *Quid mihi et tibi*. Num ita Christum alloquutus esset qui ad eum currebat ut sanitatem, morbo eius ope depulso, reciperaret? — *Iesu fili Dei altissimi*. En causam cur Christum ille adoraverit. Sed quinam ipsum docuerat Iesum esse *filiū Dei altissimi*? Num morbus quo, sicut Rationalistis placet, ipse tenebatur? — *Ne me torqueas*. At enim num Christus eum torquebat vel torquere se velle ostenderat? Quis ergo id timebat, quis haec proferebat? Nonne sentis hominem non sua sensa enuntiantem, sed eius a quo misere ipse agebatur,

v. 8. daemonis inquam, quippe quem Christus ex homine egredi cogeret? Hoc nimirum illud erat quod daemonem angebat, quo is torquebatur, sicut discimus etiam ex particula *enim*, qua haec narrationis pars superiori coniungitur.

v. 9. *Et interrogabat eum*, procul dubio eum qui proxime commemoratus est, *spiritum immundum* inquam. Ideo autem interrogabat ut ex responsione existimari posset de magnitudine tum mali quo infelix ille homo premebatur, tum miraculi mox a Christo patrandi. — *Et dicit*, ille ipse quem Christus interrogaverat, hoc est *spiritus immundus*, ab homine, quem arreptum habebat, vocem et verba, ut ita dicam, mutuatus; certe non ipse daemoniacus, qui nec *legio* nomen habebat, et unus erat, non multi. — *Legio*. Sicut in Hellenistarum, ita et in Hebraeorum sermonem per illam aetatem, ex quo haec gens Romanis subdita fuerat, vocabula irrepserant

ex horum sermone deducta, praesertim quae ad rem militarem remque publicam pertinebant, verbi gratia *spiculator*, *praetorium*, *centurio*, *custodia*, *quadrans*, *denarium*, *census*. Horum unum est nomen *legio*, quod reperitur in chaldaicis paraphrasibus sic scriptum לגיון.

v. 10. Quinam id deprecabatur? num morbus? num ipse ille miser? Si non, certe non alius quam *spiritus immundus*. — *Ne se expelleret extra regionem*, ne se velaret potentiam suam in illa regione amplius exercere.

v. 11. Sive Gadara sive Gerasa urbs esset prope quam haec gesta sunt, mirum non est magnam porcorum gregem illic inventum, quos alere israelitis haud licebat; utraque enim tunc temporis non in israeliticis urbibus censebatur, sed in graecis, atque alios ac israelitarum mores, ritus, religionesque sectabatur.

v. 12. *Deprecabantur et cetera*. Habes in hoc loco, quae annotes, eadem ac in v. 10.

v. 13. Boni Rationalistae iam morbum nobis obtrudunt, imo morbos illos loquaces, qui petita ac data sibi a Christo venia, homine relicto, in miseros porcos desaevirent.

vv. 15. 16. *Et sanae mentis*. In graeco exemplari additum est: *qui habuerat legionem*. Contra ea vero apud Lucam in graeco legimus: *quomodo sanus factus fuit, qui a daemone vexabatur*; ast in latino: *quomodo sanus factus esset a legione* (1).

v. 17. Huius rei causam Lucas nos docet: *Quia magno timore tenebantur* (2). Adeo miserae gentes, quibus nondum veritatis lumen affulserat, desipiebant, ut occasionem reformidarent respuerentque sibi oblatam ad mentes suas hoc lumine illustrandas.

v. 19. Legentibus Marci Evangelium quiddam sese offert sane dignum in quod considerationem intendamus. Christus, quum inter Iudaeos versabatur, ubi aliquod miraculum patraturus erat, frequentiam hominum ac testium, quam fieri poterat, vitabat (3), ipsamque rem iam a se gestam silentio

(1) Luc. VIII, 36.

(2) Ib. 37.

(3) Marc. V, 37. 40; VII, 33; VIII, 23; IX, 1.

premi iubebat (1). Cur igitur in regione Gerasenorum, gentis a Dei cultu veraque religione alienae, secus egit, quodque a se gestum est, palam praedicari iussit? Ego vero, quod respondeam, non aliud video quam ut nos exemplo suo doceret famae celebritatem fugere, nisi quum Dei cultus et honor postulat ut secus fiat.

v. 20. *Decapolis* coniunctim vocabantur decem urbes trans Iordanem et lacum Tiberiadis fere omnes positae, non quidem aliae aliis conterminae, sed aliis atque aliis regionibus intercursantibus seiunctae; de quarum numero fuerunt Gadava et, prout videtur, Gerasa.

v. 21. *Trans fretum*; ad urbem Capharnaum videlicet, sicut ex eo coniciimus tum quod Marcus in hoc ipso veram id narret ex quo comperimus Christum substitisse in urbe ad lacum posita, tum quod Christus Capharnaumi degere aditus esset, tum denique quod Lucas haec eadem narrans ita scripserit: *Cum REDIISSET Iesus, excepit illum turba; erant enim omnes EXPECTANTES EUM* (2); at quo eum rediturum exspectassent nisi ubi domum habebat?

v. 22. *Archisynagogi* appellatio fiebat tum ei, qui toti synagogae praeerat (3), tum totius coetus primoribus (4) e quibus consilium praesidia constabat. In hunc alterum sensum usurpari in hoc loco illud vocabulum videtur; dicitur enim Iairus fuisse *ἱσχυρὸς ἀρχισυναγωγὸς* quidam de archisynagogis. Neque contrarium effici satia potest ex Lucas Evangelio, in quo ille appellatur *princeps synagogae* (5); graeco enim est, *Nisi ὁ ἀρχὸν* (il princeps), sed *ἀρχὸν* (principe) sine articulo. non si credere malis synagogas Capharnaumi complures fuisse.

v. 23. *In extremis est*; nondum igitur puella mortua erat. Lucas quoque scripsit *moribatur* (6). Ast apud Matthaeum Iairus sic loquitur: *Filia mea modo defuncta est* (7). Quam diffi-

(1) Marc. I, 44; V, 43; VII, 36; VIII, 26; IX, 8.

(2) Luc. VIII, 40.

(3) Ib. XIII, 14; Act. XVIII, 8, 17.

(4) Act. XIII, 15.

(5) Luc. VIII, 41.

(6) Ib. 42.

(7) Matth. IX, 18.

cultatem iam removi in Lib. II de Evangel. Ann. LXV. Itaque Marcus rem plenius describens ait primo Iairum ad Christum adiisse eique supplicasse pro salute filiae iam iam moriturae, deinde Iairo una cum Christo domum redeunti nuntium allatum de filiae obitu; tum vero Iairus, quod Marcus in narratione sua aperte non posuit, Christum, sicut Matthaeus narrat, iam non pro salute, sed pro vita filiae restituenda precatus est. Matthaeus enim, quae narranda sunt, perstringere solet rei summam dumtaxat eaque, quae ad hanc pertinent, etsi non simul gesta sint aut evenerint, coniunctim enunciare; quippe cui propositum nequaquam esset ordinem temporum sequi.

v. 24. Animadvertere ne omittas ut, non modo utraque historia mulieris haemorrhoeicae et filiae Iairi ad vitam revocatae multo plenior sit in Evangelio Marci quam Matthaei, sed quaedam adiuncta eaque etiam minutiora narrationi Matthaei Marcus addiderit quae apparet a nemine melius discere Marcum potuisse quam ab eo qui haec viderit, quem merito credas illum fuisse qui Marco auctor fuit scribendi Evangelium, Petrum inquam, utpote qui utrique rei gestae praesens adfuerit.

v. 30. *Virtutem, quae exierat de illo*, sive, ut legimus in graeca pagina, *de se ipso*. Liqueat virtutem positam esse pro effectu virtutis divinae, quumque haec ex Deo exire nequeat, a Marco rem iis verbis enuntiari quibus ea cuiusvis intellectui, ut captus est vulgi, perspicua facile fieret ac pervia. Nec secus ipse Christus eadem hac de re loquutus est (1). Lege Testamentum (2).

v. 31. *Et dicebant ei discipuli sui*. Eorum, qui haec Christo dicebant, unus fuit Petrus (3). Lege quae annotavimus in v. 24.

v. 34. *Esto sana*. Mulier sanata iam fuerat statim ac Christi vestem tetigerat vv. 27—29. Horum ergo verborum sensus est reciperatam sanitatem semper duraturam.

v. 35. *Ab archisynagogo*, hoc est ab huius domo; ipse enim una cum Iesu erat in via quae domum suam ducebat.

(1) Luc. VIII, 46.

(2) In Matth. IX. q. CI.

(3) Luc. VIII, 45. Conf. Marc. V, 37.

v. 36. Iesus nuntium Iairo allatum audierat; sed Iairus accepto nuntio et ipse Christum de filiae suae obitu certior fecit, precatusque est, sicut Matthaeus (1) narrat, ut puellam ad vitam revocaret.

v. 37. *Non admisit.* Huc quoque ea pertinent quae annotavimus in v. 19. — *Sequi*, intra domum videlicet, quod clarius ex Luca (2) comperimus. — Nota *Petrum* testem miraculi, et lege quae annotabimus in Marc. IX, 1.

v. 39. *Non est mortua, sed dormit.* Hoc est, ita se habet ac si mortua non esset, sed dormiret, quippe quam a morte tamquam a somno Christus suscitaturus esset. Aliud nimirum est mentiri, aliud rhetoricis figuris orationem ornare. Etiam de Lazaro ita Christus loquutus est (3).

v. 40. *Biectis omnibus.* Hic eadem annotanda sunt quae in v. 19.

v. 41. *Talitha cumi.* Verba syrochaldaica; qui sermo Iudaeorum erat illa aetate. Nomen *talitha* תליתא proprie significat *trimam*, hoc est puellam trium annorum; תלת enim syrochaldaice idem sonat ac hebraicum שלש *tres*. Sed constat hanc appellationem non pro aetate fieri solitam, sed veluti puellis quibusvis communem; filia enim Iairi erat. . . annorum *duodecim*, sicut legimus in v. 42. Verbum *cumi* קומי idem est ac *surge*. — Ast ubi illud *tibi dico*, quod est in adiecta a Marco interpretatione verborum syrochaldaicorum? Non alia ratione id dissolvas nisi si illud positum habeas, quod Hieronymus ait: *In omnibus scripturis sanctis. . . apostolos et apostolicos viros, non verba considerare, sed sensum, nec eadem sermonum calcare vestigia, dummodo a sententia non recedant*; quodque de Scripturis sanctis dicitur, etiam de Christi verbis sermonibusque dictum esse putandum est.

v. 43. Lege quae annotavimus in v. 19.

(1) Matth. VIII, 18.

(2) Luc. VIII, 51.

(3) Io. XI, 11.

CAPVT VI

1 **E**t egressus inde, abiit in patriam suam: et sequebantur eum discipuli sui:

2 et facto sabbato coepit in synagoga docere: et multi audientes admirabantur in doctrina eius, dicentes: Vnde huic haec omnia? et quae est sapientia, quae data est illi: et virtutes tales, quae per manus eius efficiuntur?

3 Nonne hic est faber, filius Mariae, frater Iacobi, et Iosaph, et Iudae, et Simonis? nonne et sorores eius hic nobiscum sunt? Et scandalizabantur in illo.

4 Et dicebat illis Iesus: Quia non est propheta sine honore nisi in patria sua, et in domo sua, et in cognatione sua.

5 Et non poterat ibi virtutem ullam facere, nisi paucos infirmos impositis manibus curavit:

6 et mirabatur propter incredulitatem eorum, et circuibat castella in circuitu docens.

7 Et vocavit duodecim: et coepit eos mittere binos, et dabat illis potestatem spirituum immundorum.

8 Et praecepit eis ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum: non peram, non panem, neque in zona aë,

9 sed calceatos sandaliis, et ne induerentur duabus tunicis.

10 Et dicebat eis: Quocumque introieritis in domum: illic manete donec exeatis inde:

11 Et quicumque non receperint vos, nec audie-

riunt vos, exeuntes inde, excutite pulverem de pedibus vestris in testimonium illis.

12 Et exeuntes praedicabant ut poenitentiam agerent:

13 et daemonia multa eiiciebant, et ungebant oleo multos aegros, et sanabant.

14 Et audivit rex Herodes, (manifestum enim factum est nomen eius) et dicebat: Quia Ioannes Baptista resurrexit a mortuis: et propterea virtutes operantur in illo.

15 Alii autem dicebant: Quia Elias est. Alii vero dicebant: Quia propheta est, quasi unus ex prophetis.

16 Quo audito Herodes ait: Quem ego decollavi Ioannem, hic a mortuis resurrexit.

17 Ipse enim Herodes misit, ac tenuit Ioannem; et vinxit eum in carcere propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam.

18 Dicebat enim Ioannes Herodi: Non dicat tibi habere uxorem fratris tui.

19 Herodias autem insidiabatur illi: et volebat occidere eum, nec poterat.

20 Herodes enim metuebat Ioannem, sciens eum virum iustum et sanctum: et custodiebat eum, et audito eo multa faciebat, et libenter eum audiebat.

21 Et cum dies opportunus accidisset, Herodes natalis sui coenam fecit principibus, et tribunis, et primis Galilaeae.

22 cumque introisset filia ipsius Herodiadis, et saltasset, et placuisset Herodi, simulque recumbentibus; rex ait puellae: Peto a me quod vis, et dabo tibi:

23 et iuravit illi: Quia quidquid petieris dabo tibi, licet dimidium regni mei.

24 Quae cum exisset, dixit matri suae: Quid petam? At illa dixit: Caput Ioannis Baptistae.

25 Cumque introisset statim cum festinatione ad regem, petivit dicens: Volo ut protinus des mihi in disco caput Ioannis Baptistae.

26 Et contristatus est rex: propter iusiurandum, et propter simul discumbentes noluit eam contristare:

27 sed misso spiculatore praecepit afferri caput eius in disco. Et decollavit eum in carcere,

28 et attulit caput eius in disco: et dedit illud puellae, et puella dedit matri suae.

29 Quo audito, discipuli eius venerunt, et tulerunt corpus eius: et posuerunt illud in monumento.

30 Et convenientes Apostoli ad Iesum, renunciarunt ei omnia, quae egerant, et docuerant.

31 Et ait illis: Venite seorsum in desertum locum, et requiescite pusillum. Erant enim qui veniebant et redibant multi: et nec spatium manducandi habebant.

32 Et ascendentes in navim, abierunt in desertum locum seorsum.

33 Et viderunt eos abeuntes, et cognoverunt multi: et pedestres de omnibus civitatibus concurrerunt illuc, et praevenierunt eos.

34 Et exiens vidit turbam multam Iesus: et misertus est super eos, quia erant sicut oves non habentes pastorem, et coepit illos docere multa.

35 Et cum iam hora multa fieret, accesserunt

discipuli eius dicentes: Desertus est locus hic, et iam hora praeteriit:

36 dimitte illos, ut euntes in proximas villas, et vicos, emant sibi cibos, quos manducent:

37 Et respondens ait illis: Date illis vos manducare. Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denariis panes, et dabimus illis manducare.

38 Et dicit eis: Quot panes habetis? ite, et videte. Et cum cognovissent, dicunt: Quinque, et duos pisces.

39 Et praecepit illis ut accumbere facerent omnes secundum contubernia super viride foenum.

40 Et discubuerunt in partes per centenos, et quinquagenos.

41 Et acceptis quinque panibus et duobus piscibus, intuens in caelum, benedixit, et fregit panes, et dedit discipulis suis, ut ponerent ante eos: et duos pisces divisit omnibus.

42 Et manducaverunt omnes, et saturati sunt.

43 Et sustulerunt reliquias, fragmentorum duodecim cophinos plenos, et de piscibus.

44 Erant autem qui manducaverunt quinque millia virorum.

45 Et statim coegit discipulos suos ascendere navim, ut praecederent eum trans fretum ad Bethsaidam, dum ipse dimitteret populum.

46 Et cum dimisisset eos, abiit in montem orare.

47 Et cum sero esset, erat navis in medio mari, et ipse solus in terra.

48 Et videns eos laborantes in remigando, (erat

enim ventus contrarius eis) et circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans supra mare: et volebat praeterire eos.

49 At illi ut viderunt eum ambulantem supra mare, putaverunt phantasma esse, et exclamaverunt.

50 Omnes enim viderunt eum, et conturbati sunt. Et statim locutus est cum eis, et dixit eis: Confidite, ego sum, nolite timere.

51 Et ascendit ad illos in navim, et cessavit ventus. Et plus magis intra se stupebant:

52 non enim intellexerunt de panibus; erat enim cor eorum obcaecatum.

53 Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesareth, et applicuerunt.

54 Cumque egressi essent de navi, continuo cognoverunt eum:

55 et percurrentes universam regionem illam, coeperunt in grabatis eos, qui se male habebant, circumferre, ubi audiebant eum esse.

56 Et quocumque introibat, in vicos, vel in villas, aut civitates, in plateis ponebant infirmos, et deprecabantur eum, ut vel fimbriam vestimenti eius tangerent, et quotquot tangebant eum, salvi fiebant.

COMMENTARIVM

v. 1. **E** rerum gestarum serie atque ordine eque compa-
ratione Evangeliorum colligimus ea, quae narrantur usque ad

v. 16, evenisse primis mensibus anni XXVIII aer. vulg. ante ver. — *Inde*; ex urbe Capharnaumo. Lege quae diximus de Marc. V, 21. — *In patriam suam Nazarethum*.

v. 2. *Admirabantur*; graece ἐξέπλησσαντο *percellerantur*, stupore videlicet, obstupescabant, attoniti fiebant. — *Vnde huic haec omnia?* Non ergo credebant Iesum esse Deum. Confer vv. 5. 6. — *Virtutes*, miracula quae ab eo facta alibi fuisse audierant.

v. 3. *Faber*; graece τέκτων, quod plerumque *fabrum lignarium* significat. Haec appellatio Christo facta a Nazarethanis civibus suis credere suadet, non modo Iosephum, cuius filius esse putabatur, sed ipsummet quoque, quoad Nazarethi privatam vitam degit ad annum usque tricesimum, illam artem exercuisse. — De Christi *fratribus sororibusque* lege quae annotavimus in Marc. III, 18. — *Scandalizabantur in illo*. De hoc verbo dicemus ubi Marc. IX, 41 explicabimus. Sapientia, quam Christo divinitus inditam esse apparebat, et miracula ab eo patrata, quae certe sine Dei ope patrare nemo unquam potuisset, Nazarethanis, utpote *perperam animo comparatis*, offendiculo erant, occasionemque praebebant minus recte cogitandi de Dei providentia huiusmodi dotibus eum accumulantis quem ipsi non pluris facerent quam unum quemcumque de hominum numero, nihilque ei supra ceteros mortales attribuerent.

v. 4, Eandem hanc Christi sententiam reperies etiam in Evangelio Ioannis (1), sed alio tempore aliaque occasione ab eo prolata. Lege Lib. II de Evangel. Ann. XXIV.

v. 5. *Non poterat*. De his ita scriptor quidam graecus et Victor Antiochenus: *Non poterat igitur illis virtutes facere, non quod ipsi vis, sed quod eius civibus fides deesset . . . In operationibus miraculorum duobus opus est, virtute in auctore, et fide in illis quibus praestantur; . . . quarum alterutra deficiente altera non sufficit* (2).

v. 6. *Mirabatur*, non tamen velut ignorans vel minus intelligens; nam et ea, quae apprime cognita habemus atque

(1) Io. IV, 44.

(2) Catena graecor. PP. in Marc. ed. Possino in h. l.

perspecta, accidit ut miremur. — *Propter incredulitatem eorum.* Qui haec componere laborant cum iis quae Lucas dicit de Nazarethanis (1), frustra sunt, atque illud peccant quod tempora non distinguant. Quod enim Lucas narrat, constat uno circiter ante anno accidisse, sicut ostendimus in Lib. II de Evangel. Ann. XXV. Tum lege quae Lucas de ipsis Nazarethanis paullo post illa memoriae prodidit (2). — *Castella in circuitu*, intra Galilaeam; tunc enim ex huius finibus Christum non excessisse satis clare comperimus ex historiae parte quae sequitur. Confer Matth. X, 5. 6; XI, 1; XIV, 1. 2. 12. 13; Marc. VI, 14. 30—32; Luc. IX, 7—10.

v. 7. *Mittere*, non extra Galilaeam (3), sed qui ipsum praecederent ad huius regionis urbes pagosque, quo ipse postea venturus erat (4); inque ipsa Galilaea reduces illos ad eum paullo infra reperiemus vv. 30—32. Sic etiam insequente autumno huius ipsius anni, quum e Galilaea in Iudaeam proficisceretur (5), Hierosolymam iturus (6) ad sollemne scenopegiae (7), *designavit . . . et alios septuaginta duos, et misit illos binos ante faciem suam in omnem civitatem, et locum, quo erat ipse venturus* (8), qui legatione sua functi ad eum in Iudaea etiamtum versantem convenerunt (9). Lege Lib. III de Evangel. Diss. XLVIII. n. 23. — Notare et illud placet, ut apostolos, non singulos sine comite, sed *binos* Christus legaverit, nec secus *septuaginta duos* discipulos.

v. 8. *Nisi virgam tantum.* Atqui apud Matthaeum legimus apostolos tunc iussos fuisse *neque virgam* gestare (10), itemque apud Lucam (11). Sunt qui dicunt negatam esse virgam qua se

(1) Luc. IV, 22.

(2) Ib. 28. 29.

(3) Confer Matth. X, 5. 6.

(4) Conf. ib. XI, 1.

(5) Matth. XIX, 1; Marc. X, 1.

(6) Luc. IX, 51.

(7) Io. VII, 2. 10.

(8) Luc. X, 1.

(9) Ib. 17 coll. 38.

(10) Matth. X, 10.

(11) Luc. IX, 3.

defenderent, non qua inniterentur; quo quid frigidius atque ineptius excogites? Alii autumant non de eadem legatione Marcum loqui de qua Matthaeus et Lucas; cui tamen opinioni accurata trium Evangeliorum comparatio et compositio adstipulari nos haud sinunt. Itaque primo, qua difficultatem hanc facile removeas, rationem suggerunt quamplurima Matthaei graeca exemplaria, atque adeo e vetustioribus, in quibus, non *ῥαβδον virgam*, sed *ῥαβδους virgas* positum est; quibus assentiunt interpretes coptus, armenus, syrus, itemque Chrysostomus, Victor Antiochenus, Theophylactus, et latinus Evangeliorum codex Eusebii Vercellensis manu conscriptus. Neque secus habent quaedam e graecis exemplaribus Lucae. His positis sequeretur ut Christus complures virgas habere apostolis prohibuerit, unam concesserit; nam et de tunicis itidem tunc constituit. Deinde, etiamsi apud Matthaeum et Lucam, non *virgas*, sed *virgam* legamus, in *virga quidem*, inquit Victor Antiochenus, *dicere quis possit relaxatum aliquid postea per indulgentiam, et locum habuisse, quod Matthaeus dixit, priusquam adiungeretur illa per Marcum relata exceptio: Nisi virgam tantum. . . . His siquidem concinunt illa Christi verba ante passionem secundum Lucam, ubi ait discipulis: Quando misi vos sine sacco, et pera, et calceis, numquid aliquid defuit vobis? Hic virgam siluit, postea videlicet relaxatam, iuxta id quod Marcus ait. Itaque Christus apostolos monuit ne quid in itinere secum tollerent, neque virgam, vel certe nisi virgam tantum.*

v. 9. *Calceatos sandaliis.* Graeci *σανδαλια sandalia* vocabant soleas vel e corio vel e ligno, quibus pedum plantae dumtaxat obducebantur, quae vero totum pedem operiebant, *ὑποδηματα calceamenta*. Matthaeus ergo et Marcus pugnantia nequaquam scripserunt, quum ille narravit *neque calceamenta* apostolis concessa fuisse (1), hic eosdem ipsos iussos incedere *calceatos sandaliis*.

v. 10. *Illic manete, donec exeatis.* Vetantur apostoli in urbe pagoque, ad quem venerint, hospitium, quo semel excepti fuerint, mutare, sed in eodem manere donec ipsis alio proficiscendum sit. Quod clarius expressum est ubi Lucas Christum eadem

(1) Matth. X, 10.

haec mandata duobus et septuaginta discipulis dantem atque ita loquentem inducit : *In eadem autem domo manete, . . . nolite transire de domo in domum* (1).

v. 11. *Excutite pulverem de pedibus vestris*; quod Cyrillus ita interpretatur : *Pulvis nimirum ille argumentum erat et signum viae in gratiam contumacium istorum a Christi discipulis frustra peractas* (2).

v. 13. Non ergo *potestatem spirituum immundorum* eiicendorum dumtaxat factam a Christo apostolis fuisse putandum est, quamquam hanc unam Marcus supra v. 7 commemoraverit, sed, sicut Matthaeus testatur, praeter hanc etiam *ut . . . curarent omnem languorem et omnem infirmitatem* (3). — *Vnguebant oleo*; quod quidem per se sanitati reciperae nihil conducebat, neque enim medicamen aliquod erat; sed erat tamen symbolum quod postea a Christo ad sacramenti dignitatem evectum est. Qua de re ita patres tridentini : *Instituta est autem sacra haec unctio infirmorum tamquam vere et proprie sacramentum novi testamenti a Christo Domino nostro, apud Marcum quidem in hoc loco insinuat, per Iacobum autem apostolum ac Domini fratrem fidelibus commendatum ac promulgatum* (4).

v. 14. Postquam apostoli profecti fuerant, Christus et ipse *transiit inde, ut doceret, et praedicaret in civitatibus eorum* (5), quae intra Galilaeam omnes erant positae; nam illi omnes erant Galilaei (6), excepto fortasse Iuda Iscariote. Lege quae annotavimus in Marci III, 19. Id quoque, quod in hoc loco narratur, argumento est ut credamus Christum per illud tempus intra Galilaeam sese continuisse; Herodes enim in hac regione et in Peraea dominabatur. — *Rex Herodes*. Hic Herodes Antipas est, regis Herodis filius, Galilaeae et Peraeae, non rex, sed tetrarcha (7). Lege Lib. III de Evangel. Diss. XXXV. nn. 41—44; Diss. XLI. n. 5. Is a Marco *rex* appellatur quia Israelitae finitimae-

(1) Luc. X, 7.

(2) Catena graecor. PP. in Marc. ed. Possino in h. l.

(3) Matth. X, 1.

(4) Sess. XIV de Sacram. Extr. Vnct. c. I.

(5) Matth. XI, 1.

(6) Act. II, 7.

(7) Matth. XIV, 1; Luc. III, 1.

que gentes alios quoque principes, qui alicui regioni citra regium nomen imperitarent, reges appellare solebant (1). — *In illo*; hebraismus idem valens ac *per illum*.

vv. 15. 16. Confer Matth. XVI, 14; Marc. VIII, 28; Luc. IX, 19. — *Quia Elias est*. Eadem, ac tunc de Iesu, suspicio olim obtinuerat de Ioanne Baptista, ne forte Elias esset (2). Iudaei nimirum per illud tempus Messiam adven-
tutum exspectabant; sed vulgari errore decepti putabant fore ut ante illum Elias veniret. — *Propheta* aliquis (*un profeta*); nam graece est *προφητης* sine articulo, non *ὁ προφητης* (*il profeta*). — *Quasi unus ex prophetis*, hoc est similis priscorum prophetarum. — *Quem ego decollavi Ioannem*. Hoc scelus Herodes patraverat sex vel septem ante mensibus, affecta iam superiore aestate ann. XXVII aer. vulg.

v. 17. Ex Herodis verbis proxime relatis occasio Marco existit narrandi quomodo Ioannes Baptista ab illo in carcerem primo coniectus fuerit, deinde capite mulctatus. Quae quo gesta sint tempore, si rationem habeas, velisque secundum hanc huius Evangelii partes ordinare, versus 17—20 inseres inter versus 13 et 14 capitis I, versusque 21—29 subiunges continuo versui 21 capitis III. — Ioannes coniectus in carcerem fuerat ann. XXVI aer. vulg., affecto autumno, obtruncatus, ut supra demonstravi, anno insequente, affecta aestate. Lege Lib. II de Evangel. Ann. XXI. LI. LIII; Lib. III. Diss. XLIII. nn. 9—11. — *Propter Herodiam*; hoc est, sicut Lucas scripsit, *cum corripere ab illo de Herodiade* (3). Haec Herodias, Aristobuli filia, regis Herodis neptis, nupserat Herodi Philippo patruo; cui raptam Herodes Antipas item patruus eam sibi incestis nuptiis copulavit. — *Philippi*. Is non ille Philippus est *tetrarcha Ituraeae et Trachonitidis regionis*, cuius Lucas meminit (4), sed Herodes Philippus, item regis

(1) Prov. XXX, 27; Is. X, 9; Zach. IX, 5; XI, 5. 6; I Mach. III, 7; Matth. II, 22. Lege *H. De Luynes* Essai sur la numismatique des Satrapies et de la Phénicie etc. p. 5.

(2) Io. I, 21.

(3) Luc. III, 19.

(4) Ib. 1.

Herodis filius, illiusque Philippi tetrarchae et Herodis Antipae frater; de quo lege quae diximus in Lib. III de Evangel. diss. XLI. n. 4.

v. 18. *Vxorem fratris tui*. Hoc unum Ioannes Herodi culpae vertebat; non item quod fratris filia Herodias esset; quin imo Philippi patruī *uxorem* eam appellans atque agnoscens ostendit nuptias cum patruis inire Israelitibus licuisse. Profecto nulla huiusmodi nuptiarum mentio fit inter illas quas inire vetitum lege mosaica erat (1).

v. 20. *Custodiebat*. Graecum verbum est *συντηρει* *observabat*, eam quoque observantiam significans per quam alios veremur et colimus.

vv. 21 seqq. Sicut pleraeque Marci narrationes, ita haec de nece Ioannis animadvertere ne omiseris ut multo plenior sit in eius quam in Matthaei Evangelio.

v. 22. Ista puella Salome nomen habuit, Herodis Philippi et Herodiadis filia, quae nupsit Philippo patruo, tetrarchae (2).

v. 26. Verba *propter iusiurandum* non superioribus verbis *et contristatus est rex* iungenda sunt, sed, sicut factum videmus in vulgatis latinis exemplaribus et in Evangelio Matthaei (3), verbis insequentibus *noluit eam contristare*.

vv. 27. 28. Necem Ioanni ab Herode Antipa illatam Flavius Iosephus et ipse memoriae prodidit, ipsum Ioannem eximiiis laudibus ornans, atque hunc interemptum Machaerunte, urbe inter praecipuas Peraeae. Narrat porro ut *Iudaei persuasum haberent in ultionem necis eius deletum esse* ad interunctionem ab Areta rege Arabum Herodis exercitum, *Deo propterea Herodi infenso*; tametsi necis Ioannis aliam ac Matthaeus et Marcus causam affert, illam, ut credere est, quam Herodes praetexit, quo veram occultaret (4). — *Spiculatore*; quod latinum vocabulum, sicut et alia item latina aliis in locis, Marcus, etsi graece scriberet, usurpavit versum in *σπεκουλατωρα*. Lege quod annotavimus in Marc. V, 9. — *Et*

(1) Lev. XVIII, 6—18.

(2) Ioseph. Ant. XVIII. 5, 4.

(3) Matth. XIV, 9.

(4) Ant. XVIII. 5, 1. 2.

decollavit eum, spiculator videlicet; quod per se quidem patet, sed et aperte dicitur in graeco exemplari, et certo colligitur ex insequente verbo *attulit*.

v. 30. Historiam de legatione apostolorum narratione necis Ioannis Baptistae interruptam Marcus repetit. — Iesum fuisse in Galilaea, quum apostoli legatione defuncti ad eum redierunt, discimus ex iis quae sequuntur.

v. 31. *Venite in desertum locum, et requiescite pusillum*. Ad haec ita Photius: *Per haec docet ecclesiae magistros, ne se totos et in omne tempus condonent usibus et curae multitudinis, sed contrahant se interdum et apud se sint, collecta ex nimia diffusionem mente. Docet praeterea praepositos, ut, quibus utuntur ministris in laborioso exercitio praedicationis et plebis erudiendae, congrua providentia consulant, concessa statis, prout opus est, temporibus corporea etiam remissione ac quiete, maxime post expletum praescripti pensum operis* (1).

vv. 32. 33. *In desertum locum*. Fuit ne hic locus citra lacum an ultra? Ii, qui pedestres illuc venisse dicuntur, tamque cito ut navim, qua Christus vehebatur, anteverterent, argumento esse videntur ut primum credamus. At secus esse senties quum perfecta tota narratione discas Christum indidem ex illo loco profectum lacu traiecto v. 45 reversum esse in Galilaeam v. 53. Tum Ioannes aperte dicit Christum abiisse *trans mare Galilaeae* (2). Qui ergo fieri potuit ut *multi pedestres de omnibus civitatibus concurrerent illuc*, quo navis tendebat, eamque *praevenirent*? Id vero intelligere difficile haud est. Locus desertus, quo Christus lacu traiecto appulit, prope aberat a boreali lacus extremitate qua Iordanes in hunc influit. Illi igitur e Galilaea profecti et Iordanem transgressi, sive ponte, qui prope ostium fluminis fuit (3), sive rate, neque enim fluminis traiectio obstat quominus *pedestre* dicatur illud iter quod quis pedibus facit, in oppositam regionem ultra lacum concito gradu pervenire ante ipsam navim utique potuerunt. Haec Lucas confirmat scribens Christum secessisse in

(1) In Catena Graecor. PP. in Marc. ad h. l.

(2) Io. VI, 1.

(3) *Lightfoot* Hor. hebr. et talm. Disquisit. chorogr. in Io. c. I. § 2.

desertum locum, qui est Bethsaida (1), hoc est in agro urbis Bethsaida, quod plenius expressum est in graeco exemplari. Duae fuere per id tempus urbes hoc nomine vocatae. Altera in Galilaea sita erat ad lacum Tiberiadis (2), patria Petri, Andreae, et Philippi (3), eaque obscurior. Altera clarior in inferiore Gaulanitide ab oriente lacui assurgens prope ostium Iordanis, olim pagus, deinde a Philippo tetrarcha ad dignitatem urbis evecta, Iulias ab Iulia Augusti filia nomen pridem acceperat. Lege Lib. II de Evangel. Ann. LXXIII. LXXVIII; Lib. III. Diss. XLI. n. 3; XLII. n. 7. Qui alteram hanc Bethsaidam Petro et Andreae fratribus patriam assignant, constat eos vehementer errare; Petrus namque Galilaeus erat (4), ergo Bethsaida eius patria (5) in Galilaea fuerit necesse est, ibique eam fuisse Ioannes certiores nos facit (6). Ceterum alteram hanc Bethsaidam, Iuliadem quoque vocatam, illam esse ad cuius viciniam Lucas ait Christum appulisse, eo docemur quod, sicut supra demonstravimus, Christus e Galilaea solvens ad oppositum litus traiecerit; quumque huius urbis situs a Galilaea uno interfluente Iordane disterneretur, nemo non videt ut breve ex altera ad alteram terrestre iter esset. — Quum haec, quae Marcus in hoc capite narrat, gesta sunt, *erat . . . proximum pascha* (7).

v. 34. *Exiens*; an e navi? an e loco in quo commorabatur, postquam ultra lacum venerat? Si primum dixeris, necesse erit concludas Christum eodem die et illuc appulisse, et ibi panes multiplicasse, et discipulos inde solvere et in Galilaeam remeare iussisse, quos tamen illuc duxerat ut reversi a legatione, qua defuncti fuerant, *requiescerent pusillum*. Concursus quoque populorum *de omnibus civitatibus* ad locum, quo Christus ivit, argumento esse videtur quo creda-

(1) Luc. IX, 10.

(2) Marc. VI, 45 coll. 32; Io. XII, 21.

(3) Io. I, 44; XII, 21.

(4) Marc. XIV, 70; Luc. XXII, 59; Act. II, 7.

(5) Io. I, 44.

(6) Ib. coll. XII, 21.

(7) Io. VI, 4.

mus non unius tantum diei historiam hoc in loco describi. Verum fac memineris populos, qui illuc concurrerunt, eo pervenisse ante ipsum Christum. Adde quod ex Matth. XIV, 15; Marc. VI, 35; Luc. IX, 12 appareat magnam illam hominum turbam, quae, sicut Marcus ait, Christum anteverterat, convenisse illo ipso die quo is panes multiplicavit. Ad haec id ipsum ea credere suadent quae apostoli Christo dixerunt v. 36; si enim per aliquot dies talis populorum concursus factus fuisset, num apostoli ea de re Christum monere distulissent in diem postremum? Quod autem eodem die, quo illuc venerant ut ibi requiescerent, inde reversi sint, huius rei causam discas ex Evangelio Ioannis. Lege quae dicemus de v. 45. Quae quum ita sint, illud *exiens* sic intelligas necesse est ut egressum e navi significet.

v. 35. *Cum iam hora multa fieret*; nam, sicut Lucas scripsit, *dies . . . coeperat declinare* (1). — *Discipuli eius*, hoc est duodecim apostoli, quod Lucas nos docuit (2). — *Iam hora praeteriit*. Non certa aliqua hora significatur ad aliquid agendum constituta, sed diei tempus diurnorum negotiorum opportunum.

v. 37. *Euntes et cetera*. Faceta quaedam ironia est in hac discipulorum responsione. — *Denariis*. Latinam hanc vocem in *δηνάρων* versam legimus etiam in graeco exemplari. In chaldaicis Bibliorum paraphrasibus et in Talmude reperitur *דינרין* et plurali numero *דינרין*. Recole quae diximus in Marc. V, 9.

v. 39. *Secundum contubernia* redditum est pro graecis *συνεσθια συνεσθια* *convivia convivia*; quae vocabulorum geminatio idiotismus est sermonis hebraici adhiberi solitus ad rerum vel multitudinem vel distributionem significandam; latine diceres *per convivia*, sicut est in latinis Lucae exemplaribus (3).

v. 40. *In partes*, graece *πρασιαι πρασιαι* *areolae areolae*, si ita loqui fas esset, *areolatim*, per areolas, ita, inquam,

(1) Luc. IX, 12.

(2) Ib.

(3) Ib. 14.

ut illa *contubernia* sive *convivia*, inter *viride foenum* ordine disposita, totidem areolas, quales in hortis esse solent, referrent. Habes in his hebraismum similem superioris v. 39.

v. 41. *Intuens in caelum benedixit*; id enim facere Israelitarum quoque mos erat antequam cibum sumerent (1).

v. 43. *Duodecim cophinos*; idque pro numero apostolorum, ut unusquisque in humero cophinum gestaret (2).

v. 44. *Quinque millia virorum*. Tot quidem fuerunt viri, videlicet, sicut Matthaeus annotavit, *exceptis mulieribus et parvulis* (3); ita ut, *qui manducaverunt*, multo plures fuerint quam numero *quinque millia*.

v. 45. *Coegit ἡναγκάσῃ*. Cur vero? an non satis fuisset dicere aut iubere? Causa nimirum fuisse videtur, quam Ioannes nobis aperuit, quod ipse Iesus *cognovisset quia homines*, qui miraculum ab eo patratum viderant, *venturi essent ut raperent eum, et facerent eum regem* (4). — *Ad Bethsaidam* urbem Galilaeae, de qua supra dictum est vv. 32. 33. Christus discipulos iusserat *ascendere navim, ut praecederent eum . . . ad Bethsaidam*, non tamen huc recto cursu navigare. Nulla ergo pugna est inter narrationes Marci et Ioannis, qui ait illos navigasse Capharnaum (5); poterant enim, ubi Capharnaum applicuissent, Bethsaidam, quae non procul inde aberat, petere.

v. 48. *Videns eos*. Proximus erat dies festus paschatis et plenilunium, lunaque per totam fere noctem lucebat. Tum Christus, ut e terra, in qua ipse erat, discipulos *in medio mari . . . laborantes* videret, luce non opus habebat. — *Circa quartam vigiliam noctis*. Veteres noctem ab occasu solis ad huius ortum quatuor vigiliis distinguebant, quarum unaquaeque trium horarum spatio continebatur. *Quarta vigilia* initium habebat cum hora quarta post noctis medium, finem sole exoriente. — Navis a terra iam recesserat *quasi stadia viginti*

(1) Conf. I Reg. IX, 13.

(2) Anonym. Tolos. in Catena graecor. PP.

(3) Matth. XIV, 21.

(4) Io. VI, 15.

(5) Ib. 17.

quinque aut triginta (1), qui sunt tria millia et quingenti passus plus minus.

vv. 50—52. Animadvertere ne omittas ut Marcus nihil memoriae prodiderit de Petro super aquas ambulante; quae de re quid sentiendum esse videatur, dixi in Lib. I de Evangel. c. II. n. 63. — *Ascendit ad illos in navim.* Id contrarium nequaquam est eius quod legimus in Io. VI, 21, ubi verba *voluerunt accipere* tamtumdem valent ac *acceperunt*; quem usum verbi *velle* alii quoque praeter hunc Ioannis loci exhibent (2). — *Plus magis intra se stupebant.* Qui paullo ante stupore capti fuerant propter panes a Christo multiplicatos, necdum tamen omnino sibi persuasum habebant Iesum esse Deum, certe his multae quidem erant caussae cur magis atque magis obstupescerent. Etenim, inquit Tirinus, *nota quinque hic simul miracula. Primo ambulat Christus super mare; secundo ambulat eo iuvante et Petrus; tertio, et cum coepisset mergi, salvus educitur; quarto tempestas subito sedatur; quinto navis statim est in portu, ut addit Ioannes.* At minime obstupissent profecto si nulla ipsis de Christi divinitate fuisset dubitatio. Cui dubitationi amovendae neque mira illa panum multiplicatio satis fuerat; idque haec Marci verba significant: *Non enim intellexerunt de panibus*, graece *ἐπὶ τοῖς ἄρτοις super panibus* vel *propter panes*, hoc est, illam panum multiplicationem satis non fuisse ut intelligerent unde Christo potestas talia ac tanta efficiendi. Satis tamen fuerunt ea ob quae tunc *plus magis intra se stupebant*; ut se enim e novo hoc stupore receperunt, ad Iesum, inquit Matthaeus, *venerunt, et adoraverunt eum dicentes: Vere filius Dei es* (3). — *Obcaecatum*, graece *πεπρωμένῃ*, quod proprie idem est ac *obcallatum* in modum calli obduratum.

v. 53. *In terram Genesareth.* Ita vocabatur Galilaeae pars lacui adiacens haud procul ab huius extremitate boreali; urbs namque Capharnaum nec procul ab hoc termino et in hac regione posita fuisse videtur (4), non secus ac Bethsaida v. 45.

(1) Io. VI, 19.

(2) Io. I, 43; V, 35; VII, 17; VIII, 44.

(3) Matth. XIV, 33.

(4) Ioseph. Bell. III. 10, 8. Conf. Io. VI, 17. 21. 24.

Eadem haec regio nomen quoque habuit *Genesar* vel *Gennesar* (1). Hebraeis גֵּי אֶרֶץ נָצֹר est *vallis surculi*; quae appellatio regioni ab ipsius ubertate fortasse facta fuit; feracissima quippe ea erat.

v. 54. *Cognoverunt eum*. Male quidam id ita interpretantur ac si idem esset atque *agnoverunt eum*; quasi vero Iesus longo tempore inde abfuisset. Sed sensus sic est: *Cognoverunt eum* rediisse; sicut supra v. 33 dictum est multos fuisse qui *cognoverunt eum* abiisse. In graecis est ἐνέγνωτες αὐτόν *cum cognovissent eum*.

vv. 55. 56. Haec partim sub pascha partim post hoc sollemne gesta fuerunt, interea dum Christus per Galilaeam circumiret (2). Hoc enim anno XXVIII aer. vulg. Christum Hierosolymam ad dies festos paschatis agendos ivisse haud videtur. Lege Lib. II de Evangel. Ann. LXXVII. — *Vbi audiebant eum esse*. Graeca sic sunt: ὅπου ἤκουον ὅτι ἔχει ἔσθαι *ubi audiebant quod ibi est*; in quibus notandus est tritus ille sermonis hebraici idiotismus *ubi . . . ibi*, ipsaque graeca reddita ad verbum esse videntur pro hebraicis: אשר שמעו כי שם הוא.

CAPVT VII

1 **E**t conveniunt ad eum Pharisei, et quidam de Scribis, venientes ab Ierosolymis.

2 Et cum vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus, idest non lotis, manducare panes, vituperaverunt.

3 Pharisei enim, et omnes Iudaei, nisi crebro laverint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum:

(1) Matth. XIV, 34. *Ioseph*. l. c.

(2) Conf. Io. VII, 1.

4 et a foro nisi baptizentur, non comedunt: et alia multa sunt, quae tradita sunt illis servare, baptismata calicum, et urceorum, et aeramentorum, et lectorum:

5 et interrogabant eum Pharisei, et Scribae: Quare discipuli tui non ambulant iuxta traditionem seniorum, sed communibus manibus manducant panem?

6 At ille respondens, dixit eis: Bene prophetauit Isaias de vobis hypocritis, sicut scriptum est: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.

7 in vanum autem me colunt, docentes doctrinas, et praecepta hominum.

8 Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditionem hominum, baptismata urceorum, et calicum: et alia similia his facitis multa.

9 Et dicebat illis: Bene irritum facitis praeceptum Dei, ut traditionem vestram servetis.

10 Moyses enim dixit: Honora patrem tuum, et matrem tuam. Et: Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur.

11 Vos autem dicitis: Si dixerit homo patri, aut matri, Corban, (quod est donum) quodcumque ex me, tibi profuerit:

12 et ultra non dimittitis eum quidquam facere patri suo, aut matri,

13 rescindentes verbum Dei per traditionem vestram, quam tradidistis: et similia huiusmodi multa facitis.

14 Et advocans iterum turbam, dicebat illis: Audite me omnes, et intelligite.

15 Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum coinquinare, sed quae de homine procedunt illa sunt, quae communicant hominem.

16 Si quis habet aures audiendi, audiat.

17 Et cum introisset in domum a turba, interrogabant eum discipuli eius parabolam.

18 Et ait illis: Sic et vos imprudentes estis? Non intelligitis quia omne extrinsecus introiens in hominem, non potest eum communicare:

19 quia non intrat in cor eius, sed in ventrem vadit, et in secessum exit, purgans omnes escas?

20 Dicebat autem, quoniam quae de homine exeunt, illa communicant hominem.

21 Abintus enim de corde hominum malae cogitationes procedunt, adulteria, fornicationes, homicidia,

22 furta, avaritiae, nequitiae, dolus, impudicitiae, oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia.

23 Omnia haec mala abintus procedunt, et communicant hominem.

24 Et inde surgens abiit in fines Tyri, et Sidonis: et ingressus domum, neminem voluit scire, et non potuit latere.

25 Mulier enim statim ut audivit de eo, cuius filia habebat spiritum immundum, intravit, et proci-
dit ad pedes eius.

26 Erat enim mulier Gentilis, Syrophoenissa genere. Et rogabat eum ut daemonium eiiceret de filia eius.

27 Qui dixit illi: Sine prius saturari filios: non est enim bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus.

28 At illa respondit, et dixit illi: Vtique Domine, nam et catelli comedunt sub mensa de micis puerorum.

29 Et ait illi: Propter hunc sermonem vade, exiit daemonium a filia tua.

30 Et cum abiisset domum suam, invenit puellam iacentem supra lectum, et daemonium exiisse.

31 Et iterum exiens de finibus Tyri, venit per Sidonem ad Mare Galilaeae inter medios fines Decapoleos.

32 Et adducunt ei surdum, et mutum, et deprecabantur eum, ut imponat illi manum.

33 Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas eius: et expuens, tetigit linguam eius:

34 et suspiciens in caelum, ingemuit, et ait illi: Ephphetha, quod est adaperire.

35 Et statim apertae sunt aures eius, et solutum est vinculum linguae eius, et loquebatur recte.

36 Et praecepit illis ne cui dicerent. Quanto autem eis praecepiebat, tanto magis plus praedicabant:

37 et eo amplius admirabantur, dicentes: Bene omnia fecit: et surdos fecit audire, et mutos loqui.

COMMENTARIVM

v. 2. *Communibus*. Quae pro immundis haberi lex mosaica iubebat, ea Hellenistae *κοινὰ communia* dicebant, ita ut

κοινον commune idem esset ac ἀκαθαρτον impurum, immundum, sicut in I Mach. I, 47. 62; Rom. XIV, 14; Hebr. X, 29; Apoc. XXI, 27, subindeque utrumque vocabulum coniunctim poneretur, sicut in Act. X, 14. 28; XI, 8. Id Marcus satis explicuit haec subiungens: *id est non lotis*.

vv. 3. 4. Marcus, utpote aliis scribens ac Iudaeis, ubi horum ritus, mores, consuetudines commemorat, solet declarationis caussa aliquid addere. Lege Lib. I de Evangel. c. II. n. 58. — *Crebro laverint manus*. In graeco exemplari est: πυγμη νιφωνται τας χειρας pugno laverint manus. Sed quid, quaeso, est pugno lavare manus? Vix ergo dubites quin pro πυγμη rescibendum sit πυκνη vel πυκνα frequenter, crebro. — De Senioribus dicemus in Marc. XI, 27. — A foro quum redeunt. — Lectorum, κλιων, cubilium.

vv. 6. 7. *Prophetavit*. Graecum nomen προφητης propheta in Scripturis sacris usurpatur pro hebraico נביא, cui subiecta notio est homo a Deo actus ut loquatur. Quare verbum προφητευσεν prophetare significat instinctu divino afflatuque loqui, sive de rebus futuris, sive de praesentibus, sive de praeteritis. Lege Lib. III de Evangel. Diss. XIII. — De vobis; de Iudaeis in universum videlicet, non de illis tantummodo quibus cum sermo Christo tunc fuit. — Oraculum, quod in hoc loco legitur, depromptum est ex Isaiae XXIX, 13. Nil quaestionis habet illa oraculi pars quae relata est in v. 6; at secus est in v. 7, ubi vox ματην in vanum non exiguam difficultatem creat Scripturarum sacrarum enarratoribus, eo quod hebraica Isaiae exemplaria, qualia ea nunc sunt, nihil exhibent unde haec graeca vox versa esse queat, sed pro ea legatur ורדו et fuit. Sed hac de re iam disserui in Lib. I de Evangel. c. I. n. 60. Nunc satis sit illud animadvertere quod quivis, vel apprime rudis primaeque scribendi elementa plane ignorans, nequeat non illico perspicere similitudinem vocum hebraicarum ורדו et ורדו, quarum alteram perquam apte veritas ματην δε in vanum autem. At enim putandum ne erit hanc alteram vocem loco illius primae per errorem, tamquam si Isaiae ea esset, a Christo prolata fuisse? Minime gentium; sed e contrario, quum ita apud Isaiam legisse constet tum interpretem omnium vetustissimum, graecum inquam, tum, quod caput est, ipsum

Christum, concludemus ab Isaia quidem scriptum fuisse יְהוָה
 מאתן δε *in vanum autem*, ipsique literarum similitudini illud
 deberi quod haec vox sensim in יְהוָה *et fuit* mutaretur. — Quod
 hoc Isaiae oraculum apud Marcum iisdem verbis descriptum
 sit ac apud Matthaeum, aliis ac apud graecum Isaiae inter-
 pretem, hoc unum est argumentorum quibus demonstres Mar-
 cum ad suum scribendum Matthaei Evangelio usum esse. Lege
 Lib. I de Evangel. c. II. n. 53.

vv. 11. 12. Quum compertum quamplurimis argumentis
 habeamus Marcum ex Matthaei Evangelio sua, praesertim
 autem Christi verba, exscripsisse, eundemque, non Iudaeis,
 sed Romanis librum suum destinasse, dubitatio animum subit
 cur hoc in loco hebraicam vocem *corban*, quae in graeco Mat-
 thaei exemplari non est, Marcus posuerit. Facile tamen id
 intelliges, si illud accipias, quod aliis praeterea argumentis
 confirmatur, Marcum syrochaldaico Matthaei exemplari usum
 esse. Lege Lib. I de Evangel. c. II. n. 57. — Hac voce he-
 braica servata Marcus huius loci sensum, prout is est in
 Matthaeo, multa difficultate impeditum, hac magnam partem
 liberavit. Etenim *corban* vox est propria sacrorum, significat-
 que *donum Deo datum*. Sententia igitur in exemplaribus la-
 tinis sic est: *Donum, quodcumque Deo dederō, tibi utile accadat*.
 Paulo aliter graeca exponas, sic inquam, ellipsin supplens:
 Τοῦτο ἐστὶν vel Ἰδε δωρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ἀφῆληθῇς *Hoc est*
 vel *Ecce donum Deo a me datum, quo ex me utilitatem ca-*
pias. — Creditur deesse apodosis quam verba *Si dixerit* flagi-
 tant, quaeque nihilominus quaenam sit, facile quisque videt;
 at minime deest, eamque non, sicut superiora verba seu pro-
 tasin, proferentes Phariseos Christus inducit, sed conversa
 ad hos in v. 12 oratione ait ab ipsis proferri; id quod liqui-
 do perspicies ubi pro verbo *dimittitis* repones *opus est*. — Ita-
 que totum hunc locum sic intellige: *Vos autem dicitis: Si di-*
xerit homo patri aut matri: Donum Deo datum, quodcumque ex
me erit, tibi profuerit, et ultra non opus est eum quidquam fa-
cere patri suo aut matri. Phariseos scilicet docuisse legi de
 parentibus debito honore prosequendis satis ab eo factum esse
 qui donum Deo ea mente dedisset ut ipsius quoque parenti-
 bus Deus illud acceptum referret.

v. 13. *Rescindentes*, ἀκυρουντες *irritum facientes*. Sic in Matthaeo ἡκυρωσατε conversum est *irritum fecistis* (1).

v. 14. *Et advocans iterum turbam*. A graeco exemplari abest adverbium *iterum*, proque eo est πάντα *omnem*.

v. 15. *Coinquinare* in hoc loco est pro graeco κοινωσαι, quod idem sonat ac *communicare*, id est *communem efficere*, sicque paullo post in hoc ipso versu inque insequentibus vv. 18. 20. 23 versum latine est. Lege quae enarrantes v. 2 diximus de notione quam Hellenistae nomini κοινος *communis* subiciebant.

v. 17. Lege Marc. IV, 34. — *Parabolam*, quae est in v. 15. Atqui illa neque narratio est neque similitudo, sed effatum illustre oppositione sententiarum cum aliqua verborum translatione. Quod genus una cum ceteris parabolarum generibus nomine שׁוּמֵר Hebraei comprehendebant. Recole quae de parabolis diximus in Marc. III, 23.

v. 18. *Imprudentes*, graece ἀσυνετοι *sine intellectu*, sicut graeca haec vox versa est a latino Matthaei interprete (2).

v. 22. *Oculus malus* ὀφθαλμος πονηρος, hoc est *invidia*, quae hac immutatione nominum designatur etiam in Matth. XX, 15 et in Eccli. XIV, 10. Hebraei eum, qui hoc vitio laboraret, hominem יָיָעֵל *malum oculo* dicere solebant (3). Latine quoque *oculos alicui dolere* idem est ac eum *invidia tabescere*. — *Stultitia*, ἀφροσύνη, pro quo aliis in locis Novi Testamenti a latino interprete semper redditum est *insipientia*, eaque hoc vocabulo signatur quae verbis sese prodit (4).

v. 24. *Inde*; e Galilaea quidem, sed, qua ex urbe, incertum. Lege Marc. VI, 53—56 et quae de illis supra dicta sunt. — *In fines* εἰς τὰ μείθορια *Tyri et Sidonis*. Euntibus a Galilaea Tyrum et Sidonem Phoeniciae urbes via versus boream se flectit, minus quae Tyrum, magis quae Sidonem ducit. Non liquet utros *fines* Marcus designet, illos ne qui Phoeniciae partem, in qua Tyrus et Sidon positae sunt, a Galilaea

(1) Matth. XV, 6.

(2) Matth. XV, 16.

(3) Prov. XXIII, 6; XXVIII, 22.

(4) II Cor. XI, 1. 17. 21.

disternabant, an qui inter has ipsas urbes erant. Hoc alterum crederem; nam Matthaeus ait Christum venisse in *partes Tyri et Sidonis* (1). De Tyro, an Christus in ea fuerit, nihil certi ex hoc loco colligas; de Sidone mox. — *Neminem voluit scire. Hac de re ita Victor Antiochenus: Non autem manifestam praesentiam suam Tyriis et Sidoniis fecit, sed potius latere studuit, ne videretur ante tempus frequentare loca Gentilium et hos ad fidem vocare per beneficentiam et potentiam ipsis exhibitam; huic enim rei constitutum erat tempus post crucem et reiectionem Israelis* (2). — *Non potuit latere*; haec sic intellige: Fieri non potuit ut lateret.

v. 25. *Cuius filia*; graece: ἥς . . . το θυγατρὶον αὐτῆς *cuius filia eius*; hebraismus luculentus, בִּתּוּלָהּ. — Si quid te impediat in componendis vv. 24. 25 cum Matth. XV, 23, lege Lib. II de Evangel. Ann. LXXVIII. — *Intravit*; graece est ἐλθούσα *veniens vel quum venisset.*

v. 26. Haec femina a Matthaeo *Chananaea* (3) dicitur, sed a Marco *mulier gentilis*, *Syrophenissa genere*; quae tamen contraria non sunt. Phoenicia enim primo pars fuit Chanaanitidis (4), nam Chanaan Phoenicum auctor (5), deinde reliqua Chanaanitide ab Israelitis occupata hoc nomen uni Phoeniciae mansit (6). Ex quo autem Iudaea, Palaestina, Phoenicia, Syria, finitimaeque harum regiones Romanis subditae fuerunt, omnes in unam provinciam contributae Syria communi nomine vocari coeperunt, ita tamen ut distinguerentur inter se Syri Iudaei, Syri Palaestini, ceteri, itidemque Syri Phoenices. Latinum nomen *gentilis* in Novo Testamento atque adeo in libris Machabaeorum (7) positum fere reperitur quoties in graecis exemplaribus est ἐλλήν *graecus* vel aliud ex hoc deductum; Iudaei enim sequioribus illis aetatibus alias *gentes*, a-

(1) Matth. XV, 21.

(2) In Catena graecor. PP.

(3) Matth. XV, 22.

(4) Gen. X, 15. 19.

(5) Ib. 15—19.

(6) Is. XXIII, 11 coll. 1.

(7) II Mach. IV, 10. 13; VI, 8.

pud quas graeci sermonis usus obtinebat, *Graecos* indiscriminatum appellare solebant. Hinc iisdem illis in libris *Iudaei* et *Graeci* crebro inter se distincti atque alteri alteris oppositi.

v. 28. *Utique*. Ex iis, quae mulier statim subiecit huic particulae, discimus eam dictis Christi assensisse, non quidem in universum, sed ex ea parte qua is ostendebat se de ea ita sentire, ipsam veluti canem habendam esse; quare illud *utique* tantumdem valet ac si mulier ita respondisset: Bene habet; habe me pro cane, nam et cetera. Istud *utique* vulgari sermone bene verteres *appunto*.

v. 31. Haec, prout sunt in exemplaribus latinis, significare videntur Christum, post sermonem cum muliere illa Syrophoenissa intra Tyriorum fines habitum, inde profectum longius a Galilaea versus boream usque Sidonem perrexisse, atque ex hac urbe iter retro ad lacum Tiberiadis repetiisse. Quid tamen insolens, praesertim ubi non iter aliquod describitur, sed reditus commemoratur, haec loquendi ratio praeferre videtur, ut quis alicunde profectus in meridiana *venire per borealia* dicatur simpliciter et sine ulla causa invertendi locorum ordinem. Graeca, si ad verbum ea convertas, sic sonant: *Et iterum, exiens de finibus Tyri et Sidonis, venit ad mare Galilaeae*. — Quum Christus e Phoenicia regrediens venerit ad mare Galilaeae inter medios fines Decapoleos, nullae autem urbes Decapoleos inter Phoeniciam et Galilaeam, sed pleraeque omnes ultra Iordanem lacumque Tiberiadis positae essent, ii, quibus harum regionum situs bene perspectus est, necessario concludent Christum non in Galilaeam reversum tunc esse, sed Iordane, proxime huius ingressum in lacum, traiecto in ulteriorem regionem, quae lacui ab ortu adiacet, ivisse; quod praeterea ex Marc. VIII, 10. 13. 22 quisque intelligit. Lege Lib. II de Evangel. Ann. LXXVIII. — De Decapoli diximus in Marc. V, 20.

v. 32. De hoc homine surdo et muto unus Marcus separatim mentionem fecit; constat autem illum esse unum eorum quos Matthaeus coniunctim commemoravit (1). — *Surdum et mutum*; graece *κωφον μωγιλον* *surdum balbum*. Confer v. 35.

(1) Matth. XV, 30.

v. 33. *Apprehendens eum de turba seorsum.* Recole quae in Marc. V, 19 animadvertimus.

v. 34. *Ingemuit autem miserans hominis naturam, in qua-
lem humilitatem eam egerit et invidus diabolus et protoplasta-
rum imprudentia;* ita Victor Antiochenus (1). — *Ephphetha* vox
est syrochaldaica coniugationis passivae ithpehal. Qui syro-
chaldaico sermone utebantur, sicut ex Talmudistarum sermo-
ne compertum habemus, literam ם, quae character est illius
coniugationis, commutantes cum prima verbi litera, hanc du-
plicabant, utque videtur, aspirabant, proferebantque םםםםם
ephphetháh pro םםםםםםם *ethpetháh*. Postremam verbi literam,
utpote Graecis ignotam, Marcus graecis elementis illud scri-
bens omisit. Lege Lib. III de Evangel. Diss. IX. c. III. n. 9.

v. 35. Vides ut homo non plane mutus fuerit, sed quod-
dam quasi *vinculum* linguam eius impediret quominus *recte*
loqueretur. Lege v. 32 in graeco exemplari.

v. 36. *Et praecepit illis ne cui dicerent.* Quid hic annotes,
dixi ubi Marc. V, 19 exposui.

CAPVT VIII

1 **I**n diebus illis iterum cum turba multa esset,
nec haberent quod manducarent convocatis discipulis,
ait illis :

2 Misereor super turbam: quia ecce iam triduo
sustinent me, nec habent quod manducent :

3 et si dimisero eos ieiunos in domum suam,
deficient in via: quidam enim ex eis de longe venerunt.

4 Et responderunt ei discipuli sui: unde illos
quis poterit hic saturare panibus in solitudine ?

(1) In Catena graecorum PP.

5 Et interrogavit eos: Quot panes habetis? Qui dixerunt: Septem.

6 Et praecepit turbae discumbere super terram. Et accipiens septem panes, gratias agens fregit, et dabat discipulis suis ut apponerent, et apposuerunt turbae.

7 Et habebant pisciculos paucos: et ipsos benedixit, et iussit apponi.

8 Et manducaverunt, et saturati sunt, et sustulerunt quod superaverat de fragmentis, septem sportas.

9 Erant autem qui manducaverant, quasi quattuor millia: et dimisit eos.

10 Et statim ascendens navim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.

11 Et exierunt Pharisei, et coeperunt conquerere cum eo, quaerentes ab illo signum de caelo, tentantes eum.

12 Et ingemiscens spiritu, ait: Quid generatio ista signum quaerit? Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum.

13 Et dimittens eos, ascendit iterum navim, et abiit trans fretum.

14 Et obliti sunt panes sumere: et nisi unum panem non habebant secum in navi.

15 Et praecipiebat eis, dicens: Videte, et cavete a fermento Phariseeorum, et fermento Herodis.

16 Et cogitabant ad alterutrum, dicentes: Quia panes non habemus.

17 Quo cognito, ait illis Iesus: Quid cogitatis, quia panes non habetis? nondum cognoscitis nec intelligitis? adhuc caecatum habetis cor vestrum?

18 oculos habentes non videtis ? et aures habentes non auditis ? Nec recordamini,

19 quando quinque panes fregi in quinque millia : quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis ? Dicunt ei : Duodecim.

20 Quando et septem panes in quattuor millia : quot sportas fragmentorum tulistis ? Et dicunt ei : Septem.

21 Et dicebat eis : Quomodo nondum intelligitis ?

22 Et veniunt Bethsaidam, et adducunt ei caecum, et rogabant eum ut illum tangeret.

23 Et apprehensa manu caeci, eduxit eum extra vicum : et expuens in oculos eius impositis manibus suis, interrogavit eum si quid videret.

24 Et aspiciens, ait : Video homines velut arbores ambulantes.

25 Deinde iterum imposuit manus super oculos eius : et coepit videre. et restitutus est ita ut clare videret omnia.

26 Et misit illum in domum suam, dicens : Vade in domum tuam : et si in vicum introieris, nemini dixeris.

27 Et egressus est Iesus, et discipuli eius in castella Caesareae Philippi : et in via interrogabat discipulos suos, dicens eis : Quem me dicunt esse homines ?

28 Qui responderunt illi, dicentes : Ioannem Baptistam, alii Eliam, alii vero quasi unum de prophetis.

29 Tunc dicit illis. Vos vero quem me esse dicitis ? Respondens Petrus, ait ei : Tu es Christus.

30 Et comminatus est eis, ne cui dicerent de illo.

31 Et coepit docere eos quoniam oportet filium

hominis pati multa, et reprobari a senioribus, et a summis sacerdotibus, et Scribis, et occidi: et post tres dies resurgere.

32 Et palam verbum loquebatur. Et apprehendens eum Petrus, coepit increpare eum.

33 Qui conversus, et videns discipulos suos, comminatus est Petro, dicens: Vade retro me satana, quoniam non sapis quae Dei sunt, sed quae sunt hominum.

34 Et convocata turba cum discipulis suis, dixit eis: Si quis vult me sequi, deneget semetipsum: et tollat crucem suam, et sequatur me.

35 Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me, et Evangelium, salvam faciet eam.

36 Quid enim proderit homini, si lucretur mundum totum: et detrimentum animae suae faciat?

37 Aut quid dabit homo commutationis pro anima sua?

38 Qui enim me confusus fuerit, et verba mea in generatione ista adultera et peccatrice: et filius hominis confundetur eum, cum venerit in gloria patris sui cum angelis sanctis.

39 Et dicebat illis: Amen dico vobis, quia sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem donec videant regnum Dei veniens in virtute.

COMMENTARIVM

v. 1. *In diebus illis*, quibus Christus redux e Phoenicia mansit ultra lacum Tiberiadis. — *Iterum*; nam miraculum simile huius, quod Marcus narrare aggreditur, paucis ante mensibus, sub dies festos paschatis, Christus iam ediderat (1). Abest tamen hoc adverbium *iterum* a graecis exemplaribus. — *Nec haberent quod manducarent*; eadem utique de caussa propter quam primo Christus panes multiplicaverat (2), quia, inquam, sicut legimus in v. 4, desertus erat locus, quippe qui vel idem esset quo illud miraculum editum primo fuerat, vel certe non procul inde positus. Lege quae de Marc. VI, 32. 33 disseruimus.

v. 4. *Discipuli*, inquit Victor Antiochenus, *videbantur adhuc intellectu defici, Domini potentiae post priora miracula minime fidentes* (3).

vv. 6. 7. Lege quod notavimus in Marc. VI, 41.

v. 9. *Quasi quattuor millia virorum, quibus parvulos et mulieres addere necesse esse, ut integrum convivarum numerum colligamus, Matthaeus nos docuit* (4).

v. 10. Evangelistae, quum narrare habent Christum ex alterutro lacus litore ad alterum transmisisse, dicere solent eum *transfretasse* vel *ivisse trans fretum*; quum ergo in hoc loco Marcus aequae ac Matthaeus (5) neutrum dicant, sed Christum *navi venisse*, vel hoc unum satis esset ut concluderemus narrari non traiectionem ad regionem trans lacum positam, sed navigationem ad aliam partem eiusdem litoris; id quod locorum, ad quos Christus *navi venisse* dicitur, situs confirmat, sicut mox videbimus. — *In partes Dalmanutha*; at Matthaeus: *in fines Magadan* (6). Eusebius et Hieronymus (7) te-

(1) Marc. VI, 35—43.

(2) Ib. 35.

(3) In Catena graecor. PP.

(4) Matth. XV, 38.

(5) Ib. XV, 39.

(6) Ib.

(7) De Locis

stantur ipsorum aetate *Μεγαδαην*, vel *Μαγαδαην*, vel *Magedenam* vocatam esse quamdam regionem lacui Tiberiadis ab ortu adiacentem circa Gerasam. Sequitur ut Dalmanutham, cuius nemo alius meminit, in ea regione sitam fuisse pro certo habeamus. Lege annotata in Marc. VII, 31; VIII, 13. 22. Quod pleraque graeca Matthaei exemplaria non *Magedan* habeant sed *Μαγαδα*, adeo neminem id movere debet, ut hodie critici *Μαγαδαν* pro *Μαγαδα* rescribere minime dubitent. Lege Lib. II de Evangel. Ann. LXXVIII.

v. 12. *Ingemiscens spiritu* super Pharisaeorum malitia et caecitate, de qua est in v. 11. — *Quid generatio ista signum quaerit?* cui signo nequaquam credere in animo habet. — Si Hebraei, quum aliquid se minime facturos aut numquam futurum iurabant, particulam *□N* si adhibebant hac similive formula: *Haec mihi faciat Deus, et haec addat*, si illud aut illud fecero, si illud aut illud factum fuerit; mos deinde obtinuit ut imprecationem, quae huius formulae pars est, reticerent, atque ita sensim manca illa exstitit iurisiurandi vel affirmationis formula, qualis in hoc loco legitur, tunc adhiberi solita quum quis quid negare vehementius volebat.

v. 13. *Abiit trans fretum*. Habes hic traiectionem ex uno litore lacus in oppositum, in Galilaeam videlicet. Lege annotata in Marc. VII, 31; VIII, 10. 22.

v. 15. *A fermento*, hoc est *a doctrina*, sicut Matthaeus id explicuit (1). Cur hac verbi translatione Christus tunc usus sit, occasionem illud praeuisse videtur quod discipuli solliciti essent de panibus quos secum sumere obliti fuerant. Confer vv. 14. 16. — *Herodis*; pro quo Matthaeus scripsit *Sadducaeorum* (2). Horum potius quam Pharisaeorum placita Herodem Antipam sectatum esse veri omnino simile est. Vnum ergo atque idem *fermento Herodis* ac *fermento Sadducaeorum* significatur. Herodem autem Christus nominavit, utpote in illis regionibus imperitantem; nam *componitur orbis Regis ad exemplum*.

v. 16. *Cogitabant διελογιζοντο ad alterutrum*. Notio subie-

(1) Matth. XVI, 12.

(2) Ib. 6.

cla graeco verbo est *rationari* vel intra se vel cum aliis colloquendo. — *Quia panes non habemus*; quorum sensus idem est ac si dicerent: Quid a fermento cavere nos iubet, quibus nec panis est? Ex iis nimirum, quae Christus dixerat, existimabant eum vereri ne forte ipsi panem a Phariseis vel Herodis providentia sibi oblatum accepissent. Haec illos non sine aliquo iracundiae sensu loquutos esse, quippe quos panis penuria sollicitos haberet, apparet ex iis quae Christus subiecit.

vv. 17. 18. Haec discipulorum sollicitudo castiganda erat, tum ipsi docendi, quod minime intellexerant, quid illud *fermentum* esset a quo cavere iubebantur. Vt Christus utrumque praestiterit, legimus apud Matthaeum (1). At Marcus primum explicate narravit, non item alterum, sed implicite in v. 21. — Itaque Christus primo discipulos de eo reprehendit quod, quid ipse possit, nondum e conspectis ante miraculis ab ipso editis, quibus tot millium famelicorum indigentiae succurreret, didicerint, vel certe horum miraculorum obliti esse videantur.

vv. 19. 20. Deinde singulis interrogationibus efficit ut haec miracula ipsi singula in mentem reducant.

v. 21. Concludit denique. *Quomodo nondum intelligitis?* sed in graecis: *Quomodo non intelligitis?* quae verba tum Matthaeus tum materies ipsa docent ita esse intelligenda ac si Christus sic dixisset: Quum compertum ex iis, quae non semel gessi, habeatis nullam vobis, dum mecum estis, sollicitudinem de cibariis esse oportere, quomodo non intelligitis me iis, quae dixi de fermento Phariseorum et Herodis cavendo, non de pane esse loquutum?

v. 22. *Bethsaidam* Galilaeae, non Gaulanitidis. Etenim Marcus eam *καμην vicum* appellat vv. 23. 26, qualis tunc Bethsaida Gaulanitidis, Iulias mutato nomine vocata, nobilis urbs ad ingressum Iordanis in lacum Tiberiadis posita, dici nequibat. Lege quae annotavimus in Marc. VI, 32. 33. Ad hoc Christum illuc a regione, quae lacui ab ortu adiacebat, ipsoque lacu traiecto venisse constat. Lege Marc. VII, 31;

(1) Matth. XVI, 8—12.

VIII, 10. 13 quaeque in his locis notata superius sunt. — *Caecum*; de quo nihil in ceteris Evangeliiis.

v. 23. *Extra vicum*. Lege quae animadvertimus in Marc. V, 19. — *Impositis manibus* ac postea remotis. Rabbinos namque eos esse putes qui hunc locum ita enarrant ac si Christus hominem, *si quid videret*, sciscitatus sit manus super eius oculos etiamtum positas habens, illeque ea, quae aderant, perspexerit per Christi manus veluti per crystallum.

v. 24. Verba secundum graecum exemplar sic ordina: *Videō homines ambulantes, velut arbores*.

v. 25. Caussas, cur Christus non illico sed sensim partiteque visum homini restituerit, alii alias excogitarunt; quas apud Evangeliorum enarratores legere est. — *Coepit videre*; in graecis est: *Fecit eum videre*.

v. 26. Ex his Christi verbis illud sequi videtur, hunc hominem domum extra vicum habuisse. — *Nemini dixeris*. Lege quae animadvertimus in Marc. V, 19.

v. 27. *Egressus est* ex aliqua urbe Galilaeae eque ipsa regione versus boream in Paneada. Lege Lib. II de Evangel. Ann. LXXXIII. — *In castella*. Non ergo in urbem Caesaream ingressus esse videtur. — *Caesareae Philippi*. Hanc urbem, cui etiam Paneas, aequae ac regioni in qua erat, nomen fuit, prope nobilissimum e tribus Iordanis fontibus sitam, Philippus, regis Herodis filius, tetrarcha, in meliorem formam exstruxerat deque nomine Caesaris Caesaream vocaverat. Lege Lib. III de Evangel. Diss. XLII. n. 10.

v. 28. Confer cum his ea quae leguntur in Marc. VI, 15. 16, quaeque in illis notavimus. — *Quasi*; haec particula abest a graecis.

v. 29. Dixit Victor Antiochenus: *Discipulos . . . interrogat, . . . postquam signa multa fecerat, deque multis et sublimibus rebus deque sua divinitate illis edisseruerat. . . . Quid igitur os apostolorum Petrus? Vt qui ubique ferveret, cunctis interrogatis, ipse respondet: Tu es Christus*. — Quomodo Iesus Petrum, quid de ipso sentiret, professum remuneratus sit, Matthaeus quidem memoriae prodidit (1), at Marcus reticuit. Si

(1) Matth. XVI, 17—19.

causam quacras cur reticuerit , reperiēs in Lib. I de Evangel. c. II. n. 63.

v. 30. *Et comminatus est eis ne cui dicerent de illo. De hac re ita Tirinus: Scilicet eo tempore, eo loco . . . Et quia apostoli necdum videbantur idonei ad id omnibus persuadendum, inquit s. Chrysostomus, Theophylactus, et Euthymius. Denique, ut insinuatursu sequente et clarius apud Lucam (1), ne tenella fides huiusce rei aegre animis insita supervenientis passionis tempestate subverteretur (2). Quin imo etiam postquam discipulis aperuerat sensum ut intelligerent Scripturas (3), mox ad caelum adscensurus (4), simili tamen modo egit, illos ita iubens: Vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto (5).*

v. 31. *Coeipit. Nondum enim discipulis quidquam loquutus fuerat de illis quae sibi essent perpetienda. Haec tamen, quae sequuntur, dicta a Christo esse continuo post superiora ex Lucae Evangelio (6) apparet manifeste. Lege Lib. II de Evangel. Ann. LXXXIV. — Filium hominis. De hac Christi appellatione, qua se ipse designare solebat, ita scripsi in alio loco: Nemo non videt hanc appellationem non ita fieri Christo sicut subinde aliis quibusdam facta ea est, sed emphasin habere, quam facile sentias ubi animadvertas ita sese Christum appellare alterutra semper occasione, plerumque quum divina vel, quae naturam hominis excedunt, sibi attribuit, alias quum de iis loquitur quae ipso indigna nobis vero salutaria vel perpetiebatur iam vel perpessurus erat (7). — A summis Sacerdotibus. Cave putes hos esse pontifices maximos, ac si non unus dumtaxat, sicut semper fuit, sed complures simul maximo pontificatu fungerentur. Haec eadem Matthaeus (8) quoque et Lucas (9)*

(1) Luc. IX, 22.

(2) In Matth. XVI, 20.

(3) Luc. XXIV, 45.

(4) Conf. ib. 50. 51.

(5) Ib. 49.

(6) Ib. IX, 22.

(7) In Io. I, 51.

(8) Matth. XVI, 21.

(9) Luc. IX, 22.

narrant, apud quos, aequè ac apud Marcum, legitur ἀρχιερεων, quod optime converti latine potest, imo in hoc loco etiam debet, *principibus sacerdotum*, itaque conversum est apud Matthaeum et Lucam; hi autem erant principes quatuor et viginti familiarum in quas totum sacerdotum genus, Aaronis posteritas, distinctum erat ac distributum. Lege Lib. I de Evangel. diss. XXVIII. — *Post tres dies*. Loquutio ambigua per se, sed ab adiunctis definienda. In hoc loco idem valet ac *tertia die*, quemadmodum Matthaeus et Lucas scripserunt. Lege Lib. II de Evangel. Ann. LXXXIV et Lib. III. Diss. XLIX. n. 2.

v. 32. *Et palam verbum loquebatur*; hoc est, ut vulgus nunc loquitur: *E parlava chiaro*. — *Coepit increpare*. Ceteris discipulis propter illa, quae audierant a Christo de se praedici, *turbatis atque haesitantibus*, Petrus, ut erat fervens, solus audet de illis disputare Non enim revelationem acceperat de passione Domini. Nam, quod Christus sit filius Dei, didicerat quidem, at nondum quid esset mysterium crucis et resurrectionis. Ita scriptor quidam graecus et Victor Antiochenus (1).

v. 33. *Videns discipulos suos*. Hoc non sine causa notari quisque facile sentit; quippe quod Christus de iis, quae Petrum obiurgans tunc protulit, vellet omnes discipulos edocere. — *Vade retro me satana*. Acerrimae huius obiurgationis, qua Christus Petri ipsum a morte pro nobis appetenda dehortantis nimium in ipsum magistrum amorem castigavit, similem alias ab eodem ipso Christo vel in Phariseos usurpatam vix invenias. Ostendit autem ipsi Dominus quod libens eat ad passionem, ipsum acrius obiurgans et satanam vocans; cupiebat enim satanas Christum non pati. Ita Victor Antiochenus et enarrator Tolosanus (2). — *Quoniam non sapis quae Dei sunt, sed quae sunt hominum*. De his ita quidam graecus scriptor: *Humanum enim consilium erat Dominum de cruce erubescere ut de re ingloria et quae contemptui esset; divinum vero pro omnium salute usque ad mortis experimentum venire* (3).

(1) In Catena graecor. PP.

(2) Ib.

(3) Ib.

v. 34. Christi sententias et praecepta, quae sequuntur, et quorum materies superioribus eius dictis prorsus respondet, a superioribus tamen Marcus seiunxit his interpositis: *Et convocata turba cum discipulis suis dixit eis*. Cur fecerit, patet. Etenim Christus de prioribus cum unis discipulis v. 27, qui soli tunc cum ipso erant (1), sermonem habuerat; quae vero mox dicturus erat, curavit ut quamplurimi audirent, utpote ad nos omnes pertinentia; qua de re Marcus itemque Lucas (2) nos monitos esse voluerunt. — Hanc doctrinam, quae versibus 34—37 continetur, quaeque rationem universam comprehendit vitae quam Christianus vivat oportet, iisdem ac apud Marcum vel similibus verbis propositam legere est etiam apud Matthaeum (3) et Lucam (4). — *Si quis vult*. Christus, quae ipse praecipit, neminem exsequi cogit, sed, tum quae emolumenta praeceptum impletum pariat, tum quae neglectum detrimenta consequantur, proponit. — *Me sequi*, de meorum numero esse. Tales sunt qui eius praecepta observant exemplaue imitantur. Qui illud consequi possumus, Christus continuo nos docet. — *Deneget semetipsum*. Quid haec significant, discimus ex verbis quibus Christus Petro culpam, quam is commissurus erat, praedixit. Ea enim apud Matthaeum (5), Marcum (6), et Ioannem (7) sunt Ἀπαρνησῇ με *Negabis me*; ast apud Lucam Ἀπαρνησῇ μὴ εἶδεναι με *Negabis nosse me*. Est ergo *denegare semetipsum* idem ac negare se sibi notum esse, ita et tamquam sibi ignotum se habere, praesertim, sicut reliqua oratione Christus nos docet, quod attinet ad adversa ac naturae nostrae gravia atque ingrata tum perferenda tum etiam sponte, ubi opus sit, subeunda, velut si haec haudquaquam nos ipsos sed alium, nobis ne nomine quidem notum, attingerent. Ceterum haec animi comparatio, qua Christus suadet nos esse, eo spectat ut minime formidemus illud exsequi quod is protinus subiicit. —

(1) Luc. IX, 18.

(2) Ib. 23.

(3) Matth. XVI, 24—26.

(4) Luc. IX, 23—25.

(5) Matth. XXVI, 34.

(6) Marc. XIV, 30.

(7) Io. XIII, 38.

Tollat crucem suam. Hoc, inquam, illud est quod quis, ut faciat, numquam animum inducet nisi si *denegat semetipsum*. Sed quid est *tollere crucem suam*? Translata haec esse nemo non videt. At nova sane huiusmodi translatio est, a nemine prius unquam usurpata, quum aliud omnino significemus latinis dictionibus *quaerere crucem*, *abire in malam crucem*, nihilque in his translatum sit. Sed neque aliunde deducta quam ex ipsius Christi cruce; nam neque aliud erat unde deduceretur, et inde eam deductam esse tum horum Christi verborum cum superioribus contextus comprobatur tum illud *suam*, quod cur Christus addiderit, quamnam aliam fuisse causam putemus nisi ut sensus idem inde existeret ac si subiecisset: Quemadmodum ego meam tollam? His ergo Christus tacite praesignificavit se aliquando in crucem agendum, eaque altera fuit huius rei praedictio ab ipso habita, primo namque praedixerat loquens cum Nicodemo (1). — *Et sequatur me.* Cave id ita intelligas ac si Christus dixisset: *Si quis vult me sequi, . . . sequatur me*; sed: Et ita agendo, *denegando semetipsum* videlicet *et tollendo crucem suam*, praestet quod statuit, hoc est, *sequatur me*.

vv. 35—38. Ante omnia animadvertamus necesse est particulae *enim* ter in hac oratione positae non eam vim esse ac si sententiae omnes ita inter se colliguntur ut posterior sententia sententiae proxime superioris causam rationemque praebeat, neque ergo sollicitos esse oportere de illarum connexu exponendo ac demonstrando; sed tria argumenta a Christo afferri, quibus, quod de se sequendo praecipit, nobis persuadeat, et quorum singula enuntiationi, quae confirmanda est, etsi remotius positae, per illam particulam copulantur. Etenim, quominus illud exsequamur, tria potissimum impedimento esse constat, immodicum vitae ac voluptatum studium, divitiarum cupiditatem, gloriae atque honorum appetentiam, illa nimirum de quibus ita Ioannes: *Omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitae* (2); adque hoc triplex impedimentum removendum tria illa argumenta pertinent.

(1) Io. III, 14.

(2) I Io. II, 16.

v. 35. Primum argumentum. Illud Christi praeceptum implere tunc maxime arduum videtur quum ob eam sequendum mors obeunda est. Huic malo remedium ipse adhibet, docens quid boni eos maneat qui, ut illud impleant, mori haud recusant, quid vero damni eos qui secus agunt. — Dictiones *salvam facere animam*, *perdere animam*, quibus tum prima tum altera huius versus sententia constat, ambiguae sunt, aequae enim servandam amittendamque vitam tum temporariam tum sempiternam significare per se possunt. In posteriore quidem huius versus parte certus ac definitus est utriusque sensus; in ea namque *perdere animam* est mortem oppetere, *salvam facere* est aeternam beatitatem consequi. Ast in prima parte utervis sensus bene habere videtur; vel: Qui beatam vitam vivere aeternum volet, mortem oppetere, ut Christum sequatur, non dubitabit; vel: Qui hanc vitam, quam nunc vivimus, servare volens recusabit pro Christo, ubi opus sit, mori, in aeternam perniciem incurret. Attamen hic alter sensus verior esse videtur, tum quia est magis ob rem, tum quia, si ille primus acciperetur, unam fere atque eandem sententiam utraque versus pars exhiberet, quod fieri ne quis putet, prohibet particula *autem*. — *Perdet*. Hoc verbum, non secus ac graecum ἀπολεσσι ex quo expressum est, vel *persumdare* significat vel *amittere*. Quum huius primae enuntiationis sensus ille sit quem diximus, priorem verbi significationem accipere necesse est. — *Perdiderit*. In hac altera enuntiatione altero sensu hoc verbum usurpatur. — *Propter me et Evangelium*. Apud Matthaeum (1) et Lucam (2) legitur solum *propter me*. Ex Marco discimus additum a Christo esse *et Evangelium*. Cur addiderit, caussa haec fuisse videtur, ut moneremur eodem nos animo in Christi doctrinam esse oportere ac in ipsum Christum; ne quis forte existimet satis se praecepto de Christo sequendo fecisse quin, quaecumque is docuit, exsequi studeat. Lege quae annotabimus in Marc. X, 29.

vv. 36. 37. Secundum argumentum. Cum primis divitiis

(1) Matth. XVI, 25.

(2) Luc. IX, 24.

rum cupiditas homines a Christo sequendo avocat atque abstrahit. Ast inde avocari maxima est animae perniciēs supremumque exitium. Maxime ergo animae perniciosā atque exitialis divitiarum cupiditas. Ecquis vero adeo desipiens qui putet tale damnum vel totius orbis terrarum acquisitione et possessione compensari?

v. 38. Tertium argumentum. *Christum crucifixum . . . gentibus . . . stultitiam* (1) visum esse atque habitum prisca illa aetate Paulus testatur, sed etiamnum esse, non quidem gentibus, verum iis qui, etsi christiano nomine censentur, moribus tamen gentium vivant, quos, inquam, merito habeas pro *generatione ista adultera et peccatrice* a Christo designata, heu! nimis compertum cuivis est. Apud istos eodem ac Christum loco eos esse, qui Christum sequuntur, nemo nescit. Quis ergo non sentiat, quis non plane videat, res enim in propatulo est, quam facile accadat ut in *generatione ista adultera et peccatrice*, qui honoris et gloriae appetentia ducuntur, hominum diceria ac probra reformidantes, palam se Christi sectatores esse profiteri vereantur atque erubescant? Sed o miserum qui huiusmodi est! Christus enim par pari referens *confundetur eum, cum venerit. — Me confusus fuerit*. Haec, ad verbum e graecis etsi minus latine expressa, clara tamen sunt, idemque sonant ac *erubuerit de meis esse*. Itidem dicas de verbis *confundetur eum* infra positis. — *Me . . . et verba mea*, sicut supra *propter me et Evangelium* legitur. — *Generatione*. Huic voci in hoc loco, aequae ac in aliis Scripturarum sacrarum bene multis, notio subiecta eadem est ac hebraico נָדָב, quod aetatem significat hominesque qui per eam vivunt. — *Adultera*, quae vana atque inania numina colebat; nam in Scripturis sacris usitatum est, sicut verba casti coniugii propria ad Dei cultum, ita, quae stuprum aut adulterium significant, ad cultum illiusmodi numinum transferre. Victor Antiochenus haec scripsit: *Sicut autem adultera dicitur quae cum alio viro fuerit, ita et anima, quae verum sponsum Deum deseruit nec mandata eius custodivit, adultera utique et*

(1) I Cor. I, 23.

peccatrix appellatur (1). — *Cum venerit in gloria patris sui.* Adventum suum futurum Christus his praeannuntiat. Neque notare illud omittas quod Christus, quotiescumque de universi humani generis iudicio, quod facturum est, loquebatur, toties se *filium hominis* appellabat. Lege Matth. XIII, 41; XVI, 27; XXV, 31; Luc. IX, 26, praesertim vero Io. V, 27, et quae in hoc Ioannis loco annotavi. *Gloria patris*; quae nimirum Christo est vel quia talem ipse habet patrem, Deum inquam, quemadmodum dicimus *gloriam rerum gestarum* eam quae est a rebus gestis, vel quia propria ipsius est aequae ac patris. Vtrumvis sensum accipias, Christum Deum esse concludas necesse est. Christus ergo his verbis argumentum suae divinitatis suppeditavit. — *Patris.* Christus eo modo Deum appellabat patrem deque Deo ut de patre loquebatur, non quo ipsi facimus, sed quo quisque proprium parentem patrem appellare deque eo loqui solet; id quod ex ipsius Christi orationibus sermonibusque in Evangelium Ioannis relatis apparet luculenter.

v. 39. Hic versus in graecis exemplaribus primus est insequentis capituli; sed praeter rationem, quum Matthaei locus huic Marci respondens sit postremus capituli versus in graecis non secus ac in latinis. — *Et dicebat illis.* Marcus his verbis interpositis ea, quae statim sequuntur, seiunxit a continente Christi oratione, quod tamen neque Matthaeus (2) neque Lucas (3) fecerunt. Inde duo colligas. Vnum ex Matthaeo et Luca, quod, quae Christus in hoc versu dicit, ea cum superioribus connexa sint. Alterum ex Marco, quod haec eadem simul ad insequentia spectent; nam Marcus videtur propterea, ut hoc alterum ostenderet, Christi orationi illa verba inseruisse. At quinam huius Christi sententiae connexus sive cum prioribus sive cum insequentibus? De prioribus enimvero id facile patet. Etenim Christus dixerat se venturum *in gloria patris sui*; ita eandem, quae patri est, gloriam sibi vindicabat. Vt ergo demonstraret se non iniuria id facere, fidemque dictis suis

(1) In Catena graecor. PP.

(2) Matth. XVI, 27. 28.

(3) Luc. IX, 26. 27.

conciliaret, praedixit hanc gloriam, quam sibi eandem ac patri esse aiebat, conspecturos, antequam e vita decederent, nonnullos ex illis qui praesentes tunc aderant. Sed, etiam quomodo haec praedictio spectat ad ea quae sequuntur, equis non perspiciat? Continuo enim describitur, et quidem a Marco aliquanto plenius quam a Matthaeo et Luca, Christi transfiguratio, cuius testes oculati fuerunt Petrus, Iacobus, et Ioannes, tres, inquam, ex illis qui praesentes adfuerant quum Christus haec, de quibus quaerimus, loquutus est. Itaque ne dubites haec dicta esse de ipsa Christi transfiguratione deque tribus discipulis qui hanc visuri erant. Ita hunc locum Leo Magnus (1) aliique (2) sunt interpretati. Quam interpretationem ut accipiamus, ipsi Matthaeus, Marcus, et Lucas suadent, qui transfigurationis historiam ita cum illa praedictione coniunxerunt ut etiam numerum enuntiarent dierum qui inter utramque intercessere; quod alias ab illis factum vix unquam est, et quo nos docere voluisse videntur id, quod Christus praedixerat, paucis post diebus impletum esse. Neque, quominus nobiscum sentias, quidquam difficultatis esse potest a verbis quibus Christus rem signavit. Ea verba apud Marcum sic sunt: *donec videant regnum Dei veniens in virtute*. Participium graecum, quod latinus interpres vertit *veniens*, non est *ἐρχομενην* tempore praesenti, sed *ἐληλυθυιαν* tempore praeterito perfecto; quo participio quum sermo latinus careat, verti illud alio participio non potuit quam praesenti; sed, si graecorum sensum exprimere latine velis, sic ea transferes: *donec videant regnum Dei venisse in virtute*. Iam vero Petrus, Iacobus, et Ioannes, quum eis Christus se divina regni sui maiestate praefulgentem contemplandum exhibuit, nonne illud iam factum viderunt quod iam factum credebant, *regnum Dei venisse in virtute*? Matthaeus haec Christi verba sic retulit: *donec videant Filium hominis venientem in regno suo*. Sed nota in regno suo, non in regnum suum. Christus videlicet his verbis significavit, non quo olim ipse venturus esset, sed quomodo; illaque in regno suo ili-

(1) Hom. de Transfigur.

(2) In Catena graecor. PP.

dem intellige ut in regni sui maiestate ac splendore, quemadmodum praepositio in saepe in Scripturis usurpatur, verbi gratia: *Exurge Domine in ira tua, Hi in curribus et hi in equis, In misericordia Altissimi non commovebitur, In innocentia mea ingressus sum, Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia, Vives in gladio, Quam tuli in gladio et arcu meo, et cetera.* Hisce positis iam nihil quaestionis superest de Luca, apud quem eadem haec Christi praedictio sic est: *donec videant regnum Dei.* Lege quae de appellationibus *regni caelorum, regni Dei*, disseruimus in Lib. III de Evangel. Diss. XLVI. nn. 4. 8. — Dicit aliquis: At enim, si Christus id praenuntiabat quod paucis post diebus eventurum erat, quid illa: *non gustabunt mortem*, quae tempus longe post futurum designare videntur? Verum considera ut Christus hac praedictione occupaverit illud, quod, qui audierant eum praedicentem se olim venturum in gloria patris sui, opponere ei potuissent: Nempe rem nobis credendam de te proponis eventuram plurimis saeculis postquam, quotquot nunc vivimus, e vita migraverimus. Christus ergo fidem dictis suis fecit praedicens fore ut aliqui, qui ibi tunc aderant, ipsum talem, qualem se aliquando venturum affirmaverat, conspicerent, id vero antequam e vita migrarent. Lege quae dicemus de Marc. IX, 10. Ceterum illa Christi praedictio impleta tunc quoque esse censenda est quum is ad vitam reversus discipulis suis se conspiciendum exhibuit, ac praesertim quum *ipsis cernentibus est elevatus in caelum.*

CAPVT IX

1 Et post dies sex assumit Iesus Petrum, et Iacobum, et Ioannem: et ducit illos in montem excelsum seorsum solos, et transfiguratus est coram ipsis.

2 Et vestimenta eius facta sunt splendentia, et

candida nimis velut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere.

3 Et apparuit illis Elias cum Moyse: et erant loquentes cum Iesu.

4 Et respondens Petrus, ait Iesu: Rabbi, bonum est nos hic esse: et faciamus tria tabernacula, tibi unum, et Moysi unum, et Eliae unum.

5 Non enim sciebat quid diceret: erant enim timore exterriti:

6 et facta est nubes obumbrans eos: et venit vox de nube, dicens: Hic est filius meus charissimus: audite illum.

7 Et statim circumspicientes, neminem amplius viderunt, nisi Iesum tantum secum.

8 Et descendantibus illis de monte, praecepit illis ne cuiquam quae vidissent, narrarent: nisi cum Filius hominis a mortuis resurrexerit.

9 Et verbum continuerunt apud se: conquirentes quid esset: Cum a mortuis resurrexerit.

10 Et interrogabant eum, dicentes: Quid ergo dicunt Phariseae, et Scribae, quia Eliam oportet venire primum?

11 Qui respondens, ait illis: Elias cum venerit primo, restituet omnia: et quo modo scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur et contemnatur.

12 Sed dico vobis quia et Elias venit (et fecerunt illi quaecumque voluerunt) sicut scriptum est de eo.

13 Et veniens ad discipulos suos, vidit turbam magnam circa eos, et Scribas conquirentes cum illis.

14 Et confestim omnis populus videns Iesum,

stupefactus est, et expaverunt, et accurrentes salutabant eum.

15 Et interrogavit eos: Quid inter vos conquiritis?

16 Et respondens unus de turba, dixit: Magister, attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum:

17 qui ubicumque eum apprehenderit, allidit illum, et spumat, et stridet dentibus, et arescit: et dixi discipulis tuis ut eicerent illum, et non potuerunt.

18 Qui respondens eis, dixit: O generatio incredula, quamdiu apud vos ero? quamdiu vos patiar? afferte illum ad me.

19 Et attulerunt eum. Et cum vidisset eum, statim spiritus conturbavit illum: et elisus in terram, volutabatur spumans.

20 Et interrogavit patrem eius: Quantum temporis est ex quo ei hoc accidit? At ille ait: Ab infantia:

21 et frequenter eum in ignem, et in aquas misit ut eum perderet. sed si quid potes, adiuva nos, misertus nostri.

22 Iesus autem ait illi: Si potes credere, omniaabilia sunt credenti.

23 Et continuo exclamans pater pueri, cum lacrymis aiebat: Credo, Domine: adiuva incredulitatem meam.

24 Et cum videret Iesus concurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo, dicens illi: Surde, et mute spiritus, ego praecipio tibi, exi ab eo: et amplius ne introeas in eum.

25 Et exclamans, et multum discerpens eum,

exiit ab eo, et factus est sicut mortuus, ita ut multi dicerent: Quia mortuus est.

26 Iesus autem tenens manum eius, elevavit eum, et surrexit.

27 Et eum introisset in domum, discipuli eius secreto interrogabant eum: Quare nos non potuimus eiicere eum?

28 Et dixit illis: Hoc genus in nullo potest exire, nisi in oratione, et ieiunio.

29 Et inde profecti praetergrediebantur Galilaeam: nec volebat quemquam scire.

30 Docebat autem discipulos suos, et dicebat illis: Quoniam filius hominis tradetur in manus hominum, et occident eum, et occisus tertia die resurget.

31 At illi ignorabant verbum: et timebant interrogare eum.

32 Et venerunt Capharnaum. Qui cum domi essent, interrogabat eos: Quid in via tractabatis?

33 At illi tacebant. siquidem in via inter se disputaverant, quis eorum maior esset.

34 Et residens vocavit duodecim, et ait illis: Si quis vult primus esse, erit omnium novissimus, et omnium minister.

35 Et accipiens puerum, statuit eum in medio eorum: quem cum complexus esset, ait illis:

36 Quisquis unum ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit: et quicumque me susceperit, non me suscipit, sed eum, qui misit me.

37 Respondit illi Ioannes, dicens: Magister, vidi-

mus quemdam in nomine tuo eiicientem daemonia , qui non sequitur nos , et prohibuimus eum.

38 Iesus autem ait: Nolite prohibere eum. nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, et possit cito male loqui de me.

39 qui enim non est adversum vos, pro vobis est.

40 Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquae in nomine meo , quia Christi estis : amen dico vobis , non perdet mercedem suam.

41 Et quisquis scandalizaverit unum ex his pusillis credentibus in me : bonum est ei magis si circumdaretur mola asinaria collo eius , et in mare mitteretur.

42 Et si scandalizaverit te manus tua, abscide illam : bonum est tibi debilem introire in vitam , quam duas manus habentem ire in gehennam , in ignem inextinguibilem :

43 ubi vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur.

44 Et si pes tuus te scandalizat, amputa illum : bonum est tibi claudum introire in vitam aeternam , quam duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis :

45 ubi vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur.

46 Quod si oculus tuus scandalizat te, eiice eum: bonum est tibi luscum introire in regnum Dei, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis :

47 ubi vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur.

48 Omnis enim igne salietur, et omnis victima sale salietur.

49 Bonum est sal: quod si sal insulsum fuerit: in quo illud condietis? Habete in vobis sal, et pacem habete inter vos.

COMMENTARIVM

v. 1. *Et post dies sex.* Sic etiam Matthaeus (1). At Lucas: *Post haec verba fere dies octo* (2). Concludes ea, quae Marcus mox narraturus est, evenisse eo die qui ab illo, quo Christus Petro *claves regni caelorum* daturum se promiserat, septimus cum utroque die fuit. Lege Lib. II de Evangel. Ann. LXXXIV. — *Petrum, et Iacobum, et Ioannem*; tres illos discipulos quibus Christus peculiaris amoris indicia saepius exhibuit. Lege Lib. I de Evangel. c. IV. n. 2. *Quare autem hos tres solos*, inquit enarrator Tolosanus, *Salvator secum assumpsit, et coram ipsis transfiguratus est?* Quia aliis praestabant; nam Petrus quidem valde ipsum amabat, Ioannes autem valde ab ipso amabatur, Iacobus vero a responso, quod dedit cum fratre, dicens: *Possumus bibere calicem* (3), etsi hoc responsum nondum dedisset. Duo ex illis tribus eorum, quae in illo monte viderant atque audierant; testimonium scripto consignarunt, Petrus in II Pet. I, 16–18 et Ioannes in Io. I, 14. — *In montem.* Quinam hic mons? Aetate Hieronymi iam mons Thabor esse ferebatur, qui praecelsus in inferiore Galilaea assurgit. Sunt tamen quae opponere quis posset. Cur enim eum non proprio nomine evangelistae signassent, qui tamen

(1) Matth. XVII, 1.

(2) Luc. IX, 28.

(3) In Catena graecor. PP.

apprime nobilis in ea regione esset? Quod si locorum situm attendas, aegre cum Marci narratione illam opinionem componas. Etenim, quae superius leguntur, circa Caesaream Philippi gesta sunt. Neque Marcus neque ceteri quidquam adhuc dixerunt ex quo conicias Christum ex ea regione iam discessisse. Post descriptam Christi transfigurationem, quaeque postridie is egit, Marcus statim haec subiungit: *Et inde profecti παρηνόρῳτο praetergredebantur Galilaeam . . . Et venerunt Capharnaum* vv. 29. 32. Ast unde profecti? Marcus ait: *inde*, hoc est ex eo loco; verum ex quo? Scilicet ex illo qui antea dictus est. At nullus dictus antea est nisi *castella Caesareae Philippi*, horumque unum fuit ex quo tres discipulos secum ducens, ceteris in eo relictis, in montem ascendit, et ad quod postridie reversus est v. 13 (1). Enimvero, si *inde*, ubi per eos dies manserant, *profecti praetergredebantur Galilaeam* ut Capharnaum venirent, non ex aliquo Galilaeae loco profecti esse videntur; non ergo de Thabore cogitandum. Equis sodes me ferret ita loquentem: Roma profectus praetergrediens Italiam veni Neapolim? atqui tali modo Marcus loquutus esset si Christus profectus a Thabore in Galilaea posito venisset Capharnaum urbem Galilaeae. Attende denique ut iis, qui ex urbe Caesarea Philippi Thaborem petunt, praeter partem Paneadis, maxima Galilaeae pars peragranda sit, nec multo minor iis qui Capharnaum, at nisi brevem huius tractum emetiri habeant qui a Thabore Capharnaum veniunt. An igitur putes Marcum de priore Christi itinere multo longiore ab agris Caesareae usque ad Thaborem siluisse, de brevissimo vero a Thabore usque Capharnaum etiam id narrasse quod opus non erat, et quidem ita ut ex tota hac historia quisque existimaret non de hoc altero sed de prioris illius itineris parte ex urbe Caesarea ad urbem Capharnaum eum loqui? De hoc enim loqui Marcum nemo fortasse dubitaret nisi anticipatum haberet transfigurationem in Thabore factam esse. — *Transfiguratus est*, idque, sicut Lucas memoriae prodidit, *dum oraret* (2). Quidam negant Christi faciem esse

(1) Conf. Luc. IX, 37.

(2) Ib. IX, 29.

immutatam, sed vestimenta dumtaxat, faciem autem magna luce resplenduisse; alioquin, inquit, eum agnoscere discipuli non potuissent. Verum Lucas ita scripsit: *Facta est . . . species vultus eius altera* (1). Tum, quantumvis eius facies immutata fuisset, discipuli haud potuissent eum non agnoscere, quippe qui non eum viderint postquam transfiguratus fuerat, sed ipsam eius transfigurationem sint contemplati, nam *transfiguratus est ἐμπροσθεν αὐτῶν coram ipsis (in presenza loro)*; nemoque contrarium huius evincet iis quae legimus in Luc. IX, 32, sed solum, si haec cum Matthaei et Marci narrationibus componas, tunc Christum transfiguratum esse quum discipuli expergiti sunt.

v. 3. *Elias cum Moyse*. Cur hi duo? Audi Augustinum: *Christus apparuit . . . medius inter Moysen et Eliam tanquam Evangelium testimonium haberet a lege et prophetis* (2), utque id apostoli docerentur; hae duae namque auctoritates, lex et prophetae, illae erant quibus refragari Iudaei, et quidem merito, nefas esse ducebant. — *Loquentes cum Iesu*. Lucas haec addidit: *Et dicebant excessum eius, quem completurus erat in Ierusalem* (3).

v. 4. *Respondens . . . ait*. Ast cuinam respondens? nemo enim Petrum interrogaverat nec alloquutus fuerat. Sed enim haec huiusque similes loquendi formulae in Evangeliiis frequentissimae a sermone repetendae sunt Iudaeorum, apud quos verbum אָנָּת, quod idem sonat ac *respondit*, saepe tamen nihil aliud valet quam *orsus est loqui*. — *Rabbi*, latine *Magister* mi. Notanda etymi analogia in utroque nomine; hebraico et latino; sicut enim *magister* a *magis*, ita רַב *rab* deductum est a voce cui subiecta notio est *multitudo*. Est ergo compellatio non doctrinam significans vel docendi munus, sed mere honorifica, qua observantiam erga aliquem ac reverentiam quis profitetur, ita ut verti etiam possit *Domine*. — Quum appareat haec e Matthaei Evangelio transcripta a Marco esse, graecumque Matthaei exemplar non *Rabbi* habeat, sed *Κυριε* Do-

(1) Luc. IX, 29.

(2) In Io. Tract. XVII. § 4.

(3) Luc. IX, 31.

mins, hic locus unum ex argumentis suppeditat quibus vincas Marcum syrochaldaico Matthaei exemplari usum esse. Lege quae annotavimus in Marc. VII, 11.

v. 5. *Non enim sciebat quid diceret*. En tibi unum ex indiiciis, quae Marcus praebet, Petri adiutoris sui in scribendo Evangelio. Ecquis enim praeter Petrum id scire potuit? De hoc nihil Matthaeus. Lege Lib. I de Evangel. c. II. n. 63.

v. 6. *Hic est filius meus charissimus*. Apud Matthaeum additum est: *in quo mihi bene complacui* (1), itemque in altera epistola Petri (2), qui Deum ipsum haec loquentem audiverat. In graeco exemplari Matthaei illa ipsissima verba leguntur quae audita sunt quum Christus a Ioanne Baptista tinctus est (3), et de quibus iam diximus (4). — *Audite illum*. Haec praeter illa, quae ad Iordanem e caelo prolata olim sunt, nunc tribus discipulis dicuntur; eademque haec olim Moyses populo dixerat, hunc iubens Christo, quem aliquando venturum ad eum praenuntiabat, fidem habere atque obedire (5). — Considerare ne omiseris, quod supra demonstravimus, quam arcte transfigurationis historiam evangelistae connexuerint cum illa oratione qua Christus mortem sibi inferendam ceteraque a se perpetienda discipulis praedixerat (6). Etenim ideo id fecisse videntur, ut intelligeremus Christum transfiguratione sua ceterisque, quae simul in illo monte evenere, cavisse ne apostolorum fides propter illa, quae ipse sibi eventura praedixerat, nutaret, sed visis prodigiis auditoque testimonio, quod Moyses, quod Elias, quod ipse pater de eo dedere, magis atque magis firmaretur; id quod Christo propositum fuisse etiam propterea credere est quia *Moyses et Elias . . . dicebant excessum eius, quem completurus erat in Ierusalem* (7), loquebantur videlicet de illa ipsa re quam Christus discipulis praedixerat.

(1) Matth. XVII, 5.

(2) II Pet. I, 17.

(3) Matth. III, 17.

(4) In Marc. I, 11.

(5) Deut. XVIII, 15.

(6) Marc. VIII, 31.

(7) Luc. IX, 31.

v. 7. Vt vox de nube sonuit, discipuli proni ceciderunt, at Iesus accedens iussit eos surgere (1); utque surrexerunt, tota visio evanuerat.

v. 8. *Descendentibus* illo ipso die; nam, quae Marcus narrat vv. 13 seqq., Lucas ait gesta esse postridie eius diei quo Christus transfiguratus est (2). — *Praecepit illis ne cuiquam, quae vidissent, narrarent.* Victor Antiochenus ita de his: *Quo enim maiora de ipso dicerentur, eo creditu difficiliora tunc apud plerosque forent, et scandalum ex cruce vehementius offendisset. Hac de causa sileri hoc iubet, et hoc agens occasionem accipit iterum memorandae passionis, tantum non causam innuens ob quam haec taceri iuberet. Hoc autem facit dicens: Donec a mortuis resurgat* (3). Recole, quae animadvertimus in Marc. VIII, 30.

v. 9. *Conquirentes quid esset: Cum a mortuis resurrexerit;* graeco: *τι ἐστι το ἔκ νεκρῶν ἀναστῆναι* quid est ex mortuis resurrexisse. Dubitabant quid his verbis v. 8 Christus significare voluisset, vel quando id esset eventurum. Confer cum his Io. XX, 9.

v. 10. *Ergo.* Haec particula abest a plerisque graecis exemplaribus; at legitur in latinis vetustissimis, in interpretatione syriaca, et in Evangelio Matthaei (4). Eadem haec ipsa ostendit quid respectus ad superiora habeat discipulorum interrogatio, quidve eos impulerit ut Christum ea de re, de qua est in hoc versu, percontarentur. Iis nimirum, quae modo viderant atque audiverant, intelligebant impletum esse quod paucis ante diebus Christus praedixerat, fore ut ipsi viderent *regnum Dei veniens in virtute* (5). Hinc dubitatio ipsis oborta de eo quod Phariseae et scribae affirmabant; quam dubitationem, velut qui horum dicta oblicerent Christi praedictioni, tametsi hanc impletam omnino esse pro certo haberent, ita proposuere: *Quid ergo et cetera.* Si haec nostra interpretatio tibi pro-

(1) Matth. XVII, 6. 7.

(2) Luc. IX, 37.

(3) In Catena graecor. PP.

(4) Matth. XVII, 10.

(5) Marc. VIII, 39.

batur, aliud argumentum ipsa tibi suppeditat quo ea confirmes quae de Marc. VIII, 39 supra dicta sunt. — *Eliam oportet venire primum*, hoc est, quum *regnum Dei* constitueretur, primum, quod fiet, erit ut *Elias* veniat.

v. 11. Iam constitui a Christo *regnum Dei* coeperat, nondum tamen *Elias* venerat. Sequitur ut Pharisei et scribae perperam ea, quae de *Elia* ante Christum venturo praedicta in libris sacris erant, interpretari dicendi essent. De hoc Christus discipulos monitos esse voluit. Idcirco ostendit fieri non potuisse illud quod Pharisei scribaeque dicebant. Etenim *Elias, cum venerit, . . . restituet omnia*, sicut *Malachias* praedixit (1), efficietque ut Israelitae tandem resipiscant et Iesum Christum agnoscant. Si igitur *Elias* venisset idque praestitisset ante primum ipsius Christi adventum, Israelitae, Iesum pro Christo, quem exspectabant, habentes, non in hunc ea commisissent quae tandem commiserunt, quaeque eos commissuros esse oracula praenuntiaverant. Ergo *quomodo scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur et contemnatur?* In graeco exemplari haec vividius atque evidentius expressa sunt per eam figuram quam rhetores concessionem vocant: *Elias quidem veniens restituat omnia; et quomodo scriptum est et cetera? — Contemnatur; gracce ἔξουδανῶν nihil fiat.*

v. 12. *Elias venit.* Verbum *venit* est tempore praeterito. *Eliae* nomine Ioannes Baptista designatur; id quod Matthaeus nos docuit (2). — *Sicut scriptum est de eo.* Si pronomine *eo* Ioannem Baptistam Christus significasset, quaerendum esset utrum verba *sicut scriptum est* spectent ad proxime superiora *fecerunt illi quaecumque voluerunt*, an ad remotiora *Elias venit*. Enimvero in nulla Veteris Testamenti pagina *scriptum* reperimus praedictumque ullum eorum quae contra Ioannem Baptistam committenda essent. Quare sunt qui putent verba *sicut scriptum est* dicta esse de verbis *Elias venit*, illisque commemorari *Malachiae* vaticinium de Ioanne Baptista (3); atque huic opinioni latina exemplaria vaticana consonant, in quibus ver-

(1) Mal. IV, 6.

(2) Matth. XVII, 13.

(3) Mal. III, 1.

ba et fecerunt illi quaecumque voluerunt notis parentheseos inclusa sunt. Attamen difficultas omnis disparet si pronomem eo non de Baptista sed de Elia dictum sit; sensus enim is erit: *et fecerunt Ioanni quaecumque voluerunt, sicut scriptum est de Elia*, hoc est, similia eorum quae in Scripturis sacris legimus contra Eliam commissa esse; Eliae enim, etsi is necatus non fuerit, imaginem tamen in Ioanne expressam eo quoque videmus quod hic non secus ac ille (1) pro Dei legibus tutandis in furentis feminae offensionem atque odium incurrerit, ab eaque omnimodis exagitatus et ad necem quaesitus sit.

v. 13. *Veniens ad discipulos suos*, postridie eius diei quo transfiguratus est, moxque ut de monte descenderat. Lege Luc. IX, 37. — *Turbam magnam*; quae, prout videtur, utque narrationis contextus ostendit, concurrerat ad illud spectandum quod narratur in vv. 16. 17.

v. 14. *Stupefactus est*; tum quia Iesus negotio, quod tunc instabat, transigendo tam opportunus aderat, tum expectatione eius quod, quum discipuli facere nequissent, magistrum facturum sperabant.

v. 16. *Spiritum*. Ex integra Marci narratione, praesertim e vv. 24. 25, itemque ex Luc. IX, 39. 42. 43 compertum habemus hunc *spiritum* daemonium fuisse. Etsi vero Matthaeus ipsum puerum *lunaticum*, hoc est comitali morbo laborantem, epilepticum, dixerit (2), ea tamen scripsit quibus efficitur malum, quo ille miser afflictabatur, non alii caussae quam daemonio insidenti esse tribuendum (3). — *Mutum*, graece *ἄλογον* *sine loquela*, qui loqui non potest; nec modo *mutum*, verum etiam *surdum* v. 24.

v. 17. *Qui*. Non morbus aliquis, sed *spiritus* proxime dictus, daemonium videlicet; Lucas namque haec addidit: *Et subito, ἄξαίρων ex improviso, clamat* (4); at morbi non clamant. — A Marco aeque ac a Luca discimus comitalis morbi

(1) III Reg. XIX, 1. 2.

(2) Matth. XVII, 14.

(3) Ib. 17. 18. 19.

(4) Luc. IX, 39.

συνπτωματα fuisse quibus puerum daemonium vexabat. Hinc ratio cur hunc Matthaeus *lunaticum* diceret.

v. 18. Participium *respondens*, pro eo ac v. 4 exponentes supra demonstravimus, nihil certi nos docet cuinam vel quibus Christus haec dixerit. Ex pronomine *eis* intelligimus ea nequaquam dicta esse uni illi homini qui Christum praecabatur. Sed neque discipulis; etsi enim ea in hos apte quadrare cuiquam videantur, velut si Christus ipsos reprehenderet qui non ea fide praediti essent qua daemonium expellere a puero potuissent, graviora tamen sunt quae secus credere suadent. Etenim in universum haec Christi verba acerbiora sunt quam quae in discipulos suos, idque palam populo, ab eo dicta esse vel suspicemur. Tum, si his verbis discipulos Christus obiurgasset, hi profecto caussam intellexissent cur daemonium e puero expellere ipsi haud potuissent, neque eam magistrum rogassent, sicut paullo post fecere v. 27, vel certe is interrogantibus eandem hanc ipsam attulisset, non vero prorsus aliam, ut fecit v. 28. Sequitur ut verba, de quibus quaerimus, non discipulis dicta sint. Dicta sunt igitur populo qui aderat, Iudaeis inquam, hisque Christus exprobravit quod ipsi, utpote qui fide carerent, obstaculo essent quominus Deus suam potentiam in ipsorum commodum atque utilitatem exsereret. Sunt quae id confirment. Nam *generatio* vocabulum est quo magis proprie populum uno atque eodem auctore cretum quam duodecim viros aliis atque aliis parentibus ortos designari liquet. Verba *apud vos ero* multo rectius ad Iudaeos spectant quam ad discipulos; Christus enim in terris degens *esse apud* Iudaeos dici vere et commode poterat, non item *apud* discipulos, sed discipuli *apud* ipsum. Denique ex his quoque, quae Christus patri pueri dixit: *Si potes credere, et cetera* v. 22, conicere datur illam obiurgationem non ad discipulos sed ad populum pertinuisse.

v. 19. *Cum vidisset eum*. Vter videns, uter visus, Christus an puer, incertum in latino exemplari; fortasse: *Cum spiritus vidisset Iesum*. Atque hunc postremum sensum rectius quam alium e verbis graecis colligas. In his enim participium *ἰδων*, quod latine versum est *cum vidisset*, de Christo dictum esse nequit; verbum namque deesset quo cum construeretur. Ea-

dem de caussa neque de puero dictum esse potest, nisi illa, quae continuo sequuntur, *et statim spiritus conturbavit eum*, tum a superioribus tum ab inferioribus per parenthesim separe; quod certe durius fieret. Superest ut ἰδὼν iungatur nomini πνεύμα spiritus; voces quippe genere inter se discrepantes iungendo minus peccabitur quam ponendo casum nominativum nulli verbo coniunctum quamque duriores illam parenthesim comminiscendo, quum illud primum sit peccare in grammaticam, haec altera duo in logicen; porro peccatum omne facile disparebit si meminerimus illud Anacreontis: Βρεπὸς φεροντα τοξον, illudve Horatii: *Fatale monstrum, quae generosius Perire quaerens*, ut Marcus non ad vocabuli genus respexerit, sed ad rei hoc vocabulo designatae, ad diaboli inquam vel Satanae.

vv. 20—23. Haec historiae pars apud unum Marcum legitur; nisi quod in v. 21 pater pueri ea repetit quae ab ipso prius dicta Matthaeus item prius retulit (1). — Cave putes verbis *Si potes credere* conditionem enuntiari sub qua *omnia possibilia sunt credenti*; huius enim effati veritas semper obtinet, nec ab ulla conditione dependet vel dependere potest. Itaque sensus hic est: *Si potes credere*, exorabis quod optas, nam *omnia possibilia sunt credenti*. — Graecas huius versus voces vulgari sermone ad verbum sic exprimas: *Gesù disse a lui il Se puoi credere eccetera*; ea videlicet, quae Christus loquutus est, velut si casus essent verbi *dixit*, cum hoc verbo construuntur adhibito articulo; cuius loquutionis similes reperias apud alios quoque graecos scriptores, nedum in Novo Testamento, praesertim apud Lucam, verbi gratia in Lucae XXII, 23. 24. 37. — *Credo, Domine, adiuva incredulitatem meam*. At enim, si credebat, quid se de *incredulitate* iste in-cusat? Credebat ulique, sed, desiderio rei, quam petebat, conditionem sibi dictam implere firmiter credere-cupiens, verebatur ut fides, qua iam praeditus erat, satis futura esset Christo exorando, eamque propterea *incredulitatem* vocabat.

v. 24. *Concurrentem*, graece ὅτι συντρέχει quod concur-

(1) Matth. XVII, 14.

rit, tempore praesenti. Christus non expectavit donec concursus factus esset, sed, simul ac fieri vidit, iussit daemonium e puero egredi. Recole quod notavimus in Marci V, 19. — *Comminatus est spiritui immundo*. Enimvero minae morbo propositae nil nisi pueriles nugae fuissent. — Christus, quum caecis visum, surdis auditum, mutis loquelam, membro aliquo captis membri usum, aegrotis sanitatem restituebat, numquam nec caecitatem, nec mutitatem, nec debilitatem, neque morbum facessere iussit, vel redire vetuit, vel alloquutus ullo modo est.

v. 25. *Exclamans*. Num morbus? Ecquis id somniet? Quinam igitur? Nempe puer; ita quidem Rationalistae. At Marcus ait illum ipsum *exclamasse* qui *multum discerpens* puerum *exiit ab eo*, scilicet daemonium.

v. 27. Lege quae diximus de v. 18.

v. 28. *Hoc genus*. Non daemonia a ceteris specie differentia, sed universum horum genus his verbis significari Ioannis Chrysostomi sententia est. Verum Christi discipuli, qui illud daemonium e puero eiicere non potuerunt, alia daemonia ab aliis eiiciebant (1); num vero omnia *in oratione et ieiunio*? Ita illud fieri oportere nondum eos Christus docuerat, quantum ex Evangeliiis coniecimus, sique iam docuisset, non hunc illi ea de re interrogassent, quam iam nossent. Itaque *de pessimis et obstinatissimis daemonibus*, inquit Tirinus, Christus haec ait. Sed quaeres: Cur tale daemoniorum *genus in nullo* poterat *exire, nisi in oratione et ieiunio*? Tirinus rem cito confectam habet: *Quia sic visum Deo*, inquit; sed haec addidit: *Congruentiam dat Eusebius Emissenus, quod per ieiunium caro spiritui subiiciatur, per orationem spiritus Deo uniatur, et sic homo fiat quasi angelus, carne et daemone superior*. Ceterum e Christi verbis minime efficitur *orationem et ieiunium* ei magis necessaria esse, qui id genus daemonia expellere vult, quam a quo ea sunt expellenda.

v. 29. *Et inde*, e Paneade videlicet, *profecti praetergredebantur Galilaeam* superiorem, ut venirent Capharnaum. Lege v. 32 et quae disseruimus de v. 1. — *Nec volebat quomquam*

(1) Maro. VI, 13.

scire. Vel ex hoc uno intelligimus Christum una cum discipulis tunc fuisse in itinere per Galilaeam. Quid enim sciri ipse nolebat nisi se adesse? At, quum in aliqua Galilaeae urbe aderat ut ibi maneret, numquam populum, cui apprime notus erat, de adventu suo celare studuit.

v. 30. Mortem sibi inferendam Christus secundo discipulis praenuntiat. Lege Marc. VIII, 31. — *Filius hominis*. De hac appellatione dictum est ubi Marc. VIII, 31 exposuimus. — *Tertia die*; ita et in graecis melioris notae exemplaribus et in compluribus locis Novi Testamenti. Apparet autem ex his verbis quomodo intelligenda illa sint quae alias Christus praedicebat, se *post tres dies* in vitam rediturum, vel *in tribus diebus* e mortuis suscitandum, vel mansurum *in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus*. Confer haec cum Matth. XXVII, 64; Luc. XXIV, 21.

v. 31. Quum Christus, quomodo ipse esset interimendus, discipulis primo praedixit (1), hi adeo bene rem intellexerunt ut Petrus non potuerit quin eam indignaretur (2). Quin imo tunc quoque, quum Christus, sicut in hoc loco narratur, praedictionem iteravit, discipuli *contristati sunt vehementer* (3). Quid ergo haec: *At illi ignorabant verbum*, quae Marcus ait itemque Lucas (4)? qui praeterea haec adiecit: *Et erat velatum ante eos, ut non sentirent illud*, quique idem hoc ipsum accidisce narrat (5) ubi Christus tertio eandem illam rem, et quidem plenius quam antea, discipulis praenuntiavit (6)? Si, ut quidam putant, dixeris incompertum discipulis fuisse sensum illorum dumtaxat postremorum verborum *tertia die resurget*, cui opinioni illud utique consonat quod legimus in v. 9, Lucas te refutabit (7). Equidem hunc nodum ita dissolvi posse existimo. Primum meminerimus necesse est in Hebraeorum sermone *verbum* dici id quod nos *rem* dicere solemus. Deinde

(1) Marc. VIII, 31.

(2) Ib. 32.

(3) Matth. XVII, 22.

(4) Luc. IX, 45.

(5) Ib. XVIII, 34.

(6) Ib. 32. 33.

(7) Ib. IX, 44. 45.

aliud quidem certe est rem ignorare, aliud verba non intelligere; Marcus de Christi discipulis primum narrat, non alterum. Itaque hi sensum verborum, quippe quae clara et aperta essent, probe intellexerunt, rem tamen ipsam ignorabant, non, inquam, mente assequebantur qui fieri posset ut is, quem Christum esse Deique filium pro certo habebant, adeo indigna se pati compelleretur. — *Timebant interrogare eum*. Haec superiorum verborum interpretationem, quam fecimus, confirmant. Quid enim timoris concepissent ex eo quod nullo modo intellexissent? Timebant ergo pleniorum rei sibi nimis ingratae explicationem audire.

v. 32. *Et venerunt Capharnaum*. Ex Matthaei (1) narratione et ex rerum postea gestarum serie comperimus Christum e Paneade reversum pervenisse Capharnaum postrema aestate huius anni XXVIII aer. vulg., sed aliquammultis diebus ante sollemne scenopegiae. Lege Lib. II de Evangel. Ann. LXXVII. LXXXVII. — *Qui cum domi essent, interrogabat et cetera*. Graeca significant id factum mox ubi Christus domum ingressus est; idque ipsa res comprobatur de qua ille discipulos interrogavit.

v. 33. *At illi tacebant*. His nequaquam contraria esse ea, quae Matthaeus (2) narrat, ostendimus in Lib. II de Evangel. Ann. LXXXVIII. — *Maior esset*. Matthaeus addidit: *in regno caelorum* (3).

v. 34. Christus domum ingressus discipulos interrogavit sicut supra dictum est, deinde sedit, tum *residens*, καθίσας quum sedisset, vocavit duodecim, hoc est, iussit eos ad se accedere; iam enim ibi aderant una cum aliis qui illuc ad Christum convenerant, sicut apparet ex v. 35. — *Si quis vult et cetera*. Non satis claret utrum haec sint reprehensio poenaeque significant superbiae qua quis aliis praeferri flagitat, an doctrina qua via Christi discipulus ire debeat ut omnium primus habeatur; potest sententia gemina esse illius non semel a Christo prolatae: *Qui se exaltat, humiliabitur*, vel illius: *Qui*

(1) Matth. XVII, 23.

(2) Ib. XVIII, 1.

(3) Ib.

se humiliat, exaltabitur; potest eadem esse ac illa: *Erunt primi novissimi*, vel illa: *Erunt novissimi primi*. Interpretes tamen plerique omnes hoc effatum non in primum sed in alterum sensum accipiunt, ratione autem id facere, non modo quia is sensus magis consonus est Christi lenitati ac benignitati, sed etiam propterea dicendi sunt quia, ubi Matthaeus et Lucas eadem haec narrant, hoc quidem Christi effatum non legitur, sed alia quae Christus huic subiecit, et quibus docuit quid quemque praestare oporteat ut sit *maior in regno caelorum* (1).

v. 35. Hoc, quod a Christo factum narratur, ad superioris sententiae illustrationem pertinere inque puero imaginem proponi, quam moribus vitaeque exprimant oportet qui primos in *regno caelorum* esse avent, nemo non intelligit; quin imo ipse Christus rem ita, ut dicimus, explicuit, sicut videre est apud Matthaeum (2).

v. 36. Quae de pueris excipiendis Christus dixit, ea intelligenda sunt ad analogiam imaginis quam in puero proxime proposuerat. His itaque verbis honori prospexit eius qui, ut, quod ipse docuit, exsequatur, *omnium novissimus et omnium minister* esse studet, pollicens se patremque suum, quidquid honoris iis, qui ita se gerunt, quidquid reverentiae respectu et amore ipsius exhibuerimus, veluti sibi exhibitum habituros. — Verba *recipere* et *suscipere* in hoc loco reddita sunt pro uno atque eodem graeco verbo *δεχεται* in eum sensum usurpato quo significat aliquem *carum* atque *acceptum habere*, *favore*, *benevolentia*, *honore prosequi*. — In nomine meo, graece, in hoc aeque ac in Matthaei (3) et Lucae (4) Evangeliiis, *ἐν τῷ ὀνόματι μου*, ita videlicet ut Christi *nomen*, hoc est ipse Christus, amor, inquam, quo hunc prosequimur, causa nobis sit illud agendi. Lege in Lib. III de Evangel. Diss. VII. n. 7 quid haec vox *nomen* subinde valeat in Hebraeorum sermone, item in Diss. XLIII. n. 95 quid haec loquutio *ἐν*

(1) Matth. XVIII, 4; Luc. IX, 48.

(2) Matth. XVIII, 3. 4.

(3) Ib. 5.

(4) Luc. IX, 48.

τῷ ὀνόματι τινος significet ubi de baptismo quis loquitur. — *Quicumque me susceperit, non me suscipit*; loquutio similis illarum: *Mea doctrina non est mea* (1), *Qui credit in me, non credit in me* (2), atque ita explicanda: *Quicumque me susceperit, non me tantum suscipit, sed, hoc ipso quod me suscipit, suscipit eum, qui misit me*; nam ego et pater unum sumus (3). Lege nostrum Commentarium in Ioannem XII, 44.

vv. 37—40. Brevis iste Ioannis et Christi sermo nihil commune habet cum reliqua ipsius Christi oratione cui insertus est, videmusque ut post illum absolutum Christus v. 41 rem, de qua antea dicere instituerat, repetierit deque ea dicere perrexerit. Nihil est quod hac de re quaestionem moveamus difficultatesque ibi rimemur ubi nullae sunt; Ioannes nimirum Christum interpellavit, interpellationem Marcus et Lucas (4) descripserunt, ubi facta est, in media Christi oratione. Interpellandi occasio fortasse non defuit; fieri enim potuit ut ea, quae Christus loquebatur de pueris in nomine suo suscipiendis, Ioanni in mentem illum hominem reducerent qui in nomine eiusdem ipsius Christi daemonia eiiciebat. Illud sane notandum ut in hoc simplex illa narrandi ratio sese prodatur quae numquam non socia veritatis et fidei est. Enimvero an putes fabellarum confictori unquam in mentem venturum ut continenti alicuius orationi huiuscemodi interpellationem insereret? — *Respondit*. De huius verbi usu apud Hebraeos supra in v. 4 dictum est. — *In nomine tuo*, graece ἐν τῷ ὀνόματι σου. Quaeres quodnam discrimen sit huius formulae et illius ἐπὶ τῷ ὀνόματι τινος *super nomine alicuius* quae est in versibus 36 et 38. Idem illud, inquam, quod intercedit inter instrumentum et fundamentum. Agere in nomine alicuius est huius nomine adhibito agere; in qua formula Latini omitterent illam quam Hebraeorum grammatici vocant *praepositionem auxilii*. Sic illi, de quibus in hoc loco Ioannes loquens inducitur, daemonia eiiciebant adhibito nomine Iesu. Agere *super nomine alicuius*

(1) Io. VII, 16.

(2) Ib. XII, 44.

(3) Ib. X, 30.

(4) Luc. IX, 49. 50.

est quum huius auctoritas, potestas, etiam respectus, amor, causa est ac veluti fundamentum eius quod agitur; quemadmodum ii agunt de quibus est in vv. 36. 38. Sed in hanc significationem interdum prior quoque illa formula usurpata videtur, sicut in v. 40, de qua paullo post; nisi quod utriusque formulae discrimen sit quidem logicum, vix tamen in usu positum vel observatum, maxime quod, etiam quum aliquid efficitur Dei aut Christi nomine adhibito, effectus non ex alia causa sit repetendus quam ex huius nominis vi ac virtute. Ceterum, quoties hae formulae explicandae occurrunt in Scripturis sacris, meminerimus necesse est, quod paullo superius in v. 36 animadvertimus, ut haec vox *nomen* peculiarem quemdam significatum apud Hebraeos subinde habeat. — Quos a Christo doctrina institutos, maximo illos quidem numero, sicut apparet ex Evangelio praesertim Ioannis, ei dicto audientes fuisse legimus, non omnes ipsius Christi discipulis annumeratos esse putandum est. Fuere, inquam, qui Christo docti crederent, non tamen ipsum sicut alii sectarentur. Horum aliquos, de quorum numero unus is fuit cui Ioannes succensebat, imperium in daemonia exercuisse non est cur cuiquam mirum videatur, quum hi nequaquam deteriore conditione essent, imo multo meliore, ac Iudas Iscariotes, quem tamen ea potestate praeditum fuisse constat.

v. 38. *Qui faciat virtutem in nomine* (ἐν τῷ ὀνόματι *super nomine*) *meo*, potestate ipsi a me facta. Lege quae modo diximus de v. 37. — *Cito*, graece ταχυ. Quod *facile* factu est, etiam *cito* fieri solet. Hinc adverbium *cito* pro *facile* usurpatum etiam apud optimos latinitatis auctores. — Potestas divinitus alicui facta aliquid praeter naturae ordinem efficiendi non semper probitatis indicium est, tametsi aliis eam Deus facere haud soleat quam hominibus eximia sanctitate ac pietate, vixque fieri posse videatur ut, qui aliquid illiusmodi in *nomine* Christi efficit, de Christo non recte sentiat. Itaque Christus non negat unquam fieri, neque ait fieri numquam posse, sed non *facile* accidere ut is, cui ipse talem potestatem esse velit, ipsi Christo sese adversarium exhibeat. — Animadvertere ne omittas ut idem ipse Christus his verbis nos docuerit

sibi eam virtutem esse ac potentiam quae alii quam auctori et conditori naturae esse non potest.

v. 39. Argumentationis connexus sic est: Si quis *faciat virtutem in nomine meo*, timendum non est *ut possit cito male loqui de me*. Qui id non potest, *non est adversum vos*. Qui non est adversum vos, *pro vobis est*. Qui pro vobis est, prohibendus non est quominus illud faciat. Huius versus sententia gemina, inverso tamen ordine, est illius: *Qui non est mecum, contra me est* (1); nemini namque datur in neutram partem inflecti, ut neque Christo adhaereat neque adversetur.

v. 40. Formulae *in nomine meo* ἐν τῷ ὀνόματι μου, quum eius declarandae gratia Christus haec subiecerit: *quia Christi estis*, significatio eadem esse videtur quae est formulae ἐν τῷ ὀνόματι μου super nomine meo, de qua supra v. 37 dictum est. — Quaeres quatenam sit ratio connexi, et quo pacto ex eo, quod in hoc versu dicitur, illud efficiatur quod prius dictum est; effici namque atque esse consequens particula enim declarat. Itaque, quod ad hanc particulam attinet, idem est eius usus eademque vis in hoc loco ac esse vidimus in Marc. VIII, 35—38, neque per eam huius versus sententia cum proxime superiore copulatur, sed cum illa: *Nolite prohibere eum*, quae est in v. 38. Sensus autem hic est: Si nullum beneficium alicui *in nomine Christi* delatum quantumvis exiguum, quale esset *calicem aquae* sitienti praebere, adeo parvi Deus facit ut non pro eo mercedem rependat, quanto pluris illud a Deo fiat si *in nomine Christi* ab hominum corporibus daemonia quis abigat! Nemo ergo, ne id faciat, prohibendus. Ita fere Theophylactus.

v. 41. Interruptam Ioannis interpellatione orationem Christus repetit. Supra v. 36 officium studiumque commendaverat in eos collatum quorum imaginem in puero proponebat, simulque ostenderat quid inde boni sperandum quisque habeat. Nunc invehitur et sententiam dicit in eum qui contrarium ageret illorumque animis damno ac perniciosi esse non reformidaret. — Verbum σκανδαλίζειν scandalizare, scriptoribus sacris atque ecclesiasticis dumtaxat usitatum, proprie signifi-

(1) Matth. XII, 30.

cat *σκανδαλον scandalum*, hoc est, *offendiculum* in quod quis pedem impingat, obiiicere; numquam tamen nisi translata eius significatione usurpatur, ut idem valeat ac factum vel dictum aut exemplo aliquem ad peccandum inducere, peccandi occasionem alicui offerre, etiam necopinato, etiam sine culpa. Hinc passiva huius verbi significatio, qua *σκανδαλιζεσθαι scandalizari* dicimur non modo quum nobis occasio peccandi ab altero datur, verum et quum eam nobis dari putamus, etiam ubi nulla est, atque adeo ubi alterius virtus elucet, sive, cur ita putemus, rerum ignoratio caussa sit sive alienus in alterum animus. *Ex his pusillis*. A graeco huius Evangelii exemplari vox *τῶν* *his* abest, at legitur in Evangelio Matthaei, ut dubitandum non sit loqui Christum de illo genere *pusillum* de quo superius in v. 36, idque ipsum confirmatur apposito *credentibus in me*. — *Mola asinaria*; ita etiam apud Matthaeum, tum in graeca tum in latina pagina; ast graeca Marci sunt *λίθος μύλικος lapis molaris*. — Nusquam legimus Christum, alia peccata persequentem, tam grandi verborum ambitu, tam vehementibus acribusque dicendi formulis, tam severis sententiis ad exaggerandam amplificandamque orationem usum esse sicut in hoc capite, quum demonstrare studeat quam graviter peccent qui *scandalo* aliis sunt.

vv. 42—47. A specie Christus transit ad genus, et mali, quod scandalo inest atque ex eo exoritur, gravitatem ostendit atque declarat, assumens in exemplum corporis membra prae ceteris necessaria, quae quibus poenis mulctanda quodammodo sint, si accadat ut ab iis ad peccandum impellamur, pronuntiat, eadem fere primo de manu, deinde de pede, tum de oculo dicens, eodemque effato singula, quae dicit, concludens. Ceterum nemo non intelligit translata esse quae de manu ac pede abscindendis deque oculo eruendo dicuntur, neminique translationis sensus non patet. — *Bonum*, hoc est melius. Hebraei nomina comparativa non habent, quumque significare volunt unum esse melius altero, dicunt esse *bonum prae altero*. Hinc *καλον . . . ἢ bonum . . . quam*, quod legitur in hoc et in vv. 44. 46. — *In vitam*; aeternam videlicet. Confer cum his versum 46. — Nomen *gehenna*, graece *γεεννα*, expressum est ex syrochaldaico *gehinnam*, contractum-

que ex hebraico *ghe-Hinnom*, quod est *vallis Hinnom*, compluries commemorata in Vetere Testamento, etiam *vallis filii Hinnom* et *vallis filiorum Hinnom* dicta. Haec infra urbem Hierosolymam proxime montis latera australe et orientale protendebatur, amoena illa quidem, nemorosa, et fertilis, sed infamis religione caeremoniaque Molochi numinis Moabitaram, cui in hac valle Israelitae aliquamdiu humanis hostiis sacra litarunt, donec rex Iosias, providens in futurum ne haec fierent, eam pollui iussit (1). Hanc appellationem valli fuisse quidam putant ab *acutis gemitibus* puerorum qui illic comburebantur, ut *vallis Hinnom* sit *vallis gemitus*; alii a nomine viri ita vocati. Ex nefariis illis sacris, quibus homines vivi comburebantur, repetendus est huius nominis usus translatus ad locum sempiternis solum supplicii destinatum significandum. — *In ignem inextinguibilem*. Quorsum hoc appositum nisi homines ad inferos igne cruciarentur? Sique hic ignis aliquando exstinguendus, cur *inextinguibilis* dictus? Ad terrorem acrius incutiendum, inquiunt. Ast eone Christo opus fuit huiusmodi confictione? An ut accomodate ad vulgi opinionem loqueretur? Scilicet ubi, cur faceret, nulla erat causa, quum satis esset dixisse *in gehennam*, imo erat ne faceret, quippe rem ita enuntians continuoque v. 43 confirmans ut non in speciem sed re vera cum vulgo sentire videretur, idque iterum vv. 44. 45 ac tertio vv. 46. 47.

v. 43. Haec Isaiae verba sunt (2) bis infra repetita vv. 45. 47. — *Vermis*. Verusne ac proprie sic dictus, an qui nomine immutato ita vocetur? Qui propriae significationi immutatam praeferunt, aiunt hoc nomine significari animi angorem ex conscientia peccatorum et sera poenitentia exortum. Alii autumant inter inferorum cruciatus nec illum deesse qui a vermium morsibus est, nomenque singulare accipiunt in sensum collectivum. Sunt qui haec Christi verba sic intelligant: Solum corpora ad inferos futura instar cadaverum; nisi quod haec putrescendo dissolvuntur ac vermibus pabulo esse tandem desinunt, illa vero non item, sed aeternum quodammo-

(1) IV Reg. XXIII, 10.

(2) Is. LXVI, 24.

do putrescent, quasi pabulum vermibus numquam interituris praeendum. — De igne, qui non *extinguitur*, diximus paullo supra v. 42.

v. 46. *Regnum Dei* in hac sententia idem esse ac aeternam beatitudinem, quae nos post obitum manet, apparet e vv. 42. 44.

v. 48. Diceret aliquis: Qui fiat ut numquam ea corpora dissolvantur quae perpetuo et vermes corrodant et ignis comburat? Id Christus occupat primis huius versus verbis, aitque infernum ignem, secus ac eius, qui nobis usui est, natura ac vis ferat, ita solum corpora excruciatum, nec tamen absumptum, sed integra servaturum, ac si his, ne putrescerent ac dissolverentur, pro sale esset adhibitus. — *Et omnis victima sale salietur*. Legis mosaicae verba haec sunt, quae Septuaginta interpretes sic verterunt: *Και παν θωρον θυσιας υμων αλι αλισθησεται* *Et omne donum victimae vestrae sale salietur* (1). Ea Christus adducit utens simili, veluti diceret: Corpora ad inferos, utpote victimae quae Deo scelerum vindici mactantur, salienda suo modo sunt; lex enim est: *Et omnis victima sale salietur*; salienda autem non sale sed igne.

v. 49. Absolutis quae de scandalo dicere habuit, Christus e salis mentione proxime iniecta occasionem capit haec dicendi, quibus, etsi de sale in universum loquatur, imaginem tamen ab ipso exhiberi apparet eius quod hominum animis veluti sal futurum sit ad vitiorum corruptelam de his prohibendam. Quodnam vero istud? Illud profecto ipsum quo corpora ad inferos salienda Christus proxime dixit, ignis inquam infernus, non quidem reapse, sed in seria et crebra cogitatione positus, secundum illud: *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis* (2). — *Quod si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis?* Si illa cogitatio evanuerit, si ignis aeterni memoriam ex animo elabiveritis, vis eius omnis virtusque deficiet, qua vos a peccando deterruisset, nec erit quo defectum suppleatis. — *Habete in*

(1) Lev. II, 13.

(2) Eccli. VII, 40.

vobis sal. Haec cogitatio in animis vestris versetur. — *Et pacem habete inter vos.* Haec ad pacem adhortatio, qua orationem suam Christus concludit, illuc spectare videtur unde occasio extitit huius orationis habendae, ad illam videlicet discipulorum contentionem *quis eorum maior esset* v. 33.

CAPVT X

1 **E**t inde exurgens venit in fines Iudaeae ultra Iordanem: et conveniunt iterum turbae ad eum: et sicut consueverat, iterum docebat illos.

2 Et accedentes Pharisei interrogabant eum: Si licet viro uxorem dimittere: tentantes eum.

3 At ille respondens, dixit eis: Quid vobis praecepit Moyses?

4 Qui dixerunt: Moyses permisit libellum repudii scribere, et dimittere.

5 Quibus respondens Iesus, ait: Ad duritiam cordis vestri scripsit vobis praeceptum istud.

6 ab initio autem creaturae masculum, et feminam fecit eos Deus.

7 Propter hoc relinquet homo patrem suum, et matrem, et adhaerebit ad uxorem suam:

8 et erunt duo in carne una. Itaque iam non sunt duo, sed una caro.

9 Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet:

10 Et in domo iterum discipuli eius de eodem interrogaverunt eum.

11 Et ait illis: Quicumque dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, adulterium committit super eam.

12 Et si uxor dimiserit virum suum, et alii nupserit, moechatur.

13 Et offerebant illi parvulos ut tangeret illos. Discipuli autem comminabantur offerentibus.

14 Quos cum videret Iesus, indigne tulit, et ait illis: Sinite parvulos venire ad me, et ne prohibueritis eos: talium enim est regnum Dei.

15 Amen dico vobis: Quisquis non receperit regnum Dei velut parvulus, non intrabit in illud.

16 Et complexans eos, et imponens manus super illos, benedicebat eos.

17 Et cum egressus esset in viam, procurrens quidam genu flexo ante eum, rogabat eum: Magister bone, quid faciam ut vitam aeternam percipiam?

18 Iesus autem dixit ei: Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi unus Deus.

19 Praecepta nosti: Ne adulteres, Ne occidas, Ne fureris, Ne falsum testimonium dixeris, Ne fraudem feceris, Honora patrem tuum et matrem.

20 At ille respondens, ait illi: Magister, haec omnia observavi a iuventute mea.

21 Iesus autem intuitus eum, dilexit eum, et dixit ei: Vnum tibi deest: vade, quaecumque habes vende, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo: et veni, sequere me.

22 Qui contristatus in verbo, abiit moerens: erat enim habens multas possessiones.

23 Et circumspiciens Iesus, ait discipulis suis:

Quam difficile qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt !

24 Discipuli autem obstupescabant in verbis eius. At Iesus rursus respondens ait illis : Filioli, quam difficile est, confidentes in pecuniis, in regnum Dei introire !

25 Facilius est, camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei.

26 Qui magis admirabantur, dicentes ad semetipsos : Et quis potest salvus fieri ?

27 Et intuens illos Iesus, ait : Apud homines impossibile est, sed non apud Deum : omnia enim possibilia sunt apud Deum.

28 Et coepit ei Petrus dicere : Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te.

29 Respondens Iesus, ait : Amen dico vobis : Nemo est, qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros propter me, et propter Evangelium,

30 qui non accipiat centies tantum, nunc in tempore hoc : domos, et fratres, et sorores, et matres, et filios, et agros, cum persecutionibus, et in saeculo futuro vitam aeternam.

31 Multi autem erunt primi novissimi, et novissimi primi.

32 Erant autem in via ascendentes Ierosolymam : et praecedebat illos Iesus, et stupebant : et sequentes timebant. Et assumens iterum duodecim, coepit illis dicere quae essent ei eventura.

33 Quia ecce ascendimus Ierosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, et

Scribis, et senioribus, et dāmnabunt eum morte, et tradent eum gentibus:

34 et illudent ei, et conspuent eum, et flagellabunt eum, et interficient eum: et tertia die resurget.

35 Et accedunt ad eum Iacobus, et Ioannes filii Zebedaei, dicentes: Magister, volumus ut quodcumque petierimus, facias nobis.

36 At ille dixit eis: Quid vultis ut faciam vobis?

37 Et dixerunt: Da nobis ut unus ad dexteram tuam, et alius ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua.

38 Iesus autem ait eis: Nescitis quid petatis: potestis bibere calicem, quem ego bibo: aut baptismo, quo ego baptizor, baptizari?

39 At illi dixerunt ei: Possumus. Iesus autem ait eis: Calicem quidem, quem ego bibo, bibetis; et baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini:

40 sedere autem ad dexteram meam, vel ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est.

41 Et audientes decem coeperunt indignari de Iacobo, et Ioanne.

42 Iesus autem vocans eos, ait illis: Scitis quia hi, qui videntur principari gentibus, dominantur eis: et principes eorum potestatem habent ipsorum.

43 Non ita est autem in vobis, sed quicumque voluerit fieri maior, erit vester minister:

44 et quicumque voluerit in vobis primus esse, erit omnium servus.

45 Nam et Filius hominis non venit ut ministraretur ei, sed ut ministraret, et daret animam suam redemptionem pro multis.

46 Et veniunt Iericho: et proficiscente eo de Iericho, et discipulis eius, et plurima multitudo, filius Timaei Bartimaeus caecus, sedebat iuxta viam mendicans.

47 Qui cum audisset quia Iesus Nazarenus est, coepit clamare, et dicere: Iesu fili David, miserere mei.

48 Et comminabantur ei multi ut taceret. At ille multo magis clamabat: Fili David miserere mei.

49 Et stans Iesus praecepit illum vocari. Et vocant caecum dicentes ei: Animaequior esto: surge, vocat te.

50 Qui proiecito vestimento suo exiliens, venit ad eum.

51 Et respondens Iesus dixit illi: Quid tibi vis faciam? Caecus autem dixit ei: Rabboni, ut videam.

52 Iesus autem ait illi: Vade, fides tua te salvum fecit. Et confestim vidit, et sequebatur eum in via.

COMMENTARIVM

v. 1. *Iude*, ex urbe Capharnaumo. Confer id cum Marc. IX, 32. Hoc Christi iter Hierosolymam, primum trium quae postremo vitae anno ad hanc urbem is fecit (1), omnes evangelistae commemorarunt (2). Lege lib. II de Evangel. Ann. XCI. Susceptum fuit paucis diebus ante sollemne scenopegiae (3), cuius primus dies hoc anno aer. vulg. XXVIII fuit a. d. X kal. octobr. — *Vltra Iordanem*, graece δια του περαν του Ιορδανου

(1) *Patru.* De Evangel. L. III. Diss. XLVIII.

(2) Matth. XIX, 1; Luc. IX, 51; Io. VII, 10.

(3) Io. ib. 2.

per regionem trans Iordanem. Christus ire constituerat per Samaritidem (1); sed ob Samaritanorum inhospitalitatem (2) aliam viam inivit (3), inter eundum designavit . . . et alios septuaginta duos, et misit illos binos ante faciem suam in omnem civitatem et locum, quo erat ipse venturus (4), ac Iordane infra lacum Tiberiadis transmisso per regionem ultra flumen positam iter facere perrexit. — Conveniunt iterum turbæ, postquam Iordane denuo transmisso venit in fines Iudææ. Lege Lib. II de Evangel. Ann. XCVI. Fac memineris Iudæam ultra Iordanem non protendi, sicut in alio loco (5) demonstravimus.

v. 2. *Dimittere, ἀπολῦσαι absolvere, dissolvere.* Pharisei, sicut non modo ex hoc verbo sed ex toto sermone apparet, quaerebant de divortio, de coniugii vinculo dissolvendo, non de coniugum separatione quod ad torum.

v. 4. *Libellum repudi*, quo coniugii vinculum dissolvebatur, ut legimus in Deut. XXIV, 1—4. — *Dimittere, ἀπολῦσαι dissolvere*, uxorem videlicet, vinculo coniugii.

v. 5. Quas leges Moyses promulgavit, eas Deus constituerat. Deus autem ut naturæ auctor et conditor potest certe, ubi opus sit, de materia, quæ naturæ legibus subiecta est, aliquid demere.

vv. 7. 8. Haec, quæ Christus ad argumentum adducit, Adami verba sunt (6); ea tamen, ut quæ Dei sint, adducit, sicut apparet ex v. 9; Adam enim non sine afflatu divino ea protulit. — *Et erunt duo in carne una.* Vox *duo* non legitur in hebraeis Genesios, ex qua hæc sententia deprompta est, exemplaribus, qualia ea nunc habemus. Quid ergo de illa voce sentiendum? Dicit aliquis scriptores Novi Testamenti, quum Bibliorum verba referunt, quod iam Hieronymus animadvertit, non verba considerare sed sensum, nec eadem sermonum caleare vestigia, dummodo a sententia non recedant, itemque

(1) Luc. IX, 52.

(2) Ib. 53.

(3) Ib. 56.

(4) Ib. X, 1.

(5) De Evangel. L. III. Diss. XLIII. n. 13.

(6) Gen. II, 24.

eos fecisse quum Christi verba referrent; fieri itaque potuisse ut etiam effata Bibliorum a Christo adducta illi describerent, non sicut adducta ab eo fuerant, sed sicut in Bibliorum voluminibus leguntur; ita Marcum, qui graece scripsit, non ex hebraeis exemplaribus illa Adami verba sed ex graecis, in quibus vox *duo* legitur, exscripsisse. Verum quid de Matthaeo, qui non graece scripsit sed patrio sermone, nec tamen omisit illud *duo*? Sunt qui respondeant hoc ipso effici Matthaeum quoque graece scripsisse; quos tamen refutatos leges in Lib. I de Evangel. c. I. n. 61. Itaque rem sic expediri posse equidem existimo. Quum *οι δυο δυο* non modo apud Marcum legatur sed et apud Matthaeum, qui profecto non graeca Biblia transcribebat, Matthaeo autem et Marco interpretes adstipulentur graecus, syrus, vulgatus, chaldaeus Ionathan olim creditus, atque ipsum exemplar samaritanum, quum in hebraeis, quibus usi sunt, codicibus omnes שנים vel שנייה inter Adami verba invenerunt, licet securi concludamus eam vocem germanam esse, manca vero in illo loco Geneseos hebraica volumina quae supersunt. Quod vero aiunt Christi argumentationem a voce *duo* dependere, id enimvero nullo pacto accipimus. Adeo enim a veritate id abhorret ut nemo facile intelligat quomodo ex eo, quod dicitur, *erunt duo* effici queat illud *non sunt duo*, vis autem argumenti dependeat a verbis *in carne una*, et ex hoc illud consequens sit, quod Christus docere nos voluit: *Itaque . . . sunt . . . una caro*, quodque confirmat negatione contrarii: *tam non sunt duo*.

v. 9. Haec Christi verba certiores nos faciunt legem de coniugii vinculo non solvendo, quam Adam promulgavit, a Deo esse constitutam.

v. 11. Vna atque eadem sententia Christus duo conficit. Primo nefas esse divortium uxori rennuntiare alio argumento confirmat; nam, si fas esset, nequaquam adulter is haberetur qui uxore repudiata aliam duceret. Deinde evincit duas pluresve uxores simul habere haud licere; nisi enim hoc positum sit, quanam foret ratio discriminis cur adulterii damnandus esset is qui alteram uxorem duceret priore repudiata, non item qui hac retenta?

v. 12. Inter hunc et insequentem versum 13 secundum re-

rum gestarum, quae in quatuor Evangeliiis leguntur, ac temporum ordinem locus est iis quae sunt in Marc. III, 22—35, quippe gestis per illud tempus quo Christus post scenopegiam Hierosolyma profectus in Iudaea versatus est; eaque superius enarravimus. Lege Lib. II de Evangel. Ann. CIV. CV.

v. 13. Christus, quum post scenopegiam duobus circiter mensibus in Iudaea extra Hierosolymam versatus esset, sub diem festum encaebiorum, qui illo anno aer. vulg. XXVIII fuit a. d. prid. kal. decembr., in eam urbem reversus est, ipsoque die festo vel uno alterove post die inde digressus abiit in Peraeam. Brevi post, quum Bethaniam venisset, Lazarum in vitam revocavit. Non multis post diebus Ephremum secessit, ibique per aliquod tempus moratus in Galilaeam remeavit; quod e rerum antea et postea gestarum serie colligimus accidisse inito iam anno aer. vulg. XXIX. Haec a Marco praeterita fere omnia sunt. Lege Lib. II de Evangel. Ann. XCVII. CI. CXI—CXV. CXIX. Quae narrantur vv. 13—31, gesta sunt intra duos primos menses illius anni.

v. 14. Alii iam animadverterunt Christum non dixisse *horum* sed *talium* esse *regnum Dei*, non puerorum videlicet sed eorum quorum imaginem in puero alias proposuerat, id quod insequens versus confirmat. Relege quae annotavimus in Marc. IX, 36. — *Regnum Dei*, aequae ac *regnum caelorum* aliaeque appellationes harum similes, eundem omnino usum habet in Novo Testamento ac in nostris sermonibus ipsum nomen *regnum*, ut iam secundum universam notionem ipsi subiectam usurpetur, iam ad ea singillatim significanda quaetumque huius notionis quasi elementa sunt; qua de re in Lib. III de Evangel. Diss. XLVI. nn. 4. 8 disseruimus. In hoc loco *regnum Dei* in primum illum sensum accipi videtur.

v. 15. Quisquis facile videt ut nomen *regnum* non idem significet, ubi Christus haec dicit: *Quisquis non receperit regnum Dei*, ac ubi ita concludit: *non intrabit in illud*. In hac altera sententiae parte est ipsa quasi ditio sive regio in quam introeundum. Sed quid in prima parte est *recipere regnum Dei*? Huius simile legimus apud Paulum (1); cuius verbis itemque

(1) Hebr. XII, 28.

Iudaeorum ratione loquendi docemur illius loquutionis sensum esse Deo seu Christo regi sponte se subdicere. Paulus enim ait *servire Deo* eorum esse qui istud *regnum suscipiunt*, atque haec est conclusio eorum quibus post descriptum idem hoc regnum (1) hortatur postremo Hebraeos ut sese Christo subiciant (2). In vetustissimis Iudaeorum scriptis *recipere regnum caelorum* saepius legitur, nec aliud significat quam se subditum regi Deo profiteri. Lege Lib. III de Evangel. Diss. XLVI. n. 8. — *Velut parvulus*; hoc intellige secundum id quod annotavimus in v. 14.

v. 17. *Quidam*. Is a Matthæo *adolescens* (3), a Luca *princeps* (4) appellatur. — Accurate animadvertere necesse est quid iste adolescens interroget tum in hoc loco tum infra, ut Christi responsa in suum sibi sensum accipiamus. Nunc id scitatur quod nisi quis faciat, frustra se speret aeternam vitam consequuturum.

v. 18. Recte atque omnino ex vero Christum adolescens *bonum* dixerat. Non igitur credi potest Christus haec subiecisse ut qui illam appellationem sibi factam improbaret. Sed neque ut adolescentem doceret nemini verius eam appellationem fieri quam uni Deo; id enim ille profecto non ignorabat. Itaque Christus, occasionem in illius verbis nactus, sicut solebat, illum oblique monere voluit maiora de se esse cogitanda ac humana ipsius species et figura praeferret; verborumque sensus est, quem quidam e patribus collegerunt, ac si dixisset: *Me bonum* appellans fac considera quam bonitatem mihi tribuas, quamne homo participat, an infinitam illam qua *nam bonus nisi unus Deus*; hoc est, utrum me esse censeas, hominem an etiam Deum.

v. 19. Doctrina, quae hoc sermone continetur, plenius et distinctius in Matthaei Evangelio proposita est (5). — Christus respondet id quod adolescens primo ipsum rogavit, quid quæque facere necesse est ut aeternam vitam adipiscatur, atque

(1) Hebr. XII, 22—24.

(2) Ib. 25.

(3) Matth. XIX, 22.

(4) Luc. XVIII, 18.

(5) Matth. XIX, 17—21.

apud Matthaeum (1) ita exorditur: *Si . . . vis ad vitam ingredi, serva mandata.* — *Ne fraudem feceris.* Hoc inter decalogi praecepta non apertis verbis scriptum invenies, colligi tamen e praeceptis septimo et octavo et consecrarium esse manifestum est. Iudaei, prout Flavius Iosephus (2) memoriae prodidit, nefas ducebant decem illa praecepta totidem atque iisdem verbis una proferre ut olim a Deo prolata et a Moyse descripta fuerant, sed illorum sensum enuntiabant.

v. 20. Ita quidem, ut in hoc loco legimus, adolescens respondit, sed aliud praeterea interrogans, sicut est apud Matthaeum, haec addidit: *Quid adhuc mihi deest?* Consiliarius nimirum sibi quum esset se, quaecumque Deus praecepit, facisse, ita et vitam aeternam adepturum se iam consideret, quaesivit quid praeterea boni sibi deesset, utique ad vitas suae rationem perficiendam, quo se Deo magis ac magis probaret.

v. 21. *Vnum tibi deest.* Videas quam apte hoc Christi responsum concipiat cum adolescentis interrogatione a Matthaeo commemorata: *Quid adhuc mihi deest?* Superius v. 17 adolescens rogavit quid ad vitam aeternam assequendum requiratur, modo autem quid ad perfectam vitae rationem. Christus nil, nisi quod rogabatur, respondit, primaeque interrogationi ea quae negligere nemini datur sine aeternae beatitudinis factura v. 20, secundae quibus omissis possumus quidem ad illam beatitudinem pertingere, non tamen ad perfectionem virtutum, quae, inquam, si quis faciat, laudandus erit, sin aesus, non propterea culpandus. Hanc Christi esse sententiam e sermonis contextu satis clare patet, etiam apertius ex adolescentis interrogatione, porro autem manifestissime ex his, quibus Christus alteram responsionem apud Matthaeum exorditur: *Si vis perfectus esse* (3), qui primam ita, ut diximus, fuerat exorsus: *Si vis ad vitam ingredi* (4). — *Habebis thesaurum in caelo.* Adolescens quaesierat qui posset assequi vitam aeternam. Itaque, inquit Tolosanus enarrator, *qua de causa Christus non*

(1) Matth. XIX, 17—21.

(2) Antiq. III. 5, 4.

(3) Matth. XIX, 21.

(4) Ib. 17.

ei dixit: *Habebis vitam aeternam, sed: thesaurum in caelo? Hoc dixit propterea quia divitiarum amator erat homo; erat autem et sermo ipsis de divitiis, quibus omnibus Salvator spoliari suadet. Propter hoc et proponit ipsi haec ut horum amatori, et ostendit ut non auferenda haec sint; sed et addenda ei plura his quas dare suadet (1).*

v. 22. *Contristatus . . . moerens, quod sibi non utrumque simul daretur, et perfectionem virtutum adipisci et divitias servare, ut qui se sanctum fieri vellet, pauperem nollat. — Abiit. Non ergo Christum sequutus est, neque ea exsequutus quae is suaserat; triste exemplar eius qui de se dicere illud possit: Video meliora, proboque, Deteriora sequor. — Brat enim habens multas possessiones. Oblique Marcus animadvertit, inquit enarrator Tolosanus, ut non similiter divitiis impediatur qui paucas habent ac qui plurimas possident (2), tametsi, sive plures eae sint sive pauciores, nunquam non impedimento esse soleant; id quod Christum auctoritate sua iterum confirmantem mox audiemus.*

v. 23. *Quam difficile, qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt! Quam adolescens recessisset, Christus haec dixit eo quod vidisset illum tristem factum (3). Verum ille non ob ea tristatus est quae facere oportet ad vitam aeternam vivendam, sed quae postea Christus ei suaserat ad perfectiorem vitae rationem instituendam, ipseque Christus, ab eo rogatus quae ad aeternam vitam conducerent, nihil de divitiis sive retinendis sive deserendis responderat; quibus propositis effici videtur divitias impedimento quidem esse quominus vitam omnibus virtutibus perfectam in terris vivamus, non vero quominus aeternam in caelis. Cur ergo Christus de divitiis adeo severe, ut est in hoc versu, multoque severius in v. 25 pronuntiavit? Responsio est facilis, inquit Maldonatus; Christum ex adolescente, qui propter divitias a consiliis evangelicis deterritus fuerat, occasionem accepisse de divitiis in universo genere disputandi, quomodo a vita aeterna propter divitias re-*

(1) In Catena graecor. PP.

(2) Ib.

(3) Luc. XVIII, 24.

tardentur; scilicet divitiis facile homines abduci a cura et studio eorum quae ad vitam aeternam sunt necessaria. Ceterum, quatenus significatio pateat verborum *qui pecunias habent*, discere est quum ex Matthaeo, in quo pro his verbis est *dives* (1), tum ex iis vel maxime quae Christus statim subiecit.

v. 24. *Obstupescabant*, ἰσαμβουτο αττονιτι stupore percellantur; unum de verbis significantioribus quibus Marcus interdum utitur. Lege quae annotavimus in Marc. I, 12. 13. — *Confidentes in pecuniis*; ex his verbis intelligimus quibus de divitiis Christus sermonem haberet.

v. 25. Si id facilius quod fieri nullo modo potest, quid illud quod difficilius est? Horrendam hanc in divites *confidentes in pecuniis* sententiam, qua huiusmodi hominibus salutis spes omnis adempta esse videretur, liquet a Christo prolata esse, ut scholae loquuntur, *sensu composito*, ita, inquam, ut diviti *intrare in regnum Dei* non detur dum eum amor divitiarum, contra quam fas est, habet. Verum lege quae Christus subiecit in versu 27. — Sunt quos *camelus* offendat, eumque in *funem nauticum* transmutare conentur. Ast audi causam. Qui, sodes, inquirunt, fieri possit ut *camelus* transeat *per foramen acus*? Scite admodum! Quasi vero Christus hoc simili significare vellet aliquid quod fieri possit. Porro autem Iudaei huiusmodi proverbii uti solebant ad rei cuiusvis difficultatem exaggerandam; taliaque sunt illa Talmudistarum: *Non ostendunt homini palmam ex auro, nec elephantem incedentem per foramen acus . . . Forte tu e Pumbedithanis es, qui introducere possunt elephantem per foramen acus?*

v. 26. *Et quis potest salvus fieri?* Quid discipuli sibi mel ita rogantibus ipsi responderent, in promptu quidem erat; id videlicet *potest salvus fieri* qui, sicut ait psaltes, *divitiae si affluant*, non vult *cor apponere* (2). Verum ex iis, quae Christus dixerat de hominibus divitiarum praeter modum studiosis, illi aeternam salutem consequi rem esse sane difficilem in universum arguebant.

v. 27. Discipulorum quaestioni respondens Christus expli-

(1) Matth. XIX, 23.

(2) Ps. LXI, 11.

cat sensum eorum quae dixerat v. 25, ostenditque nec divites *confidentes in pecuniis* omni prorsus spe destitui fore, ut siquidem serio id velint, queant et ipsi *intrare in regnum Dei*; etsi enim hoc *apud homines impossibile est, sed non apud Deum*, nequeunt illi propria virtute, possunt tamen Dei ope freti atque adiuti mentem animumque corrigere ac studia immutare. Hanc ergo opem implorent, nec Deus ipsis deerit quominus et ipsis ab illa cupiditate solutis via pateat ad aeternam beatitatem.

v. 28. Quid Petrus haec narrans sibi vellet, facile est intelligere; tum ipsemet aperuit addens, sicut est apud Matthaeum (1): *Quid ergo erit nobis?* Audierat ex Christo quae sors homines divitiarum studiosos maneret; hinc cupido sciendi quid se sociisque fieret, qui rem familiarem, quantula demum cumque ea esset, omnem reliquerant, idque ut Christo adhaererent.

vv. 29. 30. Quaeritur utris haec promissa sint, iis ne in universum qui ita sunt animo comparati ut divinis legibus officisque suis omnia posthabeant, an iis dumtaxat qui, ut Christi doctrinam atque exempla unice sequantur, sua suosque re ipsa relinquunt. Non est dubitandum illis quoque primis sua praemia manere; non tamen de illis Christum loqui sed de alteris non una ratio est quae credere suadeat. Primo enim liquet hunc proprium esse verborum Christi sensum; non enim dixit: Qui animum a suis, ubi oporteat, abstraxerit, sed: *Qui RELIQUERIT domum et cetera*. Adde quod Petro respondebat non de primis sed de alteris sciscitanti. Tum sermonis occasionem ille adolescens dederat, non primum illud reformidans, quod imo fecisse credendus est, quippe qui ad id recte vixisset, sed alterum. Constat denique Christianos omni aetate haec, sicut dixi, ita esse interpretatos; inde namque familiae hominum religiosorum tale vitae institutum sectantium, ut de quo Christus ipse consilium dederit, omnes exstiterunt. Animadvertite tamen ut Christus ea, quae relinquenda essent, enumerans non coniunctione usus sit sed disiunctione; certe ut intelligeremus praemium promitti non iis tantum, qui omnia

(1) Matth. XIX, 27.

relinquant, sed proportionē iis quoque qui unum aliquid. — *Et propter Evangelium*, propter Christi doctrinam. Sed cur hoc Christus addidit? Nonne satis erat dixisse *propter me*? Addidit, non ut aliud praeterea diceret, in ipsis namque ore *propter Evangelium* unum atque idem sonabat ac *propter me*, sed ut, quod dixerat, plenius ac melius intelligeremus, sciremusque neminem censendum esse amore Christi vere duci nisi qui, quae ipse Christus praecepit ac docuit, exsequi studeat. Non enim desunt qui, suis aliam ob causam ac *propter Evangelium* relictis, sibi tamen blandiantur dicantque se *propter Christum* ea reliquisse. Lege quae annotavimus in Marc. VIII, 35. — *Centies tantum*, ἑκατόνταπλάστον *centuplicia*. — *Nunc in tempore hoc*. Haec ergo promissorum pars implenda est dum hanc vitam vivimus. — Sed quaestio hic nobis sese offert quem in sensum haec accipiantur, propriumne an translatum. In proprium sensum inquam. Nam, si in translatum, quorum repetita haec enumeratio rerum relictarum ac recipiendarum? nonne illud *centies tantum* rei significandae satis fuisset? At tamen id genus fratres, et sorores, et matres, et filios Christus promittit, non qui nobis consanguinitate, sed qui horum loco multoque excellentius sint caritate coniuncti. Audi Abrahamum abbatem, qui est in Collationibus Cassiani: *Nunc ad quantitatem*, inquit, *earum rerum, quas pro contemptu mundi et aliorum commodorum nobis in hoc saeculo Christus restituit, transeamus*. . . . *Centuplam namque fratrum parentumque recipiat quantitatem quisquis patris unius, vel matris, seu filii pro Christi nomine caritate contempta in omnium, qui Christo deserviunt, dilectionem sincerissimam transit, pro uno scilicet tot inveniens patres fratresque ferventiores ac praestantiores sibi affectione devinctos. Multiplicata etiam domorum atque agrorum possessione dilabitur quisquis, una domo pro Christi dilectione reiecta, innumera monachorum habitacula tamquam propria possidebit, in quacumque orbis parte velut in suae domus iure succedens. Quomodo enim non centuplum et, si Domini nostri sententiae superadditi aliquid fas est, plusquam centum recipit qui decem vel viginti servorum ministeria infida et coacticia derelinquens tot ingenuorum ac nobilium spontaneo fulcitur obsequio? Quod ita esse etiam vestris experimentis probare potuistis,*

qui singulis patribus matribusque ac domibus derelictis, quamlibet mundi partem fueritis ingressi, patres, matres, fratresque innumeros, domos quoque, et agros, servosque fidelissimos absque ullo sollicitudinis labore conquiritis, qui vos ut proprios dominos submitte suscipiunt, amplectuntur, fovent, venerantur officiis (1). — Cum persecutionibus. Hoc propterea Christus addidit quasi persecutiones, inquit Cornelius a Lapide; et tribulationes obitae vel obitundae pro Christo sunt pars mercedis dandae sequentibus Christum una cum centuplo. Magnum enim Dei donum est pati pro Christo. Etenim omnes, qui pie volunt vivere in Christo. Iam, persecutionem patientur (2), hisque dictum est: Vobis donatum est pro Christo non solum ut in eam oredatis, sed ut etiam pro illa patiainini (3), et beati estis cum . . . persecuti vobis fuerint . . . propter me (4). Sed et illud verissime Possimus animadvertit, contineri iis prophetiam eventus postea patratae caritatis alim. caritatis Christianorum erga victos et persecutionem fidei causa tolerantes. Cuius caritatis benignitate ac liberalitate incredibili coniunctae, cum omnia passim antiquitatis ecclesiasticae monumenta luculentis impressa vestigiis visuntur hodieque, tum ea res adeo vulgo mirabilis itaque pervagata ac celebris fuit, ut eius memoria etiam Gentilium libris consignata reperiat. Et iuvabit, ut opinor, lectorem videre a Luciano, blasphemo licet scurra et christianis rebus perimfenso, evangelici huius promissi sancitam fidem. Scripsit is cuiusdam Peregrini vitam cognomento Protei, nebulonis hominis et perditii, qui cum veraute et feto animo christiana sacra suscepisset, eoque nomine a persecutoribus Christianorum comprehensus coniectusque fuisset in carcerem, magno eam rem habuit quaestui. Etenim, inquit Lucianus, huc in custodiam tali ex causa dato genus omne ministerii atque obsequii, non perfunctorie, sed cum studio ac diligenter adhibebatur, utique cum iam a primo mane videre esset ante custodiam opperientes aniculas, viduas quasdam, et pueros orphanos; at nobiles et

(1) Collat. XXIV. c. 26.

(2) II Tim. III. 12.

(3) Philipp. I, 29.

(4) Matth. V, 11.

opulenti Christianorum pernoctabant cum eo intus, corruptis pecunia custodibus. Epulae deinde ac coenae varii apparatus inferebantur. Nec a praesentibus solum talia curabantur, sed aderant missi publice a Christianis civitatum Asiae, qui eo pro ipsis coram fungerentur officio, adiuvandi, patrocinandis, consolandi hominis. Nam celeritate incredibili et norunt quid cuique huius generis acciderit, et statim ministraturi occurrunt, nulli sumptui parcentes, nullo periculo deterriti. Vnde ingentem sane collatitiae pecuniae proventum ea tunc vincula Perigrino attulere. Haec ibi et quaedam alia Lucianus. Quae facile ostendunt quomodo ipsarum maxime persecutionum tempore Confessores centuplum eorum, quae Christi causa reliquerant, anticipata iam hinc solutione repraesentatum haberent, etiam... in matribus, fratribus, et similium necessitudinibus affectuum. Nam, ut diserte adiungit ibidem Lucianus, Christiani, cum fratres omnes inter se sint ex praecepto legislatoris ipsorum, nihil privi ac peculiaris habent, quod non quivis ipsorum libenter effundat in occasione bene merendi de quopiam laborante (1). — In saeculo futuro, graeco ἐρχομεν venturo; formula Iudaeorum propria, עולם הזה saeculum venturum appellantium id quod erit post finem mundi.

v. 31. Quum haec sit orationis conclusio, non alia horum materies esse putanda est quam superiorum. Quo posito facile eorum sensum assequimur. *Multi*, inquit Christus, qui nunc sunt *primi*, qui rerum copia prae ceteris affluunt, erunt *novissimi*, ἔσχατοι *ultimi*, postremo loco erunt, utique in saeculo futuro, vel certe minima fruentur beatitate; maxima vero quos voluntaria paupertas novissimo loco inter homines velut omnium ultimos constituerit.

v. 32. Perventum est ad postremum mensem vitae Christi. Etenim ea, quae Marcus in hoc loco narrat, gesta sunt circa diem neomeniae mensis nisanis ann. XXIX aer. vulg., qui dies fuit a. d. IV non. mart. — *Ascendentes Ierosolymam*. Ne putes his significari Christum iam pervenisse ad montem in quo haec urbs sita est; nondum enim venerat Iericho, quae inde abest XVIII M. P.; sed Iudaei, quum de Hiero-

(1) In Catena graecor. PP.

solyma sermo erat, pro *illuc iter facere*, unde unde quis profisceretur, dicebant *adscendere*, pro *inde redire*, quocumque quis tenderet, *descendere*; quarum loquutionum exempla plurima inuenies in Novo Testamento. — Stuporis timorisque causam discipulis illud fuisse ocrederem quod seirent sententiam capitis in Christum iam dictam a synedrio esse; *stupabant* ergo videntes ut nihilominus Christus tam magno fortique animo Hierosolymam peteret, eiusque vitae *timebant*. Lege Io. XI, 47—54. Huic interpretationi bene id respondet quod statim sequitur, quod, inquam, Christus apostolos certiores fecerit de nece sibi parata. — *Assumens iterum duodecim*; Matthaeus addidit *secreto* (1). Alios igitur praeter apostolos Christus comites huius itineris habebat.

vv. 33. 34. *Ascendimus ἀναβαίνομεν*, tempore praesenti. — Haec praedictio tertia est illarum quibus Christus de nece sibi inferenda cunctos simul apostolos praemonuit. Earum prima legitur in Marc. VIII, 31, altera in Marc. IX, 30. Id nunc apertius et plenius exsequitur, atque ita de eo loquitur ut de re quae sibi iam immineret et brevi post adventum Hierosolymam futura esset. Illud notandum quod semper simul praedixerit fore ut tertio post die ad vitam rediret.

vv. 35—37. In Matthaei Evangelio non ipsi Iacobus et Ioannes sed horum mater Christum id rogans inducitur (2). Difficultatem tamen omnem facile removeas si dicas matrem primo id fecisse deinde filios, vel, si magis placet, hos atque illam simul. — *In gloria tua*. Non caelestem gloriam illi designabant sed Christi regnum, quale demum cumque illud futurum putarent. Apud Matthaeum quidem pro *in gloria tua* est *in regno tuo*.

v. 38. Honores dignitatesque duo fratres imaginabantur atque expetebant. At Christus, ut eos moneret longe alia esse quae suos discipulos maneant quaeque hos cogitare oporteat, vel extrema quaeque pati videlicet, idque ad magistri sui exemplum, ipsos interrogavit an se id posse putarent. —

(1) Matth. XX, 17.

(2) Ib. 20. 21.

Christo, quod nemo ignorat, usitatum fuit vocabula *calicem* et *baptismum* transferre ad cruciatum mortemque quae sibi essent perferenda; ita in Matth. XXVI, 39. 42; Marc. XIV, 36; Luc. XII, 50; Io. XVIII, 41.

v. 39. Praedictio eorum quae Iacobus et Ioannes pro Christo perpassuri erant.

v. 40. Iam Chrysostomus (1) animadvertit, quod Iacobus et Ioannes petebant, nemini datum iri in eo regno quod Christus in caelis tenet; Christus tamen illis respondisse ut erat ipsorum captus et pro eo ac illud regnum imaginabantur sibi que fingebant. — Particula *non* ita hic usurpatur ut pertineat ad vocem *vobis*; ex ipsa enim materie ipsoque orationis contextu intelligimus Christum negare de duobus fratribus quod affirmat de iis quibus *paratum est*. Sic ergo verba dispone: *Est meum dare non vobis sed quibus paratum est*, utique *a patre meo*, sicut in Matthaeo (2) legimus, nec quidquam de potestate sua Christus detrahere videbitur, quum etiam Deo omnia integra maneant si dicas eum peccare non posse. Vox *ὑμῖν* *vobis* abest a graecis exemplaribus, etiam Matthaei; quare Christus omnino negare videretur fieri posse id quod rogabatur; verum, quum statim addiderit: *sed quibus paratum est*, illius vocis absentia impeditiorem et mancum quodammodo efficit totum sensum; alioquin facile ea voce supplendum.

vv. 42—44. *Vocans eos*, hoc est *decem* ceteros v. 41; nam Iacobum et Ioannem iam secum habebat. — Comparatio eorum quae hominibus ceteris quaeque Christi discipulis auctoritatem atque excellentiam concillant. Graeca ad verbum sic vertas: *Scitis quod, qui videntur principari gentibus; dominantur eis, et, qui magni sunt in eis, potestatem habent earum. Non ita autem erit in vobis; sed, qui voluerit fieri magnus in vobis, erit vester minister, et, qui voluerit vestrum fieri primus, erit omnium servus*. Vtraque comparationis pars duabus constat sententiis, ita ut quatuor sententiae sint, ita dispositae ut primae quarta respondeat, tertia secundae. Inter homi-

(1) In Matth. XX, 23.

(2) Matth. XX, 23.

nes alios ii, qui genere aut opibus excellunt, in ceteros dominantur; inter Christi discipulos, quique excellere avent, seruiunt ceteris. Ex illis, magni qui habentur, potestatem exercent; ex his, magni qui haberi volunt, ministrabunt. Quaeritur an altera comparationis parte Christus sortem praedicat iis paratam qui honores ac dignitates captant, an rationem doceat qua unusquisque suorum discipulorum ceteris praecellere queat; cuius quaestionis similem Marcus superius nobis praeiungit (1). Multiplex causa est cur non primum sed alterum accipiamus, dicamusque Christum hac oratione discipulos hortatum esse ut eorum quisque sponte sese ceteris posthaberet; hoc inter ipsos tantumdem fore ac primas ferre. Itaque hanc interpretationem ipsa comparationis ratio comprobatur; sicut enim in prima comparationis parte Christus narrauerat quibusdam primae inter homines deferri solent, idem hoc in altera parte de discipulis suis ab eo dictum esse existimandum est. Deinde vides ut, quod dixerat, confirmaverit in exemplum sese proponens v. 45; dixerat ergo aliquid quod ad ipsius exemplum discipuli facerent et quo ipsum imitarentur. Adde quod verbum *erit* in vv. 43. 44 non praedictionis sit sed hortationis; nam graeca Matthaei exemplaria (2) pro *erat* *erit*, quod est apud Marcum, habent *erit*, itemque latina in primo loco. Denique, quum Christus hac doctrina ipsos duodecim apostolos institueret, quos inter probe sciebat nullos insequentibus temporibus futuros illiusmodi captatores honorum ac dignitatum, causa omnis aberat cur de talibus loqueretur taliumque vota frustranda atque in contrarium casura praediceret.

v. 45. Vt discipuli id facerent quod eos hortatus erat, Christus animos ipsis addidit de se ea narrans unde exemplum sibi sumerent. — *Venit, . . . ut ministraret, et daret animam suam.* Geminae horum sunt illa Pauli: *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem* (3). — *Pro multis.* Frustra sunt qui his verbis abutuntur ut vincere contentur non

(1) Marc. IX, 34.

(2) Matth. XX, 26. 27.

(3) Philipp. II, 8.

pro omnibus hominibus Christum mortuum esse. Mitto quod id necessario consequatur e quamplurimis locis Novi Testamenti (1), mitto quod Paulus id apertissimis verbis affirmaverit (2). Illud satis sit animadvertere, nomina *multos* et *omnes* contraria non esse, neque inter se pugnare, neque alterum altero excludi; quasi vero, quum *multos* dicimus, hoc ipso negemus esse *omnes*. Dic ita: *Multi* conflagrante Pentapoli perierunt; num sequitur ut *non omnes* illius regionis incolae? *Multi*, qui Israelitas insequiebantur, in mari sunt demersi; num, qui ita loquitur, *aliquos* evasisse dicit? Scilicet, et *omnes* et *multi* quum fuerint qui interierunt, utrumvis nomen usurpari posse. Res contrario exemplo evidentior fiet. *Omnes* homines ex arca Noae post universale diluvium exierunt; sed quidem certe numero *paucissimi*. Apprime e re nostra est locus, in quo Paulus homines, quibus tum Adae culpa obfuit tum Christi iustitia profuit, primo *omnes* deinde *multos* fuisse ait (3). Itaque Christus mortem appetiturus pro *omnibus* hominibus, qui numero *multi* utique sunt, omnino ad veritatem loquutus est quum praedixit daturum se *animam suam redemptionem pro multis*.

v. 46. Christus Iericho advenit die VI id. mart. ann. XXIX aer. vulg., feria V, qui dies fuit septimus mensis nisanis; id quod facile ostendimus. Christus ex hac urbe profectus Bethaniam advenit a. d. IV id. mart. post solis occasum, quum nobis quidem sabbatum etiamtum esset, at Iudaeis primus dies hebdomadae, mensis nisanis decimus, sole occidente iam incepisset. Non ergo illo ipso die IV id. mart. ab urbe Iericho discesserat, nam Bethania inde aberat XVI M. P., quod iter die sabbati conficere haud licebat, sed pridie, hoc est a. d. V id. mart. Illic uno die apud Zachaeum hospitatus est (4). Iericho ergo advenit a. d. VI id. mart. Lege Lib. III de Evangel. Diss. XLIX. — *Iericho*, urbs

(1) Io. I, 9. 16; XVII, 2; Act. XVII, 30; Rom. V, 18; XI, 32; I Tim. II, 4; IV, 10; Tit. II, 11; Hebr. XII, 8; II Pet. III, 9.

(2) Rom. VIII, 32; II Cor. V, 14. 15; I Tim. II, 6.

(3) Rom. V, 18. 19.

(4) Luc. XIX, 5.

Iudeae, olim Beniamitarum, ad Ephraimitarum fines posita, inter Hierosolymam et Iordanem, distans ab illa XVIII M. P., ab hoc fere VIII M. P., Graecis Ἱεριχὺς, Latinis Hierichus, Arabibus nunc Richa vocata. — Christus, cum appropinquaret Iericho (1), visum cuidam caeco restituerat (2). In urbem ingressus ad Zacchaei domum divertit ibique eo die mansit (3). Postridie proficiscente eo de Iericho idem accidit ac pridie, ut alius caecus, ipsum quum rogasset, item visum reciperet. Matthaeus utriusque caeci sanationem una oratione ita complexus est ut Christus ex urbe Iericho egressus, non uni, sicut Marcus narrat, sed duobus caecis oculos restituisse videatur (4); id tamen e Matthaei verbis non necessario consequi demonstravimus in Lib. II de Evangel. Ann. CXXV. CXXIX. — *Bartimaeus* idem est ac *filius Timaei*. Huiusmodi voces compositae non nomina erant sed agnomina e patris nomine deducta, interdum tamen magis usitata ac nota quam ipsa nomina; ita notus *Barnabas* quam *Ioseph*, *Bartholomaeus* quam *Nathanael*. Lege Fabricii Pignatelli dissertationem *De apostolatu B. Nathanaelis Bartholomaei*. Necesse non est *Timaeus* nomen suum graeco sermoni acceptum referat; quin imo illa ipsa vox composita *Bartimaeus* hebraicam huius nominis originem arguit, ut *Timaeus* sit תימאס denominativum a תמא, cui voci subiecta notio est *pollutio*.

v. 47. *Nazarenus*. Graeca exemplaria in hoc loco alia Ναζαρηνός *Nazarenus* habent, alia Ναζωραῖος *Nazaraeus*. Nihil haec nomina significatione discrepant; quare Iesus in graecis Novi Testamenti exemplaribus modo Ναζωραῖος dicitur, modo Ναζαρηνός; in latinis semper *Nazarenus*, nisi quod semel in Matthaeo *Nazaraeus* (5) legitur. — *Fili David*. De Christi origine ex Davide ducta constabat inter omnes. Lege Lib. I de Evangel. c. I. n. 25.

v. 49. *Stans, στας*, quum substitisset. — *Animaequior esto*,

(1) Luc. XVIII, 35.

(2) Ib. 36–43.

(3) Ib. XIX, 5.

(4) Matth. XX, 29–34.

(5) Ib. II, 23.

Θαρσει (*Sta di buon animo, Sta quieto, Fatti coraggio*). — Nota vividam nativamque orationis simplicitatem.

v. 50. *Proiecto*, ut expeditius ac citius iret. — *Vestimento*, pallio videlicet aliove extimo amictu.

v. 51. *Rabboni*. Appellatio eiusdem fere significationis ac *Rabbi*, sed maiorem praeferens observantiam in eum quem quis compellat. Composita est ex רב, qui titulus supremae excellentiae ac dignitatis apud Iudaeos erat aetate Christi, et ex : pronomine sive, ut grammatici vocant, suffixo primae personae. Quum apud Matthaeum sit Κυρι Domine (1), cur huius loco Marcus hebraicum vocabulum posuit? Similem huius quaestionem de appellatione *Rabbi* superius habuimus in Marc. IX, 4; simili ergo ratione hanc quoque dissolves.

CAPVT XI

1 **E**t cum appropinquarent Ierosolymae, et Bethaniae ad montem olivarum, mittit duos ex discipulis suis,

2 et ait illis: Ite in castellum, quod contra vos est, et statim introeuntes illuc, inuenietis pullum ligatum, super quem nemo adhuc hominum sedit: solvite illum, et adducite.

3 Et si quis vobis dixerit: Quid facitis? dicite, quia Domino necessarius est: et continuo illum dimittet huc.

4 Et abeuntes invenerunt pullum ligatum ante ianuam foris in bivio: et solvunt eum.

(1) Matth. XX, 33.

5 Et quidam de illic stantibus dicebant illis :
Quid facitis solventes pullum ?

6 Qui dixerunt eis sicut praeceperat illis Iesus ,
et dimiserunt eis.

7 Et duxerunt pullum ad Iesum : et imponunt
illi vestimenta sua , et sedit super eum.

8 Multi autem vestimenta sua straverunt in via :
alii autem frondes caedebant de arboribus , et ster-
nebant in via.

9 Et qui praeibant , et qui sequebantur cla-
mabant , dicentes : Hosanna :

10 Benedictus, qui venit in nomine Domini :
benedictum quod venit regnum patris nostri David :
Hosanna in excelsis.

11 Et introiuit Ierosolymam in templum : et
circumspectis omnibus, cum iam vespera esset hora ,
exiit in Bethaniam cum duodecim.

12 Et alia die cum exirent a Bethania, esuriit.

13 Cumque vidisset a longe ficum habentem
folia, venit si quid forte inveniret in ea. et cum
venisset ad eam, nihil invenit praeter folia : non
enim erat tempus ficorum.

14 Et respondens dixit ei : Iam non amplius in
aeternum ex te fructum quisquam manducet. Et au-
diebant discipuli eius.

15 Et veniunt Ierosolymam. Et cum introisset
in templum, coepit eiicere vendentes, et ementes in
templo : et mensas numulariorum, et cathedras ven-
dentium columbas evertit.

16 et non sinebat ut quisquam transferret vas per templum :

17 et docebat, dicens eis : Nonne scriptum est : Quia domus mea, domus orationis vocabitur omnibus gentibus ? Vos autem fecistis eam speluncam latronum.

18 Quo audito principes sacerdotum, et Scribae quaerebant quomodo eum perderent : timebant enim eum, quoniam universa turba admirabatur super doctrina eius.

19 Et cum vespera facta esset, egrediebatur de civitate.

20 Et cum mane transirent, viderunt ficum aridam factam a radicibus.

21 Et recordatus Petrus, dixit ei : Rabbi , ecce ficus , cui maledixisti , aruit.

22 Et respondens Iesus ait illis : Habete fidem Dei.

23 amen dico vobis , quia quicumque dixerit huic monti : Tollere , et mittere in mare , et non haesitaverit in corde suo, sed crediderit, quia quodcumque dixerit , fiat , fiet ei.

24 Propterea dico vobis, omnia quaecumque orantes petitis, credite quia accipietis, et evenient vobis.

25 Et cum stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis adversus aliquem: ut et Pater vester qui in caelis est, dimittat vobis peccata vestra.

26 Quod si vos non dimiseritis : nec Pater vester, qui in caelis est, dimittet vobis peccata vestra.

27 Et veniunt rursus Ierosolymam. Et cum ambularet in templo, accedunt ad eum summi sacerdotes, et Scribae, et seniores :

28 et dicunt ei : In qua potestate haec facis ?
et quis dedit tibi hanc potestatem ut ista facias ?

29 Iesus autem respondens, ait illis : Interrogabo
vos et ego unum verbum, et respondete mihi : et di-
cam vobis in qua potestate haec faciam.

30 Baptismus Ioannis, de caelo erat, an ex ho-
minibus ? Respondete mihi.

31 At illi cogitabant secum, dicentes : Si dixe-
rimus, De caelo, dicet, Quare ergo non credidistis ei ?

32 Si dixerimus, Ex hominibus, timemus popu-
lum. omnes enim habebant Ioannem quia vere pro-
pheta esset.

33 Et respondentes dicunt Iesu : Nescimus. Et
respondens Iesus ait illis : Neque ego dico vobis in
qua potestate haec faciam.

COMMENTARIVM

Christus, ut supra demonstravimus, ex urbe Iericho
profectus a. d. V id. mart. Bethaniam postridie, hoc est a.
d. IV id. mart., pervenit post solis occasum. Die crastini,
qui fuit a. d. III id. mart., fer. I, mane Hierosolymam in-
gressus est. Quae omnia fusius aliis in locis exposuimus. Lege
Lib. II de Evangel. Ann. CXXX. CXXXI et Lib. III. Diss.
XLIX. Quare, si historiam secundum tempora, quibus quae-
que gesta sunt, digerere quis vellet, nunc locus esset narra-
tioni, quae est in Marc. XIV, 3—9, de coena qua Christus
Bethaniae in domo Simonis Leprosi exceptus est; neque enim
haec coena alia est quam quae descripta est in Io. XII, 2—8,
id quod ostendemus ubi illum Marci locum enarrabimus.

v. 1. In graecis exemplaribus sic est: *Et cum appropinquarent Ierosolymae ad Bethphage et Bethaniam*; quibus verbis quod a Marco strictim enuntiatur, id plene Matthaeus sic narrat: *Et cum appropinquassent Ierosolymis, et venissent Bethphage* (1). Neque Lucas horum contraria narrasse putandus est ita scribens: *Cum appropinquasset ad Bethphage et Bethaniam* (2); ex eo enim, quod apud Matthaeum Christus dicatur *venisse* Bethphage, nequaquam sequitur ut in eam iam esset ingressus; quemadmodum et nos, quum iter facimus et locum, quod tendimus, iam proximum videmus, dicere solemus: *Pervenimus*. Tum Christum nondum illuc fuisse ingressum coniciere licet ex eo quod statim sequitur in his tribus Evangeliiis. — *Bethphage*, quod sonat *domum grossorum* aut *dactylorum*, alii oppidulum aut villulam fuisse aiunt, alii agrorum tractum, in monte Oliveto prope Hierosolymam; utrumque simul verum esse potest. — De hac *Bethania* item fere dicendum est ac de Bethphage. Cave putes hanc Bethaniam unam atque eandem esse atque illam in qua Christus pernoctaverat; illa ab Hierosolyma distabat *quasi stadiis quindecim* (3), quae sunt fere II M. P., haec *sabbati iter* (4), hoc est circiter DC passus. Tum incertum est an idem utriusque Bethaniae sit nomen, quum hebraica huius forma incomperta sit. Sed alia praeterea ratio suppetit eaque fortasse probabilior evangelistarum de tota hac re narrationes una componendi. Fac idem nomen *Bethaniam* et oppido fuisse, ubi Christus pridie coenaverat, et huius oppidi agro. De hesterno Christi adventu in oppidum neque Marcus neque Lucas quidquam narraverant neque ipsum oppidum prius nominaverant; nunc ergo, ubi Christi transitum per agrum narrant, agrum nominant. Neque aiunt Christum appropinquasse Bethaniae sed *ad Bethphage et Bethaniam*, quod dictum esse potest pro *ad Bethphage Bethaniae*, hoc est in Bethaniae agro positam. *Bethphage* esse illa videtur quam Christus in insequente v. 2 *castellum* appel-

(1) Matth. XXI, 1.

(2) Luc. XIX, 29.

(3) Io. XI, 18.

(4) Luc. XXIV, 50 coll. Act. I, 12.

lat. A Luca *sabbati iter* dici illud videtur, non quo ab urbe Hierosolyma ille Oliveti locus distabat ex quo Christus ad caelos adscendit, sed quod emetiendum erat inter urbem et montem. — *Mons olivarum*, hebraice *הר הזיתים*, monti, in quo Hierosolyma posita est, assurgit ab oriente (1), mediaque inter utrumque vallis Iosaphat excurrit, per quam torrens defluit nomine Cedron.

v. 2. *Castellum, quod contra vos est.* Hoc, ut diximus, Bethphage fuisse videtur, *prope* quam Christus *venerat*. — *Pullum ligatum*; ast in Matthaeo *asinam alligatam et pullum cum ea* (2). Sed Marcus itemque Lucas (3) satis habuerunt *solum pulli* mentionem facere, quia Christus non *asina* sed *pullo* usus est, ut eo vectus Hierosolymam pergeret.

v. 3. Animadvertite Christum simul et longinqua videntem et futura praedicentem.

v. 6. *Dimiserunt.* Vt dimitterent, satis illis fuit id audire, quod ipsis duo Christi discipuli responderunt: *Quia Dominus eum necessarium habet* (4). Vides quanta hactenus esset populi erga Iesum reverentia.

v. 7. *Pullum.* In Matthaeo *asinam et pullum* (5) legimus. Ea recale quae annotavimus in v. 2. — *Super eum*, hoc est super pullum; itemque Lucas (6) et Ioannes (7) scripserunt, nihilque ex Matthaeo in contrariam partem adducas.

v. 8. Illud notare iuvat, quae in hoc versu narrantur, ea certissimo esse indicio diem sabbati nequaquam fuisse quum Christus Hierosolymam advenit.

vv. 9. 10. Ne quam pugnam inter Marci et Ioannis narrationes esse quis suspicetur, animadvertere oportet acclamationes illas *Hosanna, Benedictus qui venit, cetera* in Ioannis quidem Evangelio eas esse quibus Hierosolymitae urbe egressi

(1) Zach. XIV, 4.

(2) Matth. XXI, 2.

(3) Luc. XIX, 30.

(4) Ib. 34.

(5) Matth. XXI, 7.

(6) Luc. XIX, 35.

(7) Io. XII, 14.

atque obviam Christo pergentes, in Marci aliorumque Evangeliiis eas quibus, quotquot Christum comitabantur, usi sunt; propterea a Ioanne eas prius, a ceteris postea, quam Christus pullum conscenderat, factas dici. — *Hosanna*, vox vetustioribus Hebraeis ignota, recentioribus festiva erat interiectio, vix quidquam, ut huiusmodi vocibus accidere post longam aetatem solet, etymi sui referens, coaluit enim ex הושיע נא *serva quaeso*. Integra tamen acclamatio *Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini*, deprompta est ex Ps. CXVII, 25. 26, ubi hebraicum exemplar habet illas ipsas voces הושיע נא *serva quaeso*. — *Quod venit regnum patris nostri David*. Apparet Iudaeos ita Iesu acclamantes pro certo habuisse eum esse Christum, attamen qualem ipsi vulgo imaginabantur, qui Israelitarum regnum restitutus esset. Quomodo ex hac acclamatione coniciamus impleri iam ea coepisse quae Iacob de Christo praedixerat (1), in alio loco exposuimus (2). — *In excelsis* ἐν τοῖς ὑψίστοις, hoc est in caelo. In voce ὑψίστοις *excelsis* expressum est ipsum etymon nominis hebraici quod verti solet *caelum*, sed cui notio proprie subiecta est celsitudo. Lege Lib. III de Evangel. Diss. XXIV. n. 12.

v. 11. *Et introivit Ierosolymam* die X mensis nisanis; quod sane dignum consideratione est, quippe ille dies erat quo agnus lege eligebatur (3) proximè sollemni paschatis mactandus. — *In templum* Christum ingressum esse mox ubi Ierosolymam advenerat, apparet manifeste ex Marci narratione. Ne qua vero difficultas tibi sit a narratione Matthaei, scito in Matth. XXI versus 12. 13, si ad rerum gestarum ordinem spectes, ponendos esse inter versus 18 et 19. Lege Lib. II de Evangel. Ann. CXXXIII. — *Vespera*, ea videlicet hora qua nobis quidem dies III id. mart., fer. I, etiamtum ibat, sed Iudaeis sole occidente dies XI mensis nisanis, fer. II, incipiebat. — *Exiit in Bethaniam*, ut ibi pernoctaret sicut pridie; quod et diebus insequentis fecit (4).

(1) Gen. XLIX, 10. 11.

(2) De interpretat. Scripturar. sacr. L. II. q. VI. n. 74.

(3) Ex. XII, 3–6.

(4) Luc. XXI, 37. 38.

v. 12. *Et alia die, τῇ ἐναυρίῳν postridie eius diei quo Hierosolymam advenerat, hoc est die prid. id. mart., XI mensis nisanis, fer. II, mane (1). — Cum exirent de Bethania, ut more Hierosolymam irent v. 15. — Esuriit, utpote homo non alia natura sed eadem ac ceteri.*

v. 13. *Non enim erat tempus ficorum.* Marcus his verbis notam exhibet sane luculentam temporis intra quod dies Christi emortualis inciderit necesse est. In Indaea ficus pullulant, quæ maturrime, medio mense martio, ita ut medio mense aprili grossos habeant iam grandiores. Quod in hoc loco narratur, accidit quarto die ante pascha. Si igitur illo anno XXIX aer. vulg. plenilunium diem festum paschatis designans non illud fuisset quod factum est a. d. XV kal. april., quodque fuisse pro certo habemus, sed quod a. d. XV kal. mai., vel Christus in illa ficu grossos, saltem nondum maturos, invenisset *praeter folia*, vel certe, cur non invenerit, alia afferretur causa ac illa: *non enim erat tempus ficorum*, quum ficus in ea regione aliae verno, aliae aestate, aliae autumnopullulent.

v. 14. Succensere arbori malaque precari, eo quod fructus non haberet, idque quum tempus habendi nondum esset, indignum sane Christi sapientia futurum fuisse ecquis non plane intelligat? Quod ergo Christus tunc egit, nil fuit nisi symbolum, quo *declarabat populum iudaicum, quod famelico Deo praeter nuda steriliū caeremoniarum folia subministraret nihil, . . . brevi reprobatur, arefactum, excisum iri, inquit sanctus Hieronymus, Chrysostomus*, hoc est auctor Operis imperfecti in Matthaeum, Hilarius, Beda, et Abulensis (2); ita quod ad rei summam et Cyrillus (3), et Augustinus (4), et alii. Eiusdem huius rei eandem imaginem quatuor circiter ante mensibus Christus proposuerat in parabola de ficu etiam post trium annorum culturam nullos fructus ferente (5). Lege Lib. III de Evangel. Diss. LI. n. 7.

(1) Matth. XXI, 18.

(2) *Tirinus* In Matth. XXI, 19.

(3) In Catena graecor. PP.

(4) In Ps. XXXI, 2 et al.

(5) Luc. XIII, 6—9.

vv. 15—17. Hoc factum esse postridie eius diei, quo Christus Hierosolymam advenerat, Marcus apertissime dicit. Hoc ipsum Matthaeus narrat continuo quidem post illum Christi in eam urbem adventum, non tamen quidquam dicit ex quo certo concludas tunc factum esse. Lege quod annotavimus in v. 11. — *Mensas et cetera*. De his diximus in alio loco (1). — *Vas pro vel unum vas*; emphasis. — *Scriptum est* in Is. LVI, 7. — *Vocabitur*. Hebraeis *vocari* idem quoque sonat atque esse, non secus ac quum *nomen* dicunt pro ipsa re vel rei essentia. Lege Lib. I de Evangel. Diss. VII. n. 7. — *Vos autem et cetera*; de qua ipsa re Deus conquerebatur in Ier. VII, 11.

v. 18. *Quo audito*. Superiore oratione Christus oblique sacerdotum negligentiam et segnitiem castigaverat, ut qui templi religionem tam parum curarent. Hinc veteri in Christum odio fomes additus studiumque eum perdendi magis irritatum.

v. 19. *Vespera*, quae fuit prid. id. mart., fer. II, quae Iudaeis dies XII mensis nisanis, fer. III, initium habuit. — *Egredebatur de civitate*, ut more Bethaniam iret ad pernoctandum.

v. 20. *Mane*, idib. mart., fer. III. — *Transirent*, Bethania digressi et, sicut mos erat, Hierosolymam euntes v. 27. — *Ficum* illam quam pridie Iesus arescere iusserat.

v. 21. *Petrus*. Hic illud ipsum notandum habemus quod in Marc. III, 36; VIII, 29; IX, 5.

vv. 22—24. *Ait illis*; non igitur uni Petro hoc responsum Christus dedit sed omnibus discipulis, ut Matthaeus quoque ait. Dedisse autem mox, ubi ficum arefecerat, qui Matthaeum legunt, facile putabunt, quum tamen Marcus aperte testetur dedisse postridie. Itaque fac memineris Matthaeum ordinem ac seriem temporum in rebus narrandis nequaquam sequutum esse. Quo posito animadvertite ut id, quod narratur in Matth. XXI, 20, fieri aequè potuerit vel statim post ficum a Christo arescere iussam vel postridie, imo etiam utroque die. Tum hanc, quaecumque ea sit, difficultatem plane sublatam invenies in Lib. II de Evangel. Ann. CXXXVII, etiam illam siquae foret in componendis Matth. XXI, 19 et

(1) *Patrit*. In Ioann. Commentar. II, 14.

Marc. XI, 20. — *Et non haesitaverit.* Hoc ipsum Iacobus de-
nuo inculcavit: *Postulet autem in fide nihil haesitans* (1). —
Propterea dico vobis, hoc est: Quum tanta sit fidei virtus, ut,
qui hac praediti sunt, vel montes in mare proicere possint,
hoc quoque vos hortor. Hortatur autem ut eadem hac ipsa
fide simus quoties aliquid Deum rogamus; qua qui erunt,
certe, quod rogant, exorabunt. — *Credite quia accipietis, et*
evenient vobis. Haec non ita intelligenda sunt ac si a verbo *cre-*
dite verbum *evenient* dependeret, sensusque esset: *credite quia*
evenient, sed duae sunt enuntiationes, quarum prima condi-
tionem promissi Christus nos docuit, altera rem ipsam pro-
mittit, item ac si dixisset: *Evenient*, sub ea conditione ut
credatis quia accipietis; graeca namque sunt: Πιστευετε ὅτι λαμ-
βανετε· και ἔσται ὑμῖν *Credite quia accipitis; et erunt vobis.*

vv. 25. 26. Quinam horum et superiorum connexus? Ne-
que enim Christus his verbis alteram conditionem praeter
proxime dictam tulisse credendus est promissionis suae, velut
si, nisi acceptas iniurias remittamus, spes esse nequeat fore
ut, quae petimus, impetremus. Itaque Christus eos, qui ali-
quid Deum rogant, hortatur ut non modo credant se, quod
rogant, exoratuuros, quae est conditio superius posita, sed
simul acceptas iniurias condonent, quo et ipsis Deus *dimittat*
peccata, quippe quae caussa esse possint cur is precantium
votis annuere merito ac iure recuset.

v. 27. *In templo*, hoc est in templi atrio vel porticibus;
quae omnia una cum aede in medio posita nomine *templi* com-
plecti mos erat. — *Summi sacerdotes.* Lege quae de his anno-
tavi in Marc. VIII, 31. — *Seniores.* Quemadmodum tota
gens in duodecim tribus, ita unaquaeque tribus in certum
familiarum numerum et unaquaeque familia in domos disper-
tita erat, utque singulae tribus, ita et singulae familiae sin-
gulos principes habebant. Hi sunt qui *seniores populi, princi-*
pes populi vel *plebis*, aut solummodo *seniores, principes*, he-
braice *capita domorum patrum, capita patrum*, appellabantur.
Lege Lib. III de Evangel. Diss. VI. n. 7 et Diss. XXVIII. n. 35.

v. 28. Ex Matth. XXI, 23 et ex Luc. XX, 1. 2 intelliges

(1) Iac. I, 6.

sacerdotes scribasque sciscitatos a Christo esse quinam ei *potestatem* fecisset docendi populum.

vv. 29. 30. Christus ita illos interrogans id egit ut ad incitas quodammodo redigeret malum eorum animum, utpote qui primum respondere nollent, alterum timerent. At, si primum vere dicere nequivissent, aliquid minus aequum prae se ferre videretur captiosa interrogatio, quae illos in periculum coniiciebat ne, alterum ad veritatem dicere timentes, primum, quod vere non poterant, responderent. Quum itaque nefas sit suspicari Christum tali modo percontatum illos esse, vel ex hoc uno loco efficitur a Deo fuisse baptismum quem Ioannes administrabat.

v. 31. *Quare ergo non credidistis ei?* quippe qui venerit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine; hoc est de Iesu, ut omnes crederent per illum (1).

v. 32. Quae de Ioanne opinio inter Iudaeos obtineret, quantaque eum veneratione hi prosequerentur, non modo ab evangelistis discere est, sed et a Flavio Iosepho (2).

CAPVT XII

1 **E**t coepit illis in parabolis loqui: Vineam pa-
stinavit homo, et circumdedit sepem, et fodit lacum,
et aedificavit turrim, et locavit eam agricolis, et per-
egre profectus est.

2 Et misit ad agricolas in tempore servum ut
ab agricolis acciperet de fructu vineae.

3 Qui apprehensum eum ceciderunt, et dimise-
runt vacuum.

(1) Io. I, 7.

(2) Antiq. XVIII. 5, 2.

4 Et iterum misit ad illos alium servum: et illum in capite vulneraverunt, et contumeliis affecerunt.

5 Et rursum alium misit, et illum occiderunt: et plures alios: quosdam caedentes, alios vero occidentes.

6 Adhuc ergo unum habens filium charissimum: et illum misit ad eos novissimum, dicens: Quia reverebuntur filium meum.

7 Coloni autem dixerunt ad invicem: Hic est heres: venite, occidamus eum: et nostra erit hereditas.

8 Et apprehendentes eum, occiderunt: et eiecerunt extra vineam.

9 Quid ergo faciet Dominus vineae? Veniet, et perdet colonos: et dabit vineam aliis.

10 Nec scripturam hanc legistis: Lapidem, quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli:

11 A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris?

12 Et quaerebant eum tenere: et timuerunt turbam. cognoverunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit. Et relicto eo abierunt.

13 Et mittunt ad eum quosdam ex Pharisaeis, et Herodianis, ut eum caperent in verbo.

14 Qui venientes dicunt ei: Magister, scimus quia verax es, et non curas quemquam: nec enim vides in faciem hominum, sed in veritate viam Dei doces. licet dari tributum Caesari, an non dabimus?

15 Qui sciens versutiam illorum, ait illis: Quid me tentatis? afferte mihi denarium ut videam.

16 At illi attulerunt ei. Et ait illis: Cuius est imago haec, et inscriptio? Dicunt ei: Caesaris.

17 Respondens autem Iesus dixit illis: Reddite igitur quae sunt Caesaris, Caesari: et quae sunt Dei, Deo. Et mirabantur super eo.

18 Et venerunt ad eum Sadducaeï, qui dicunt resurrectionem non esse: et interrogabant eum dicentes:

19 Magister, Moyses nobis scripsit, ut si cuius frater mortuus fuerit, et dimiserit uxorem, et filios non reliquerit, accipiat frater eius uxorem ipsius, et resuscitet semen fratri suo.

20 Septem ergo fratres erant: et primus accepit uxorem, et mortuus est non relicto semine.

21 Et secundus accepit eam, et mortuus est: et nec iste reliquit semen. Et tertius similiter.

22 Et acceperunt eam similiter septem: et non reliquerunt semen. Novissima omnium defuncta est et mulier.

23 In resurrectione ergo cum resurrexerint, cuius de his erit uxor? septem enim habuerunt eam uxorem.

24 Et respondens Iesus, ait illis: Nonne ideo erratis, non scientes Scripturas, neque virtutem Dei?

25 Cum enim a mortuis resurrexerint, neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli in caelis.

26 De mortuis autem quod resurgant, non legistis in libro Moysi, super rubum quomodo dixerit illi Deus, inquires: Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob?

27 Non est Deus mortuorum, sed vivorum. Vos ergo multum erratis.

28 Et accessit unus de Scribis, qui audierat illos

conquirentes, et videns quoniam bene illis responderit, interrogavit eum quod esset primum omnium mandatum.

29 Iesus autem respondit ei: Quia primum omnium mandatum est: Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est:

30 et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex tota virtute tua. Hoc est primum mandatum.

31 Secundum autem simile est illi: Diliges proximum tuum tamquam te ipsum. Maius horum aliud mandatum non est.

32 Et ait illi Scriba: Bene Magister, in veritate dixisti, quia unus est Deus, et non est alius praeter eum.

33 Et ut diligatur ex toto corde, et ex toto intellectu, et ex tota anima, et ex tota fortitudine: et diligere proximum tamquam se ipsum, maius est omnibus holocaustis, et sacrificiis.

34 Iesus autem videns quod sapienter respondisset, dixit illi: Non es longe a regno Dei. Et nemo iam audebat eum interrogare.

35 Et respondens Iesus dicebat, docens in templo: Quomodo dicunt Scribae Christum filium esse David?

36 Ipse enim David dicit in Spiritu sancto: Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

37 Ipse ergo David dicit eum Dominum, et unde est filius eius? Et multa turba eum libenter audivit.

38 Et dicebat eis in doctrina sua: Cavete a Scribis, qui volunt in stolis ambulare, et saluari in foro,

39 et in primis cathedris sedere in synagogis ,
et primos discubitus in coenis :

40 qui devorant domos viduarum sub obtentu
prolixæ orationis : hi accipient prolixius iudicium.

41 Et sedens Iesus contra gazophylacium, aspi-
ciebat quomodo turba iactaret aes in gazophylacium,
et multi divites iactabant multa.

42 Cum venisset autem vidua una pauper, mi-
sit duo minuta, quod est quadrans,

43 et convocans discipulos suos, ait illis : Amen
dico vobis, quoniam vidua haec pauper plus omnibus
misit, qui miserunt in gazophylacium.

44 Omnes enim ex eo, quod abundabat illis, mi-
serunt : haec vero de penuria sua omnia quae habuit
misit totum victum suum.

COMMENTARIVM

v. 1. *In parabolis.* Quid hac parabola de vinea agricolis
locata Christus significare voluerit, quisque facile intelligit,
probeque illi ipsi intellexerunt quibus eam Christus narravit,
sicut dicitur in v. 12. Duabus partibus ea distinguitur, altera
historica vv. 1—6, altera vaticina vv. 7—9 brevique im-
plenda. — *Vineam et cetera.* Confer cum his Is. V, 2. Gentis Is-
raelitarum imaginem elegantissimam item in vinea a Deo plan-
tata propositam reperies in Ps. LXXIX, 9—17. — *Lacum ὕπο-
ληνιον,* lacum vinarium. — *Turrim* pro vineae custodibus.
Etiamnum in illis regionibus vineas huiusmodi turribus quo-
dammodo munire mos est. — Commode in *vinea* rempublicam
Israelitarum, in *sepe* leges ac Dei favorem, in *lacu* affluen-

tiam bonorum, in turri aedem, in agricolis ipsos Israelitas agnoscas.

vv. 2—5. Haec eadem illa sunt quae alias nullis parabolarum involucris sed aperte ac propriis verbis Christus Iudaeis exprobraverat in Matth. XXIII, 31—37; Luc. XI, 47—51; XIII, 34.

v. 6. *Filium charissimum υιόν ἀγαπῆτον*. Eadem hac ipsa appellatione Deus pater Iesum filium non semel designaverat. Lege quae annotavimus in Marc. I, 11; IX, 6.

v. 7. *Occidamus eum et nostra erit hereditas*. Iudaei sperabant gentis suae commodis reiue publicae se Christo interempto consulturos, sicut legimus in Io. XI, 50.

v. 8. *Eccecerunt extra vineam*. Quod haec translata verba significant, Petrus Iudaeos alloquens sic proprie enuntiavit: *Iesum . . . tradidistis et negastis . . . Sanctum et iustum negastis* (1).

v. 9. *Veniet et cetera*. In Matthaei Evangelio (2) haec illi respondisse narrantur quibus cum Christus loquebatur; at Lucas (3) ita rem descripsit ut pateat Christum ipsum sibi interroganti haec respondisse. Concludes primo quidem illos respondisse, moxque, ubi illi responderant, Christum id, quod responderant, repetisse, sicut facere solemus quum eorum, quibus cum sermonem habemus, dictis assentimur. Quae Marcus in hunc locum retulit, ea Christi potius quam illorum verba esse videntur.

vv. 10. 11. Alia Veteris Testamenti verba haud reperies in Novum pluries relata quam haec deprompta ex Ps. CXVII, 22. 23; leguntur vel saltem indicantur in Matth. XXI, 42; Marc. XII, 10. 11; Luc. XX, 17; Act. IV, 11; Eph. II, 20; I Pet. II, 7. Si haec in eum sensum accipiantur quem exhibent in ipso Psalmo, dicta esse videntur de viro qui in Psalmi argumento primas, ut ita dicam, agit. Verum et de Christo ea dicta esse nefas est dubitare, quum et satis aperte id Novi Testamenti paginae nos doceant, et apertissime patres affirma-

(1) Act. III, 13. 14.

(2) Matth. XXI, 41.

(3) Luc. XX, 16.

verint. Itaque pro certo habendum est virum, de quo psalles loquitur, Christi typum fuisse hisque verbis utrumque sensum subesse, alterum literalem, quo ille vir, spiritalem alterum, quo Christus designatur.

v. 12. Parabolae sensum eum esse, quem diximus, tum Marcus et Lucas (1) testantur, tum illi ipsi *cognoverunt* quibus eam Christus narraverat. — *Ad eos*, hoc est *de eis*. Hebreorum idiotismus; *loqui, dicere ad aliquam rem pro de aliqua re*. Lege hebraica Gen. XX, 13; Ps. II, 7; III, 3; LXXI, 10; XCI, 11; etc., item graeca et latina Luc. XX, 19; Hebr. I, 7; IV, 13.

v. 13. De *Herodianis* diximus in Marc. III, 6. Herodes tetrarcha Galilaeae per illos dies erat Hierosolymae ob proximum sollemne paschatis (2). — *Vt caperent eum in sermone*, et, quod Lucas addidit, *ut traderent illum principatui et potestati praesidis* (3). Hinc intelligimus quamobrem Pharisaeis ad Christum missis Herodiani adiecti; ut illi videlicet hisce testibus Christum crimine maiestatis convincerent, siquidem, ut sperabant, negaret quod eum decipiendi caussa interrogare constituerant.

v. 14. *Nec enim vides in faciem hominum*; quae in vulgi sermonem sic vertas: *Non guardi in faccia a veruno*. — *Tributum* graece est *κηνσον* *censum* latina vox, una de multis quae in Hellenistarum sermonem atque adeo in Iudaeorum irrepserant. Loge quae annotavimus in Marc. V, 9. — *An non dabimus?* graece *Δωμεν ἢ μη δωμεν*; *demus an non demus?* (*lo diamo o non lo diamo?*)

v. 15. *Denarium* *δηνάριον* syrochaldaice *דִּינָר*, alia vox latina in Hellenistarum iuxta ac Iudaeorum sermonem adscita. Verum Matthaeus (4) habet *νομισμα* *numisma*; cur ergo Marcus, qui haec graece ex Matthaei libro exscribebat, pro graeco vocabulo, quod in Matthaeo legerat, latinum usurpavit? Similem huius quaestionem habuimus in Marc. VII,

(1) Luc. XX, 19.

(2) Ib. XXIII, 7.

(3) Ib. XX, 20.

(4) Matth. XXII, 19.

11. 12; lege quid in eo loco responderimus. — Denarius argenteus erat tributum in singula capita a Iudaeis populo romano quotannis pendendum, sicut ex Matthaei (1) narratione discimus (2). Denarius illa aetate sexdecim asses valebat.

v. 16. *Caesaris*, hoc est vel Iulii, vel Octaviani Augusti, vel Tiberii, cuius imperii annus tunc ibat XVIII ab accepta pari cum Augusto potestate in provincias, XV ab Augusti decessu. Lege Lib. III de Evangel. Diss. XXXIX.

v. 17. *Respondens et cetera*. At illi, secus ac sperabant, inquit Lucas, non potuerunt verbum eius reprehendere coram plebe (3).

v. 18. *Sadducae*i, graece Σαδδουκαῖοι sine articulo, quidam Sadducaeorum, sicut est apud Lucam (4). Haec erat secta Pharisaeis adversaria, una e praecipuis quas illa aetate Iudaei sequebantur, cuius errores Lucas (5) et Flavius Iosephus (6) perstrinxerunt. Nomen habuisse feruntur a quodam Sadoco sectae auctore. — *Qui dicunt resurrectionem non esse*; quod cur in hoc loco evangelistae annotaverint, intelligimus ex iis quae sequuntur.

v. 19. *Moyse*s nobis scripsit in Deut. XXV, 5—10. — *Resuscitet semen fratri suo*. Lex erat ut, si quis de vita decessisset sine liberis, ipsius frater et vidua connubio iungeretur, quique primus ab his esset procreatus, non genitoris sed eius filius haberetur eique heres esset ex asse e cuius vidua natus esset; idque erat quod dici solebat *suscitare semen* aut *nomen alicui*, hoc est, efficere ut, qui vivus nullum filium procreasset, non tamen, velut qui sine sobole obiisset, censeretur. Lege librum Ruthae. Hinc discrimen patrum filiorumque naturalium et legalium; hinc ratio discrepantiae inter Christi maiores quos Matthaeus (7) quosque Lucas (8)

(1) Matth. XXII, 19.

(2) *Cavedoni* Numismatica biblica pp. 106 segg.; Append. II. p. 103.

(3) Luc. XX, 26.

(4) Ib. 27.

(5) Act. XXIII, 8.

(6) Bell. II. 8, 14; Antiq. XIII. 5, 9; 10, 6; XVIII. 1, 4.

(7) Matth. I, 1—16.

(8) Luc. III, 23—38.

enumerarunt. Lege Lib. III de Evangel. Diss. IX. c. II. nn. 6 seqq.; c. XIX. nn. 45 seqq.

vv. 20—23. Sperabant homines ineptissimi se hac quaestione non minus inepta Christum adeo intricaturos ut vel silere cogerent vel nil nisi futilia respondere, ita et tacite saltem fateri *resurrectionem non esse*.

v. 24. *Nonne propterea erratis quia neque Scripturas scitis neque virtutem Dei?* Nescire eos *Scripturas* Christus arguebat, non propter illud quod quaerebant, quum minime ipsi crederent aliquid tale unquam futurum, quippe qui mortuos unquam revicturos negarent, sed propter hoc ipsum quod minime crederent id quod in Scripturis (1) legitur, mortuos tandem ad vitam redituros; ignorare autem *virtutem Dei* eo quod, quae fieri non posse ipsis videbantur, ea neque a Deo fieri posse existimarent.

v. 25. Christus primo hoc refutat, quod illi velut fundamentum suae argumentationis positum habebant: Si mortui ad vitam redire possent, fore ut, postquam revixissent, priora connubia funere dirempta instaurarentur. — *Sicut angelis*, quos inter nuptiis non modo locus non est sed neque esse potest.

vv. 26. 27. Refellit deinde ipsorum sententiam de mortuis numquam revicturis hoc argumento. *Non est Deus mortuorum, sed vivorum*. Atqui Deus ipse olim *de medio rubi* (2) loquens cum Moyse sic dixit: *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob* (3). Abraham igitur, et Isaac, et Iacob vitam non aeternum amisisse putandi sunt sed ad tempus intermisisse denuo recepturi. At, quomodo hoc postremum efficiatur ex propositis sitque consequens, non facile apparet; quin imo totum argumentum non paucis difficultatibus premi nec levibus videtur. Quae quo nobis minus praebeant negotii dum eas removere studemus, illud ante omnia considerare iuvat, complexionem non cum superioribus continentem esse sed ex illis argumentando deduci. Etenim Sadducaeii mortuos revix-

(1) Iob. XIX, 23—27.

(2) Ex. III, 4.

(3) Ib. 6.

cturos non propterea negabant quia id fieri non posse putarent, sed quia corpoream esse animi naturam ipsumque animum una cum corpore interire simulque dissolvi contenderent; Christus autem non illud, quod ex hoc consequitur, ut ita dicam, recta impetit sed hoc ex quo illud, non illam, inquam, Sadducaeorum sententiam de mortuis numquam re- victuris sed ipsum illius sententiae fundamentum, id est hanc alteram de animo interituro simul cum corpore. Hisce positis iam de singulis argumenti partibus dicamus.

Propositio sic est: *Non est Deus mortuorum, sed vivorum*, non alii videlicet ipsum pro Deo habent sed neque habere possunt nisi qui vivunt. At enim pro Deo ipsum habent animae quoque eorum qui e vita decesserunt; quid ergo nomina *mortuorum* et *vivorum* in hac propositione significant? Horum significatio pendet ex sensu verborum, quibus Christus, ut legimus apud Lucam, propositionis rationem indicavit: *Omnes enim vivunt ei* (1). Vt id vere dictum sit, etiam, qui mortem obierunt, vivant necesse est; sed hi profecto non eam vitam vivunt quae est in animi et corporis coniunctione; eam igitur qua animum post obitum corpori superesse pro certo habemus. Hinc illorum verborum sensus simplex maximeque obvi- us: Omnes Deo vivere vel animo coniuncto cum corpore vel se- iuncto ac superstite. Sequitur ut Christus *mortuorum* nomine tales signasse dicendus sit, quales Sadducaei imaginabantur, quorum neque animus post mortem superesset, *vivorum* tum eos qui in terris vitam agunt, tum animos eorum qui mor- tem obierunt. Propositionis autem sensum hunc esse apparet: Deum horum esse qui alterutra ratione vivunt, non illorum quorum animus una cum corpore intereat, ab his inquam non ab illis, quippe qui nullo modo sint, pro Deo haberi et coli. Atque haec de propositione argumenti.

Nunc de assumptione; quae sic est: Deus ipse olim lo- quens cum Moyse ita dixit: *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob*, qui multo ante tempore mortui erant. Vt argumentum constet, haec intelligenda sunt profecto non ita ac si dictum esset: *Ego sum, quem pro Deo HABVERUNT*,

(1) Luc. XX, 38.

sed : *quem pro Deo HABENT Abraham , Isaac , et Iacob*. Certe Christus quidem in hunc alterum sensum ea protulisse credendus est; nisi si cui de grege Rationalistarum placeat ipsum Christum calumniari ut qui hoc suo argumento ne hilum quidem effecerit. Tum nemo horum verborum potior interpres quam Christus, etiam propterea quia, ut complurium patrum sententia est, ipse fuit qui *de medio rubi* cum Moyse loquutus est (1).

Propositione atque assumptione ita , ut fecimus , explicatis iam apparet complexionem hanc esse: Ergo Abraham, Isaac, et Iacob etiamnum vivunt, animo superstite videlicet. Sequitur ut hominum animi non una cum corpore intereant sed sint corpori superstites, ita et immortales. Quo perfecto et concluso iam nihil erat cur mortuos revicturos Sadducaei negarent, nec verendum ne postremam illam complexionem reiicerent, Abrahamum, Isaacum, Iacobum vitam, quae coniunctione animi et corporis constat, non aeternum amisisse sed ad tempus intermisisse denuo eam recepturos; certe eam reiicere illos ausos non esse, imo ita approbasse, ut ne mussarent quidem, legimus in Lucae Evangelio (2).

Ceterum , quod omnes , qui Evangelia legunt , vellem considerarent attente multaque cura caverent, in exponendis Christi orationibus ipsi nobis haud raro difficultatem creamus, existimantes eum librum veluti tractationem aliquam philosophicam esse, ipsumque Christum dialecticorum more argumenta sua proponere debuisse aut voluisse, nihilque positum habere, nihil affirmare, neque enuntiare, quin, ut in scholis fieri nunc solet, allatis rationibus demonstraret omni ex parte, idque etiamsi non tamquam philosophiae magister in cathedra sed familiari sermone, sicut fere solebat, loqueretur. Enimvero ecquis nostrum illum colloquendi cum aliis modum servandum sibi putat? Ne ipsae quidem philosophorum sectae aliquid tale a suis auctoribus exigebant; nemoque ignorat quo loco apud eas esset quantoque pondere illud *Αὐτός ἐφη Ἰπσε dixit*; cur ergo de Christo secus? de Christo

(1) *Patrit.* De interpretatione oraculor. ad Christ. pertin. § II.

(2) Luc. XX, 39. 40.

inquam, qui, si quae desiderari in ipsius sermonibus alicui fortasse videretur, modum noverat quo ea huius intellectui nihilominus pervia efficeret. Itaque Christus, sicut omnes facimus, quaedam subinde, quae certa essent atque indubia, primo proponebat ac pro concessis habebat, deinde ea, quae ex his consequerentur, non instar dialectici sed familiari oratione colligere solitus erat. Item tunc egit loquens cum Sadducaeis. Quum affirmavit *omnes Deo vivere*, nihil voluit aliud quam enuntiare id quod verum est atque illorum sententiae de animorum mortalitate contrarium, non autem hac de re disceptationem, quales in scholis habemus, instituere, quare neque argumenta, quibus enuntiationem confirmaret, expectanda erant, nisi si forte adversarii contra dixissent, quod tamen ausi non sunt. Posito *omnes Deo vivere*, cetera, quae ex hoc adducebat, si eorum sensus is est quem diximus, consequentia erant procul dubio.

v. 28. *Vnus de Scribis*, secta Pharisaeus. Confer Matth. XXII, 34. 35. — *Interrogavit eum* etsi impulsu Pharisaeorum (1) tamen, prout intelligimus ex vv. 32—34, non subdole, quemadmodum prius ipsi Pharisei et Sadducaei fecerant. Neque obstat illud *tentans eum*, quod Matthaeus (2) addidit; nam *tentare* non semper decipiendi verbum est, sed etiam periculum facere significat, seu alicuius scientiam, fidem, virtutem, mores, cetera experiri. Illud, quod interrogabat, ignorasse scriba credendus non est. Voluit igitur ex iis, quae Christus de primo ac maximo omnium praeceptorum dicturus esset, aliud sapientiae eius specimen capere.

vv. 29. 30. Christus primo interrogationi respondet, et quidem illud quod scriba certe iam sciebat; quae enim in hoc loco leguntur, deprompta sunt ex Deut. VI, 4. 5.

v. 31. Satisfacit deinde illius scribae desiderio atque expectationi, aliud addens idque docens quod nondum quisquam docuerat, simile illius primi de Deo diligendo esse alterum praeceptum de diligendo *proximo* descriptum in Lev.

(1) Matth. XXII, 34. 35.

(2) Ib.

XIX, 18. — *Simile est illi*; sed pleraque graeca exemplaria habent ὁμοία αὐτῇ *simile hoc*.

v. 33. *Diligere proximum tamquam seipsum maius est omnibus holocaustis et sacrificiis*. Id, quod in Christi responso novum erat, scriba probe intellexit atque annotavit haec subiiciens, quae Christo visa sunt sapienter dicta esse bonamque spem facere de homine.

v. 34. *Non es longe a regno Dei*. Hoc nomen in hoc loco usurpatum videtur secundum universam regni notionem, illius, inquam, regni quod Christus iam constituebat. Lege tamen Lib. III de Evangel. Diss. XLVI. n. 8. — *Et nemo iam audebat eum interrogare*; nemo Pharisaeorum videlicet, quibus tunc idem accidit quod paullo prius Sadducaeis acciderat (1).

v. 35. *Respondens*. Lege quae diximus de Marc. IX, 4. — *Quomodo dicunt Scribae et cetera*. Nimirum illud ipsum hi dicebant quod olim Deus praedixerat. Ratio vero, cur Christus ita Pharisaeos (2) interrogavit, nemini non patet.

vv. 36. 37. *David*. Constat igitur auctorem Psalmi CIX non alium esse quam Davidem, tum quia Christus aperte id dixit, tum quia, si alius esset Psalmi auctor, hoc argumento ipse vel usus non esset vel nihil confecisset. — *In Spiritu sancto*. Habes ex quo evincas Psalmos afflatu divino esse compositos. — *Dixit eum Dominum*. Quum nemo contra dixerit, sequitur neminem Iudaeorum dubitasse quin David appellatione *Domini sui* Christum designaverit. — Iesus Iudaeos his monere voluit ne dumtaxat neve praecipue eam Christi, quem exspectabant, originem attenderent, quae est ex Davide, sed aliam ea multo excellentiorem ac sublimiorem. Huius alterius originis indicium certe illud erat quod *Dominum suum* David Christum appellaverit. Ut autem sua sibi vis huic indicio esset, necesse haudquaquam fuit vocabulum *Dominus* in eum sensum usurparetur quo ipsum Deum in Scripturis sacris significat, sed quo nos invicem compellare solemus. Quin imo fuerunt qui recte animadverterent simpli-

(1) Vv. 18—27 coll. Luc. XX, 39. 40.

(2) Matth. XXII, 41.

citati ac perspicuitati argumenti multo melius esse si hic alter sit huius nominis sensus quam si ille primus. Non ergo eos morabimur qui opponunt formam nominis יִטְנֶה a Davide adhibitam aliam illa qua Deus solet appellari; sed neque opem ab iis qui nonnulla exemplaria urgent hebraica formam, ut Hebraei vocant, sacram huius nominis exhibentia.

v. 38. *Dicebat eis in doctrina sua.* De hac verborum constructione diximus in Marc. VIII, 39. — *A Scribis.* Illos scribas praecipue notat de secta Pharisaeorum. Confer Matth. XXIII, 2. 13. 14. 15. — *In stolis.* Ita vocabatur vestis usque ad talos demissa, quae pedes quoque tegeret. Hac scribas aliosque sapientiae studium profitentes uti solitos fuisse etiam Talmudistae memoriae prodiderunt.

v. 39. *Discubitus in coenis.* Veteres, quod nemo ignorat, non sedentes coenabant sed discumbentes.

v. 40. Graeca ad verbum sic vertenda sunt: *Devorantes domos viduarum, et obtentu prolixè orantes.* Negotium videlicet, quod sibi esset, de prolixis precationibus soliti illi erant praetendere siti pecuniae quam facere studebant, eam praesertim e viduis corradendo, utpote quibus et maior ad pietatem proclivitas esse soleat et liberum sit bona sua, ut lubet, erogare. — *Hi accipient prolixius iudicium;* illiusmodi precationes adeo non illos iuvabant ut propterea (1) gravius ac severius iudicium subituri sint.

v. 41. *Gazophylacium* γαζοφυλακίον, nomen compositum ex γαζα, quod persicum vocabulum est divitem suppellectilem significans, et ex voce deducta a verbo φυλάσσειν custodire. Ita vocabatur locus post porticus templi hierosolymitani, in quo loco cistae positae erant excipiendis pecuniis quas quisque in usum sacrorum conferebat (2). — *Turba,* hoc est plebs, in cistas aes coniiciebat, at divites iactabant multa, hoc est plus quam aliquot aereos numos.

v. 42. *Duo minula, quod est quadrans* λεπτα δυο, ὃ ἐστὶ κοδραντης. Id, quod Marcus λεπτον minutum appellabat, videtur fuisse פרוטה pruta, minimus Iudaeorum numus, alius

(1) Conf. Matth. XXIII, 14.

(2) Lege Patrii. In Io. VIII, 20.

tamen argenteus alius aereus; hosque duos fuisse aereos apparet tum ex ipsa re tum ex amborum pretio. In Mishna haec leguntur: *Quanti est pruta? Octava pars assarii italici* (1); quae verba in Gemara hierosolymitana sic exponuntur: *Docet Rabbi Chija: Duo semisses faciunt assarium, duo quadrantes semissem, duae prutae quadrantem . . . Et quanti est pruta? Octava pars assarii italici*. Sunt qui putent verbis *quod est quadrans* non duorum minutorum sed unius minuti pretium significari, ita ut λεπτον minutum idem sit ac quadrans, in quam sententiam Caelestinus Cavedonius, vir eruditissimus, disputavit (2). Verum, si sic esset, satis profecto obscure Marcus esset loquutus, tametsi facile erat rem apertissime enuntiare atque ita scribere, quemadmodum eum, siquidem illud dicere voluisset, scripturum fuisse minime dubitem: λεπτον δε ἐστι κοδραντης minutum autem est quadrans; ita in Exodo, ubi, quantum penderet gomor, Moyses indicavit: *Gomor autem decima pars est ephi* (3). — Quadrans κοδραντης. Lege quae annotavimus in Marc V, 9. — Cur Marcus, ut duorum minutorum pretium nos doceret, ea cum moneta Romanorum comparaverit, non alia caussa videtur esse potuisse nisi quia librum suum Romanis scribebat. Lege Lib. I. de Evangel. c. II. q. III.

vv. 43. 44. *Admirare Dei iudicium*, inquit Victor Antiochenus, *ut non magnitudinem donorum attendat, sed alacritatem affectus* (4).

(1) Qiddushin c. I. § 1.

(2) Numismatica bibl. pp. 74—80.

(3) Ex. XVI, 36.

(4) In Catena graecor. PP.

CAPVT XIII

1 **E**t cum egrederetur de templo, ait illi unus ex discipulis suis : Magister, aspice quales lapides, et quales structuræ.

2 Et respondens Iesus, ait illi : Vides has omnes magnas aedificationes ? Non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruat.

3 Et cum sederet in Monte olivarum contra templum, interrogabant eum separatim Petrus, et Iacobus, et Ioannes, et Andreas :

4 Dic nobis, quando ista fient ? et quod signum erit, quando haec omnia incipient consummari ?

5 Et respondens Iesus coepit dicere illis : Videte ne quis vos seducat :

6 multi enim venient in nomine meo dicentes, quia ego sum : et multos seducent.

7 Cum audieritis autem bella, et opiniones bel-
lorum, ne timueritis : oportet enim haec fieri : sed
nondum finis.

8 Exurget enim gens contra gentem, et regnum
super regnum, et erunt terraemotus per loca, et fa-
mes. Initium dolorum haec.

9 Videte autem vosmetipsos. Tradent enim vos
in conciliis, et in synagogis vapulabitis, et ante praesi-
des, et reges stabitis propter me, in testimonium illis.

10 Et in omnes gentes primum oportet praedi-
cari Evangelium.

11 Et cum duxerint vos tradentes, nolite prae-
cogitare quid loquamini : sed quod datum vobis fue-

rit in illa hora, id loquimini. non enim vos estis loquentes, sed Spiritus sanctus.

12 Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium: et consurgent filii in parentes, et morte afficient eos.

13 Et eritis odio omnibus propter nomen meum. Qui autem sustinuerit in finem, hic salvus erit.

14 Cum autem videritis abominationem desolationis stantem, ubi non debet, qui legit, intelligat: tunc qui in Iudaea sunt, fugiant in montes:

15 et qui super tectum, ne descendat in domum, nec introeat ut tollat quid de domo sua:

16 et qui in agro erit, non revertatur retro tollere vestimentum suum.

17 Vae autem praegnantibus, et nutrientibus in illis diebus.

18 Orate vero ut hieme non fiant.

19 Erunt enim dies illi tribulationes tales, quales non fuerunt ab initio creaturae, quam condidit Deus usque nunc, neque fient.

20 Et nisi breviasset Dominus dies, non fuisset salva omnis caro: sed propter electos, quos elegit, breviavit dies.

21 Et tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, ecce illic, ne credideritis.

22 Exurgent enim pseudochristi, et pseudoprophetae, et dabunt signa, et portenta ad seducendos, si fieri potest, etiam electos.

23 Vos ergo videte: ecce praedixi vobis omnia.

24 Sed in illis diebus post tribulationem illam

sol contenebrabitur, et luna non dabit splendorem suum :

25 et stellae caeli erunt decidentes, et virtutes, quae in caelis sunt, movebuntur.

26 Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa, et gloria.

27 Et tunc mittet angelos suos, et congregabit electos suos a quattuor ventis a summo terrae usque ad summum caeli.

28 A ficu autem discite parabolam. Cum iam ramus eius tener fuerit, et nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit aestas :

29 sic et vos cum videritis haec fieri, scitote quod in proximo sit in ostiis.

30 Amen dico vobis, quoniam non transibit generatio haec, donec omnia ista fiant.

31 Caelum, et terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

32 De die autem illo, vel hora nemo scit, neque angeli in caelo, neque Filius, nisi Pater.

33 Videte, vigilate, et orate : nescitis enim quando tempus sit.

34 Sicut homo, qui peregre profectus relinquit domum suam, et dedit servis suis potestatem cuiusque operis, et ianitori praecepit ut vigilet.

35 Vigilate ergo, (nescitis enim quando dominus domus veniat : sero an media nocte, an galli cantu, an mane)

36 ne cum venerit repente, inveniat vos dormientes.

37 Quod autem vobis dico, omnibus dico : Vigilate.

COMMENTARIVM

v. 1. *Cum egrederetur de templo, sub vesperam, ut more Bethaniam iret ad pernoctandum. Confer v. 3. — Quales lapides et quales structurae.* Rex Herodes templum multo augustiore forma ab inchoato instaurare coepit anno periodi iulianae 4694, qui est annus vicesimus ante aeram vulgarem, et maxima ex parte perfecit. Lege Lib. III de Evangel. Diss. XLVII. n. 6; Diss. LI. n. 8.

v. 2. Praedictio de futura templi eversione. Quam praedictionem veracem fuisse quomodo eventus ostenderit, historiae loquuntur ipsique conspicimus. Christus tamen de ipso aedificio loquutus est, ut apparet, non de substructionibus, quarum reliquiae in latere montis etiamnum visuntur.

v. 3. *In Monte olivarum*, qua iter erat ex urbe Hierosolyma Bethaniam; hanc enim Christus tunc petebat, imminente solis occasu quo initium futurum erat diei XIII mensis nisanis. — *Contra templum.* Templi frons in supercilio montis Moriae ad orientem versa erat, Christus in monte Oliveto condescendat facie ad occidentem conversa, ita ut templum e regione conspiceret. — *Petrus, et Iacobus, et Ioannes, et Andreas.* Vnus Marcus narrat hos fuisse qui Christum interrogarunt. Nota Petri mentionem.

v. 4. *Ista, quae Christus e templo egrediens praedixerat, ut est in v. 2. — Apud Matthaeum Petrus et ceteri, quod Hilarius (1) et Hieronymus (2) iam animadverterunt, Christum de tribus interrogant: Dic nobis primo quando haec erunt, quae dixisti de futura templi eversione, secundo et quod signum adventus tui, tertio et consummationis saeculi (3).* Singulis quaestionibus Christus distincte singula reddidit responsa. At

(1) In Matth. XXIV, 3.

(2) In Matth. XXIV, 3.

(3) Matth. XXIV, 3.

Marcus, etsi omnia Christi responsa in hoc Evangelii caput retulerit eaque eodem ordine ac Matthaeus, secundam tamen discipulorum interrogationem praeteriit. — *Et quod signum quando haec omnia incipient consummari.* Manifestum est haec alia esse et distincta a proxime superiore interrogatione ac respondere illis quae in Matthaeo sic sunt: *et quod signum . . . consummationis saeculi*, estque tertia discipulorum interrogatio.

Quomodo Christi oratio, quae sequitur, sit distinguenda, intelligimus partim ex ipsa materie, partim e triplici illa discipulorum interrogatione cui hac oratione ille respondet, partim e comparatis inter se tribus Evangeliiis, quae hac in re mutuo sibi lumen adhibent. Itaque Christus primo postremae quaestioni respondet vv. 5—13, deinde primae vv. 14—20, tum secundae vv. 21—32, postremo monita addit ad alterum adventum suum pertinentia vv. 33—37.

vv. 5—13. Responsum ad postremam quaestionem, quae est de *σημα της συντελειας του κοσμου consummationis saeculi*, hac prima orationis parte reddi, non una ratione conficitur. Etenim Christus in hoc loco rerum humanarum eventus summatim praenuntiavit quotquot usque ad finem mundi erant futuri. Post horum nonnullos enumeratos haec subiecit v. 7: *sed nondum finis*, hoc est *nondum consummatio saeculi*. Denique responsionem ita conclusit: *Et tunc veniet consummatio* (1).

v. 5. *Videte.* Christus discipulos quidem alloquebatur, sed, quaecumque tunc dixit, omnia, sicut apparet e totius orationis conclusione v. 37, omnibus dicta esse voluit. Hoc mente bene retinendum dum ea, quae deinceps sequuntur, interpretamur.

v. 6. Sectae mendaces atque impiae, quae per omnes aetates essent exstiturae. — *Venient in nomine meo*, vel Christi appellationem sibi arrogantes vel eius auctoritatem secum communicatam praetendentes. — *Dicentes, quia ego sum*, apud Matthaeum: *Dicentes: Ego sum Christus* (2); quod non de iis solum praedictum putes qui se Christum dicerent, quod ad

(1) Matth. XXIV, 14.

(2) Ib. 5.

tres et viginti numero quidam scriptor (1) recensuit, sed et de quibuscumque illarum sectarum auctoribus.

vv. 7. 8. Gentium ac regnorum casus vicissitudinesque; naturales calamitates. *Sed nondum finis*, non haec indicio erunt consummationem saeculi imminere; quin imo initium dolorum haec.

vv. 9—13. Christianorum vexationes insectationesque. — *In conciliis*, graece *ἐν συνέδριαις* in *synedriis*, et in *synagogis*. Quae a Iudaeis in Christianos committenda. — *Ante praesides et reges*. Quae a ceteris gentibus. — *Cum duxerint vos tradentes, nolite praecogitare quid loquimini*. Rationem Christus apud Lucam hanc affert: *Ego enim DABO vobis os et sapientiam* (2); apud Marcum vero haec subiicit: *sed quod DATUM vobis fuerit in illa hora, id loquimini; non enim vos estis loquentes, sed Spiritus sanctus*. Vides ergo Spiritum sanctum a Christo dari. — Versus 10 sede sua dimotus esse videtur. Etenim eius materies cum materie proximorum versuum minime cohaeret, imo hanc interruptit. Praeterea hic versus insertus inter versus 9 et 11 gravissimam creat difficultatem, quod Christus dicere videatur in omnes gentes oportere praedicari evangelium antequam ipsius discipuli sisterentur in conciliis et in synagogis et ante reges et praesides starent, tametsi ex libro Actuum apostolorum contra accidisse compertum habemus. Denique apud Matthaeum idem hic versus postrema pars est huius primae responsionis, quodque eo praenuntiatur, id veluti consummationis saeculi mox futurae signum exhiberi videtur; simul enim huius ipsius versus sententia et tota responsio concluditur illis verbis *Et tunc veniet consummatio* (3).

vv. 14—20. Ad primam quaestionem, quae est de tempore quo aedes esset destruenda, Christus his verbis respondit; idque facile ostendimus. Etenim de re loquutus est, quae futura esset in ipsa Iudaea, deque populi iudaici pernicie, sicut apparet ex v. 14. Ad haec optandum esse affirmavit

(1) Jo. A. Lant Schediasma de Iudaeorum Pseudomessias.

(2) Luc. XXI, 15.

(3) Matth. XXIV, 14.

ne haec fierent *sabbato* (1). Indicium rei iam imminentis fore praenuntiavit *abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto* (2). Denique, sicut legimus apud Lucam, tum Hierosolymae obsidionem, vastitatem, interitum, tum totius gentis excidium, servitutem, exterminium apertissime praedixit (3).

v. 14. *Abominationem desolationis, illam quae dicta est a Daniele propheta* (4), ubi is celeberrimum illud edidit vaticinium de septuaginta hebdomadibus (5). His igitur verbis: *Et erit in templo abominatio desolationis* (6), Danielem loquentum esse de nefariis illis sceleribus, quae futurum erat ut in templo patrarentur dum Titus Vespasianus Hierosolymam obsideret, Christus ipse certiores nos fecit. — *Stantem, ubi non debet*; apud Matthaeum: *Stantem in loco sancto* (7), in templo inquam. — *Qui legit, intelligat*. Haec verba *παρρησια* in Matthaeo (8) quoque leguntur, ex quo Marcus ea exscripsit. Equidem vix dubitem haec non a Christo prolata esse sed a Matthaeo Christi orationi inserta, quo lectores suos Iudaeos admoneret ut caute hanc Christi praedictionem a se descriptam attenderent, utpote qua praenuntiaretur quid ipsorum genti atque urbi haud longo post tempore esset expectandum. Lege Lib. I de Evangel. c. I. n. 31. — *Qui in Iudaea sunt, hoc est in Iudaeae urbibus, inde fugiant in montes*. Dati a Christo huius consilii causam norunt qui ex historia belli iudaici didicerunt quanta hoc bello calamitas illas urbes affligerit.

v. 15. *Qui super tectum, ne ante fugam descendat in domum, sed ex ipso tecto statim recta aufugiat in montes*. Lege quae de tectis domorum, qualia in illis regionibus fiunt, annotavimus in Marc. II, 4.

(1) Matth. XXIV, 20.

(2) Ib. 15.

(3) Luc. XXI, 20—24.

(4) Matth. XXIV, 15.

(5) Dan. IX, 24—27.

(6) Ib. 27.

(7) Matth. XXIV, 15.

(8) Ib.

v. 16. *Non revertatur retro, ex agro in urbem.*

v. 17. Bello iudaico obsessa urbe Hierosolyma eo res adducta est ut mater filium lactentem suis ipsa manibus iugulari igneque tostum comederet (1).

v. 18. *Hieme*; videlicet ne *hieme* in montibus, in quos confugissent, sub dio commorari cogerentur.

v. 19. Ut res ipsa vaticinium impleverit ac verax fuisse ostenderit, testem Flavium Iosephum citare licet, qui illam narrans de ea idem fecit iudicium quod Christus eandem ipsam praedicens fecerat; sic enim scripsit: *Illud autem breviter dici potest, neque aliam urbem talia perpessam esse, neque hominum genus ab omni aevo sceleratius existisse* (2); idque quam vere affirmaverit, nequit non patere iis qui ipsius historiam belli iudaici perlegerint.

v. 20. Haec Chrysostomus ita interpretatur: *Si permisisset Deus bellum durare, nullae Iudaeorum fuissent reliquiae. Sed, ne cum infidelibus Iudaeis fideles ex illis orti perirent, bellum citius solvit et terminavit. Ideo ait: Propter electos autem breviabuntur dies illi* (3). Cornelius a Lapide haec addidit: *Propter electos, id est, partim propter Christianos qui e Ierusalem fugere vel non poterant vel noluerant, partim propter Iudaeos qui in obsidione tanta clade perculsi conversi fuerunt ad Christum vel postea convertendi erant; item propter nascituros ex eis et convertendos, eosque omnes quidem, sed maxime propter perseveraturos ex eis in Christi fide et gratia, ac consequenter a Deo electos uti ad gratiam et perseverantiam, sic et ad gloriam. . . . Denique maxime propter Iudaeos omnes, qui in fine mundi salvabuntur, Deus breviavit hos dies* (4). — *Non . . . omnis, hebraismus, hoc est nulla.*

vv. 21—32. Ad secundam demum quaestionem Christus respondet, quae est de signo alterius sui adventus. De hoc eum loqui facile intelligimus. Nam primo monet ne quis credat iis qui forte narrent ipsum advenisse v. 21. Deinde, caus-

(1) Ioseph. Bell. VI. 3, 4.

(2) Ib. V. 10, 5.

(3) In Matth. XXIV, 22.

(4) In Matth. XXIV, 22.

sam nos docens cur id aliis credere non oporteat, praedicit fore ut *adventus filii hominis* nemini non sit manifestus, utpote instar *fulguris*, quod *exit ab oriente et paret usque in occidentem* (1), ita ut nemo illud non videat vel, ut de eo certior fiat, alterius testimonio opus habeat. Tum certa signa futura praedicit vv. 24. 25 post quae *videbunt filium hominis venientem* v. 26; hinc, quum ea parebunt, credendum quod *in proximo sit in ostiis* v. 29.

v. 21. *Tunc*, quum haec, quae proxime praedicta sunt, facta iam fuerint, post haec, insequentibus aetatibus usque ad alterum Christi adventum. Cave putes particulam *tunc* in hoc loco idem valere ac interea dum illa fient; non enim in hanc significationem usurpare eam soliti sunt evangelistae, sed ita ut eius loco *post haec* vel *post hoc*, sicut Ioannes solet, commodissime dicere queas; nisi quod Matthaeus eam usurpat etiam pro *aliquando*, *quodam tempore*, *quodam die*. — *Hic ōde*, in hoc loco.

v. 22. *Pseudochristi et pseudoprophetae*, multo peiores multoque nocentiores ac perniciosiores illis de quibus est in responsione ad postremam quaestionem v. 6, ut qui edituri sint etiam *signa et portenta*, eaque talia quae apta essent ad *seducendos*, *si fieri potest, etiam electos*.

vv. 24. 25. Iam proxima signa sui adventus Christus indicat. — *Post tribulationem illam*, de qua in v. 22, quaeque, ut apparet, omnium gravissima erit maximeque exitialis, quippe quae aeternam hominum salutem in praesentissimum discrimen adductura sit. — *Virtutes, quae in caelis sunt*, sive, ut Matthaeus scripsit, *virtutes caelorum* quid sint, intelliges ex illis psaltae verbis: *Verbo Domini caeli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis virtus eorum* (2). — Christum in his enuntiandis orationem suam ad vulgi captum accommodasse, equidem sponte dedero, non tamen hac verborum translatione, qua ipse usus est, aliud significari ac totius orbis terrarum universaeque naturae perturbationem; quae mundi interitum praecedat necesse esse quum physice demonstrare

(1) Matth. XXIV, 27.

(2) Ps. XXXII, 6.

possimus, haud video quid difficultatis haec Christi verba prae se ferant.

v. 26. *Tunc*, post illa signa, quae proxime dicta sunt. — *Videbunt*, homines videlicet. — *Filium hominis*. De hac appellatione diximus in Marc. VIII, 31. — *Cum virtute*, hoc est cum potentia.

v. 27. *Electos suos*. Christus haudquaquam voluit plenam adventus sui descriptionem exhibere nec, quaecumque tunc geret, explicare, sed gloriam maiestatemque postremi huius adventus paucis indicare. Hinc ratio petenda cur *electorum* dumtaxat mentionem fecerit. — *A quattuor ventis*, ab omnibus mundi plagis. — *A summo terrae usque ad summum caeli*; graece ἀπ' ἀκροῦ γῆς ἕως ἀκροῦ οὐρανοῦ ab extremo terrae ad extremum caeli; nam Graecis ἀκροῦ et summum et extremum aequae sonat.

vv. 28. 29. Simili utens docet quid ex illis signis colligere sit, non aliud nimirum nisi ipsum proxime esse adventurum, non vero certam huius adventus horam certumve diem; quemadmodum e germinatione proximam esse aestatem conicere quidem datur, non tamen primam huius horam definite praenuntiare. Confer v. 32. — *In proximo sit ille* de cuius adventu quaeritis, ipse Christus videlicet.

vv. 30. 31. Gravior difficultas, qua haec verba impedita esse videntur, non aliunde est nisi ex eo quod nomen *generatio* in eum sensum hoc loco usurpatum creditur in quem utique usurpari saepe solet in Scripturis sacris, ut certam aliquam aetatem vel homines hac viventes significet; ita Christus videretur affirmare, quaecumque praedixit, ea futura fuisse antequam, qui tunc vivebant, mortem obirent. Quem verborum sensum ubi semel acceperis, actum iam erit de triplici illa partitione orationis Christi ac prorsus desperandum de plena huius orationis interpretatione. Verum nemini dubium esse potest quin nomen γενεα generatio redditum sit pro hebraico דור, quod quamquam plerumque aetatem vel homines, qui per eam vivunt, significet, compluries tamen genus aliquod hominum, separata prorsus aetatis notione, designat, sicut in Deut. XXXII, 5, 20; Ps. XI, 8; XIII, 5; XXIII, 6; LXXII, 15; LXXVII, 8; CXI, 2; Ier. VII, 29.

Itaque ex hac enuntiatione removeatur tantisper nomen *generatio*, in huius locum reponatur *genus hominum*, atque ita legamus: *Amen dico vobis, quoniam non transibit genus hoc hominum, donec omnia ista fiant*. Nempe sentis ut difficultas maxima ex parte evanuerit. Sed *hoc genus hominum* quodnam? Aut *omne genus hominum*, inquit Hieronymus, *significat aut specialiter Iudaeorum* (1). Si horum primum accipias, facile fortasse assenties Maldonato, qui ita ait: *Verus sensus videtur esse: Adeo certa esse quae Christus praedixerat, ut non ante finiendus sit mundus, quam evenerint. Id ex verbis sequentibus v. 35 manifeste colligitur* (2). Certe Christus his verbis, quae sunt in vv. 30. 31, gravius ac vehementius affirmare volebat vera esse ac certo futura quae praedixerat; hoc, inquam, eum voluisse apparet tum ex illa formula *Amen dico vobis*, tum ex ratione quam subiicit in v. 31; ea, quae praedixerat, ad finem mundi pertinebant; quid ergo magis ob rem dixisset quam mundum non interiturum, quin prius *omnia ista fiant*? Quod si *generatio haec* seu *hoc genus hominum* sunt Israelitae, liquet praedici simul id quod nosmet ipsi non sine admiratione conspiciamus, populum israeliticum, inter omnes gentes dissitum quidem sed impermixtum ac minime dubia origine, usque ad finem mundi duraturum, totaque sententia est fore ut Israelitae non ante esse desinant quam ea omnia, quae dicta sunt, evenerint.

v. 32. Christus, sicut notavimus in vv. 28. 29, signa dumtaxat docere nos voluit e quibus *proximum* esse ipsius adventum coniceremus, non vero ipsam horam ipsumve diem quo venturus esset, quove ea signa edentur vel edi incipient. Illud solummodo eum voluisse hinc quoque intelligimus quod etiam tunc, quum in eo erat ut ad caelum regrederetur atque Ecclesiae curam discipulis, quos in terra relinquebat, demandaret, his tamen ita siscitantibus: *Si in tempore hoc restitues regnum Israel?* ita respondit: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate* (3). Non

(1) In Matth. XXIV, 34.

(2) In Matth. XXIV, 34.

(3) Act. I, 6. 7.

ergo ullam pugnam comminisci oportet quae sit inter haec et superiora. — *Neque Filius*. Haec duo Christi verba unus Marcus retulit, eaque multum negotii praebent interpretibus, quandoquidem et Patribus praebuerunt. Quod Christo, sive ad eum spectemus ut Deus est, sive ut homo, *de die... illo vel hora* certo constaret non secus ac Patri, dubitare nefas est. Quid ergo ipse sibi voluit ita loquens? Ne longum faciam, e compluribus hac de re sententiis unam illam proferam quae verior esse videtur. Christus *angelus testamenti* (1) in Scripturis sacris appellatur, quippe quem Deus legatum de foedere ad homines miserit. Iam vero legati est illa solum nuntiare atque aperire quae, qui eum legavit, nuntiare atque aperiri vult; quod ad cetera, si quae forte legatus sciat, ita se gerere debet ac si nesciat, sique de iis rogetur, respondet se nescire, ac verum respondet, ut legatus enim loquitur, ut autem legatus, nihil scit nisi quae dicere iussus est. Illum *diem* illamque *horam* Deus nos latere vult; Christus ergo Dei legatus utrumque se nescire dicere vere potuit. — *Nisi Pater*. Quinam horum sensus sit, apparet ex iis quae modo diximus.

vv. 33—36. Monita adiiciuntur, quid facto opus sit ut Christus adveniens paratos nos promptosque habeat.

v. 33. *Videte*. Attendite et considerate quid agatis, quidque agendum vobis sit et quomodo. — *Vigilate*. Experrecto animo estote, ne improvisum in vos supremum illud tempus ingruat. — Vt autem consideratio et vigilantia successum habeant, quod unice ad id conducit, *orate*. — *Nescitis enim quando tempus sit*. Habes in his rationem cur *videre, vigilare, et orare* Christus nos iubeat; eaque dicta esse liquet non modo de tempore quo Christus adveniet, sed et quo signa parebunt huius adventus praenuntia; ne forte quis, quae Christus hoc loco praecipit, exsequi differret, ratus tuto se id posse, quandoquidem illa signa nondum paruerint. Lege quod annotavimus in v. 32.

v. 34. Rem totam Christus simili illustrat. — *Sicut homo, qui peregre profectus reliquit domum suam, et cetera*. Res

(1) Mal. III, 1.

sic se habeat oportet quemadmodum quum homo peregre profectus reliquit domum suam, et cetera. — Potestatem cuiusque operis, graece την εξουσίαν, και έχαστω το έργον αύτου potestatem, et unicuique opus suum.

v. 35. Sero et cetera; hae totius diei horae sunt quibus somnus facilius nobis obrepit.

v. 37. Lege quae annotavimus in v. 5.

CAPVT XIV

1 Erat autem Pascha et Azyma post biduum: et quaerebant summi sacerdotes, et Scribae quomodo eum dolo tenerent, et occiderent.

2 Dicebant autem: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo.

3 Et cum esset Bethaniae in domo Simonis leprosi, et recumberet: venit mulier habens alabastrum unguenti nardi spicati pretiosi, et fracto alabastro, effudit super caput eius.

4 Erant autem quidam indigne ferentes intra semetipsos, et dicentes: Vt quid perditio ista unguenti facta est?

5 Poterat enim unguentum istud vaenundari plus quam trecentis denariis, et dari pauperibus. Et fremebant in eam.

6 Iesus autem dixit: Sinite eam, quid illi molesti estis? Bonum opus operata est in me.

7 semper enim pauperes habetis vobiscum: et cum volueritis, potestis illis benefacere: me autem non semper habetis.

8 Quod habuit haec, fecit: praevenit ungere corpus meum in sepulturam.

9 Amen dico vobis: Vbicumque praedicatum fuerit Evangelium istud in universo mundo, et quod fecit haec, narrabitur in memoriam eius.

10 Et Iudas Iscariotes unus de duodecim abiit ad summos sacerdotes, ut proderet eum illis.

11 Qui audientes gavisii sunt: et promiserunt ei pecuniam se daturos. Et quaerebat quomodo illum opportune traderet.

12 Et primo die Azymorum quando Pascha immolabant, dicunt ei discipuli: Quo vis eamus, et paremus tibi ut manduces Pascha?

13 Et mittit duos ex discipulis suis, et dicit eis: Ite in civitatem: et occurret vobis homo lagenam aquae baiulans, sequimini eum:

14 et quocumque introierit, dicite domino domus, quia magister dicit: Vbi est refectio mea, ubi Pascha cum discipulis meis manducem?

15 Et ipse vobis demonstrabit coenaculum grande, stratum: et illic parate nobis.

16 Et abierunt discipuli eius, et venerunt in civitatem: et invenerunt sicut dixerat illis, et paraverunt Pascha.

17 Vespere autem facto, venit cum duodecim.

18 Et discumbentibus eis, et manducantibus, ait IESVS: Amen dico vobis, quia unus ex vobis tradet me, qui manducat mecum.

19 At illi coeperunt contristari, et dicere ei singulatim: Numquid ego?

20 Qui ait illis: Vnus ex duodecim, qui intingit mecum manum in catino.

21 Et Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de eo: vae autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur: bonum erat ei, si non esset natus homo ille.

22 Et manducantibus illis, accepit Iesus panem: et benedicens fregit, et dedit eis, et ait: Sumite, hoc est corpus meum.

23 Et accepto calice, gratias agens dedit eis: et biberunt ex illo omnes.

24 Et ait illis: Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur.

25 Amen dico vobis, quia iam non bibam de hoc genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam novum in regno Dei.

26 Et hymno dicto exierunt in Montem olivarum.

27 Et ait eis Iesus: Omnes scandalizabimini in me in nocte ista: quia scriptum est: Percutiam pastorem, et dispergentur oves.

28 Sed postquam resurrexero, praecedam vos in Galilaeam.

29 Petrus autem ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te: sed non ego.

30 Et ait illi Iesus: Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus.

31 At ille amplius loquebatur: Et si oportuerit me simul commori tibi, non te negabo: Similiter autem et omnes dicebant.

32 Et veniunt in praedium, cui nomen Gethsemani. Et ait discipulis suis: Sedete hic donec orem.

33 Et assumit Petrum, et Iacobum, et Ioannem secum: et coepit pavere, et taedere.

34 Et ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem: sustinete hic, et vigilate.

35 Et cum processisset paululum, procidit super terram: et orabat, ut si fieri posset, transiret ab eo hora:

36 et dixit: Abba pater, omnia tibi possibile sunt, transfer calicem hunc a me, sed non quod ego volo, sed quod tu.

37 Et venit, et invenit eos dormientes. Et ait Petro: Simon, dormis? non potuisti una hora vigilare?

38 Vigilate, et orate ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro vero infirma.

39 Et iterum abiens oravit eundem sermonem, dicens:

40 Et reversus, denuo invenit eos dormientes, (erant enim oculi eorum gravati) et ignorabant quid responderent ei.

41 Et venit tertio, et ait illis: Dormite iam, et requiescite. Sufficit: venit hora: ecce Filius hominis tradetur in manus peccatorum.

42 Surgite, eamus. ecce qui me tradet, prope est.

43 Et, adhuc eo loquente, venit Iudas Iscariotes unus de duodecim, et cum eo turba multa cum gladiis, et lignis, a summis sacerdotibus, et Scribis, et senioribus.

44 Dederat autem traditor eius signum eis, di-

cens : Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum, et ducite caute.

45 Et cum venisset, statim accedens ad eum, ait: Ave Rabbi: et osculatus est eum.

46 At illi manus iniecerunt in eum, et tenuerunt eum.

47 Vnus autem quidam de circumstantibus educens gladium, percussit servum summi sacerdotis: et amputavit illi auriculam.

48 Et respondens Iesus, ait illis: Tamquam ad latronem existis cum gladiis, et lignis comprehendere me?

49 quotidie eram apud vos in templo docens, et non me tenuistis. Sed ut impleantur Scripturae.

50 Tunc discipuli eius relinquentes eum, omnes fugerunt.

51 Adolescens autem quidam sequebatur eum amictus sindone super nudo: et tenuerunt eum.

52 At ille reiecta sindone, nudus profugit ab eis.

53 Et adduxerunt Iesum ad summum sacerdotem: et convenerunt omnes sacerdotes, et Scribae, et seniores.

54 Petrus autem a longe secutus est eum usque intro in atrium summi sacerdotis: et sedebat cum ministris ad ignem, et calefaciebat se.

55 Summi vero sacerdotes, et omne concilium quaerebant adversus Iesum testimonium, ut eum morti traderent, nec inveniebant.

56 Multi enim testimonium falsum dicebant adversus eum: et convenientia testimonia non erant.

57 Et quidam surgentes, falsum testimonium ferebant adversus eum, dicentes:

58 Quoniam nos audivimus eum dicentem: Ego dissolvam templum hoc manu factum, et per tri-duum aliud non manu factum aedificabo.

59 Et non erat conveniens testimonium illorum.

60 Et exurgens summus sacerdos in medium, interrogavit Iesum, dicens: Non respondes quidquam ad ea, quae tibi obiiciuntur ab his?

61 Ille autem tacebat, et nihil respondit. Rursum summus sacerdos interrogabat eum, et dixit ei: Tu es Christus filius Dei benedicti?

62 Iesus autem dixit illi: Ego sum: et videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem cum nubibus caeli.

63 Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua, ait: Quid adhuc desideramus testes?

64 Audistis blasphemiam: quid vobis videtur? Qui omnes condemnaverunt eum esse reum mortis.

65 Et coeperunt quidam conspuere eum, et velare faciem eius, et colaphis eum caedere, et dicere ei: Prophetiza: et ministri alapis eum caedebant.

66 Et cum esset Petrus in atrio deorsum, venit una ex ancillis summi sacerdotis:

67 et cum vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum, ait: Et tu cum Iesu Nazareno eras.

68 At ille negavit, dicens: Neque scio, neque novi quid dicas. Et exiit foras ante atrium, et gallus cantavit.

69 Rursus autem cum vidisset illum ancilla, coepit dicere circumstantibus: Quia hic ex illis est.

70 At ille iterum negavit. Et post pusillum rursus qui astabant, dicebant Petro: Vere ex illis es: nam et Galilaeus es.

71 Ille autem coepit anathematizare, et iurare: Quia nescio hominem istum, quem dicitis.

72 Et statim gallus iterum cantavit. Et recordatus est Petrus verbi, quod dixerat ei Iesus: Priusquam gallus cantet bis, ter me negabis. Et coepit flere.

COMMENTARIVM

v. 1. **S**uperiorem sermonem de Hierosolymae eversione deque ceteris Christus cum discipulis habuit circa exitum diei XII mensis nisanis. *Erat ergo pascha et azyma post biduum*, biduum, inquam, supererat antequam Iudaei agno facerent, quod sacrum hi *pascha* vocabant, et fermento e domibus abiecto panes absque eo, hoc est *azyma*, conficerent; utrique enim rei peragendae tempus sub exitum diei XIV illius mensis praestitutum erat. Lege Lib. II de Evangel. Ann. CLV; Lib. III. Diss. XLIX. n. 3. — *Quaerebant ἐζητοῦν*. Nota tempus verbi imperfectum. Non enim ait Marcus tunc, quum biduum ante pascha supererat, sacerdotes scribasque consilia inire coepisse de Christo sustollendo, sed diem indicat quo Christus illum sermonem habuit, continuoque addit ut per eos dies isti perficere studerent quod tertio iam mense machinabantur (1). Lege Lib. II de Evangel. Ann. CXIII. Hoc enim, quod addit, exordium est narrationis de Iudae prodi-

(1) Io. XI, 49—53.

tionem, ad quam transit, quamque Iudas die XIII mensis nisanis, qui dies fuit postridie id. mart., feria IV, pactus esse videtur.

v. 2. *Non in die festo azymorum*, qui proxime aderat. Die XIV mensis nisanis, vespere ante solis occasum, agni mactabantur, quos nocte insequente comedere oportebat, occidente autem sole incipiebat dies XV illius mensis, primus azymorum, qui festus agebatur (1). Frustra sunt qui haec verba urgent ut vincant Christum non die XV mensis nisanis, primo azymorum, sed pridie cruci fixum esse, planeque commentitia est ratio quam praeterea afferunt, lege vetitum fuisse diebus festis supplicio aliquem afficere. Lege Lib. III de Evangel. Diss. L. n. 55. Certe sacerdotes scribaeque non hac ratione ducebantur, quum Christum *non in die festo* interimi volebant, sed longe alia, quam ipsi aperuerunt, videlicet *ne forte tumultus feret in populo*. Nam ad pascha agendum fere tota gens ex illis regionibus Hierosolymam conveniebat; quae ne propter favorem studiumque, quo Christum prosequeretur, huius necem indigne ferret turbasque commoveret verendum erat.

vv. 3—11. Narratur quomodo Christi adversariis via patefacta sit ad iniquum consilium, quod ceperant, exsequendum. Hanc viam illis Iudas Iscariotes aperuit et complanavit. Ac primo Marcus vv. 3—9 id narrat quod Iudam impulit ad immane facinus excogitandum, paucisque ante diebus acciderat Bethaniae, quum Christus una cum discipulis accumberet coenae quam ei Martha et Maria instruxerant, sicut legimus in Io. XII, 1—8. Non ergo putandum est coenam, de qua Marcus nunc loquitur, aliam illa esse instructamque biduo ante pascha, sed nunc Marcum de ea dicere ut causam doceat sceleris a Iuda excogitati quod mox narraturus est vv. 10. 11. Vnam nimirum atque eandem esse coenam, cui Christum in domo Simonis Leprosi accubuisse Matthaeus (2) et Marcus scripserunt quamque Ioannes *ante sex dies paschae* instructam fuisse ait, qui fieri potuerit ut

(1) Lev. XXIII, 5. 6.

(2) Matth. XXVI, 6—13.

quidam dubitarent, mirum fortasse cuiquam videatur. Etsi enim quaedam de hac coena Matthaeus et Marcus commemoraverint quae Ioannes praeteriit, quaedam e contrario illi praeterierint quae hic commemoravit, de una tamen atque eadem coena omnes tres loquutos in hoc loco esse nec dubitare sinit ceterarum rerum, quae in his tribus narrationibus leguntur, similitudo. Lege Lib. II de Evangel. Ann. CXXXI. Itaque, si ad tempus spectemus quo quaeque gesta sunt, versibus 3—9 locus est inter Marc. X et XI.

v. 3. Domus ergo, in qua Christus Bethaniae per eos dies deversatus est, erat Simonis Leprosi. At, quinam iste Simon, incertum. — *Mulier*; Maria Lazari et Marthae soror (1). — *Alabastrum* seu *alabaster*, graece ἀλαβαστρον et ἀλαβαστρος, pyxis seu vasculum unguentarium sine ansulis, unde nomen traxit; compositum enim vocabulum est ex α privativo et λαβη *ansa*. — *Spicati* appositum est non *nardi*, quod nomen femininum est, sed unguenti. Apud Ioannem est, *unguenti nardi pistici*, graeca vero Marci ac Ioannis *μυρου ναρδου πιστικης*, in quibus contra ac in latinis *πιστικης* appositum est *ναρδου nardi* non *μυρου unguenti*. Est autem *πιστικός* vel *sincerus* vel *colliquefactus*. Lege quae annotavi in Io. XII, 3. Libram huius unguenti illud alabastrum continebat.

v. 4. *Quidam*; quorum unus Iudas (2), sed non solus.

v. 5. *Plus quam trecentis denariis*. Apud Ioannem legimus solum *trecentis denariis* (3). At Ioannes dicit quid Iudas senserit de pretio unguenti; hic illud aestimavit *trecentis denariis*, alii pluris aestimaverunt. De huius unguenti pretio lege quae Cavedonius annotavit (4). — *Fremebant ἐνεβριμωντο*, verbum significantius, unum e compluribus a Marco usurpatis.

v. 8. *Praevenit ungere corpus meum in sepulturam*. Officium, quod erga corpus meum mox sepulcro mandandum

(1) Io. XII, 3.

(2) Io. XII, 4.

(3) Ib. 5.

(4) Numismatica bibl. pp. 105. 106.

exhibitura esset, anticipavit. Alia Christi praedictio de morte quae sibi iam immineret.

vv. 10. 11. Iudas prodicionem pactus esse videtur die XIII mensis nisanis, quae fuit postridie id. mart., fer. IV. Id satis compertum habemus ex Evangeliiis Matthaei (1) et Marci, qui rem narrant post Christi et discipulorum sermonem habitum idib. mart., fer. III, circa occasum solis quo incepit dies ille XIII mensis nisanis, et ante ea quae gesta sunt die XIV huius mensis, fer. V, a. d. XVI kal. april. Sed hoc ipsum, quod affirmamus, certius efficitur e narratione Lucae, non modo quia is in rebus describendis ordinem temporum sequitur, pactamque a Iuda prodicionem narrat sicut Matthaeus et Marcus inter illum Christi et discipulorum sermonem resque gestas die XIV mensis nisanis, sed post eam narratam sic pergit: *Venit autem dies azymorum* (2), hoc est XIV mensis nisanis; quum ergo Iudas iniquum pactum spopondit, dies XIV mensis nisanis nondum inceperat. Quod spoponderat, eum quamprimum exsequi studuisse nemini dubium videri potest, maxime quod dies festus XV mensis nisanis immineret, ad quem diem sacerdotes scribaeque rem differri nolebant; dilata tamen ea est ad eum diem, certe propterea quia Iudas, quod receperat, prius praestare non potuit; non ergo ante mensis diem XIII nefaria pactio facta est. — *Ad summos sacerdotes*. Lege quae de his diximus in Marc. VIII, 31. — *Pecuniam*, quam Matthaeus ait fuisse *triginta argenteos* (3), denarios videlicet, qui sunt minus quam quatuor et quadraginta iulii. — *Opportune*, hoc est *sine turbis* (4).

v. 12. Sollemni sacro, quod pascha vocabatur, statae erant horae vespertinae ante solis occasum in quem mensis nisanis dies XIV exibat, et quo dies XV incipiebat. Hic dies XV festus erat primusque septem dierum qui *dies azymorum* nomen habebant. Abstinentiae tamen fermenti initium

(1) Matth. XXVI, 14—16.

(2) Luc. XXII, 7.

(3) Matth. XXVI, 15.

(4) Luc. XXII, 6.

fiabat vespere sub finem diei XIV. Hinc mos annumerandi diebus azymorum diem quoque XIV, indidem et discrepans loquendi ratio ut modo septem modo octo hi dies dicerentur. Ambigua ergo forent haec Marci verba : *Primo die azymorum*, nisi ipse haec alia addidisset : *quando pascha immolabant*, e quibus intelligimus *primum diem azymorum* non XV sed XIV diem mensis nisanis ab eo appellari. Tum alia argumenta sunt eaque luculentissima quibus hoc ipsum confirmatur, quaeque leges in Lib. II de Evangel. Ann. CLVI. Hic dies XIV mensis nisanis anno XXIX aer. vulg. fuit a. d. XVI kal. april; fer. V. — *Immolabant*. Agnum insequente nocte comedendum mactare, etsi non sine sacerdotum agni sanguinem excipientium ministerio, eorum erat qui illum his afferebant. Lege Lib. III de Evangel. Diss. L. n. 2.

v. 13. *Mittit*, aliquammulta hora ante illam qua agnum mactare oportebat. — *Duos*, quos Lucas ait fuisse *Petrum et Ioannem* (1). — *Ite in civitatem*. Christus ergo non erat Hierosolymae sed, ut credere est, Bethaniae, neque eo die Hierosolymam ierat horis matutinis, contra ac superioribus diebus fecerat. Lege Lib. III de Evangel. Diss. XLIX. n. 5.

v. 14. *Refectio*, graece *καταλυμα diversorium*, sicut verum est in Lucae Evangelio (2).

v. 17. *Vespere autem facto et cetera*. Perdifficilis aliquibus videtur quaestio utrum Christus eodem die, quo Iudaei, an pridie pascha egerit, hoc est, utrum nox, qua agnum comedit, ea fuerit qua incepit dies XV mensis nisanis an qua dies XIV. In Lib. III de Evangel. Diss. L tum dubitandi caussas legere est argumentaque putantium sollemnem coenam a Christo uno die anticipatam esse, tum illas caussas expensas ac refutatas illaque argumenta dissoluta, sed et rationes expositas quibus equidem existimo effici hoc pascha simul cum Iudaeis a Christo actum esse noctemque, qua agnum comedit, fuisse illam qua mensis dies XV initium habuit. — *Venit cum duodecim* in coenaculum; nimirum verbum *venit* in hoc loco

(1) Luc. XXII, 8.

(2) Ib. 11.

non adventum in urbem designat, in quam venerat *cum decem*, duos enim antea miserat v. 13.

v. 18. Antequam, quae sunt in hoc versu, Christus diceret, constat eum dixisse quae sunt in v. 25, sicut infra demonstrabimus. — Christus illa nocte, quum esset in coenaculo, facinus, quod Iudas mox erat exsequuturus, ter apertius praedixit; primo inter coenandum, secundo mox ab instituta encharistia, tertio postquam discipulorum pedes laverat. Primam praedictionem Matthaeus in XXVI, 24—25 et Marcus in hunc locum vv. 18—21 retulerunt, alteram Lucas in XXII, 21—23, tertiam Ioannes in XIII, 21—26. Lege Lib. II de Evangel. Ann. CLVII.

v. 20. *Qui intingit mecum manum in catino*. Quaeritur an Christus his verbis indicium discipulis praebere voluerit quo proditorem agnoscerent, proptereaque an horum verborum sensus sit Iudam, quum Christus haec dicebat, neque alium praeter ipsum, *manum in catino* positam una cum Christi manu habuisse. At, si is foret sensus, proditor statim omnibus innotuisset, neque, quinam is futurus esset, ceteri amplius dubitassent; contra ea vero constat proditorem ab eis etiam post haec Christi verba fuisse ignoratum. Non ergo is est horum verborum sensus, neque Christus putandus est indicium proditoris certum et manifestum his verbis praebere voluisse. Quare nihil amplius ea significant ac illa proxime superiora: *Qui manducat mecum* v. 18, qui huic mensae accumbit, illaque, quibus Christus denuo proditorem ambigue notavit: *Ecce manus tradentis me mecum est in mensa* (1). Lege Lib. II de Evangel. Ann. CLVII.

v. 21. *Filius hominis*. Lege quae annotavimus in Marc. VIII, 31.

v. 22. *Hoc est corpus meum*. Haec verba, quibus Christus panem in corpus suum convertit, adeo clara sunt et aperta ut, qui clariora atque apertiora ea facere tentet, verendum sit ne de ipsorum perspicuitate aliquid demat. Hoc unum notare iuverit, nulli hominum sermoni verba esse quibus res clarius apertiusque significetur.

(1) Luc. XXII, 21.

v. 23. *Et biberunt ex illo omnes*, postquam Christus ea dixit quae continuo sequuntur; sic enim tum res ipsa tum Matthaeus (1) et Lucas (2) credere suadent.

v. 24. De typo seu imagine ita olim Moyses: *Hic est sanguis foederis*, sive secundum veterem translationem: *Hic est sanguis testamenti* (3), de ipsa re ita Christus: *Hic est sanguis meus novi testamenti*. Christum autem, quum haec diceret, spectasse ad id, de quo Moyses illa dixerat, ad typum inquam, apparet e duabus postremis vocibus quas tunc addidit, quasque non addiderat ubi panem in corpus suum convertit. In his Christi verbis idem notandum quod in superioribus v. 22. — *Novi testamenti*. Nomen διαθηκη *testamentum* in Scripturis sacris pactionem significat tum quam olim cum Israelitis tum quam longa post aetate cum universo hominum genere Deus fecit; illud *vetus testamentum* appellatur, hoc *novum*. Causam rationemque, cur utrique pactioni nomen *testamentum* factum sit, Paulus nos docuit (4), cuius verba Ambrosius ita in breve coegit: *Testamentum dicitur quoniam in sanguine*, morte Christi videlicet, *dedicatum est*, *vetus in typo*, *novum in veritate* (5). Christus itaque aiebat sanguinem suum esse quo fuso novum testamentum ratum futurum erat. Animadvertere ne omittas graecum vocabulum διαθηκη aetate Christi in linguam syrochaldaicam iam receptum fuisse, ac propterea non sine optima causa credi Christum, quum haec dixit, hoc ipsum vocabulum usurpasse. Idem hoc legitur in Evangeliorum translatione syriaca quae *simplex* dicitur, ubi interpres haec Christi verba convertit. — *Pro multis*. Lege quae diximus de voce *multis* in Marc. X, 45.

v. 25. Christus non vinum sed sanguinem suum discipulis bibendum porrexerat. Quid ergo haec sonant: *Non bibam de hoc genimine vitis*? nam neque proprio sensu neque translato Christi sanguis *genimen vitis* appellari poterat, ne-

(1) Matth. XXVI, 27.

(2) Luc. XXII, 20.

(3) Ex. XXIV, 8.

(4) Hebr. IX, 15—20.

(5) De Cain et Abel L. I. c. 7.

que ipse sanguinem suum *in regno Dei* bibiturus erat. Cur autem non item de pane loquutus est, postquam discipulis corpus suum manducandum dederat? Nodus haud difficile expeditur. Apud Matthaeum (1) quidem et Marcum haec leguntur velut si continente oratione superioribus coniuncta essent eaque Christus protulisset post eucharistiam confectam; at secus apud Lucam, qui narrat ut Christus tunc discipulis calicem bis porrexerit; primum antequam eucharistiam conficeret, simulque ea proferens de quibus quaerimus; iterum postquam panem in corpus suum conversum illis praebuerat, eaque dumtaxat verba pronuntians quibus ex vino sanguinem suum effecit. Meminerimus ordinem rerum a Christo gestarum ex Luca descendum esse, non ex Matthaeo aut Marco, quibus propositum haud fuerat, sicut Lucae erat, *ex ordine . . . scribere* (2). Matthaeus calicem primo porrectum praeteriit; praeterire tamen quum nollet quae Christus simul dixerat, ea literis consignavit in fine narrationis, eo quod alius locus non esset quo id faceret. Marcus autem Matthaeum exscribebat. Neque propterea quidquam minus vere dictum deprehendas in horum duorum narrationibus. Etenim haec Marci verba *Et ait illis* v. 24 nullo modo nos cogunt credere Christum ea, quae sequuntur, omnia continente oratione eodemque, quo scripta sunt, ordine loquutum esse. In Matthaei autem narratione verbis *Et dedit illis dicens* (3) coniungenda utique necessario sunt quae continuo sequuntur a Christo de suo sanguine dicta, at, quae post haec, non item. Lege Lib. II de Evangel. Ann. CLVI. — Quid ergo haec Christi verba significant? Quidam putant eorum hunc esse sensum, fore ut Christus vinum cum discipulis non biberet nisi postquam revixisset; quod ab eo factum esse Petrus (4) testis est. Sed vinum tunc bibendum cur *novum* Christus dixisset? Tum, quae de vini potu (5), eadem dixit de esu paschatis, hoc est agni (6),

(1) Matth. XXVI, 28. 29.

(2) Luc. I, 3.

(3) Matth. XXVI, 27.

(4) Act. X, 41.

(5) Luc. XXII, 18.

(6) Ib. 16.

quod tamen, postquam revixerat, certe non edit. Ne igitur dubites Christum loquentum esse de esu et potu longe alio ac qui hominum proprius est, nimirum de illo de quo olim Raphael archangelus haec Tobiae aiebat: *Ego cibo invisibili et potu, qui ab hominibus videri non potest, utor* (1), ipseque Christus paullo post discipulis: *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo* (2).

v. 26. *Hymno dicto, ὑμνήσαντες quum laudes cecinissent.* In sollemni illa coena canebantur sex psalmi, qui in latinis Bibliorum exemplaribus sunt CXII, CXIII, CXIV, CXV, CXVI, CXVII, pars inter coenandum pars coena absoluta. — *Exierunt in montem olivarum*, idque, ut Lucas ait, *secundum consuetudinem* (3), hoc est, quemadmodum superioribus diebus Christus fécerat, ut vespere exiens ex urbe Hierosolyma Bethaniam iret ad pernoctandum, interruptoque tantisper itinere subsisteret in Gethsemani, quod facere eum solitum fuisse colligimus ex Ioannis narratione (4). Sed illa nocte non ex urbe egressus est ut Bethaniam peteret, sed ut Deum precaretur in orto, ubi sciebat se comprehendendum esse.

v. 27. *Scandalizabimini in me*, hoc est: Ex iis, quae mihi accident, desciscendi a me occasionem capietis. Lege quae diximus de Marc. IX, 41. — *Percutiam pastorem, et dispergentur oves.* Haec Zacharias (5) praedixerat Deum loquentem inducens. Hic *pastor*, quem Deus *suum* dixit (6), idem ille ipse est cuius personam Zacharias superius (7) gesserat, Christus inquam (8). — In ipso Zachariae libro non est *percutiam* sed *percuti*; Deus enim *framentum* alloquitur. Verum id nihil habet difficultatis. Etenim, sicut Hieronymus, cuius verba non semel iam attulimus, animadvertit, in omnibus Scri-

(1) Tob. XII, 19.

(2) Luc. XXII, 29. 30.

(3) Ib. 39.

(4) Io. XVIII, 2.

(5) Zach. XIII, 7.

(6) Ib.

(7) Ib. XI, 4—14.

(8) *Patris.* De Christo Zachariae vaticiniis praenuntiatio c. VI. part. II.

pturis sanctis observandum est apostolos et apostolicos viros, atque adeo ipsum Christum, non verba considerare sed sensum, nec eadem sermonum calcare vestigia, dummodo a sententiis non recedant (1). — Ita certe Matthaeus (2) haec verba retulerat, paullo aliter ac ea sunt in libro Zachariae; Marcus eadem haec retulit, non sicut apud Zachariam legerat, sed sicut apud Matthaeum. Qua in re quid notandum sit, diximus in Marc. VII, 6. 7. — Lege Lib. II de Evangel. Ann. CCLXXI.

v. 28. Ex his, quae Christo esset discipulorum caritas, apparet luculenter. Ne enim putarent eum ipsorum infidelitate, quam praedicebat, adeo offensum iri ut ipsis nulla spes superesset cum eo in gratiam redeundi, simul praedicat se in vitam reversum una cum ipsis futurum. — His contraria non sunt: quae in Luc. XXIV, 36—22 et in Io. XX, 19—29 leguntur; neutrum enim Iesus de se in vitam reverso praedicat, neque *statim* in Galilaeam iturum neque ibi *primo* a discipulis videndum. Sed hac de re alibi.

v. 29. *Sed non ego*. Id, quod praedicis fore ut hac nocte de te fiat, esto, ceteris occasio futura sit a te desciscendi, at mihi non item. Lege quae diximus de v. 27.

v. 30. *Priusquam gallus vocem bis dederit*. Nota adverbium *bis*, quod Marcus non ex Matthaeo transcripsit, qui illud non habet. Nemo certe melius Marcum hac de re docere potuit quam Petrus. Licet ergo illud iis annumeres quae in Marci Evangelio indicio sunt hunc auctore atque adiutore Petro scripsisse.

v. 32. *Gethsemani*. Huius vocabuli significatio est *torcular oleosi*, partesque duae sunt, גת *torcular* et שמני *oleosus* adiectivum nomen eadem forma ac הררי *montanus*. Ita a copia olearum, prout videtur, quae illic eaeque ex parte vetustissimae etiamnum visuntur, *praedium* vocabatur trans torrentem Cedron ad radices montis Oliveti positum, inque eo *hortus* (3) erat, ille in quo Christus comprehensus est. — *Sedete*

(1) In Am. V, 27.

(2) Matth. XXVI, 31.

(3) Io. XVIII, 1.

hic. Christus, sicut mox dicitur, tres e discipulis secum ulterius duxit, Iudas aberat; reliqui octo igitur fuerunt quos illic sedere iussit.

v. 33. *Petrum, et Iacobum, et Ioannem.* Confer haec cum Marc. V, 37; IX, 1, et lege quae in his locis annotavimus: *Coram his iam aliam quam in transfiguratione formam induit*, inquit Tirinus. — *Pavere*, ἐκθαμβεῖσθαι attonitum fieri prae pavore. — *Taedere*, ἀδημονεῖν molestitia gravissime angi. — Vide Christum humanis affectibus obnoxium, attamen quia ipse voluit (1) et quatenus voluit.

v. 34. *Vsque*, sicut apparet ex verbo est, non tristitiae durationem sed intentionem gravitatemque significat: In eo sum ut moriar prae tristitia. — *Sustinete, μενεστε manete.*

v. 35. *Vt, si fieri posset, transiret ab eo hora.* Graecum ὥρα proprie tempus significat, quem usum latina quoque vox hora interdum habet; hoc vero in loco ὥρα hora usurpata est ad rem, quae eo tempore imminebat, hoc est ad Christi cruciatus mortemque, significandam. Christus itaque rogabat ut, si fieri posset, longe ab ipso fieret quod perpetiendum sibi imminebat. Hanc esse huius loci sententiam versus insequens certiores nos facit.

v. 36. *Abba pater.* Nomini syrochaldaico Abba addita est interpretatio pater, quemadmodum et alibi a Marco factum vidimus. In graeco Matthaei exemplari vox Abba non est; hinc aliud indicium cur credamus syrochaldaicum Matthaei exemplar a Marco in scribendo adhibitum esse; item enim de his vocibus dicendum ac de illis corban, quod est donum in Marc. VII, 11. 12. Lege tamen quae de eisdem his vocibus Possinus disseruit (2). — Nomen calicem a Christo usurpari solitum, quo ea signaret quae sibi essent perferenda, iam notavimus in Marc. X, 38. — Christus patrem precatur sicut supra v. 35 dictum est. — Christus, quibus sensibus ex cruciatuum mortisque expectatione afficeretur, aperire ipse verbis suis voluit, sicut est in vv. 33—36, quo certiores nos face-

(1) Is. LIII, 7.

(2) Spicileg. evangel. § I in fine Catenae PP. graec. in Marc.

ret se non in speciem hosce cruciatus sed re vera perpassum esse acerbissimosque ex eis dolores percepisse.

v. 37. *Et venit*, non ad illos octo quos ad ingressum horti reliquerat v. 32, sed ad tres quos secum adduxerat v. 33; nam et Petrus unus erat e tribus, et hos non illos vigilare v. 34 et orare (1) iusserat, quod ab eis neglectum reprehendit. — *Simon dormis?* Haec Christi verba Petro dicta unus Marcus retulit, qui Petro auctore atque adiutore scribebat. Nota verborum emphasim: Simon, qui modo tanta tibi de te promittebas, nec somno obsistere potes? — *Vna hora*. Ad integram ergo horam Christus preces primo protraxerat.

v. 38. *Vigilate et orate*. Repetit quae illos iam monuerat sed ipsi exsequi neglexerant. — Cur id moneat, causam subiicit: *Spiritus quidem*, inquit, *promptus est, caro vero infirma*. Vnicuique enim hominum illud Pauli usurpare licet: *Non enim, quod volo bonum, hoc facio* (2); voluntas igitur nostra Dei ope iuari et confirmari necesse habet, id vero precibus pervincendum.

v. 40. *Ignorabant quid responderent ei*. Huius rei testis nemo alius esse potuit nisi unus ex illis tribus discipulis; hi enim soli noverant se *ignorasse* quid responderent. Id Matthaeus narrare omisit. A quo ergo Marcus id didicit? A Petro inquam uno ex illis.

v. 41. *Tertio*. Hoc adverbio Marcus illud nos docet, quod narrare ipse quidem omisit narravit tamen Matthaeus (3), ut Christus, postquam secundo venerat ad discipulos, *relictis illis, iterum abiierit et oraverit tertio, eundem sermonem dicens*. — *Dormite iam et requiescite*; illos videlicet, etiam quum *tertio* ad eos venit, dormientes invenit. — *Tradetur, παραδοται traditur*. — *Peccatorum*, inquit, non Iudaeorum. Graece est των ἀμαρτωλων cum articulo, *dei peccatori* non *di peccatori*.

v. 42. *Surgite, eamus*. Christus, post preces Deo adhibitae animos prae se fert longe alios ac prius vv. 33—36, non

(1) Luc. XXII, 40.

(2) Rom. VII, 19.

(3) Matth. XXVI, 44.

quod, ut tales sumeret, ei opus esset precari, sed quo doceret quid, ubi tales sumere volumus, agendum nobis sit quique precum exitus ac fructus exspectandus. — *Eamus*, inquit, ut ostendat se non alicuius voluntate compulsus sed ultro mortem obire. Lege Is. LIII, 7 et Io. X, 18. — *Qui me tradet, ὁ παραδίδους μὲς qui me tradit.*

v. 43. *Turba multa*; nam praeter Iudaeorum ministros tribunum romanum cum cohorte Iudas adducebat (1). — *A summis sacerdotibus, ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων a principibus sacerdotum.* Lege quae annotavimus in Marc. VIII, 31. — De senioribus diximus in Marc. XI, 27.

v. 46. Ex Lucae (2) et Ioannis (3) Evangelii apparet hunc versum, si ad rerum gestarum seriem atque ordinem spectes, ponendum esse post v. 49; id quod materies versus 50 comprobatur.

v. 47. *Vnus*; hunc Petrum fuisse Ioannes nos docuit (4). — *Gladium*, unum e duobus quos discipuli sumpserant in coenaculo putantes id se a Christo iuberi (5). — *Servum summi sacerdotis*, nomine Malchum (6).

v. 49. *Quotidie*; diebus proxime superioribus ex quo Hierosolymam ultimo venerat. Lege Luc. XIX, 47; XXI, 37. 38. Postremo horum dierum, qui fuit dies XIV mensis nisanis, feria V, Christus mane in urbem non venerat; sed vespera, quum venit, tantum fortasse lucis etiam supererat ut ante coenam docere in templo aliquamdiu potuerit. Fortasse inquam; nam, etsi eo die in templo ipse non fuisset, non propterea illud *quotidie* minus vere dictum videretur. — Id Christus notasse videtur, non adeo ut illos redargueret, qui, quum facile et commode ipsum interdiu in templo quiete sedentem, sicut quotidie faciebat, comprehendere possent, maluerint id exsequi nocte intempesta eumque extra urbem

(1) Io. XVIII, 3. 12.

(2) Luc. XXII, 49—54.

(3) Io. XVIII, 10—12.

(4) Ib. 10.

(5) Luc. XXII, 37. 38.

(6) Io. XIII, 10.

veluti latronem persequi, quam ut ex hac ipsa re discereat se non sua ipsorum consilia perficere *sed Dei, ut impleantur Scripturae*, hoc est, ea quae de ipsius Christi cruciatibus et morte fuerant praedicta.

v. 50. *Omnes fugerunt*, sicut Christus futurum praedixerat v. 27 (1), ita tamen ut Petrus v. 54 *et alius discipulus* (2) substituerint et, quum Iesus victus abduceretur, eum a longe sequuti sint.

vv. 51. 52. *Adolescens*. Quinam is fuerit, frustra disquiritur. Qui putant eum fuisse unum aliquem e duodecim discipulis, non animadvertunt hos omnes ea nocte cum Christo coenasse unaque cum ipso in hortum venisse, uno dempto Iuda, qui tamen et ipse tunc illuc advenerat; quare nemo eorum potuit esse *amictus sindone super nudo*. Ceterum ipsa res dubitare vetat quin iste adolescens unus fuerit e custodis seu villici familia, qui, strepitu expergefactus e strato quum prosiluisset, ita ut erat una sindone obvolatus, illuc festinato accurrerit. *Hoc insertum historiae suae voluit s. Marcus*, inquit Tirinus, *ut indicio nobis esset quanti periculi fuerit Christum ea nocte sequi, et quam grave Iudaeorum odium etiam in omnes Christi sequaces, qui et certo apprehendissent omnes apostolos, nisi imperio et virtute Christi* (3) *prohibiti fuissent*.

v. 53. *Ad summum sacerdotem*, graece πρὸς τὸν ἀρχιερέα, quod verti potest vel *ad summum sacerdotem seu pontificem maximum* vel *ad principem sacerdotum*; distincta enim haec munia erant, neque semper unus atque idem utroque simul fungebatur (4). Marci igitur narratio componi aequae potest et cum Matthaei narratione, qui ait Christum, ubi comprehensus fuit, adductum fuisse ad Caipham (5), et cum Ioannis ita scribentis: *Adduxerunt eum ad Annam primum* (6). Quo

(1) Conf. Io. XVI, 32.

(2) Io. XVIII, 15.

(3) Ib. 8.

(4) *Patr.* De Evangel. Lib. III. Diss. XXVIII. nn. 32 seqq.

(5) Matth. XXVI, 57.

(6) Io. XVIII, 13.

autem pacto demonstres Matthaeum et Ioannem pugnantly haud scripsisse, leges in Lib. II de Evangel. Ann. CLXXVII. — Praedictio impleri incipit, quam aliquot ante diebus Christus fecit, eaque illius pars his verbis concepta: *Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, et scribis, et senioribus* (1). Lege annotata in vv. 64. 65; XV, 1. 15. 20; XVI, 6.

v. 54. Ne qua difficultate impediatur in comparandis componendisque evangelistarum narrationibus, animadvertere iuvat historiae ordinem, qui ex his colligitur, hunc esse. Christum ad domum sive pontificis sive principis sacerdotum Petrus aliusque ipsius Christi discipulus sequati sunt *usque in atrium principis sacerdotum* (2), hoc est *usque ad atrium*, graeca enim sunt *ἕως τῆς αὐλῆς*. *Discipulus autem ille... introiit cum Iesu in atrium*, sed Petrus substitit *ad ostium foris* (3), hoc est extra atrium. Deinde ostiaria *introduxit Petrum* (4), non in interiorem aedium partem, sed in atrium, sicut apparet ex hoc loco Marci et ex v. 66 itemque ex Matth. XXVI, 59 et Luc. XXII, 55.

vv. 55—65. Ex Ioannis Evangelio discimus Petrum Christi notitiam infuturam primo esse mox ubi in atrium ingressus fuerat (5), iterum ut Christus ab Anna ad Caipham missus est (6), tertio (7), sicut Lucas scripsit, *intervallo facto quasi horae unius* (8), itaque quum Christus coram Caipha vel etiam tum stabat vel, quod verius esse videtur, iam steterat. Lege Lib. II de Evangel. Ann. CLXXXI. CLXXXIII. Quare versibus 55—65 locus esset inter primam et alteram partem versus 70. Sed Marcus, quemadmodum et Matthaeus fecerat, tres Petri lapsus continente narratione describere maluit, idque post illa quae de Christo narrare habuit per ipsam noctem gesta. — Hoc iudicium de Christo a Marco de-

(1) Marc. X, 33.

(2) Matth. XXVI, 58.

(3) Io. XVIII, 16.

(4) Ib.

(5) Ib. 17.

(6) Ib. 25.

(7) Ib. 26. 27.

(8) Luc. XXII, 59.

scriptum noctu factum est; paucis post horis iteratum est (1) summo mane, sicut Lucas (2) plenius narrat. Lege Lib. II de Evangel: Am. CLXXXIV.

vv. 57. 58. *Falsum testimonium* hoc esse Marcus ait; nam Christus dixerat quidem fore ut templum dissolutum ipse intra triduum instauraret (3), at nomine *templi* corpus suum designaverat (4), non, ut illi calumniabantur, aedem quae Hierosolymae erat, eaque nominis *templi* immutatione praedixerat se tertio post obitum suum die vivum e sepulcro surrecturum.

v. 61. *Filius Dei benedicti*; graece ο υιος του εδλογητου. Iudaei vulgo Deum ita nominant: *Sanctus, benedictus ipse*.

v. 62. *Ego sum*. Quod Christus raro admodum fecit ut de divina sua natura aliquid explicatius pronuntiaret, id ut faceret, occasio certe tunc fuit. — *Filium hominis*. Lege quae annotavimus in Marc. VIII, 31. — *Sedentem a dextris virtutis Dei*. Implendum praedicit oraculum descriptum in Ps. CIX, 1, quod quarto ante die, quum in templo doceret, ipsis, coram quibus ut reus ante iudices nunc adest, interpretandum proposuit (5). Nullam in Scripturis sacris dictionem reperiās, nedum apud alios scriptores, quamquam hos quoque in subsidium vocare quidam haud dubitent, illustrando sensui verborum *sedere a dextris Dei* opportunam nisi haec, quae legimus de Bethsabée Salomonis matre: *Positusque est thronus matri regis, quae sedit ad dexteram eius* (6). Quemadmodum enim Salomon matrem sibi dextra assidere iubens regio honore regiaeque dignitate parem sibi fecit, ita Deus Iesum filium ita alloquens: *Sede a dextris meis*, eum divinitate sibi parem esse pronuntiavit. — *Virtutis Dei*; in graecis exemplaribus non est nomen Dei sed solum της δυναμεις *virtutis, potentiae*. Iudaeorum mos est, quum *Deum potentem* significare volunt, di-

(1) Marc. XV, 1.

(2) Luc. XXII, 66—71.

(3) Io. II, 19.

(4) Ib. 21.

(5) Mar. XII, 35—37.

(6) III Reg. II, 19.

cere simpliciter *הַגְּבִיּוֹת הַזֵּאתִי בְּיָדִי* *potentiam (la potenza)*. — *Cum nubibus caeli*. Ita se denuo e caelo ad nos venturum Christus discipulis praedixerat paucis ante diebus (1). Ut e re fuerit hoc ipsum iudicibus quoque suis praenuntiare, quisque facile intelligit.

v. 63. *Scindens vestimenta sua*. Indaei vestes scindere solebant quum gravioris sive doloris sive indignationis indicium erat exhibendum. In Talmude haec leguntur: *Absolute iudicio de blasphemia interrogant primum testem, et dicunt ei: Dic explicatè quid audisti. Et ille dicit, et iudices stant super pedes suos, et scindunt vestimenta, et non resarciunt* (2). Hunc ritum Caiphas stans in medio concilio v. 60 religiose observavit.

v. 64. *Condemnaverunt eum esse reum mortis*. Altera praedictionis Christi pars: *Damnabunt eum morte* (3) impletur. Lege quae annotavimus in vv. 53. 65; XV, 1, 15; XVI, 6.

v. 65. Lege Lib. II de Evangel. Ann. CLXXXIII. — *Quidam, non e iudicibus, sed viri, qui tenebant illum* (4). — *Colaphis . . . alapis*. Nomen *colaphus* graecum est, et ictum significat qui infligitur manu expansa. Pro *alapis* in graeco exemplari est *ῥαπισμασιν*; estque *ῥαπισμα* ictus virga vel baculo inflictus. — Quarta praedictionis Christi pars: *Illudent ei et conspuent eum* (5), impleta. Lege annotata in vv. 53. 64; XV, 1. 15. 20; XVI, 6.

vv. 66—72. Lege quae superius diximus de vv. 55—65. — Difficultates, in speciem graviores illas quidem ac re vera sint, ad quas offendimus quum evangelistarum de tribus Petri lapsibus narrationes una componere et quodammodo coagmentare studemus, dissolutas invenies in Lib. II de Evangel. Ann. CLXXVIII seqq.

v. 66. *In atrio deorsum, Matthaeus: foris in atrio* (6); atrium enim et *foris* erat, si ad interiorum aedium partem

(1) Marc. XIII, 26.

(2) Sanhedr. VII. 5.

(3) Marc. X, 33.

(4) Luc. XXII, 63.

(5) Marc. X, 34.

(6) Matth. XXVI, 69.

species, et deorsum, si ad superiorem, ad quam per scalas adscensus patebat. — Vna ex ancillis, illa ipsa ostiaria (1) quae Petrum ad ostium foris stantem in atrium introduxerat (2).

v. 67. Petrum tunc sedentem v. 54 (3). — *Aspiciens illum*, primo iis, qui aderant, dixit: *Et hic cum illo erat* (4). — Deinde eadem ipsa Petro ait: *Et tu cum Iesu Nazareno eras*, addiditque: *Numquid et tu ex discipulis es hominis istius* (5)?

v. 68. Quae Petrum ancillae respondisse alia alii evangelistae narrant, ea commode una oratione ita coniungas: *Non sum, mulier, non novi illum, neque scio neque novi quid dicas*. Ita Petrus primo Christi magistri notitiam infutatus est. Quod ut fecit, surrexit e sede, in qua sodebat, et stetit (6). — Paulo post (7), quum Christus ab Anna ad Caipham missus iam fuerat (8), Petrum, etiamtum stantem ad ignem in atrio, servi et ministri iterum interrogarunt an ipse Christi discipulus esset (9). — Petrus, quum se rursus ea de re interrogari audiret, nullo dato responso inde sese veluti aliud agentem proripuit *et exiit foras ante atrium*, hoc est εἰς τὸ προαυλίον, ut legitur in graeco exemplari, seu εἰς τὸν πυλῶνα (10) in vestibulum. — *Et gallus primo cantavit*, quo Petrus recordaretur, quae Christus ipsi praedixerat quaeque ipse vicissim Christo fuerat pollicitus, ac moneretur periculum denuo instare.

v. 69. Graeca sic sunt: ἡ παιδισκὴ ἰδούσα αὐτὸν παλιν *Ancilla (la serva) videns eum rursus*, illa ipsa ostiaria videlicet quae eum in atrium introduxerat, iamque semel ad peccandum impulerat, et ianuam ei egredienti in vestibulum tunc aperiebat. — *Coepit dicere circumstantibus: Quia hic ex illis est*. Petulans semina rursus Petro negotium facessere

(1) Io. XVIII, 17.

(2) Ib. 16.

(3) Matth. XXVI, 58. 69; Luc. XXII, 56.

(4) Luc. ib.

(5) Io. XVIII, 17.

(6) Ib. 18.

(7) Luc. XXII, 58.

(8) Io. XVIII, 24.

(9) Ib. 25.

(10) Matth. XXVI, 71.

studuit; at Petrus tunc quoque siluit. Deinde ἐξελθοντα . . . αὐτον εἰς τον πυλωνα mox ubi in vestibulum egressus est, alia ancilla eum videns affirmabat et ipsum cum Iesu fuisse (1); tum alius quidam ad eum: *Et tu, inquit, de illis es* (2).

v. 70. *At ille, tot percontationibus sollicitatus ac pressus, animum despondens, tandem iterum negavit.* Quae verba tunc Petrus protulerit, apud Marcum non legimus, legimus tamen apud ceteros; nam, virum compellans qui ipsum postremus interrogaverat, sic dixit: *O homo, non sum, non novi hominem* (3). Atque ita Petrus secundo deliquit. Lege Lib. II de Evangel. Ann. CLXXX. — Quamquam Matthaeus et Marcus, qui Petrum post primum lapsum in vestibulum exisse aiunt, non dicant eum post alterum lapsum denuo in atrium ingressum esse, id tamen pro certo habetur, quum necessario sequatur ex his quae leguntur in Matth. XXVI, 75 et in Luc. XXII, 62 quaeque in Luc. XXII, 61. Lege Lib. II de Evangel. Ann. CLXXXII. Petrus timore abreptus Christum sibi notum esse negaverat quidem idque iam iterato, at non hoc magistrum suum vehementer amare desierat; isque amor ipsum denuo in atrium compulit *ut videret finem* (4). — *Et post pusillum, hoc est, sicut Lucas scripsit, intervallo facto quasi horae unius* (5), quidam eum quoque fuisse cum Iesu affirmabat utpote Galilaeum (6). — *Rursus qui astabant, dicebant Petro: Vere ex illis es, nam et Galilaeus es, idque, sicut legimus apud Matthaeum, ex ipsius loquela apparere dicebant* (7). Tum unus e servis: *Nonne ego te vidi in horto cum illo* (8)?

v. 71. *Anathematizare*; verborum constructio supplenda est pronomine *se*. Graeci ἀναθεμα appellabant hominem cuius caput diris devovebant, execrandum. Hinc verbum ἀναθεματίζειν

(1) Matth. XXVI, 71.

(2) Luc. XXII, 58.

(3) Ib.; Io. XVIII, 25; Matth. XXVI, 72.

(4) Matth. ib. 58.

(5) Luc. XXII, 59.

(6) Ib.

(7) Matth. XXVI, 73.

(8) Io. XVIII, 26.

diris devovere exsecrari. — Petrus primum ei, qui ipsum in horto a se visum aiebat, respondit: *Homo, nescio quid dicis* (1), deinde ceteris: *Nescio hominem istum quem dicitis.*

v. 72. *Iterum.* Lege vv. 30. 68. — *Cœpit flere.* Vnus Marcus ita scripsit; Matthaeus et Lucas: *Flevit amare.* (2). Nota vim verbi *cœpit*; scilicet Marcum significare voluisse ut Petrus de culpa admissa non tunc solummodo fleverit, sed, quod alii deinceps de Petro memoriae prodiderunt, exinde toto vitae suae tempore assiduè illam lacrimis piare studuerit. Petrum auctorem in his verbis facile est agnoscere. Graeca quidem exemplaria pleraque omnia aliter habent; vulgatae tamen translationi latinae adstipulantur, praeter vetustissimum codicem cantabrigensem graecolatinum, interpretes syrus *simplex* dictus, armentus, sâhidicus, gothus, unus e persis, et vetus italicus.

CAPVT XV

1 **E**t confestim, mane consilium facientes summi sacerdotes cum senioribus, et Scribis, et universo concilio, vincentes Iesum, duxerunt, et tradiderunt Pilato.

2 Et interrogavit eum Pilatus: Tu es rex Iudaeorum? At ille respondens, ait illi: Tu dicis.

3 Et accusabant eum summi sacerdotes in multis.

4 Pilatus autem rursum interrogavit eum, dicens: Non respondes quidquam? vide in quantis te accusant.

5 Iesus autem amplius nihil respondit, ita ut miraretur Pilatus.

(1) Luc. XXII, 60.

(2) Matth. XXVI, 75; Luc. ib. 62.

6 Per diem autem festum solébat dimittere illis unum ex vinctis, quemcumque petissent.

7 Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum seditiosis erat vinctus, qui in seditione fecerat homicidium.

8 Et cum ascendisset turba, coepit rogare, sicut semper faciebat illis.

9 Pilatus autem respondit eis, et dixit: Vultis dimittam vobis regem Iudaeorum?

10 Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum summi sacerdotes.

11 Pontifices autem concitaverunt turbam, ut magis Barabbam dimitteret eis.

12 Pilatus autem iterum respondens, ait illis: Quid ergo vultis faciam regi Iudaeorum?

13 At illi iterum clamaverunt: Crucifige eum.

14 Pilatus vero dicebat illis: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant: Crucifige eum.

15 Pilatus autem volens populo satisfacere, dimisit illis Barabbam, et tradidit Iesum flagellis caesum, ut crucifigeretur.

16 Milites autem duxerunt eum in atrium praetorii, et convocant totam cohortem,

17 et induunt eum purpura, et imponunt ei plectentes spineam coronam.

18 Et coeperunt salutare eum: Ave rex Iudaeorum.

19 Et percutiebant caput eius arundine: et conspuebant eum, et ponentes genua, adorabant eum.

20 Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum

purpura, et induerunt eum vestimentis suis : et educunt illum ut crucifigerent eum.

21 Et angariaverunt praetereuntem quempiam, Simonem Cyrenaeum venientem de villa, patrem Alexandri, et Rufi, ut tolleretur cruce eius.

22 Et perducunt illum in Golgotha locum : quod est interpretatum Calvariae locus.

23 Et dabant ei bibere myrrhatum vinum : et non accepit.

24 Et crucifigentes eum, diviserunt vestimenta eius, mittentes sortem super eis, quis quid tolleretur.

25 Erat autem hora tertia : et crucifixerunt eum.

26 Et erat titulus causae eius inscriptus : REX IUDAEORVM.

27 Et cum eo crucifigunt duos latrones : unum a dextris, et alium a sinistris eius.

28 Et impleta est scriptura, quae dicit : Et cum iniquis reputatus est.

29 Et praetereuntes blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes : Vah qui destruis templum Dei, et in tribus diebus reaedificas :

30 salvum fac teipsum descendens de cruce.

31 Similiter et summi sacerdotes illudentes, ad alterutrum cum Scribis dicebant : Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere.

32 Christus rex Israel descendat nunc de cruce, ut videamus, et credamus. Et qui cum eo crucifixi erant, convitiabantur ei.

33 Et facta hora sexta, tenebrae factae sunt per totam terram usque in horam nonam.

34 Et hora nona exclamavit Iesus voce magna, dicens: Eloi, eloi, lamma sabachthani? quod est interpretatum: Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?

35 Et quidam de circumstantibus audientes, dicebant: Ecce Eliam vocat.

36 Currens autem unus, et implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dabat ei, dicens: Sinite, videamus si veniat Elias ad deponendum eum.

37 Iesus autem emissa voce magna expiravit.

38 Et velum templi scissum est in duo, a summo usque deorsum.

39 Videns autem Centurio, qui ex adverso stabat, quia sic clamans expirasset, ait: Vere hic homo Filius Dei erat.

40 Erant autem et mulieres de longe aspicientes: inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Iacobi minoris, et Ioseph mater, et Salome:

41 et cum esset in Galilaea, sequebantur eum, et ministrabant ei, et aliae multae, quae simul cum eo ascenderant Ierosolymam.

42 Et cum iam sero esset factum (quia erat parasceve, quod est ante sabbatum)

43 venit Ioseph ab Arimathaea nobilis decurio, qui et ipse erat expectans regnum Dei, et audacter introivit ad Pilatum, et petiit corpus Iesu.

44 Pilatus autem mirabatur si iam obiisset. Et accersito centurione, interrogavit eum si iam mortuus esset.

45 Et cum cognovisset a centurione, donavit corpus Ioseph.

46 Ioseph autem mercatus sindonem, et deprensens eum involvit sindone, et posuit eum in monumento, quod erat excisum de petra, et advolvit lapidem ad ostium monumenti.

47 Maria autem Magdalene, et Maria Ioseph aspiciabant ubi poneretur.

COMMENTARIVM

v. 1. *Consilium facientes, ποιησαντες quum fecissent.* His, sicut Matthaeus quoque fecerat (1), et insequentibus verbis cum . . . *universo concilio* Marcus nos docet, praeter concilium paucis ante horis proxime superiore nocte habitum et ab ipso descriptum in XIV, 55—64, alterum mane esse coactum, antequam Christus ad Pilatum adduceretur, illud ipsum quod plenius descriptum est a Luca (2), qui de priore siluerat. Lege Lib. II de Evangel. Ann. CLXXXIV. — *Tradiderunt Pilato.* Tertia praedictionis Christi pars: *Tradent eum gentibus* (3), impletur. Lege annotata in XIV, 53. 64. 65; XV, 15. 20; XVI, 6. — *Pilato.* Anno VI aer. vulg. Caesar Augustus, pulso circa mediam aetatem in exsilium Archelao regis Herodis filio, ethnarcha Iudaeae, quum hanc regionem Syriae provinciae adiecisset, ei procuratores suos praefecit, quorum quintus fuit Pontius Pilatus. Is in procurationem successerat Valerio Grato ann. XXV aer. vulg. ante pascha, quum-

(1) Matth. XXVII, 1.

(2) Luc. XXII, 66—71.

(3) Marc. X, 33.

que de Iesu iudicium fecit, quartum procurationis annum iam impleverat. Remotus ab officio Romamque proficisci iussus est a Vitellio Syriae propraetore ante pascha an. XXXV aer. vulg., *quum decem annos in Iudaea degisset* (1). Si plura de eo discere libet, lege Lib. II de Evangel. Diss. XL.

v. 2. Ad accusatores audiendos, quos religio prohibebat ne introirent in praetorium, Pilatus quum exisset (2) allatasque ab iis criminationes accepisset (3), intro ad se regressus Iesum vocavit (4), rogavitque ea quae Marcus in hoc loco summatim indicat.

vv. 3—5. Haec acta sunt quum Pilatus ad accusatores denuo exierat, ut eos certiores faceret se nihil in Iesu deprehendisse cur eum morte condemnaret (5), quem, sicut apparet, secum ad illos eduxerat.

v. 6. Si hunc versum componas cum versu 15, unum inde exstabit ex argumentis quibus affirmes diem, quo Christus crucifixus est, non diem XIV mensis nisanis, quo die vespera Iudaei agno faciebant, sed diem XV fuisse primumque azymorum; hic enim, non ille, festus agebatur; non ergo Christus pascha anticipavit. Neque argumentum eo infirmatur quod graeca vox *ἑορτή* non semper unum numero diem festum significet sed et totum sollemne, sive id uno die sive pluribus agatur. Pilatus namque unum vinctum dimittere solebat καὶ ἑορτήν *per tempus festum* non ante; ast illo ipso die horis matutinis Barabbam dimisit; sollemne ergo agi iam coeperat. Lege etiam v. 8.

v. 7. *Barabbas*, nomen illa aetate inter Iudaeos valde usitatum, sicut apparet ex Talmude.

v. 8. Iam ergo tempus advenerat unum vinctum de more dimittendi; itaque sollemne iam inceperat. Lege quae diximus de v. 6.

v. 11. Nomen ἀρχιερεῖς *pontifices* latine versum semper

(1) *Ioseph. Ant.* XVIII. 4, 2.

(2) *Io.* XVIII, 28. 29.

(3) *Luc.* XXIII, 2.

(4) *Io.* XVIII, 33.

(5) *Ib.* 38; *Luc.* XXIII, 4.

est apud Ioannem, uno loco dempto (1), numquam apud ceteros evangelistas, nisi semel apud Marcum hoc in loco.

v. 14. Matthaeus (2), Marcus (3); et Ioannes (4) primo dicunt Iesum flagellis caesum esse, deinde fusius narrant ut is spinis a militibus fuerit redimitus. Vtrumque factum esse antequam Pilatus capitis sententiam in Iesum diceret, ex Ioannis narratione (5) certo comperimus; at Matthaeus et Marcus narrare videntur spinas Christi capiti post dictam a Pilato sententiam impositas esse. Attamen, quum constet Matthaeum et Marcum in rebus narrandis non semper ordinem temporum sequutos esse, nihil autem sit in ipsorum de Christo spinis redimito narratione quod nos cogat credere eos dicere voluisse id factum postquam ipse damnatus fuerat, neque enim adverbium *tote tunc* a Matthaeo usurpatum hic pertinet (6), concludimus illam historiae partem apud Matthaeum et Marcum non in eo loco positam esse ubi rerum ordo ac series postulabat. Cuius rei causa quatenus fuerit, mox coniciere studebimus ubi de versu 15 dicendum erit. Ceterum, si illam narrationem ibi restitui opus esset ubi debet, locus ei foret intra versum 14. Marcus hoc versu summam complexus est eorum tum quae Pilatus postremo dixit atque egit ut Iudaei sinnerent Iesum liberum dimitti, tum quae hi in contrariam partem vociferabantur. Quum Pilatus, quemadmodum hoc in loco legimus, ita populum interrogasset: *Quid enim mali fecit?* haec subiecit, quae apud Lucam leguntur: *Nullam causam mortis invenio in eo*, continuoque addidit: *Corripiam ergo illum, et dimittam* (7), quod iam prius, quum Christus, quem ad Herodem miserat, reductus ad ipsum est, dixerat se facere velle (8) sed nondum fecerat. Itaque tunc tandem fecit, et Iesum flagellis caedi iussit; quod ubi

(1) Io. XII, 10.

(2) Matth. XXVII, 26—30.

(3) Marc. XV, 15—19.

(4) Io. XIX, 1—3.

(5) Ib. 5. 16.

(6) De Evangel. Lib. I. c. III. n. 63; Lib. II. Praef. n. 4.

(7) Luc. XXIII, 22.

(8) Ib. 16.

milites exsequuti sunt, *coronam de spinis imposuerunt capiti eius* (1). Deinde Pilatus pluribus institit ut populi saevitiem molliret atque pervinceret, sed frustra (2); hi enim ingeminabant illud *Crucifige eum*. Lege Lib. II de Evangel. Ann. CXG.

v. 15. *Et tradidit Iesum flagellis caesum*. De Iesu flagellis caeso Matthaeus, ubi id narrandi locus fuisset, nihil dixerat, sed in Matth. XXVII, 26 mentionem iniecit, et quidem ut de re gesta antequam Pilatus sententiam ferret, quod satis indicatur participio praeteriti temporis *flagellatum*, atque etiam plenius graecis verbis *τον δε Ἰησοῦν φραγελλώσας ἔδωκεν, ἵνα σταυρωθῇ* Iesum autem quum flagellasset, vel quem flagellaverat, tradidit ut crucifigeretur. Hinc occasio Matthaeo oblata illud addendi quod superius item omiserat quodque post flagra Iesus pertulerat, ut hunc, inquam, spinis coronatum purpurae amictum veluti iocularum regem milites ludibrio habuissent (3). Iam vero Marcus, qui Matthaei narrationem ex parte exscribebat, tum flagrorum tum spinarum mentionem ibi fecit ubi apud Matthaeum factam reperit. Lege Lib. II de Evangel. Ann. CXCI. CXCIH. — Qui Christum flagris acerbissime excruciatum esse propterea negant quia Iudaei verbera quadraginta numero haud plura infligebant (4), minime cogitant non a Iudaeis Christum caesum esse sed Pilati sententia a militibus romanis, quorum quae quantaque esset feritas crudelitasque vel ex novo illo cruciatuum genere apparet quo in Christum, postquam flagris ipsum ceciderant, saevire perrexerunt vv. 16—19. — Quinta pars praedictionis Christi: *Flagellabunt eum* (5), impleta. Lege quae annotavimus in XIV, 53. 64. 65; XV, 1. 20; XVI, 6.

v. 16. *Milites*, romani videlicet; neque enim tunc temporis Iudaei propriam militiam obtinebant, quippe qui populo romano subditi essent eorumque regio provinciae Syriae attributa. Matthaeus illos dixit *milites praesidis* (6).

(1) Io. XIX, 1—3.

(2) Ib. 4—14.

(3) Matth. XXVII, 27—30.

(4) Deut. XXV, 2. 3; II Cor. XI, 24.

(5) Marc. X, 34.

(6) Matth. XXVII, 27.

v. 17. *Induunt eum purpura*, quum antea suis vestibus exuissent, sicut Matthaeus narrat (1); ex quo discimus Christum, post flagra et ante quam ita illuderetur, indumentis suis denuo oblectum fuisse.

v. 19. *Arundine*. Illa ipsa arundo esse videtur quam in Christi dextera posuerant (2); Matthaeus enim rem sic narrat: Ἐλαδον τον καλαμον *Acceperunt illam arundinem (la canna)*, et percutiebant caput eius (3).

v. 20. *Postquam illuserunt ei*. Hoc non ita intelligendum esse, ac si de iis tantum Marcus loqueretur quae in proxime superioribus versibus 18. 19 narravit, efficitur ex illis quae diximus de vv. 14. 15; itemque ex eo quod non *exuerunt illum purpura* mox ubi ea commiserant de quibus est in vv. 18. 19, et post quae Iesus ad Pilatum denuo ductus ab eoque in concionem populi productus *exiit . . . portans spinam coronam et purpureum vestimentum* (4); sed milites, qui prius ludibrio Iesum habuerant quum purpura induerunt, denuo habuere quum cruci addictum purpura exuere necesse fuit. — *Educunt illum ut crucifigerent eum*. Sexta pars praedictionis Christi: *Interficiet eum* (5), impleri incipit. Lege annotata in XIV, 53. 64. 65; XV, 1. 15; XVI, 6. — Meminerimus milites romanos, non alios, necis Christi ministros fuisse.

v. 21. *Angariaverunt*. Verbum ἀγγαρεύειν *angariare* in Matthaei quoque Evangelio legitur ubi eadem haec narrantur (6). At, si Marcus non graeco sed syrochaldaico Matthaei exemplari, sicut alibi diximus (7), in scribendo utebatur, qui fieri potuit ut tum graecus Matthaei interpres tum Marcus, veluti consilio inter se communicato, pro verbo syrochaldaico usurpato a Matthaeo barbaram vocem ἀγγαρεύειν redderent e Persarum sermone arcessitam? Verum, ut illud missum fa-

(1) Matth. XXVII, 28.

(2) Ib. 29.

(3) Ib. 30.

(4) Io. XIX, 5.

(5) Marc. X, 34.

(6) Matth. XXVII, 32.

(7) In Marc. VII, 11. 12.

ciam quod etsi idem verbum non tamen idem verbi tempus sit in utroque Evangelio, satis est animadvertere ut nomen אנגריא ἀγγαρεία *angaria* receptum esset in sermonem syrochaldaicum, illaque aetate, quod Graeci ἀγγαρῆν τινα, Iudaei אנגריא בפל' עשות *facere in aliquem angariam* dicere sole-
rent. Iam vero, quisquis in aliqua scriptura syrochaldaica hoc legisset, an aliter conversurus esset quam ἀγγαρῆν *angariare*? — *Simonem*. Hunc genere Iudaeum fuisse, etsi patria Cyrenaeum, nomen *Simon* dubitare non sinit. Nihil praeterea de hoc homine compertum habemus nisi quae in hoc loco narrantur. — *Cyrenaeum*. Non una fuit urbs nomine Cyrene, sed omnium nobilissima africana provinciae Cyrenaicae prima. In Cyrenaica Iudaei magno numero degebant (1), qui propriam synagogam Hierosolymae habuerunt (2). Ab hac urbe is Simon fuisse videtur. — *Alexandri et Rufi* mentione a Marco illata in mediam narrationem de Christi nece, idque ut nuda horum nomina poneret absque ullis adiunctis, neque aliam ob rem nisi ut lector sciret quinam ille Simon, docemur hos duos iis, quibus Marcus scribebat, apprime notos fuisse. Neminem in aliis Novi Testamenti paginis nomine *Rufum* reperiatis nisi in epistola a Paulo missa ad Romanos, quos ipse Paulus Rufo salutem dicere iubet (3). Aliquot igitur annis ante, quam Paulus Romam veniret, iam ibi iste Rufus degebat. Hunc non exigua auctoritate fuisse ex his apparet, quae Paulus de eo scribit: *Salutate Rufum electum in Domino, et matrem eius et meam*. Habes itaque in his Marci verbis indicium, unum e compluribus quae ipsius liber suppeditat, eum Romanis Evangelium suum scripsisse. Siquidem *Alexandri* alia mentio est in Novo Testamento, ea nequit esse nisi quae est in Actibus Apostolorum, ubi turbae describuntur contra Paulum Ephesi concitatae. Ibi Lucas Alexandrum, de quo alibi ne unum quidem verbum scripsit quemque numquam nominavit, ex improviso ita nominat ut qui iis, qui librum lecturi erant, no-

(1) *Strabo* ap. *Ioseph*. *Antiq.* XIV. 7, 2.

(2) *Act.* VI, 9.

(3) *Rom.* XVI, 13.

tus omnino esset (1). Atqui hunc librum Romae a Luca conscriptum esse et Christianis Romae degentibus destinatum relictumque satis constat (2). Idem igitur ex *Alexandri* nomine arguere licet quod ex *Rufi*. — *Vt tolleret crucem eius*, per se ipsum, non, ut quidam putant, una cum Iesu; quos ipsa haec Marci et Matthaei (3) verba refutant, atque etiam plenius verba Lucae: *Imposuerunt illi crucem portare post Iesum* (4).

v. 22. *Golgotha*. Ita tunc temporis Iudaei hoc nomen proferrebant pro *Golgota*, dempta, quemadmodum et in aliis vocibus fecere, posteriore litera *l*; quum Syri e contrario dempta priore proferrent *Gogulto*. Hoc nomen factum est ex igno cuidam tumulto a figura *calvariae* quam referebat, extra Hierosolymam proxime urbis muros (5) inter boream et occasum posito, qui sequioribus aetatibus intra novae urbis ambitum inclusus est.

v. 23. *Myrrhatum vinum*, idque, sicut ait Matthaeus, *cum felle mistum* (6). Lege Menochium (7).

vv. 24. 25. Cave perperam haec intelligas putesque Christi vestes milites inter se partitos esse interea dum eum cruci ipsi affigebant, vel prius huius vestes esse divisas postea ipsum cruci affixum; quae quidem contraria forent eorum quae evangelistae omnes atque adeo ipse Marcus scripserunt. Ergo Marcus in versum 24 retulit id quod milites fecere posteaquam cruci Iesum affixerant; in versu 25 non Iesum cruci affixum narrat, sed horam designat qua id factum est. Lege Lib. II de Evangel. Ann. CXCV. — *Crucifigentes*, graece *σταυρωσάντες* qui crucifixerant; sed sermo latinus caret participiis activis temporis praeteriti. — *Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum*, loquendi modus est semitici sermonis proprius; latine sic diceret: *Erat autem hora tertia quando crucifixerunt*

(1) Act. XIX, 33.

(2) De Evangel. Lib. I. c. II. n. 9.

(3) Matth. XXVII, 32.

(4) Luc. XXIII, 26.

(5) Io. XIX, 20.

(6) Matth. XXVII, 34.

(7) Rep. Hebr. L. VIII. c. 2.

cum. — At, si erat hora tertia quum Christus crucifixus est, quid Ioannes narrans capitis sententiam in eum latam quum esset hora quasi sexta (1)? Vt nodum hunc solvas, considera similitudinem graecarum notarum Γ et F, quarum prima tria, altera sex significat; intelliges quam facile fieri potuerit ut per errorem librarii altera cum altera commutaretur. Fac in alterutro saltem Evangelio horam non ipso proprio eius vocabulo tertia aut sexta sed nota numeri signatam fuisse; iam comperies unde illa discrepantia sit repetenda. Ceterum mendum in Ioannis exemplaria irrepsisse ac pro sexta in eis tertia rescribendum esse optimae rationes sunt cur credamus, quas exposuimus in Lib. II de Evangel. Ann. CXCV.

v. 26. Tituli partem dumtaxat Marcus, aequae ac ceteri evangelistae fecerunt, descripsit. E quatuor Evangeliiis una comparatis discimus integrum titulum sic fuisse: *Hic est Iesus Nazarenus rex Iudaeorum.*

v. 27. *Cum eo*; utrum simul eodemque tempore nec ne frustra disquireremus. Lege Lib. II de Evangel. Ann. CXCVI.

v. 28. *Impleta est Scriptura.* Hanc formulam, qua Matthaeus saepe usus est, ubi ea, quae de Iesu in Vetere Testamento praedicta fuerant, evenisse ostendit, Marcus idem hoc faciens semel dumtaxat, hoc inquam in loco, usurpavit. — *Et cum iniquis reputatus est.* Haec deprompta sunt ex Isaiae LIII, 12. Lege quae annotavimus in Marc. 1, 2. 3.

vv. 29. 30. *Praetereuntes.* Inter urbis muros et Golgotha; nam prope civitatem erat locus, ubi crucifixus est Iesus (2). — *Qui destruis templum Dei, et cetera.* Confer cum his ea quae sunt in Marc. XIV, 58 quaeque ibi annotavimus.

v. 32. *Qui cum eo crucifixi erant, convitiabantur ei.* Ita quidem principio uterque latro veluti coniuncta opera; at brevi post alter duorum resipuit, sicut legere est apud Lucam (3). Lege Lib. II de Evangel. Ann. CC.

v. 33. *Facta hora sexta*; graeca verba sunt γενομένης . . . ὥρας ἑκτης, quae, eodem tamen sensu, verti etiam possunt quum

(1) Io. XIX, 14.

(2) Ib. 20.

(3) Luc. XXIII, 39—43.

esset hora sexta. Neque horum contraria sunt Lucae verba: *Erat . . . fere hora sexta* (1); nam istud *fere* redditum est pro graeco *ὥστε* quod etiam *circiter* significat (2). Hora sexta est cuius finis in ipsum meridiem incidit. — De *tenebris* qui disseruerint, plurimos reperias. Lege inter ceteros Vallarsii annotationes in Chronico Hieronymi.

v. 34. *Eloi, eloi, lamma sabacthani?* Haec prima verba sunt Psalmi XXI, quae Christus protulit versa in sermonem iudaicum illius aetatis. Apud Matthaeum non est *Eloi, eloi*, sed *Eli, Eli* (3), sicut in ipso Psalmo et in huius interpretatione chaldaica. Cur ergo Marcus scripsit *Eloi, eloi*? Nihil est quod credere vetet haec non semel a Christo esse prolata, sed tum qualia sunt apud Marcum tum qualia apud Matthaeum. Nisi id placet, prius meminerimus oportet eius quod iam saepius animadvertimus, scriptores Novi Testamenti, sicut ait Hieronymus, *non verba considerare, sed sensum*; sensus autem illius nominis idem est utrolibet modo id scribas. Iam vero Marcus quidem in Matthaei Evangelio certe legerat *Eli, Eli*, aliter tamen scripsit; id eum sine ratione fecisse ne suspicari quidem fas est; cur faceret, ecquaenam alia ratio ipsi esse potuit nisi quia Christus, siquidem semel ea verba protulit, non *Eli, Eli* dixerit sed *Eloi, eloi*? Itaque Marcus haec retulit sicut Christus protulerat, Matthaeus sicut ea sunt in ipso Psalmo, ideo fortasse quia, quum Iudaeis scriberet, voluit pro instituti sui ratione id efficere ut hi animum ad ipsa verba Psalmi adverterent atque oraculum impletum notarent. Neque, quominus haec accipiamus, multum difficultatis ex eo est quod, qui Christum ea proferentem audierunt, putaverint ab eo *Eliam* vocari v. 35, quod accidere facilius potuit si Christus dixisset *Eli*, quam si *Eloi*; quum enim appareat illos Christi lamento illudere voluisse, putandum non est eos similitudine vocum aut pronuntiatione deceptos fuisse sed iocando nomen cum nomine commutasse;

(1) Luc. XXIII, 44.

(2) De Evangel. Lib. II. Ann. LXXXIV; Lib. III. Diss. X. n. 14; Diss. XLVII. n. 4.

(3) Matth. XXVII, 46.

quod aequè facere potuerunt sive Christus *Eli* dixerit sive *Eloi*. Enimvero equis audiens proferentem nomen *Eli* putet hunc dixisse אליהו (*Elijjá*), quemadmodum *Eliae* nomen ludaci pronuntiabant?

v. 36. *Currens autem unus*, quum audisset Christum dicentem *Sitio* (1). — *Dicens*, non quidem ipse solus sed et alii qui aderant (2).

v. 37. *Iesus*, quum accepisset acetum, primo dixit: *Consummatum est* (3). Deinde *emissa voce magna* ait, sicut legimus apud Lucam: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum* (4). Tum demum *expiravit*.

v. 38. *Velum templi*, oppansum adyto sive *Sancto Sanctorum*. Lege Ex. XXVI, 31—33; II Par. III, 14.

v. 39. *Centurio*. Cur non ἐκατονταρχος Marcus scripsit, sicut est in graecis exemplaribus Matthaei, sed vocem latinam *centurio* usurpavit? Profecto caussa non haec una esse potuit quia Romanis scribebat; quasi vero hi, qui Evangelium graece scriptum optime intelligebant, non aequè bene graecum ἐκατονταρχος ut latinum *centurio* intellecturi essent. Sed huic quoque quaestioni item est respondendum ac aliis huiusmodi iam respondimus (5), Marcum syrochaldaico Matthaei exemplari usum esse, in quo latinum nomen קנטרונה (*qentruna*), receptum iam in Iudaeorum sermonem, legebatur; hoc nomen graecus Matthaei interpretes cum graeco nomine commutavit, Marcus, utpote Romanis scribens, retinuit. — *Ait: Vere hic homo filius Dei erat*. Certe id nisi mente divinitus illustrata intelligere centurio haud potuit; bene igitur de aeterna huius salute sperare licet.

v. 40. *Erant autem et mulieres de longe*; quin imo Lucas ita scripsit: *Stabant autem omnes noti eius a longe* (6). Verum Iohannes haec narrat: *Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, et soror matris eius, Maria Cleophae, et Maria Magdalene,*

(1) Io. XIX, 28. 29.

(2) Matth. XXVII, 49.

(3) Io. XIX, 30.

(4) Luc. XXIII, 46.

(5) In Marc. VII, 11. 12

(6) Luc. XXIII, 49.

et ipse Ioannes (1). Sed inter haec, quae Ioannes narrat, interque ea, quae Marcus et Lucas, tres horas, illas quibus tenebrae obtinuerunt, intercessisse constat. — *Maria Magdalene*. Quaeritur an Maria Magdalene, Maria Marthae soror, et mulier illa, quam in Lucae Evangelio legimus admissa peccata deslevisse ad Christi recumbentis pedes (2), una atque eadem sit mulier. Ita quidem inter Christianos iam ab aetate patrum creditum est. Profecto, quod ad Mariam Magdalenem attinet, hanc esse illam mulierem, de qua Lucas illud narrat, non modo nulla satis caussa est dubitandi, sed, ut credamus, ipse Lucas aliquod indicium suppeditat. Qui post descriptam illius mulieris historiam continuo ait Christum Galilaeae urbes peragrantem quasdam mulieres esse comitatas atque harum primam nominat Mariam Magdalenem, *de qua*, inquit, *septem daemonia exierant* (3). Quominus vero haec putetur eadem esse ac Maria Marthae soror, duo sunt quae obstare videntur, at non ita ut quemquam ad secus sentiendum compellere queant. Primo illud quis opponat quod Maria Marthae soror patriam haberet Bethaniam Iudaeae oppidum prope Hierosolimam (4), ast illa Magdalene esset, hoc est e Magdala, quae certe longius inde distabat et Galilaeae oppidum fuisse videtur. Verum quid si *Magdalene* dicta ea est nomine deducto non ab eius patria sed a loco in quo diutius vixerat perditisque moribus nobilis fuerat, atque ita ut haec appellatio non aliter quam veluti proprium quoddam ipsius agnomen ei fieret? Id profecto eo confirmatur quod nullam mulierem vocabulo ex patria deducto appellatam invenimus in Novo Testamento. Quid vero quod ipse Lucas nos hac de re vix dubitare sinit? neque enim apud eum legitur *Maria Magdalene* sed *Maria ἡ καλκυμένη quae vocatur Magdalene*. Alterum argumentum, quominus Maria Marthae soror eadem esse credatur ac Maria Magdalene, idem ipse Lucas suggerere videtur; qui, quum prius scri-

(1) Io. XIX, 25. 26.

(2) Luc. VII, 36—50.

(3) Ib. VIII, 1. 2. Conf. Marc. XVI, 9.

(4) Io. XI, 1.

psert de Maria Magdalene eamque inter mulieres Christum per Galilaeam iter facientem comitatas primam nominaverit, post alia non pauca, quae deinceps gesta narrat, de Maria Marthae sorore ita loquitur ut cuius nullam antea mentionem fecerit (1). Verum huius rei similia in Evangeliiis non desunt. Ioannes de ipsa Martha, postquam multa de ea narraverat (2) et Lazari sororem eam esse iterum dixerat (3), ita demum loquitur: *Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat* (4). Idem ipse Ioannes de Thoma, cuius tamen antea mentionem non semel fecerat (5), sic ait: *Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur Didymus* (6), velut si eum tunc primo nominaret. — *Maria Iacobi minoris, et Ioseph mater*, hoc est Maria utriusque mater; ne forte putes aliam matrem Iosephi, aliam Mariam Iacobi matrem. — *Salome*, cuius loco apud Matthaeum legitur *mater filiorum Zebedaei*, hoc est Iacobi et Ioannis (7); hinc ratio eaque sane bona cur Iacobi et Ioannis matrem *Salomem* vocatam esse credamus.

v. 41. *Cum esset in Galilaea, sequebantur eum.* Lege Luc. VIII, 1—3.

v. 42. *Cum iam sero esset factum*, nondum tamen sol occidisset, nondum enim sabbatum incepterat. — *Quia erat parasceve*. Caussam hanc a Marco indicatam Ioannes plenius exposuit his verbis: *Quoniam parasceve erat, ut non remanerent in cruce corpora sabbato* (8). — *Parasceve παρασκευή*, hoc est *praeparatio*. Ita Hebraei graeco sermone utentes vocabant feriam sextam, eo quod huius diei horis vespertinis ea *praepararent* quae opus essent ad diem insequentem festum agendum. — *Ante sabbatum προσαββατον*, hoc est *dies pridie sabbati*. Priorem appellationem *παρασκευήν* non satis fortasse omni-

(1) Luc. X, 39.

(2) Io. XI, 1—38.

(3) Ib. 2. 3. 19. 21. 22.

(4) Ib. 39.

(5) Ib. 16; XIV, 5.

(6) Ib. XX, 24.

(7) Matth. XXVII, 56.

(8) Io. XIX, 31.

bus tunc temporis notam hac altera clariore Marcus illustrat. Lege Lib. III de Evangel. Diss. L. nn. 31 seqq.

v. 43. *Arimathaea* eadem esse creditur ac *Ramathaim* sive appposito articulo, sicut legitur in exemplaribus hebraicis, *Har-amathaim*, patria Samuelis (1), urbs olim Ephraimitarum, quam Demetrius rex Syriae a Samaritide avulsam Iudaeis concessit (2). Lege Lib. III de Evangel. Diss. XXXIV. n. 10. — *Decurio*, βουλευτης senator, cui in synedrio locus erat. — *Audacter*, utpote qui, quum ad id fuisset discipulus Iesu occultus . . . propter metum Iudaeorum (3), iam talem se aperte profiteri haud vereretur.

v. 44. *Mirabatur si iam obiisset*; nam cruciarii lente admodum conficiebantur, adeo ut quidam compluribus diebus penderent antequam morerentur.

v. 46. *Mercatus sindonem*. At, si Christus, sicut contendimus, cruci fixus est die XV mensis nisanis, qui dies primus erat azymorum ac festus agendus, eo die haud licuisse videtur sindonem mercari. Verum mercari fas erat dum ne pretium fieret neque solveretur, utraque re in alium diem dilata. Lege Lib. III de Evangel. Diss. L. n. 7. — Lege item n. 56, intelligesque Christi sepultura nihil peccatum esse in religionem diei festi. — Ditiorum Iudaeorum sepulcra in rupibus in modum cubiculi excavata erant, aditusque ad ea patebat per ostium, quod lapide erecto occludebatur. Corpora vel in loculis, qui in parietibus erant, condebantur vel in medio cubiculo iacebant; hoc altero modo Christi corpus repositum est (4). — Christus mortuus est a. d. XV kal. april. an. XXIX aer. vulg., feria VI, hora IX, hoc est hora III post meridiem, sepultusque eodem die ante solis occasum. Lege Lib. III de Evangel. Diss. LI. LII.

v. 47. *Maria Ioseph*, fortasse secundum quaedam graeca exemplaria Maria Iacobi et Iosephi mater, de qua in v. 40.

(1) I Reg. I, 1.

(2) I Mach. XI, 34.

(3) Io. XIX, 38.

(4) Ib. XX, 11. 12.

CAPVT XVI

1 Et cum transisset sabbatum, Maria Magdalene, et Maria Iacobi, et Salome emerunt aromata ut venientes ungerent Iesum.

2 Et valde mane una sabbatorum, veniunt ad monumentum, orto iam sole.

3 Et dicebant ad invicem: Quis revolvat nobis lapidem ab ostio monumenti?

4 Et respicientes viderunt revolutum lapidem. Erat quippe magnus valde.

5 Et introeuntes in monumentum viderunt iuvenem sedentem in dextris, coopertum stola candida, et obstupuerunt.

6 Qui dicit illis: Nolite expavescere: Iesum quaeritis Nazarenum, crucifixum: surrexit, non est hic, ecce locus ubi posuerunt eum.

7 Sed ite, dicite discipulis eius, et Petro quia praecedit vos in Galilaeam: ibi eum videbitis, sicut dixit vobis.

8 At illae exeuntes, fugerunt de monumento: invaserat enim eas tremor et pavor: et nemini quidquam dixerunt: timebant enim.

9 Surgens autem mane, prima sabbati, apparuit primo Mariae Magdalene, de qua eiecerat septem daemonia.

10 Illa vadens nunciavit his, qui cum eo fuerant, lugentibus, et flentibus.

11 Et illi audientes quia viveret, et visus esset ab ea, non crediderunt.

12 Post haec autem duobus ex his ambulanti-
bus ostensus est in alia effigie, euntibus in villam:

13 et illi euntes nunciaverunt ceteris: nec illis crediderunt.

14 Novissime recumbentibus illis undecim apparuit: et exprobravit incredulitatem eorum et duritiam cordis: quia iis, qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt.

15 Et dixit eis: Euntes in mundum universum praedicate Evangelium omni creaturae.

16 Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit: qui vero non crediderit, condemnabitur.

17 Signa autem eos, qui crediderint, haec sequentur: In nomine meo daemonia eiicient: linguis loquentur novis:

18 serpentes tollent: et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit: super aegros manus imponent, et bene habebunt.

19 Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in caelum, et sedet a dextris Dei.

20 Illi autem profecti praedicaverunt ubique Domino cooperante, et sermonem confirmante, sequentibus signis.

COMMENTARIVM

v. 1. *Cum transisset sabbatum*, hoc est a. d. XIV kal. april. post occasum solis, quo occidente dies XVII mensis nisanis fe-

riaque I Iudaeis inceperat. Hae mulieres diei festi exitum exspectarunt, antequam aromata emerent. — *Vi venientes*, non quidem illa ipsa hora paullo post solis occasum, sed insequente luce v. 2. — Quomodo una componendae sint evangelistarum narrationes de Christi in vitam reditu deque mulieribus aliisque ad eius sepulcrum adeuntibus, leges in Lib. II de Evangel. Ann. CCVI—CCXI et in Lib. III. Diss. LIII.

v. 2. *Vna sabbatorum*, hoc est primo die hebdomadae. Iudaei dies hebdomadae his appellationibus distinguebant: *Vnam sabbatorum* vel *sabbati*, *secundam*, *tertiam*, *ceteras sabbatorum* vel *sabbati*. — *Veniunt*, non quidem omnes neque solae quae proxime nominatae sunt; hoc enim Marcus non dicit; Maria Magdalene quidem antea venerat. Hae vero, quas Marcus venisse ait, quaeque venerunt *orto iam sole*, eadem illae sunt de quibus Matthaeus hoc idem narrat (1), sed aliae illis de quibus loquuntur Lucas (2) et Ioannes, quae venerunt, *cum adhuc tenebrae essent*, *ad monumentum*, et quarum una erat Maria Magdalene (3).

v. 5. *In dextris*, in ea parte videlicet quae ingredientibus erat a dextra.

v. 6. *Surrexit*, implevitque postremam praedictionis suae partem: *Et tertia die resurget* (4). Lege annotata in XIV, 53. 64. 65; XV, 1. 15. 20.

v. 7. Nota Petrum peculiari mentione ab angelo nominatum; quod apud Matthaeum non legitur. — *Praecedit vos in Galilaeam: ibi eum videbitis*; Christus quoque ipse paullo post hisce mulieribus ita dixit: *Nunciate fratribus meis ut eant in Galilaeam, ibi me videbunt* (5). Verum neque angelus neque Christus dixerunt discipulos ipsum in vitam reversum non ante visuros quam in Galilaeam rediissent. Hi quidem octo saltem integris diebus illuc redire distulerunt (6), intraque id

(1) Matth. XXVIII, 5.

(2) Luc. XXIV, 1.

(3) Io. XX, 1. 2.

(4) Marc. X, 34.

(5) Matth. XXVIII, 10.

(6) Io. XX, 26.

tempus Christus non semel ipsis sese visendum exhibuit. — *Sicut dixit vobis*, in Marc. XV, 28.

v. 8. *Dixerunt*, graece εἶπον, quod etiam tempus imperfectum significat, *dicebant*, iis videlicet quos, quum a sepulcro ipsae redirent, obvios habuerunt; Christi namque discipulis ut omnia dicerent nuntiarentque, sicut angelus praeceperat v. 7, eas cucurrisse legimus (1).

vv. 9-20. Hi postremi duodecim versus, qui sequuntur, decrant olim in multis huius Evangelii exemplaribus; non tamen in illis quibus vetustissimi Patrum usi sunt.

v. 9. Hoc illud ipsum est quod multo plenius descriptum legimus apud Ioannem (2). Quare, si tempus attendas quo id evenit, huic versui et duobus insequentibus locus sit oportet ante versum 2.

vv. 10. 11. Lege Io. XX, 18. — *Lugentibus et fletibus*; quippe qui adeo non crederent Christum revixisse ut, quae hac de re eis nuntiata iam fuerant, visa ipsis essent *sicut deliramentum* (3). — *Non crediderunt*. Qui adeo obstinate desperabant Christum revicturum, eos etiamtum de illius morte flevisse nemo miretur.

v. 12. Haec illa sunt quae longe copiosiore narratione a Luca descripta (4) habemus — *In alia effigie*. Lege Luc. XXIV, 16.

v. 13. Id Lucas plenius enarravit (5). — *Nec illis crediderunt*. Lege quae diximus de vv. 10. 11.

v. 14. Postquam Christus revixerat, eius discipuli octo saltem diebus Hierosolymae manserunt (6), deinde *abierunt in Galilaeam* (7), sicut iussi fuerant v. 7 (8), ibique non semel cum Christo in vitam reverso sunt conversati (9). Minus quam mensem in ea regione morati Hierosolymam redierunt. Quae

(1) Matth. XXVIII, 8.

(2) Io. XX, 11-17.

(3) Luc. XXIV, 11.

(4) Ib. 13-32.

(5) Ib. 33-35.

(6) Io. XX, 26.

(7) Matth. XXVIII, 16.

(8) Ib. 10.

(9) Ib. 17-20; Io. XXI, 1-22.

in hoc loco narrantur, gesta sunt in hac urbe. — *Novissime*, postremo, ipsoque die quo Christus ad caelum adscendit. — *Recumbentibus illis undecim apparuit*, una cum eis *convescens* (1).

v. 15. Hoc idem aliquot ante diebus Christus discipulis praeceperat, quum essent in Galilaea (2). — *Evangelium*, ea videlicet quae credere atque agere necesse est ad aeternam salutem consequendam, eaque quae ipse Christus docuerat atque egerat.

vv. 17. 18. *Haec sequentur*. Non quidem haec sola, neque id Christus dixit, sed haec exempli caussa enumeravit. — Hic quoque videas *aegros* distingui ac separari iis quos *daemonia* vexabant, ut ex hoc aequae ac e compluribus aliis huius Evangelii locis, quos diligenter notavimus, compertum sit vehementer errare eos qui contendunt nil nisi morborum quoddam genus fuisse *daemonia* ac *spiritus immundos* quos Christus a corporibus abigebat.

v. 19. *Postquam locutus est eis*, quae proxime Marcus retulit, *eduxit eos foras in Bethaniam* (3), quae in monte Oliveto erat, haud procul a Gethsemani, ut ibi ipsius Christi *glorificatio* compleretur ubi *passio* initium habuerat, quumque illos postremo alloquutus esset (4), *assumptus est in caelum*, a. d. IV kal. mai., feria V, anno XXIX aer. vulg. — *Sedet a dextris Dei*. Lege quae diximus de Marc. XIV, 62.

v. 20. *Profecti*; non tamen ante quam Spiritus sanctus in eos effunderetur, quod factum est decimo post die ex quo Christus ad caelum adscenderat, hoc est nonis mai., sabbato — *Sequentibus signis*, illis, inquam, de quibus Christus dixerat vv. 17. 18.

(1) Act. I, 4.

(2) Matth. XXVIII, 19.

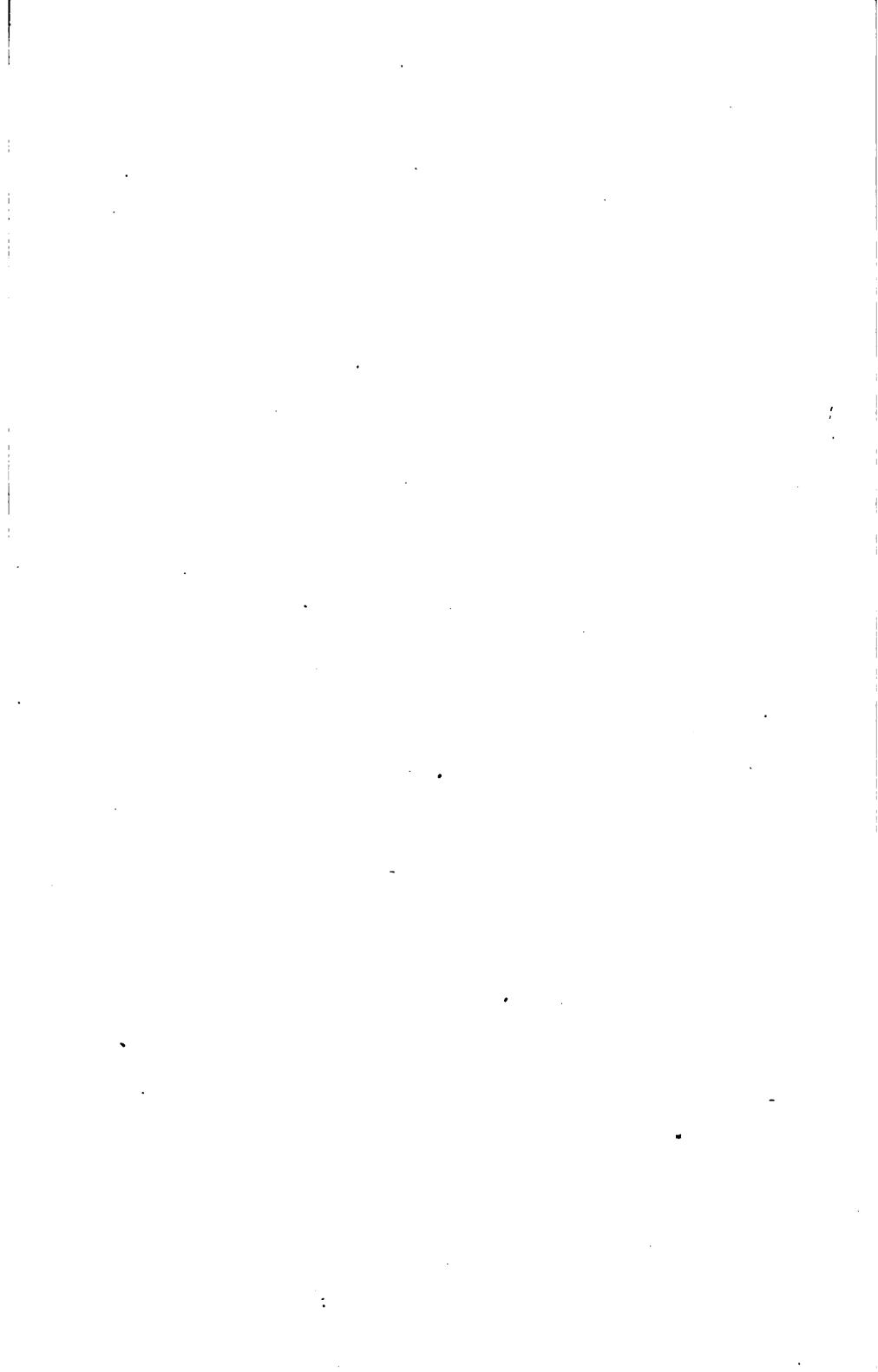
(3) Luc. XXIV, 50.

(4) Act. I, 7. 8.

APPENDICES DVAE

APPENDIX I

Vnum ne an duos Marcos prisca aetas agnoverit.

Quam tres libros *de Evangeliiis* edidissem, Benedictus Welte, vir cui doctrinae ne maiorem an humanitatis laudem tribuas, non facile dixeris, suam de illis sententiam aperuit in *Scriptis trimestribus* Tubingensium (1). Et, quod ad Marcum attinet, etsi fateatur argumenta, quibus alium Marcum Petri discipulum esse demonstravi, alium Pauli comitem, infirmiora sibi haud videri, non tamen, ut mihi omnino assentiatur, induci se posse, idque non una de causa. Nam primo de Patrum numero testem sententiae meae neminem reperiri ait, interque apostolorum *συμπεριγους*, cui Marco nomen esset, unum dumtaxat antiquitati notum fuisse. Deinde Marci, qui Paulum sequutus est, non levem fuisse in Christianis auctoritatem neque exiguum nomen, sicut intelligimus ex Actibus Apostolorum et ex epistolis Pauli; qui igitur fieri potuisset ut veteres, quod de eo narrarent, nihil omnino scirent, neque eius vel semel mentionem facerent, nisi ubi eum, prout nunc *ὑποθεσις* est, errore veri unum atque eundem cum Marco Petri discipulo habuissent? Denique, ut e Patribus nemo Marcum, qui a Luca in Actibus Apostolorum et a Paulo in suis epistolis nominatur, alium Evangelii scriptore existimavit, ita fuerunt qui unum atque eundem esse dicerent. Haec vir eruditissimus.

Quibus priusquam respondeo, illud notare iuvat, non me primum omnium in hanc opinionem adductum, ut Marcum a Marco secernendum putarem, sed eandem summis viris fuisse, Baronio (2), Tillemontio (3), Cotelerio (4), aliis; neque ita pridem Feindallerum haud veritum esse haec pronuntiare: *Neque fas est evangelistae Marci personam cum altera*

(1) Theol. Quartalschrift. 1854 IV Heft.

(2) Annal. ann. XLV. § 46.

(3) Memoires, s. Jean. Marc. Note 2.

(4) In Constit. apost. L. II. c. 57. not. 36.

Ioannis Marci confundere, cuius in Actibus Apostolorum mentio fit (1). Sed recentiores missos faciamus, de veteribus enim quaestio est. Quam quidem quaestionem ut aliquanto fusius habeam, adversarii clarissimi respectus me cogit.

E veteribus neminem esse, qui aperte affirmaverit duos esse Marcos in Novo Testamento commemoratos, sponte equidem dederō; at non hoc effici unum dumtaxat, qui ita vocaretur, antiquitati cognitum fuisse. Quid enim si veteres ita de Marco loquuti sunt ut appareat, quae vel unus atque idem scriptor vel alii atque alii de eo narrarunt, non de uno atque eodem dicta esse posse? Fas ne erit haec, quae illi narrarunt, atque adeo illi qui studiosius ac plenius de Marco scripserunt, reicere, ut concludamus illud minime verum esse quod non aperte pronuntiarunt, huiusmodi autem conclusionis non aliam causam afferamus quam hanc ipsam, illorum inquam hac de re silentium? Itaque disquiramus an, quam veteres de Marco loquuntur, adeo clare pateat de uno atque eodem eos loqui ut concludere liceat unam tantummodo, cui Marco nomen esset, ab illis agnitam, an potius ita loquuti sint ut suspicari saltem queamus duos hoc nomine vocatos quodammodo latere in ipsorum scriptis, imo an quaedam dixerint quae ambos proderent, idque plane evincerent quod contendimus.

Ac primo Patres, in quorum scriptis virum, apostolorum *συμπεριγρον*, nomine Marcum certo constat unum dumtaxat reperiri, plerique, Papias (2) inquam, Irenaeus (3), Clemens Alexandrinus (4), Tertullianus (5), Origenes (6), Eusebius (7), Damasus (8), Epiphanius (9), Gregorius Nazianzenus (10), Leo

(1) De Fragmento *Murator.* ap. *Routh* Reliq. sacr. T. I. p. 404.

(2) Ap. *Euseb.* H. E. L. III. c. 39.

(3) Haer. L. III. c. 1.

(4) Ap. *Euseb.* H. E. L. VI. c. 14.

(5) Adv. Marcion. L. IV. c. 5.

(6) In Matth. Tom. I. Opp. T. III. p. 440 ed. *Delarue.*

(7) H. E. L. II. c. 15.

(8) Decr. de libris recipiendis in Append. V ad *Sedul.* ed. *Arevalo.*

(9) Haer. LI al. XXXI. § 6.

(10) Carm. XXI. vv. 1. 2; XXV. vv. 5. 6.

Magnus (1), Paulinus Aquileiensis (2), Gelasius Papa (3), Gregorius Magnus (4), auctor commentarii in Marci Evangelium Hieronymo adscripti (5), Procopius diaconus (6), Sedulius Scotus (7), Hinemarus Remensis (8), Ado Viennensis (9), Nicetas Paphlago (10), graecus quidam scriptor in bibliotheca vaticana (11) Marcum, non Pauli, sed Petri sive discipulum, sive auditorem, sive socium sectatoremque, sive filium dixerunt; pauci quidam, scriptor Constitutionum apostolicarum (12), scriptor Dialogi de recta in Deum fide (13), Hesychius Hierosolymitanus presbyter (14), unus quidam in Menaeis Graecorum (15), ac nebulo ille qui sese nobis pro Ioanne Marco venditans librum de Actis Barnabae composuit (16), non Petri, sed Pauli; utrique eum Evangelii auctorem esse putarunt. Quid vero inde colligas? Vnum non duos aetate apostolorum fuisse qui Marcus vocaretur? an non alterutros errore deceptos Evangelium ei, quem nominabant, attribuisse? At enim mirum sane foret, alteros nihil de Pauli socio dixisse, alteros nihil de Petri, siquidem duo fuere Marci. Verum, siquidem unicus fuit, nonne multo potior esset causa mirandi quod, qui eum Petri socium dixerunt, non etiam Pauli dicerent, qui vero Pauli, non etiam Petri, utrique autem veluti ex pacto et convento ita de Marco scriberent

(1) Ep. IX al. XI init.; Ep. CXXIX al. CII. § 1.

(2) Hymn. V de s. Marco.

(3) Decr. de libris V. et N. T. in Append. V ad *Sedul.* ed. *Arevalo.*

(4) Registr. L. VI. ep. 60.

(5) Praef. Commentar. in Marc. Opp. *Hieron.* T. XI ed. *Vallarsi.*

(6) Encom. in Marc. in *Possini Catena* in Marc.

(7) Argum. in Marc. in *Mai Scriptor. veter.* T. IX. p. 169.

(8) Ad Hinemar. Laudun. c. 16.

(9) De festivit. apostolor.; Chron. aet. VI.

(10) Or. XIII in s. Marc.

(11) Prolog. in interpretat. Evang. see. Marc. in *Possini Catena* in Marc.

(12) L. II. c. 57.

(13) Sect. I. p. 806 Opp. *Origen.* T. I ed. *Delarue.*

(14) In Levit. L. VII.

(15) Ap. *Combesis.* Auctar. noviss. P. I. p. 505.

(16) Act. Sanctor. XI iun. pp. 431 seqq.

ut alteri eum uni Petro, alteri uni Paulo socium et comitem adiungerent?

Huc ii quoque pertinent qui Marcum in epistolis Pauli commemoratum pro huius socio quidem habent, variisque laudibus ornant, sed nihil attingunt neque de Evangelio conscripto, neque de episcopatu alexandrino, nedum de Petri cum Marco societate; suntque Vigilius Tapsensis (1), Ambrosiaster (2), Ioannes Damascenus (3), sique his addere lubet seriore auctoritatem, Lanfrancus (4).

Sunt deinde qui et Marcum et Ioannem Marcum commemorant, illumque Petri discipulum, scriptoremque Evangelii, atque ecclesiae alexandrinae institutorem, hunc Pauli socium fuisse narrant; nihil autem porro dicunt neque significant ex quo suspicio vel levissima sit eos putasse unum atque eundem hominem esse qui et Marcum et Ioannem Marcum nomen haberet. Ita Theodoretus (5) et Beda (6). Quod si Bedae testimonium, utpote recentius, accipere haud libeat, pari ac potiore quoque de caussa eos testes recusare oportebit quos solos ferme, sicut infra patebit, sententiae, quam impugnamus, certum est opitulari.

Sed enim sunt etiam qui de alterutro Marco ea dicunt vel narrant quae de altero dicere vel narrare vix aut omnino non potuissent, quosque apparet de altero non eo modo fuisse loquuturos. Non ergo sine ipsorum iniuria quis existimet Marcum et Ioannem Marcum pro uno atque eodem homine ab eis habitum. Etenim Dionysius Alexandrinus, disquirens quinam sit Ioannes scriptor Apocalypseos: *Est etiam, inquit, alius Ioannes in Actibus Apostolorum cognomento Marcus, quem Barnabas et Paulus comitem sibi adiunxerunt. An hic sit, qui Apocalypsim scripsit, mihi non liquet. Neque enim una cum illis in Asiam venisse perhibetur, sed, cum solvissent, inquit, a Papho,*

(1) Contra Eutych. L. V.

(2) In Col. IV, 10; In II Tim. IV, 11.

(3) In Col. IV, 10.

(4) In Col. IV, 10.

(5) In Col. IV, 10; Ep. LXXXVI.

(6) Prolog. in Marc.; In Act. XV, 37; In Col. IV, 10; In I Petr. V, 13; Martyrol. VII kal. mai.

Paulus quidem Pergen Pamphyliæ profectus est, Ioannes vero discedens ab illis reversus est Hierosolymam (1). At num ita loquutus Dionysius fuisset si Ioannem Marcum eundem hominem esse existimasset ac Marcum scriptorem Evangelii? Nonne, longiorem illam descriptionem compendii faciens, Ioannem Marcum præcise evangelistam dixisset? Quid vero? Non liquebat Dionysio exsulaverit Marcus nec ne in insula Patmo? Dionysio inquam Alexandrino, Marci evangelistae successori?

Ioannes Damascenus ita de Marco, quem Paulus nominat in epistola Colossensibus scripta: *Και ἡ πρὸς Βαρναβαν συγγενεια συνιστῆσι τὸν ὀνομαζόμενον Μάρκον· γνωριμότερος γὰρ ὁ Βαρναβας Consanguinitas cum Barnaba hunc nomine Marcum commendat; notior enim Barnabas* (2). Talibus ne verbis Ioannes evangelistam conditoremque ecclesiae alexandrinae, veluti hominem vix notum, designasset? Num huius praecipua laus consanguinitas cum Barnaba? Num Barnabas eo notior?

Eusebius narrat, postquam anno, ut ipse numerat, tertio principatus Claudii Petrus in Urbem venerat, Marcum Evangelium scripsisse, brevique post eodem anno Alexandriam profectum ecclesiam ibi constituisse, anno autem insequente regem Agrippam vita defunctum esse (3). Atqui Eusebius novemat procul dubio id quod ex Actibus Apostolorum manifesto apparet, ut Ioannes Marcus per illud tempus una cum Paulo et Barnaba Hierosolyma profectus, quum aliquot Asiae regiones insulasque peragrasset, in illam urbem remeaverit. Itaque neque Eusebius putavit Ioannem Marcum eundem esse ac Petri discipulum scriptoremque Evangelii.

Paulinus Aquileiensis (4), Nicetas Paphlago (5), Ado Viennensis (6), Procopius diaconus (7) aiunt Marcum, quum Evangelium Romae, Petro sive auctore sive probatore, scripsisset, Alexandriam contendisse, itaque res ab eo in Aegypto inque

(1) Ap. *Euseb.* H. E. L. V. c. 25.

(2) In Col. IV, 10.

(3) H. E. L. II. cc. 15. 16; Can. chronic.

(4) Hymn. V de s. Marco.

(5) Orat. XIII in s. Marc.

(6) De festiv. apostolor.; Chron. aet. VI.

(7) Encom. in Marc. in *Possini* Catena in Marc.

finitimis Africae regionibus usque ad obitum gestas describunt ut qui existiment eum inde numquam digressum. Alium ergo crediderunt ac Pauli socium.

Iam ad illos scriptores adeamus qui tum de auctore Evangelii tum de Pauli comite ita scripsérunt ut alterum altero, quantum satis est, distinguerent dividerentque. Chrysostomus, Pauli epistolas enarrans, caussasque afferens cur Paulus in his et Marci et Lucae mentionem iniecerit, quod ad Marcum quidem attinet, non scriptum ab eo Evangelium, non ecclesias per Aegyptum atque Africam constitutas, nedum Petrum magistrum, commemorat, sed a Paulo vel laudari ait Marcum *propter cognationem Barnabae* (1), vel una cum ceteris nominari *ut virum admirandum* (2); quum tamen animadvertere haud omiserit Lucam, una cum Marco a Paulo nominatum, evangelistam esse (3), hancque ipsam esse caussam cur nominaretur (4). Item in Commentario de Actibus Apostolorum Ioannem Marcum non evangelistam appellat, non discipulum Petri, sed Pauli et Barnabae, hosque ipsius magistros (5). Contra ea vero, loquens de Marco scriptore Evangelii, et Petrum huius magistrum et hunc Petri discipulum fuisse ait (6). An non haec satis sint cur Chrysostomus Marcum Marco distinguisse dicatur? Quod si Marcum evangelistam Petrique discipulum eundem esse putasset ac Marcum Pauli socium, qui potuisset haec de Luca et Marco evangelistis scribere: *Alter Pauli, alter Petri discipulus* (7) fuit?

Sed et Hieronymi suffragium mihi vindicare minime dubito. Neque enim pro Hieronymi sententia habere fas est id quod, quum scribendo, ut saepe solebat, properaret, obiter, sineque ulla affirmatione, et dubitanter protulit, siquidem ipsum secus sensisse appareat ex iis quae postea eadem illa de

(1) In Coloss. hom. XI. § 2.

(2) In Philem. hom. III. § 2.

(3) In Coloss. hom. XII. § 1.

(4) In II Tim. hom. X. § 1.

(5) In Act. Apost. hom. XXVI. § 3; hom. XXVIII. § 2; hom. XXXIV. § 2.

(6) In Matth. hom. LXXXV al. LXXXVI. § 1.

(7) Ib. hom. I. § 2.

re scripsit, ubi eam sibi studiosius tractandam atque enarrandam proposuit. Itaque de Marco, qui est in Pauli epistola Philemoni scripta, sic quidem Hieronymus loquitur: *Quem puto Evangelii conditorem* (1), nihilque praeterea. Verum, esto tunc ita putaverit, tamen sententiam postea mutasse dicendus est, quum librum De viris illustribus composuit. Nemo, puto, negabit ex hoc libro, in quo propositum Hieronymo erat historiae mandare quae de Marco didicerat, eius de Marco sententiam colligere oportere, maxime quod illum composuerit post ceteros in quibus Marci mentionem iniecerat. Ergo in eo libro Hieronymus Marci vitam exponit, aitque Marcum fuisse Petri discipulum et interpretem, post Evangelium conscriptum in Aegyptum profectam ecclesiam illic constituisse, ibidemque mortem obiisse *octavo Neronis anno* (2); at ne unum quidem verbum ex quo suspicari saltem liceat Marcum una cum Paulo unquam fuisse. At, si, eo posito quod defendimus, alium Petri *συμπεργον* esse, aliam Pauli, eodem nomine Marco, mirum cuiquam videtur Patres nihil scivisse quod de altero literis consignarent, nonne multo potior causa esset mirandi quod Hieronymus Marci vitam describens, siquidem hunc Pauli aequae ac Petri socium esse putasset, eum Petri dumtaxat non etiam Pauli sive discipulum sive socium diceret? Qui autem potuit Hieronymus Marcum, cuius vitam enarravit, et quem, vere ne an secus nunc non disputo, obiisse ait *octavo Neronis anno*, non alium credere quam quem Paulus Romam ad se adduci iubet in altera epistola ad Timotheum missa, quum hanc epistolam idem ipse Hieronymus ostendat scriptam a Paulo esse *eo tempore quo et passus est*, hoc est *quartodecimo Neronis anno* (3)? Haec Hieronymus de Marco.

De Ioanne Marco autem ita in eiusdem illius libri pagina, in qua est Barnabae vita: *Barnabas . . . postea propter Ioannem DISCIPULUM, qui et Marcus vocabatur, separatus a Paulo, et cetera* (4). At cuiusnam discipulum? Certe non Petri, qui ne nominatur quidem, sed vel Christi vel ipsius Barna-

(1) In Philem. 24.

(2) De viris illustr. c. 8.

(3) Ib. c. 5.

(4) Ib. c. 6.

bae. At Marcum Evangelii scriptorem Hieronymus discipulum Petri fuisse affirmavit. Satis ergo alterum altero distinxit. Sed, ne forte putes Marcum tum Petri tum Barnabae discipulum esse potuisse, animadvertite quemque primorum Christianorum illius discipulum esse habitum quo (1) auctore in Christianes nomen dederat.

Eandem, quae Hieronymo fuit, de Marco et Ioanne Marco sententiam Isidoro Hispalensi fuisse apparet, qui Marcum evangelistam Petri discipulum appellat, de Ioanne Marco autem item loquitur uti Hieronymus, quippe quem exscriberet (2). Georgius Syncellus uno atque eodem anno mundi 5540 Marcum cum Petro Romam venisse ait, ibi Evangelium scripsisse, deinde Alexandriae rem christianam constituisse, inter haec vero Ioannem Marcum, quem uno cognomine Marco designat, una cum Paulo Philippis, Tessalonicae, et Berrhocae versatum esse (3). Num haec de uno atque eodem homine dicta esse putemus? Mihi denique tum Graecorum Menaea tum minus vetusta Latinorum Martyrologia suffragantur; in utrisque enim Marci evangelistae dies festus agi dicitur die VII kal. mai., Ioannis Marci die V kal. octobr. (4). Missos facio nugatorios illos Catalogos LXX discipulorum, eodem ambos fonte derivatos, alterum Hippolyti (5), alterum Dorothei Tyrii (6) auctoris nomen praeferentem, in quibus alius Marcus Petri, alius Pauli socius est, alius Ioannes Marcus, non modo duo inquam, sed tres Marci.

Atque haec, ni mea me opinio decipit, satis esse videntur cur minime a vero abesse putandum sit quod affirmavi, non unum sed duos Marcos Patribus cognitos esse. Porro autem id multo certius fieret si, quod nonnulli opinantur, quibus tamen subscribere non ausim, Ioannes Marcus sit ille Ioannes *Senior* cuius Papias mentionem fecit, quemque alium

(1) Conf. 1 Cor. I, 12; III, 4.

(2) De vita et morte Sanctor. cc. 85. 86.

(3) Chronogr. pp. 331. 332.

(4) Acta Sanctor. dieb. XI iun. XXVII septembr.

(5) Inter Opp. *Hippolyti* M. T. I Append. pp. 41. 42 ed. *Fabric.*

(6) In *Cave* Scriptor. ecclesiast. T. I. p. 164; Chron. pasch. pp. 426.

dixit Ioanne evangelista (1). Sunt certe quae in hanc sententiam apte congruant. Nam is, de quo quaerimus, Ioannem nomen habuit, Marcum cognomen; nomine autem potius quam cognomine eum vulgo designari solitum fuisse ex Actibus Apostolorum (2) apparet, tametsi Paulus eum Marcum vocaret (3). Deinde, quum Paulus Timotheum Ephesiorum episcopum rogavit ut Marcum Romam secum adduceret, credere est hunc Ephesi una cum Timotheo per illud tempus degisse. Iam vero in Constitutionibus apostolicis legimus in Timothei demortui locum a Ioanne evangelista sibi cognominem episcopum Ioannem esse suffectum (4), Dionysiusque Alexandrinus testatur duo Ephesi aetate sua fuisse sepulcra, utrumque *Ioannis sepulcrum* appellatum (5).

Sed ad alteram veniamus quod mihi opponitur, effici ex mea sententia Patres nihil scivisse quod dicerent de Marco Pauli comite ac ministro, maxima, ut patet, auctoritate viro, neque semel eius mentionem iniecisse, nisi ubi per errorem putassent eum unum atque eundem ac Marcum Petri discipulum. At enim o Patribus supra enumeratis ii, qui de Marco loquuti sunt ubi Pauli epistolas explicabant, loquuti procul dubio sunt de Marco Pauli comite, sique Hieronymum extipias, de quo quid sentiendum sit, supra demonstravi, nihil illi dixerunt, sicut iam animadvertimus, quo suspicionem facerent opinatos se esse hunc Marcum alium non esse quam ipsum Petri socium. Quod si id essent opinati, sane quam mirum foret neminem illorum id in huius Marci laudibus posuisse. Ceterum, etsi nihil de eo a Patribus fuisset literis consignatum neque ullam mentionem unquam iniectam, non esset cur miraremur. Nam et de Iesu Iusto, quem Paulus iisdem ac Marcum laudibus ornavit (6), quid tandem veteres tradidere? Sed et de aliis quibusdam Pauli sive discipulis sive ministris quam pauca, quam incerta ea quae historiae loquuntur

(1) Ap. Euseb. H. E. L. III. c. 39.

(2) Act. XII, 12. 25; XIII, 5. 13; XV, 37.

(3) Col. IV, 10; II Tim. IV, 11; Philem. 24.

(4) L. VII. c. 46.

(5) Ap. Euseb. H. E. L. VII. c. 25.

(6) Col. IV, 11.

tur! Sed quid Pauli discipulos memoro, quum plerique Christi ipsius discipuli neque nomine tantum noti sint (1)? Quid ergo si eorum, quae is Marcus gesserit, memoria interciderit?

Enimvêro Eusebius, enumerans quarum cuique discipulorum et sociorum Pauli ecclesiarum cura commissa sit, atque adeo una cum ceteris Lucam, non tamen ut qui aliquam ecclesiam rexit, sed ut qui Evangelium scripserit, commemorans, de Marco tamen prorsus silet (2). Quae res maximum pondus adiciit illis argumentis quibus iam effecimus non unum atque eundem esse virum nomine Marcum qui tum Petri discipulus tum Pauli minister fuerit.

Denique huc quoque illud pertinet quod iam annotavi, si cui veri minus simile fiat nihil de Marco Pauli administro ac socio, alio ac Petri discipulo, memoriae prodituros veteres fuisse, certe non magis quidem veri simile futurum hos ipsos, qui de Marco evangelista, Petri discipulo, eodemque Pauli socio, fusius scripsissent, qui eius vitam exposuissent, qui laudes celebrassent, plerosque certe eosque vetustiores, cetera omnia persequutos esse, hoc unum reticuisse quod Marcum Paulus quoque socium habuerit.

Restat dicere de tertio viri eruditissimi argumento, quod, *quum nemo, inquit, e veteribus scriptoribus ecclesiasticis Marcum, qui est in Actibus Apostolorum, inque Pauli epistolis, alium dixit auctore secundi Evangelii; tum antiquitatis voces audiantur quae utriusque identitatem sonant.*

Sint ne veteres scriptores, qui Marcum Marco distinxerunt, hactenus disputavimus. Qui pro uno atque eodem utrumque habuerint; vix unum aut alterum reperias ante saeculum IX eosque exiguo sane nomine. Neque enim huc Hieronymum trahi posse satis effecimus. Sed neque scriptores Constitutionum apostolicarum et Dialogi de recta in Deum fide; quippe qui haudquaquam dixerint unum atque eundem esse Marcum quem Petrus et Paulus secum habuerunt, sed Evangelium a Marco Pauli socio esse conscriptum, ex quo quid colligere liceat, iam vidimus.

(1) Euseb. H. E. L. I. c. 12.

(2) Ib. L. III. c. 4.

Victor Antiochenus, qui scripsisse ineunte saeculo V videtur, omnium primus Marci Evangelium Commentario illustravit. In huius Commentarii prologo legimus Marcum evangelistam esse illum cuius tum Lucas in Actibus Apostolorum tum Petrus et Paulus in suis epistolis meminerunt. Verum huius prologi fidem, fatear, suspectam habeo, non quod eum Victori omnino abiudicandum censeam, sed quod forte iam non talem habeamus qualis exstitit ex auctoris calamo, parsque altera prologi, qua historia rerum a Marco gestarum perstringitur, vereor ne aliena manu sit addita. Etenim hunc prologum Victoris nomine inscriptum primi edidere, latine quidem Peltanus (1), graece et latine, sed non omnino eundem, Possinus (2), sed uterque prima prologi parte illam historiam separavit, propterea fortasse quia sic in suis codicibus descriptam invenerant. Vno ante anno, quam Possini opus prodiret, Combefisius hunc eundem prologum ediderat, item graece et latine, sed ampliorem, nonnullis additis quae neque apud Peltanum neque apud Possinum leguntur, inscriptum autem non Victoris nomine sed Cyrilli Alexandrini (3). Ad haec Possinus ante hunc prologum alium posuit brevior, simplicior, et vero etiam elegantiore fortasse stilo; in utroque auctor profitetur se primum esse qui commentarium in Evangelium Marci composuerit, congestis quae sparsa in Patrum scriptis repererat ad huius Evangelii explicationem pertinentia; sed in priore prologo Marcus unius Petri auditor et discipulus appellatur nullaue Pauli mentio est. Sed, ne cuiquam severius, opinionis meae tuendae gratia, iudicium de hoc prologo facere videar, esto, Victor sententiae meae adversetur; sed unus Victor hactenus.

Alter, quem certum adversarium habeo, Alexander monachus (4) est, qui, sicut ex ipsius dictis Papebrochius (5) ostendit, vivebat circa initium saeculi VI. Victori et Alexan-

(1) Victor Antioch. in Marc. Ingolstad 1580. 8.

(2) Catena graecor. Patr. in Marc.

(3) Biblioth. graecor. Patr. Auctarium noviss. P. I. p. 435.

(4) Laud. s. Barnabae in Act. Sanctor. die XI iun. pp. 436 seqq.

(5) Ib. pp. 449. not. g.

APPENDIX II

De anno quo Paulus in vincula coniectus Hierosolymae est.

Paulum in vincula coniectum Hierosolymae fuisse anno LIII aer. vulg. demonstrare studui in Lib. I de Evangeliiis c. III. nn. 13 seqq. Sed ad id me revocat Benedicti Welte viri clarissimi auctoritas, qui, sicut de duobus Marcis in apostolorum historia distinguendis assentiri mihi se posse diffusus est (1), ita de illo anno LIII, quo Paulum vinctum fuisse affirmavi, omnino dissentire profitetur (2). Argumentorum, quae profert, summa haec est. Ismaelem a rege Agrippa pontificem maximum renuntiatum esse non, sicut dixi, quum Claudius etiamtum viveret, sed longe post huius obitum; Iosephus enim, post alia bene multa quae, prout Welte putat, gesta sunt quum Nero imperium teneret, illam rem narrat ut quae *κατα τούτον τον καιρον eodem hoc tempore* acta sit (3). Quod vero idem ipse Iosephus in alio loco (4) Ismaelis meminertit ut qui vivo Claudio pontificatum iam gereret, id eius *μνημονικῶ ἀμαρτηματι* attribuendum. Si igitur Ananias succedente Ismaele remotus pontificatu non est ante Claudii obitum, nihil est quod nos cogat credere Paulum Hierosolymae vinctum esse quum Claudius viveret. Imo sunt quae contra dicendum esse evincant. Lysias tribunus, Paulum quum vinxisset, sic eum interrogavit: *Nonne tu es Aegyptius qui προ τούτων των ημερων ante hos dies tumultum concitasti, et eduxisti in desertum quattuor millia virorum sicariorum* (5)? quae ex verbis *προ τούτων των ημερων* apparet paucis ante diebus accidissee, accidissee autem, quum imperium Nero obtineret, Iosephus testatur (6). Paucis post diebus, ex quo fuerat comprehensus, Pau-

(1) Lege Appendic. I.

(2) Theolog. Quartalschrift. Tubing. 1854 IV Heft.

(3) Ant. L. XX. c. 8. § 8.

(4) Ib. L. III. c. 15. § 3.

(5) Act. XXI, 38.

(6) Ant. L. XX. c. 8. § 4—6; Bell. L. II. c. 13. §§ 1 seqq.

lus ita Felicem Iudaeae procuratorem alloquebatur: 'Εκ πολλῶν ἔτων *Ex multis annis te esse iudicem genti huic sciens et cetera* (1). At Felix eam procurationem iniverat anno duodecimo principatus Claudii, hoc est anno LIII aer. vulg., pauloque post Drusillae nuptiis potitus fuerat; quumque πολλὰ ἔτη *multi anni* dici nequeant qui multo pauciores sint quam circiter quinque, sequitur Pauli comprehensionem anno LVIII aer. vulg. esse adscribendam. Hactenus vir eruditissimus.

Verum haec iam omnia occupaveram, mihiq̄ videbar satis dissolvissē (2) iis maxime argumentis quae Tacitus atque adeo idem ipse Iosephus suggerunt (3), et quae talia certe non sunt ut, qui a me dissentiant, securi ea praeterire queant. Ceterum tota moles difficultatum, quae mihi opponuntur, his duobus quasi cardinibus vertitur, tempore quo Felix Iudaeae procurationem gessit, atque illa formula κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν qua Neronis tempus principatus a Iosepho designari creditur.

Felicitis tempus procurationis quibus terminis definiatur, ostendi (4), eumque hoc munere sex annis functum esse (5), ita ut quartum procurationis annum expleverit et quintum ageret quum Paulus coram ipso causam dixit. E Taciti et Iosephi narrationibus una compositis effici Felicem a Iudaea non serius medio anno LV aer. vulg. discessisse item demonstravi (6). Cuius quidem argumenti vim ut eludant, sunt qui haec Iosephi verba: *Felix . . . dedisset . . . omnino poenas iniuriarum quibus Iudasos affecerat, nisi Nero fratris Pallantis, qui* ΤΥΝΕ MAXIME ΑΡΥΔ ΕΥΜ ΙΝ ΗΟΝΟΡΕ ΕΡΑΤ, *precibus supplicibus multa indulxisset* (7), ita intelligi oportere contendunt ut quae non gratiam significant qua olim Pallans apud Neronem valebat, quamque iam pridem, ut ipsi putant, amiserat, sed opes divitiasque quibus maxime pollebat. Verum, quid de nova hac auctorum verba interpretandi ratione sentiendum sit,

(1) Act. XXIV, 10.

(2) De Evangel. L. I. c. III. nn. 14. 18. 25.

(3) Ib. n. 25.

(4) Ib.

(5) Ib. n. 27.

(6) Ib. n. 25.

(7) Ant. L. XX. c. 8. § 9.

quisque facile iudicet. Procuracionem denique Felicem iniisse post exactum annum duodecimum principatus Claudii, id enimvero non modo nullo testimonio conficitur, sed apertis Taciti et Iosephi testimoniis adversatur, quae a me allata atque exposita iam sunt (1); ubi vero Iosephum Felicem in Iudaeam a Claudio missum narrat, scito non legi illud *deinde* quod latinus interpres addidit de suo (2).

Neque magis me urgent illa *κατα τουτον τον καιρον*, e quibus quidam existimant tum viri Aegyptii seditionem tum initum ab Ismaele pontificatum iis annis esse adscribenda quibus Nero imperium adeptus iam fuerat. Quis enim quove argumento evincat illis verbis principatum Neronis potius quam Felicis procuracionem designari? At enim haec aliaque tum inter ea tum antea gesta Iosephus retulit in illam historiae suae partem quae imperium a Nerone susceptum subsequitur. Verius ac rectius diceres in illam historiae suae partem quae narrationem imperii a Nerone suscepti subsequitur. Sed non exinde concludas illa Nerone iam imperium adepto gesta esse; neque enim, quae post alia narrantur, postea gesta esse credendum necessario est. Cur autem Iosephus talem narrandi ordinem sequi maluerit, id quoque studui demonstrare (3).

Aliud quidem proferri posset, neque enim dissimulare licet, quod perincommodum mihi accideret, nisi simul, quod respondeam, praesto esset. Iosephus in libris de Bello iudaico, ubi Neronis gesta perstrinxit, his verbis conclusit: *Τρεφομαι δε ἐν ταῖς Ἰουδαίαις κατ' αὐτον γενομενα* *Convertam autem narrationem ad ea quae eius tempore Iudaeis acciderunt* (4); paucisque interiectis ea persequitur quae Felix gessit atque egit quum Iudaeam regeret; quare haec omnia ipse Iosephus testari videtur fuisse gesta postquam Nero imperio potitus fuerat. Verum, quomodo Iosephus loquatur, velim sedulo consideres. Etenim post illa verba is continuo narrat quae viris

(1) De Evangel. Lib. I. c. III. n. 25.

(2) Ant. L. XX. c. 7. § 1.

(3) L. c. n. 14.

(4) Bell. L. II. c. 13. § 1.

principibus, regis Herodis posteris, Nero dederit, et quemadmodum Iudaeorum regiones diviserit, harum partem Agrippae regno attribuens, partem Felici procurandam relinquens; atque haec certe sunt illa κατ' αὐτὸν γινόμενα. Quae vero post haec statim narrantur gesta a Felice, quum nihil est quod nos cogat credere ea omnia Nerone iam rerum potito gesta esse, tum certissimae rationes sunt cur secus sentiamus. Nam illuc usque Iosephus ex iis, quae de Felice scribere habebat, nondum quidquam scripserat; num vero propterea quia Felix ante accepta a Nerone reipublicae gubernacula nihil egerit? At, quum Nero imperator est renuntiatus, tertium ut minimum, prout ex historiis Taciti effici ostendi (1), procurationis annum, ut vero e nostris ratiociniis (2), sextum Felix iamdudum agebat. Quid ergo? toto ne triennio, imo toto sexennio, ex quo in Iudaeam venerat, cessaverat? quum tamen magistratus primis muneris sui annis alacriores atque operosiores esse soleant. Itaque necesse est concludamus, sicut fecimus (3), Iosephum voluisse omnia, quae Felix gesserat, uno ac perpetuo ordine conscribere, quem ne interromperet, prius res Neronis perstrinxit intra id temporis actas. Certe nemini veri simile fiat inter diem III id. octobr. ann. LIV aer. vulg., quo die Claudio e vivis erepto Nero successit, interque medium annum insequentem, quum Felix Romam rediit (4), illa omnia ab eo geri potuisse quae legimus apud Iosephum.

Itaque iam utriusque sententiae argumentis inter se collatis quisque dispiciat utrum plus ponderis sit uni huic, quod non tamen certo depromitur e verbis κατ' αὐτὸν γινόμενα, ad evincendum in vincula Paulum coniectum esse quum Nero imperium iam obtineret, an aliis tum ipsius Iosephi tum Taciti testimoniis e quibus equidem existimo contra concludi oportere. Quatenus significatio pertingat verborum κατ' αὐτὸν γινόμενα, modo vidimus, utque minime necesse sit eam ulterius protendere quam ad illa quae proxime succedunt, prae-

(1) De Evangel. Lib. I. c. III. n. 25.

(2) Ib. n. 27.

(3) Ib. n. 14.

(4) Ib. n. 25.

sertim si alia sint quae, quominus protendamus, obstare videntur. Atqui sunt; tum quae Iosephus ait de Ismaele qui pontificatum inierit vivo Claudio (1), tum quae de tempore, quo Felix in Urbem rediit, ex eodem ipso Iosepho atque ex Tacito coniunctim compertum esse demonstravimus (2); porro autem haec altera profecto satis forent rei conficiendae etiam si prima deessent. Ceterum id, quod de Ismaele Iosephus ait, propterea mendosum putatur, quia Felicis tempus procurationis perperam definitur, at, si hoc tempus, sicut nos fecimus, definiatur, iam nulla causa erit cur illud mendum commiscamus.

Occasionem nactus aliud addam sententiae meae de anno, quo Paulus Hierosolymae comprehensus est, argumentum, quod Lucas suggerit in Actibus Apostolorum, non tale illud quidem quo uno hanc sententiam certam praestare possim, attamen quod eam mire confirmet. Paulus Hierosolymae in vincula coniectus est haud multis diebus post sollempne pentecostes, circa quod in eam urbem pervenerat Philippis profectus (3). Lucas hoc Pauli iter, utpote quod ipse una cum Paulo emensus sit, accurate describit atque ita ut dies huius conficiendo impensos singulos enumeret. *Nos vero, nimirum ipse Lucas, aliique, navigavimus, inquit, post dies azymorum a Philippis* (4). Postremus dies azymorum erat primus et vicesimus mensis nisanis; ast in regionibus ab Hierosolyma longo itinere distantibus Iudaei dies festos geminabant, *quippe qui nescirent, inquit Moyses Maiemonides, quo die essent a concilio definitae calendae* (5), quum earum definiendarum argumentum esset nova luna primo Hierosolymae conspecta; quare in illiusmodi regionibus dies quoque secundus et vicesimus mensis nisanis diebus azymorum annumerabatur. Pauli ergo comites Philippis profecti sunt die illius mensis tertio et vicesimo. Iter describere Lucas sic pergit: *Et venimus . . . Troadem in diebus*

(1) Ant. L. III. c. 15. § 3.

(2) De Evangel. L. I. c. III. n. 25.

(3) Act. XX. 6. 16 coll. 17—XXI, 17. 27.

(4) Ib. XX, 6.

(5) De consecratione calendar. c. 11.

quinque, ubi demorati sumus diebus septem (1). Habes dies duodecim quos si numeres initio ducto ab ipsa diei hora, qua Lucas comitesque Philippis solverunt, summa desinet in eadem horam illius diei qui ab ipso initio mensis nisanis erat quintus et tricesimus. *Vna autem sabbati*, hoc est primo die hebdomadae, qui a proximo solis occasu, ut Iudaeis mos erat, inceperat, eratque ab initio mensis nisanis sextus et tricesimus, . . . *Paulus disputabat cum eis, profecturus in crastinum, proxima inquam luce, protraxitque sermonem usque in mediam noctem; . . . satisque allocutus usque in lucem, profectus est . . . Ascendentes navem navigavimus et cetera* (2). Itaque Paulus Troade profectus est eo die qui fuit ab ipso initio mensis nisanis sextus et tricesimus ac primus hebdomadae. Liquet igitur eo anno, quo Paulus Hierosolymae est comprehensus, diem neomeniae nisanis incidisse in primum diem hebdomadae. Atqui hoc accidit anno LIII aer. vulg. Etenim interlunium fuit die VII id. mart., quum Hierosolymae horae essent inter noctis medium et lucem; eodem igitur illo die apparens lunae altitudo, ut astrologi vocant, non potuit multo maior esse quam graduum $6^{\circ} 20'$ quum sol occidit Hierosolymitis, neque multo alia quum Philippensibus, sicut astrica ratiocinia nos docent, ita ut ipsa luna post solis occasum neutris conspicua esse quiverit, quare neque initium tunc fieri diei neomeniae mensis nisanis. Postridie igitur, die inquam VI id. mart., sole occidente dies primus mensis nisanis incepit, ivitque maiore sui parte una cum die V id. mart. Anno LIII littera dominicalis G adhibebatur; dies ergo, qui fuit a. d. V id. mart, cui diei littera G adscripta est, propterea et dies neomeniae nisanis, anno LIII aer. vulg. in diem primum hebdomadae simul inciderunt. Quod si cui haec minus probavero, is profecto nullo pacto evincet nec potuisse ea sic esse ut exposui, satisque habeo ostendisse ex hoc Pauli itinere nihil certi corradı posse quo sententia mea de anno LIII convellatur.

A. M. D. G.

(1) Act. XX, 6.

(2) Ib. 7. 11. 13.

IMPRIMATVR

Fr. Hieronymus Gigli O. P. S. P. A. Magister

IMPRIMATVR

Fr. Ant. Ligi-Bussi Archiep. Ieon. Vicesgerens

